

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
RAKSTI

809. SĒJUMS

Zinātņu vēsture
un muzejniecība

SCIENTIFIC PAPERS
UNIVERSITY OF LATVIA

VOLUME 809

History of Sciences
and Museology

SCIENTIFIC PAPERS
UNIVERSITY OF LATVIA

VOLUME 809

History of Sciences and Museology

UNIVERSITY OF LATVIA

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
RAKSTI

809. SĒJUMS

Zinātņu vēsture un muzejniecība

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

UDK 001(091)(474.3)(082)
Zi 668

Atbildīgais redaktors
Dr. paed. **Ilgonis Vilks**

Redakcijas kolēģija

Dr. habil. med. prof. **Māris Baltiņš** (Rīgas Juridiskā augstskola)

Dr. paed. prof. **Aīda Krūze** (LU)

Prof. **Jānis Langins** (Toronto Universitāte, Kanāda)

Prof. **Jānis Lielmežs** (Britu Kolumbijas universitāte, Vankūvera, Kanāda)

Dr. chem. prof. **Imants Meirovics** (RTU)

Dr. habil. ing. prof. **Jānis Ozols** (LLU)

Dr. habil. hist. prof. **Jānis Štrauhmanis** (RTU)

Dr. habil. theol. prof. **Leons Gabriels Taivans** (LU)

Dr. ing. prof. **Kaspars Vārtukapteinis** (LLU)

Dr. med. prof. **Arnis Vīksna** (LU)

Dr. paed. **Ilgonis Vilks** (LU)

Dr. habil. phys. prof. **Juris Zaķis** (Sociālo tehnoloģiju augstskola)

Dr. habil. phys. prof. **Juris Žagars** (Ventspils Augstskola)

Sastādītājs **Arnis Vīksna**

Latviešu tekstu literārā redaktore **Gita Bērziņa**
Angļu tekstu literārā redaktore **Andra Damberga**
Maketu veidojusi **Ieva Tiltiņa**

Visi krājumā ievietotie raksti ir recenzēti.
Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Latvijas Universitātes atļauja.
Citējot atsauce uz izdevumu obligāta.

© Latvijas Universitāte, 2015

ISSN 1407-2157
ISBN 978-9934-18-104-7

Saturs/Contents

Anžela Avdeikina

Profesora Edgara Lejnika (1889–1937) devums LU Bibliotēkas attīstībā
Contribution of Professor Edgars Lejnicks (1889–1937)
to the University of Latvia Library 7

Ilgars Grosvalds, Māris Rudzītis, Angelīna Zabele

Ģeoloģija Latvijas Universitātē (1919–1944)
Geology at the University of Latvia (1919–1944) 14

Jānis Jansons, Alīda Zigmunde

Latvijas Universitātes Zinātniskās pētniecības fonds (1935–1940)
Scientific Research Fund at the University of Latvia (1935–1940) 42

Sarma Kļaviņa

Prof. Jānis Endzelīns pēc atbrīvošanas no darba LVU un
pēc 1950. gada vēsturiskās diskusijas par stāvokli valodniecībā PSRS
Prof. Jānis Endzelīns after the Dismissal from His Duties
at the State University of Latvia and after the Historic Discussion
of 1950 on the State of Linguistics in the USSR 47

Iveta Ķestere, Gunta Marihina, Elēna Mareskoti (Elena Marescotti)

LU lektores (1923–1940) Klāras Koisonas-Gersoni (1896–1981)
profesionālā un sabiedriskā darbība itāļu kultūras popularizēšanā Latvijā
Professional and Public Activity of UL Lecturer (1923–1940)
Clara Coïsson-Gersoni in Promoting Italian Culture in Latvia 65

Valija Liepkalne, Dace Šturme, Rita Alkšbirze

Rīgas Dabaspētnieku biedrības biedru zinātniskais mantojums
Latvijas Universitātes Bibliotēkā
The Scientific Heritage of Riga Naturalists' Society Members
at the University of Latvia Library 74

Dzintars Mozgis, Inese Sviestiņa, Māris Baltiņš, Pēteris Apinis

Dr. med. Pauls Klemms – viņa redzējums vairāku ķirurģisko slimību
gadījumā ap 19. un 20. gs. miju
Paul Klemm M. D. and His View on Different Surgical Conditions
at Late 19th and Early 20th Century 82

Māris Pļaviņš, Edgars Baumanis

Uzmanības vērti notikumi Latvijas uroloģijas un nefroloģijas vēsturē
Remarkable Events in History of Urology and Nephrology in Latvia 91

Jēkabs Raipulis

Latvijas Universitātes pasniedzēji un studējošie no Malēnijas 1919–1940
(turpinājums)

*University of Latvia Lecturers and Students from Malenia 1919–1940
(Continuation)* 97

Kostyantyn K. Vasylyev, Yuriy K. Vasylyev

Concerning the Biography of Professor M. Zīle (1863–1945)

Par profesora M. Zīles (1863–1945) biogrāfiju 122

Arnīs Vīksna

Medicīnas administratīvās sistēmas Latvijā 19. gadsimtā un
20. gadsimta sākumā

*Administrative Medical Systems in Latvia in the 19th and
Early 20th Century* 129

Iļgonis Vilks

Astronomijas popularizēšanas uzplaukums un terminoloģijas veidošanās
latviešu valodā 19. gadsimta trešajā ceturksnī

*Growth of Astronomy Popularization and Formation of
Astronomical Terminology in Latvian Language
during the 3rd Quarter of 19th Century* 145

Ginta Zālīte, Ina Lastovecka, Valdis Gavars

Mārtiņš Robs, LU docents, Ķeguma spēkstacijas būvinspektors

*Martins Robs, University of Latvia Associate Professor,
Ķegums Power Station Building Supervision Inspector* 163

Alīda Zigmunde

Latvijas Universitātes mācībspēku diskusijas par piešķirtajiem
Triju Zvaigžņu ordeņiem 20. gs. 20. gados

*University of Latvia Teaching Staff Discussions about
Awarding Order of the Three Stars in 1920s* 171

Indulis Zvirgzdiņš

No Latvijas Augstskolas hospitanta līdz agronomam: Jānis Barloti (1895–1965)

*From Hospitant at the Higher School of Latvia to Agronomist:
Jānis Barloti (1895–1965)* 179

Arnīs Vīksna

LU Rakstu sērijas „Zinātņu vēsture un muzejniecība”
saturs rādītājs: 2001–2014

*Acta Universitatis Latviensis Series “History of Sciences and Museology”
Bibliography: 2001–2014* 186

**Profesora Edgara Lejnieka (1889–1937) devums
LU Bibliotēkas attīstībā**
*Contribution of Professor Edgars Lejnieks (1889–1937)
to the University of Latvia Library*

Anžela Avdeikina

Bibliotekāre

Latvijas Universitātes Bibliotēka

Zeļļu iela 8, Rīga, LV-1002

E-pasts: anzela.avdeikina@lu.lv

Profesors Edgars Lejnieks – starptautiski pazīstams matemātiķis, Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes vairākkārtējs dekāns, LU Centrālās bibliotēkas pirmais pārzinis, Matemātikas semināra bibliotēkas vadītājs. E. Lejnieks organizēja Latvijas Universitātes Centrālo bibliotēku, kā arī Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes bibliotēku. Viņš bija Latvijas Universitātes Centrālās bibliotēkas pārzinis un Matemātikas semināra bibliotēkas vadītājs no 1919. gada līdz priekšlaicīgai aiziešanai pensijā 1934. gadā slimības dēļ. Profesors E. Lejnieks sakrājis lielu personīgo bibliotēku ar pāri par 2000 grāmatām, ko vēlāk atpirka Latvijas Universitāte. E. Lejnieka ieguldījums Latvijas izglītības un zinātnes veidošanā tika novērtēts gan Universitātē, gan Latvijā: 1928. gadā profesoram piešķirts Triju Zvaigžņu ordenis, bet 1934. gadā – LU goda doktora nosaukums *Doctor honoris causa*.

Atslēgvārdi: Latvijas Universitāte, Matemātikas un dabaszinātņu fakultāte, Centrālās bibliotēkas pārzinis, Matemātikas semināra bibliotēkas vadītājs, grāmatu kolekcija.

Profesors Edgars Lejnieks dzimis Rīgā 1889. gada 19. maijā. No 1900. līdz 1907. gadam viņš mācījās Rīgas Pētera I reālskolā. Studēja Maskavas Universitātes Matemātikas fakultātē. Pēc tās absolvēšanas 1911. gadā palika fakultātē gatavoties pedagoģiskajam un zinātniskajam darbam. 1913. gadā viņš kļuva par matemātikas maģistru.

No 1912. gada līdz 1919. gadam Edgars Lejnieks strādāja par matemātikas skolotāju Maskavas Glezniecības, tēlniecības un celtniecības mākslas skolā, Maskavas Marijas sieviešu institūtā un Maskavas 3. valsts ģimnāzijā.

1919. gadā februārī Edgars Lejnieks no Padomju Latvijas izglītības tautas komisāra Jāņa Bērziņa-Ziemeļa (1881–1938) saņēma uzaicinājumu kļūt par Latvijas Augstskolas Matemātikas katedras vadītāju. Viņš uzaicinājumu pieņēma un ar ģimēni atgriezās Latvijā.

1919. gada augusta beigās Latvijas Augstskolas Organizācijas komisija nodibināja apakškomisiju Edgara Lejnieka vadībā ar uzdevumu noorganizēt Matemātikas un dabaszinātņu fakultāti. 1919. gada 16. septembrī Augstskolas Organizācijas komisija savā sēdē Edgaru Lejnieku ievēlēja par Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes pirmo dekānu. 1920. gada maijā viņš kļuva par profesoru.

Edgars Lejnīeks sastādīja pirmos mācību plānus un programmas matemātikas un astronomijas studentiem, lasīja daudzus matemātikas kursus: analītiskajā ģeometrijā, tēlotājģeometrijā, trijstūru ģeometrijā, determinantu teorijā, vispārējā vienādojumu teorijā, algebrā, integrālrēķinos, variāciju rēķinos, skaitļu teorijā, algebrisko skaitļu teorijā un grupu teorijā [1]. Profesors Leonīds Slaucītājs (1899–1971) atceras: „Bija laime LU Matemātikas dabaszinātņu fakultātē būt prof. Edgara Lejnīeka audzēknim matemātikā: grūti iedomāties izcilāku, precīzāku, pat elegantāku lektoru tīrajā matemātikā. Visas stingrā sistēmā turētās lekcijas viņš lasīja bez piezīmju palīdzības, veidodams garos izvedumus skaidrā tāfeles rakstā. Maskavas universitātes maģistrands (līdzīgs apmēram LU doktorandam), profesors Lejnīeks gan nebija ļoti ražīgs pētniecības darbā, tāpēc viņu pazīst galvenokārt kā izcilu lektoru jau Maskavā, bet pēc tam Rīgā. Profesors strādāja bez asistenta, tātad tiešo kontaktu ar viņa ievērojamo personību mēs dabūjam arī praktiskajos darbos, kuros jau varēja brīvi prasīt un diskutēt. Uz lekcijām profesors nāca arvien garos melnos svārkos, kādus gadsimta sākumā valkāja skolotāji, profesori, augstākie ierēdņi.” [2]

Pie profesora Edgara Lejnīeka mācījās pirmā latviešu matemātiķu, fiziķu un astronomu paaudze: „Grūti pārvērtēt E. Lejnīeka pedagoģiskās darbības nozīmi Latvijas vecākās paaudzes matemātiķu un astronomu attīstībā. Viņa lasītās lekcijas (iespiestas E. Fogela sakārtojumā) divu gadu desmitu laika posmā palīdzēja studentiem apgūt augstākās algebras un skaitļu teorijas pamatus. Viņa pieķersšanās zinātnei ietekmēja katru, kas viņa vadībā uzsāka patstāvīgās pētniecības darbu. Kādreiz universitātes mācības spēkiem bija rakstiski jāatbild uz kādas priekšniecības veidlapas jautājumiem. Uz jautājumu „Cik daudz no sava brīvā laika Jūs veltiet savas zinātniskās kvalifikācijas celšanai?” – Lejnīeks atbildēja vienkārši: „Visu laiku”. Lejnīeka skolnieki zināja, ka tiešām tā tas ir. Un viņi sekoja sava skolotāja piemēram.” [3]

LU Centrālās bibliotēkas pārzinis (1920–1934)

Profesors Edgars Lejnīeks bija ne tikai Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes pirmais dekāns bet arī LU Centrālās bibliotēkas pārzinis (1920–1934) un Matemātikas semināra vadītājs (1919–1934). Pēc Latvijas Universitātes dibināšanas, 1919. gada septembrī, aktualizējās jautājums par bibliotēkas dibināšanu. Kā optimālais variants tika nolemts dibināt Centrālo bibliotēku un fakultāšu jeb nozaru bibliotēkas. LU Centrālo bibliotēku nodibināja 1920. gada 4. martā. Centrālās bibliotēkas organizēšanu Dekānu padome uzticēja E. Lejnīekam un ievēlēja viņu par bibliotēkas pārzini uz trim gadiem. Šajā amatā profesoru ievēlēja atkārtoti, un viņš pildīja Centrālās bibliotēkas pārziņa pienākumus no tās dibināšanas dienas līdz priekšlaicīgai aiziešanai pensijā 1934. gadā [4].

Kopā ar Bibliotēkas komisiju Edgars Lejnīeks risināja svarīgākos jautājumus par Centrālās bibliotēkas un fakultāšu bibliotēku alfabētisko un sistemātisko katalogu izveidošanu, par jauno grāmatu un periodisko izdevumu komplektēšanu, Centrālās bibliotēkas krājumu novietošanu atbilstošās telpās, bibliotēkas kadru un algu jautājumus. 1923. gada 14. novembrī LU Bibliotēkas komisija ziņojumā Universitātes padomei vēstīja, ka jautājumā par bibliotēkas organizāciju un tās darbību kā svarīgāko izvirza centrālā kataloga izveidošanu, kas aptvertu fakultāšu, semināru un kabinetu grāmatas un laikrakstus, un alfabētiskā kataloga sastādīšanu paralēli sistemātiskajam

katalogam, kuram būtu jāaptver arī fakultāšu bibliotēkās esošās grāmatas. Nepieciešamā finansējuma un darbinieku trūkuma dēļ LU Centrālās bibliotēkas sistemātiskā kataloga veidošana tika uzsākta tikai 1925. gada martā. LU Centrālās bibliotēkas kopkatalogs bija izveidots divdesmito gadu beigās. 1928. gadā bija gatavi Inženierzinātņu, Ķīmijas, Matemātikas un dabaszinātņu, Tautsaimniecības un tiesību zinātņu, Filoloģijas un filozofijas, Teoloģijas fakultātes katalogi [5].

Kā LU Centrālās bibliotēkas pārzinis Edgars Lejnics nenogurstoši rūpējās par grāmatu un žurnālu krājuma paplašināšanu. Latvijas Universitātes Centrālās bibliotēkas krājums no sākotnējiem 800 sējumiem strauji paplašinājās, un 1925. gadā, kad tika pabeigta LU Centrālās bibliotēkas alfabētiskā kataloga izveide, tā apjoms sasniedza 45 948 iespaiddarbus [6]. Edgars Lejnics risināja jautājumu par LU Centrālās bibliotēkas lasītavas ierīkošanu. 1930. gadā ir tapis ziņojums LU rektoram par mecenāta Kristapa Morberga Latvijas Universitātes Centrālajai bibliotēkai atvēlētās mantojuma summas izlietošanu: „Vislietderīgāk būtu jau tagad stāties pie atsevišķa grāmatu krājuma komplektēšanas, kurš saturētu visas, galvenā kārtā studentu lietotās mācību grāmatas. Minētās grāmatas netiktu izsniegtas uz māju, bet būtu lietojamas LU Centrālās bibliotēkas lasītavā.” [7]

Matemātikas semināra bibliotēkas vadītājs (1919–1934)

Matemātikas un dabaszinātņu fakultātē vienota bibliotēka kā patstāvīga vienība nebija reģistrēta. Katram institūtam bija sava speciāla bibliotēka, kuru pārzināja institūta vadītājs. Fakultāšu bibliotēkas uzdevums bija mācību literatūras sagāde savā specialitātē. Fakultāšu bibliotēku krājumu pamatu veidoja ārzemju sūtniecību, privātpersonu un sabiedrisko organizāciju dāvinājumi. Matemātikas semināra (bij. Matemātikas kabineta (1919–1926)) bibliotēka no tā dibināšanas brīža līdz 1934. gadam bija profesora E. Lejnika pārraudzībā. Par vadītāja palīgiem bibliotēkā strādāja studenti: no 1920. līdz 1922. gadam E. Ozole, no 1922. līdz 1926. gadam – M. Aumeistare, studentes M. Eizentāle un M. Zusmane no 1924. līdz 1926. gadam [8]. Galvenā uzmanība tika pievērsta bibliotēkas paplašināšanai. Edgars Lejnics pielika milzīgas pūles, lai Matemātikas un dabaszinātņu fakultātē izveidotu pēc iespējas pilnīgāku matemātikas bibliotēku: pats sarakstījās ar firmām, no kurām pirka grāmatas, ārzemju komandējumu laikā veltīja uzmanību ne tikai matemātiskiem pētījumiem, bet arī bibliotēkas paplašināšanas jautājumiem. Pirmsākumos matemātikas kabinetā bija 2000 matemātiska satura grāmatas un žurnāli, 1927. gadā – 3070 sējumu, bet trīsdesmito gadu beigās Matemātikas semināra bibliotēkā bija jau 10 100 sējumu [9].

Profesora E. Lejnika privātā grāmatu kolekcija

Edgaram Lejnīkam bija liela personīga matemātikas bibliotēka, kas pēc viņa nāves tika nopirkta par 15 014 Ls un iekļauta Matemātikas semināra bibliotēkā ar speciālu zīmogu „Prof. E. Lejnika bibliotēka”. Visas kolekcijas grāmatas un žurnāli tika reģistrēti inventāra grāmatā. Pašlaik Edgara Lejnika personīgā bibliotēka ir iekļauta LU Bibliotēkas krājumā kā atsevišķa kolekcija. Kopumā kolekciju veido 2030 grāmatas, kas izdotas no 1701. gada līdz 1936. gadam.

„Grāmatas profesors E. Lejnics mīlēja kaut kā sevišķi. Viņa kabinets augstskolā un tāpat mājās bija piekrauts ar grāmatām no grīdas līdz griestiem. Plauktos visām

nebija vietas, ar tām bija apkrauti galdi, to kaudzes bija arī vienkārši uz grīdas. Tas apbrīnojāmākais bija, ka vajadzīgo grāmatu profesors itin viegli atrada bez jebkāda kataloga. Bet nevienam citam viņš neļāva tām ķerties klāt, lai nesajauktu viņa kārtību.” [10] Profesors Edgars Lejnīeks prata daudzas svešvalodas: krievu, vācu, franču, bet speciālo literatūru lasīja angļu, itāļu, spāņu, holandiešu, dāņu un zviedru valodā. Lielākā daļa grāmatu kolekcijā ir vācu valodā (808 iespieddarbi) un krievu valodā (673 iespieddarbi), mazāk – franču (247 iespieddarbi), angļu (123 iespieddarbi) un zviedru valodā (10 iespieddarbi). Kolekcijā ir arī grāmatas latīņu, spāņu, itāļu valodā (150 iespieddarbi). Latviešu valodā profesora Edgara Lejnīeka kolekcijā ir 15 grāmatas. Starp tām 1936. gadā Matemātikas zinātņu darbinieku biedrībā izdotās paša profesora grāmatas „Augstākā algebra” [11] un „Skaitļu teorija” [12]. Grāmatu saturu veido lekcijas, ko profesors E. Lejnīeks lasīja laika posmā no 1920. gada līdz 1931. gadam Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes Matemātikas nodaļas studentiem. Grāmatu priekšvārdā profesors Arvīds Lūsis raksta: „Atļauju savu lekciju publikācijai laipni deva prof. E. Lejnīeks, bet gan grūtas slimības dēļ viņš manuskriptu nav skatījis cauri. Manā redakcijā lekcijas rūpīgi sakārtojās un uzrakstījis cand. math. E. Fogels.” [13] Ernests Fogels (1910–1985) bija profesora Edgara Lejnīeka skolnieks. No latviešu grāmatām vēl vajadzētu nosaukt inženiera Jāņa Godiņa grāmatu „Tēlojošā ģeometrija jeb projekciju mācība” [14], Paula Ēversas grāmatu tehnikumiem un pašmācībai „Mēchanika” [15], krievu autora Petra Šmuļeviča (*Петр Шмулевич*) grāmatu „Algebras uzdevumu krājums ar atrisinājumiem” [16], kuru latviski pārstrādājis Rīgas pilsētas 2. ģimnāzijas direktors Pēteris Aivars. Visas minētas grāmatas latviešu valodā tika izdotas Rīgā. Grāmata „Matemātikas termini: (materiāli sinatniskas terminoloģijas krahjumam)” [17] ir latviešu un krievu valodā: ievads latviešu valodā, skaidrojošās vārdnīcas pamattermini krievu valodā, tulkojums un terminu skaidrojums latviešu valodā. Grāmata uzrakstīta vecajā ortogrāfijā, rediģējis P. Dauge, izdota Maskavā un Petrogradā.

Kolekcija ir nozīmīga ne tikai ar izciliem izdevumiem dažādās zinātņu jomās. Daudzos izdevumos ir autoru īpaši vērtējuma ieraksti Edgaram Lejnīekam, tas šiem materiāliem piešķir unikālu vērtību. Nikolaja Rozenaura grāmata „Mehānika: lekcijas lasītas Latvijas Universitātē un Privātā Rīgas tehniskā institūtā” [18] ar vērtējuma ierakstu „Prof. Lejnīeka kġm dziļā cienībā pasniedz autors okt. 1932.”, Ēriha Vīdemana grāmata „Sija ar elastiskiem atbalstlaukumiem” [19] ar vērtējuma ierakstu „A. g. profesoram, E. Lejnīeka kġam, autors 5.IV.1932”, latviešu matemātikas skolotāja Jāņa Strauberga grāmata „Neeuklīda ģeometrija” [20] ar vērtējuma ierakstu „Prof. E. Lejnīeka kungam autors”, latviešu sabiedriskā darbinieka, skolotāja un tautsaimnieka Longīna Ausēja grāmata „Finanču matemātika: politiskā aritmētika. Apdrošināšanas matemātika” [21] ar vērtējuma ierakstu „Ļoti godājamam kolēgam prof. E. Lejnīeka kungam dziļā cienībā”, Alfrēda Žaggera grāmata „Jūras astronomija” [22] ar vērtējuma ierakstu „Augsti god. prof. E. Lejnīeka kġam no autora”, krievu matemātiķa R. V. Nevjadomska (*Р. В. Нежданский*) grāmata *Свойства рядов Фибоначчи: новый методъ разложения чисель на первоначальные множители* [23] ar vērtējuma ierakstu *Эдгарду Юльевичу Лейнику в знак глубокого уважения Р. Нежданский. 15/III 13*, krievu matemātiķa S. P. Finikova (*С. П. Фиников*) grāmata *Transformation T des congruences de droites* [24] ar vērtējuma ierakstu *Многоуважаемому Эдгару Юрьевичу Лейнику на долгую память. С. Фиников.*

Kolekcijā ir daudz grāmatu analītiskajā ģeometrijā dažādās valodās. Edgara Lejnika zinātniskie darbi bija veltīti galvenokārt trīsstūra ģeometrijai. Trīsstūra īpašības bija zināmas jau sen. Daudz svarīgu trīsstūra īpašību atklāja Leonards Eilers. Kolekcijas pērles – četras grāmatas, kuru hronoloģiskais aptverums ir 1701.–1795. gads, iekļautas Bibliotēkas Reto izdevumu un rokrakstu krājumā: franču matemātiķa un astronoma Filipes de la Ira (*Philippe de la Hire*) grāmata analītiskajā ģeometrijā *Nouveaux elements des sections coniques, les lieux geometriques, la construction, ou effectation des equations* [25] (izdota Parīzē 1701. gadā), šveiciešu matemātiķa, fiziķa, astronoma un mehāniķa Leonarda Eilera grāmata analītiskajā ģeometrijā *Leonhard Eulers Einleitung in die Analysis des Unendlichen* [26] (izdota Berlīnē 1788. gadā), Leonarda Eilera grāmata par diferenciālrēķiniem *Leonhard Euler's Vollständige Anleitung zur Differenzial-Rechnung* [27] (izdota Berlīnē 1790. gadā) un Fransuā Kalē (*François Callet*) logaritmu tabulas *Tables portatives de logarithmes contenant les logarithmes des nombres* [28] (izdota Parīzē 1795. gadā).

Grāmatu klāstu papildina disertācijas, kas aizstāvētas no 1831. gada līdz 1932. gadam slavenās Eiropas universitātēs franču un vācu valodā, veltītas skaitļu teorijas, algebras, ģeometrijas, matemātiskās analīzes jautājumiem.

Edgara Lejnika dzīves gaitas pārtrūka 1937. gada 11. februārī.

Edgara Lejnika ieguldījums Latvijas izglītības un zinātnes veidošanā tika novērtēts gan Universitātē, gan Latvijā: 1928. gadā profesoram piešķirts Triju Zvaigžņu ordenis, bet 1934. gadā – LU goda doktora nosaukums – *Doctor honoris causa*.

VĒRES

1. *Profesors Edgars Lejnicks (1889–1937) – LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes pirmais dekāns / Dambītis Jānis // RTU zinātniskie raksti. 8. sēr., Humanitārās un sociālās zinātnes, 15. sēj. (2009), 63.–69. lpp.*
2. *Skats LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes darbā / Slaucītājs Leonīds // Universitatis: Scientiae et patriae. – 1969, Nr. 24, 18.–22. lpp.*
3. *Edgars Lejnicks / Gaiduks J., Hovanskis N., Rabinovičs I. // Zvaigžņotā Debess. – Ziema (1962), 42.–45. lpp.*
4. *LU Centrālā Bibliotēka no 1920. līdz 1940. gadam / Treide Gita // No: Latvijas Universitātes Bibliotēka laikmetu griežos. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2007, 57.–74. lpp.*
5. *Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 7427.f., 6. apr., 227.1., 123. lp.*
6. *Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 7427.f., 6. apr., 227.1., 85. lp.*
7. *Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 7427.f., 6. apr., 227.1., 140. lp.*
8. *Latvijas Universitātes piec gadu darbības pārskats: 1919.–1924... 240. lpp.*
9. *Latvijas Universitāte divdesmit gados: 1919–1939... 528. lpp.*
10. *Atmiņas par profesoru E. Lejnīku / Rozenberga (Aumeistare) M. // Zvaigžņotā Debess. – Vasara (1964), 45.–48. lpp.*
11. *Lejnicks Edgars. Augstākā algebra : lekcijas, lasītas Latvijas Universitātes Matemātikas un dabaszinātņu fakultātē / Edgars Lejnicks ; sakārtojies Ernests Fogelis ; rediģējis Arvēds Lūsis. – Rīga : Matemātisko zinātņu darbinieku b-ba, 1936. – 158, [2] lpp. : il.*
12. *Lejnicks Edgars. Skaitļu teorija : lekcijas, lasītas Latvijas Universitātes Matemātikas un dabaszinātņu fakultātē / Edgars Lejnicks ; sakārtojies Ernests Fogelis ; rediģējis Arvēds Lūsis. – Rīga : Matemātisko zinātņu darbinieku b-ba, 1936. – 289, [7] lpp. : zīm.*

13. Lejnieks Edgars. *Augstākā algebra : lekcijas, lasītas Latvijas Universitātes Matemātikas un dabaszinātņu fakultātē* / Edgars Lejnieks ; sakārtojis Ernests Fogelis ; rediģējis Arvēds Lūsis. – Rīga : Matemātisko zinātņu darbinieku b-ba, 1936., [3.] lpp.
14. Tēlojošā ģeometrija jeb projekciju mācība / sastādījis J. Godiņš. – Rīga : Latvijas tehnisko skolu skolotāju biedrība, 1928. 195, [5] lpp. : il. ; 22 cm.
15. Everss Pauls. *Mechanika tehnikumiem un pašmācībai* / sastādījis Pauls Everss. – Rīga : Tehnisko skolu skolotāju b-ba, 1931. 287, [1] lpp. : zīm. ; 22 cm. Tehnisko skolu mācības grāmatas ; Nr. 8.
16. Шмудевич П. К. *Algebras uzdevumu krājums ar atrisinājumiem* / P. Šmulevičs ; Latviski pārstrādājis Pēteris Aivars. – Rīgā : 1931. Ģen.-kom. Latv. vidusskolu skolotāju kooperatīvs, 148 lpp. ; 22×14 cm.
17. Loja Jānis. *Matemātikas termini : (materiāli sinatniskas terminoloģijas krahjumam)* / Turks ; rediģējis P. Dauge = *Математические термины* / Турк ; под редакцией П. Дауге. – Москва ; Петроград : [Государственное издательство], 1923, 58 lpp.
18. Rozenauers N. *Mēchanika : lekcijas lasītas Latvijas Universitātē un Privātā Rīgas tehniskā institūtā* / N. Rozenauers. – [Rīga] : Techniskā institūta biedrība, 1930–1934. 4 sēj. : il. ; 34 cm.
19. Vīdemans Ērihs. *Sija ar elastiskiem atbalstlaukumiem* / Ērihs Vīdemans. – Rīga : Valstsapaģāru spiestuve, 1932. [327].–372. lpp. : sh., tab. Latvijas Universitātes Raksti. Acta Universitatis Latviensis. Architektūras fakultātes serija ; 1. 6.
20. Straubergs Jānis. *Neeuklīda ģeometrija* / J. Straubergs. – Rīga : Apg. „Mathesis”, 1926. 45, [2] lpp. ; 21 cm. Matemātiski-fizikalā bibliotēka ; Nr.2.
21. Ausējs Longīns. *Finanču matemātika : Politiskā aritmētika ; Apdrošināšanas matemātika* / Longins Ausējs. – Rīga : Latvijas universitātes studentu padomes grāmatnīcas apgādībā, 1927. 304, 35 lpp. finanšu tabulas ; 23 cm.
22. Jūras astronomija / sastādījis Alfrēds Žaggers. – Rīgā : Jūrniecības departaments, 1930. sēj. <2> : il. ; 26 cm.
23. Невядомский Роман Викентьевич. *Свойства рядовъ Фибоначчи : новый методъ разложения чиселъ на первоначальные множители* / Р. В. Невядомскій. – Москва : т-во тип. А.И. Мамонтова, 1912. 57 lpp.
24. Фиников С. П. *Transformation T des congruences de droites* / Serge Finikoff. – Bologna : Nicola Zanichelli, 1933. 32 lpp.
25. La Hire Philippe de. *Nouveaux elemens des sections coniques, les lieux geometriques, la construction, ou effecton des equations* / par M. De la Hire. – Paris : Chez Denys Du Puis, 1701. [12], 452 lpp. : il.
26. Euler Leonhard. *Leonhard Eulers Einleitung in die Analysis des Unendlichen* / aus dem Lateinischen übersetzt und mit Anmerkungen und Zusätzen begleitet von Johann Andreas Christian Michelsen. – Berlin : Carl Matzdorff, 1788–1791. 3 sēj. : il., tab.
27. Euler Leonhard. *Leonhard Euler's Vollständige Anleitung zur Differenzial-Rechnung* / aus dem Lateinischen übersetzt und mit Anmerkungen und Zufätzen begleitet von Johann Andreas Christian Michelsen. – Berlin ; Libau : bey Lagarde und Friedrich, 1790–1793. sēj. <1-3>.
28. Callet Francois. *Tables portatives de logarithmes contenant les logarithmes des nombres, depuis 1 jusqu'à 108000* / par François Callet. Édition stéréotype gravée, fondee et imprimée / par Firmin Didot. – Paris : Chez Firmin Didot, 1795. 118, [680] lpp.

Summary

Professor Edgars Lejnīks, an internationally known mathematician, many times over elected the Dean of the Faculty of Mathematics and Natural Sciences, the first manager of the Central Library of the University of Latvia and the Head of the Mathematics Seminar library from 1919 until his premature retirement in 1934 due to illness. Professor E. Lejnīks had collected a big personal library of more than 2000 books, which was later purchased from him by the University of Latvia. The contribution of E. Lejnīks to the development of science and education in Latvia was recognised both by the University and in Latvia in general: the Professor was awarded an Order of the Three Stars in 1928, and the title of Honorary Doctor of the University of Latvia, Doctor Honoris Causa, in 1934.

Keywords: *University of Latvia, Faculty of Mathematics and Natural Sciences, manager of the Central Library, Head of the Mathematics Seminar, book collection.*

Ģeoloģija Latvijas Universitātē (1919–1944) *Geology at the University of Latvia (1919–1944)*

Ilgars Grosvalds

Latvijas Ķīmijas vēstures muzejs
Kronvalda bulv. 4, Rīga, LV-1010

Māris Rudzītis, Angelīna Zabele

Latvijas Universitātes Ģeoloģijas muzejs
Alberta iela 10, Rīga, LV-1010
E-pasts: maris.rudzitis@lu.lv

1919. gadā dibinātajā Latvijas Universitātē ģeoloģijas jomā Ķīmijas fakultātē darbojās Petroloģijas institūts – kristalogrāfijā, mineraloģijā un petrogrāfijā, Matemātikas un dabaszinātņu fakultātē darbojās Ģeoloģijas un paleontoloģijas institūts – vispārīgajā, vēsturiskajā, pielietojamajā ģeoloģijā un paleontoloģijā, bet Ģeofizikas un meteoroloģijas institūts – ģeofizikā. Zinātniskus pētījumus ģeoloģijā un tai tuvās nozarēs veikuši Matemātikas un dabaszinātņu, Ķīmijas, Inženierzinātņu un Lauksaimniecības fakultātes mācībspēki. Izcilākie zinātnieki un mācībspēki ģeoloģijā ir Boriss Popovs, Ernsts Krauss, Verners Zāns, Nikolajs Delle, Oto Mellis, Alekssis Dreimanis un Leonīds Slaucītājs.

Atslēgvārdi: Latvijas Universitāte, ģeoloģija, mineraloģija, petrogrāfija, paleontoloģija.

Apcerējums „Ģeoloģija Latvijas Universitātē (1919–1944)” ir raksta „Ģeoloģija Rīgas Politehnikumā un Rīgas Politehniskajā institūtā (1862–1918)” [1] turpinājums. Šajā 25 gadus ilgajā, visai sarežģītajā laikposmā tieši Latvijas Universitātē (LU) veidojās un attīstījās ģeoloģijas nozare Latvijā. Par nozīmīgākajiem pētījumiem šajā jomā lasāms grāmatā „Zinātne tēvzemei divdesmit gados 1918–1938” [2]. 1919. gada 28. septembrī nodibinātajā Latvijas Augstskolā, kas 1923. gada 23. martā pārdēvēta par Latvijas Universitāti [3], varēja daudz plašāk izvērst mācību un zinātnisko darbu ģeoloģijā un tai radniecīgās nozarēs nekā agrākajā Rīgas Politehniskajā institūtā (RPI).

Jau pirms oficiālas RPI reorganizācijas komisijas izveides bija skaidrs, ka jaunās nacionālās augstskolas sastāvā jābūt Matemātikas un dabaszinātņu fakultātei, kur vieta rodama arī ģeoloģijai. Taču bijušo RPI nodaļu telpas un daļa laboratoriju iekārtu un aprīkojuma bija saglabājušies, arī visi mācībspēki nebija izklīduši. Tādēļ Latvijas valdības ieceltā RPI reorganizācijas komisija 1919. gada 8. augustā lēma, ka jaunajā augstskolā paturamas visas RPI nodaļas. Viena no tām bija augsti nostādītā, Krievijā un Rietumeiropā labi zināmā Ķīmijas nodaļa. Līdz ar to minēto lēmumu var pieņemt par LU Ķīmijas fakultātes sākumu un pašu fakultāti uzskatīt par RPI Ķīmijas nodaļas reorganizētu turpinājumu [4].

Ģeoloģijas vieta LU struktūrā

No LU 12 fakultātēm ar ģeoloģiju ir saistāmas četras. Ģeoloģiskus kursus lasīja Ķīmijas fakultātes un Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes mācībspēki, bet pētījumus ar ģeoloģiju saistītās nozarēs veica arī Inženierzinātņu un Lauksaimniecības fakultātes mācībspēki.

RPI reorganizācijas komisijas ievēlētā **Ķīmijas fakultātes** apakškomisija līdz 1919. gada augusta beigām izstrādāja organizācijas projektu un mācību plānu. Projektā bija uzsvērti šādi pamatprincipi: „Augstskola nevar un nav arī tās uzdevums radīt šaurus speciālistus; lai audzēkņi ar veiklību ķertos pie jaunu problēmu atrisināšanas, svarīgāka ir laba pamatdisciplīnu pārzināšana. Galvenā vērtība jāpiegriež tiem vispārīgajiem pamatiem, uz kuriem balstās atsevišķas rūpniecības nozares, un no pēdējām atkal pirmā vieta jāierāda tām, kas pārstrādā Latvijas zemes bagātības.” [5] Tātad arī jaunā Ķīmijas fakultāte plānoja saglabāt saistību ar derīgo izrakteņu apguvi, kas prasīja vismaz minimālas ģeoloģijas zināšanas.

Mineraloģijas un kristalogrāfijas kursus 1920./1921. mācību gadā lasīja Ķīmijas fakultātes mācībspēki. Vēlāk Saeimā gan nolēma abus šos priekšmetus pārcelt uz Matemātikas un dabaszinātņu fakultāti, kur tiem būtu dabiska vieta blakus ģeoloģijai [6], bet tā tas diemžēl nenotika.

Mācības Ķīmijas fakultātē sākās 1919. gada 29. septembrī, bet Bermonta uzbrukums Rīgai 8. oktobrī tās pārtrauca līdz 22. novembrim [7]. Tikai tad faktiski aizsākās mācību darbs. Pirmajā mācību gadā kristalogrāfiju lasīja J. Priede, kura vietā bija paredzēts piesaistīt kādu mācībspēku ar lielāku pieredzi. Vēlāk kristalogrāfija, kā arī mineraloģija, petrogrāfija un ģeoloģija bija B. Popova, M. Gūtmaņa, I. Kvelbergas, K. Zēbergas un O. Melļa ziņā. Mineraloģiskus, petrogrāfiskus un derīgo izrakteņu, arī pazemes ūdeņu, pētījumus bez viņiem Ķīmijas fakultātē veikuši E. Rozenšteins, M. Glāzenaps, M. Pīrmanis, J. Eiduks un N. Brakšs, J. Kupcis, J. Rumments.

1919. gada augusta beigās pie RPI reorganizācijas komisijas tika nodibināta apakškomisija E. Lejnika vadībā **Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes** izveidei. 6. septembra sēdē tika nolemts jau rudenī atvērt fakultāti, kas sastāvētu no divām nodaļām – Matemātikas un Dabaszinātņu nodaļas, bet 11. septembra sēdē vienojās par pirmā kursa programmu un mācībspēkiem. Dažos priekšmetos pirmās lekcijas sākās 1. oktobrī, pārējās bija plānots uzsākt nākamajā nedēļā, bet Bermonta uzbrukuma dēļ fakultātes darbs varēja sākties tikai 13. novembrī [8].

Dabaszinātņu nodaļā botānika un zooloģija bija pārstāvētas jau pašā sākumā, bet ģeoloģijas vēl nebija. Arī dabaszinātniekiem kristalogrāfiju, mineraloģiju un petrogrāfiju lasīja Ķīmijas fakultātes mācībspēki – J. Priede, pēc tam B. Popovs [9], I. Kvelberga, K. Zēberga, bet M. Gūtmanis un O. Mellis skaitījās darbā abās fakultātēs. No 1924. gada ģeoloģiju pasniedza Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes mācībspēki – sākumā E. Krauss, vēlāk arī LU absolvējušie V. Zāns, N. Delle, A. Dreimanis un I. Embovica. Viņu zinātniskie pētījumi lielākoties saistās ar pamatiežu un kvartāra nogulumu ģeoloģiju un derīgajiem izrakteņiem, bet paleobotāniskus pētījumus veicis P. Galenieks. Matemātikas nodaļā vietu atrada ģeofizikas novirziens, kuru pārstāvēja L. Slaucītājs un V. Murevskis, viņi studentiem mācīja ģeofiziku.

Inženierzinātņu fakultātē ģeofizikālus pētījumus veica V. Jungs un E. Laimiņš, bet E. Ziemelis risināja inženierģeoloģijas jautājumus. Savukārt A. Tramdahs nodarbojās ar dabīgo būvkaņņu pētījumiem.

Lauksaimniecības fakultātē vispusīgus purvu pētījumus veica P. Nomals ar M. Galenieci, savukārt K. Bambergš pētīja arī derīgos izrakteņus.

Mācību programmas

Pirmajā 1919./1920. mācību gadā no ģeoloģiskiem kursiem tika lasīts tikai kristalogrāfijas kurss ķīmijas, farmācijas un dabaszinātņu studentiem.

Turpmāk Ķīmijas, Inženierzinātņu un Lauksaimniecības fakultātes mācību programmās bija iekļauti mineraloģijas un kristalogrāfijas un ģeoloģijas kursi, katrs divu semestru garumā. Ķīmijas tehnologiem bija neobligāts papildu kurss petrogrāfijā, bet Fizikālās ķīmijas novirzienam – fizikālā kristalogrāfija [10].

Pirmais, 1919. gadā izveidotais, Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes „mācību gaitas projekts” paredzēja četrgadīgas studijas. Divos pirmajos studiju gados bija jāapgūst vispārīgie pamatpriekšmeti, bet trešajā un ceturtajā gadā jānoklausās speciālie priekšmeti. Dabaszinātņu nodaļā varēja izvēlēties botānikas, zooloģijas, mineraloģijas un kristalogrāfijas, ģeoloģijas un paleontoloģijas specializāciju. Taču jau 1920. gada 12. janvāra sēdē fakultātes Padome nolēma atkāpties no sākotnējā projekta. 1925. gadā Matemātikas nodaļā apstiprināja 1) matemātikas, 2) astronomijas, 3) fizikas, 4) fiziskās ģeogrāfijas un meteoroloģijas nozarojumu, bet Dabaszinātņu nodaļā – 1) botānikas, 2) zooloģijas, 3) ģeoloģijas un paleontoloģijas (1927), 4) ģeogrāfijas (1927) grupu. 1939. gada februārī fiziskās ģeogrāfijas un meteoroloģijas nozarojumu pārdēvēja par ģeofizikas nozarojumu, bet ģeoloģijas un paleontoloģijas grupu – par ģeoloģijas nozarojumu [11].

Ģeoloģijas grupai pirmo mācību programmu apstiprināja 1927. gadā. Turpmākos gados tā tika mainīta un papildināta līdz galīgai versijai 1939. gadā. Sākotnējo samērā plašo kursu vietā tika radīti visiem dabaszinātniekiem piemēroti šaurāka apjoma kursi, bet speciālistiem sagatavoti īpaši kursi. 1939. gadā pieņemtajā jaunajā programmā studijas bija iedalītas sagatavošanas un speciālajā posmā, samazinot lekciju un semināru apjomu par 30 stundām semestrī un atstājot studentiem vairāk laika patstāvīgām studijām [12]. Ģeoloģijas studentiem pēc šīs programmas bija jāapgūst šādi kursi:

sagatavošanas posmā:

1.–2. semestrī – ievads kristalogrāfijā un mineraloģijā, kā arī vispārīgie fizikas, ķīmijas, ģeogrāfijas un bioloģijas kursi;

3.–4. semestrī – ievads vispārīgajā un vēsturiskajā ģeoloģijā, kā arī vispārīgie ķīmijas, ģeogrāfijas un bioloģijas kursi;

5. semestrī – mērīšanas metodes fizikā un fizikas laboratorijā, kvantitatīvā analīze, augu vai dzīvnieku fizioloģija;

speciālajā posmā:

6. semestrī – kristalogrāfija, mineraloģija un speciālie praktiskie darbi mineraloģijā un kristalogrāfijā vai ģeoloģijā, vai paleontoloģijā, kā arī dabas filozofija;

7.–8. semestrī – petroloģija, silikātu fizikālā ķīmija*, kristāliskās vielas struktūra*, minerāloptiskās metodes*, vispārīgā ģeoloģija, vēsturiskā un reģionālā ģeoloģija, Latvijas pamatformācijas, Latvijas kvartārģeoloģija, izvēlētas nodaļas no vispārējās ģeoloģijas*, praktiskā ģeoloģija*, izvēlētas nodaļas no vēsturiskās ģeoloģijas*, dzīvnieku paleontoloģija, izvēlētas nodaļas no paleontoloģijas*, seminārs, darbs zinātniskā grāda iegūšanai un ekskursijas (* no šiem kursiem obligāti divi, tai skaitā viens pēc specialitātes);

9. semestrī – vēsturiskā un reģionālā ģeoloģija, viens vai divi izvēles priekšmeti no citām fakultātēm un darbs zinātniskā grāda iegūšanai [13].

Matemātikas un bioloģijas nozarē **doktorandu eksāmenu programmas** bija izstrādātas jau pirmajos fakultātes darbības gados, bet ģeoloģijā un paleontoloģijā tās tika publicētas tikai 1928. gadā. Eksāmenu priekšmeti bija iedalīti galvenajos, blakus un palīga priekšmetos. Ar fakultātes piekrišanu doktorandam bija jāizvēlas pa diviem priekšmetiem no I un II grupas un viens priekšmets no III grupas.

Doktoranda eksāmenu programma ģeoloģijā:

I. Galvenie priekšmeti – endogēnā dinamika, eksogēnā dinamika, vēsturiskā ģeoloģija, reģionālā ģeoloģija, Baltijas zemju un Latvijas ģeoloģija, pielietojamā ģeoloģija;

II. Blakuspriekšmeti – paleontoloģija, mineraloģija un petroloģija, ģeofizika;

III. Palīga priekšmeti – fizika, neorganiskā ķīmija, matemātika, astronomija, reģionālā ģeogrāfija, meteoroloģija un klimatoloģija, botānika, zooloģija, dzīvnieku ģeogrāfija, hidrobioloģija.

Doktoranda eksāmenu programma paleontoloģijā:

I. Galvenie priekšmeti – bezmugurkaulnieku paleontoloģiskā sistemātika, mugurkaulnieku paleontoloģiskā sistemātika, filoģenētika, vispārīgā paleontoloģija, fitopaleontoloģija;

II. Blakuspriekšmeti – vispārīgā ģeoloģija, vēsturiskā ģeoloģija un paleoģeogrāfija, mineraloģija un petroloģija, salīdzināmā dzīvnieku anatomija, sistemātiskā zooloģija, sistemātiskā botānika;

III. Palīga priekšmeti – ķīmija, fizika, vispārīgā botānika, ģeofizika, reģionālā ģeogrāfija, dzīvnieku ģeogrāfija, augu ģeogrāfija, hidrobioloģija [14].

Jau 1920. gada februārī tika izveidota **LU Dabaszinātņu studentu biedrība** „ar mērķi sekmēt biedru kulturālo attīstību un dabaszinātņu pētīšanu un popularizēšanu”. Galvenā tās darbība bija priekšlasījumu un ekskursiju rīkošana Latvijā, 20 darbības gados tika noorganizētas 43 ekskursijas (dažas arī netālajās ārzemēs, Roņu salā) un 119 priekšlasījumi – tajos uzstājās N. Delle, O. Mellis, V. Zāns, K. Cukermanis, R. Kampe, Z. Lancmanis. No 1934. gada līdz 1940. gada jūnijam tika izdots arī žurnāls „Daba un Zinātne” privātdocenta botāniķa K. Ābeles redakcijā. Tas iznāca sešas reizes gadā, kopā 40 numuri. Tur atrodamas daudzas mūsu ģeologu studentu gadu publikācijas [15].

Petroloģijas institūts

Pie Ķīmijas fakultātes Minerāloģijas katedras ar profesora Borisa Popova ierašanos 1920. gadā tika izveidots Petroloģijas institūts, kura darbinieki institūta telpās arī Dabaszinātņu, Lauksaimniecības un Inženierzinātņu fakultātes studentiem lasīja

lekcijas un vadīja praktiskos darbus kristalogrāfijā, mineraloģijā, petrogrāfijā un pirmajos gados arī ģeoloģijā. Līdz tam mineraloģiju un kristalogrāfiju mācīja J. Priede. Petroloģijas institūta darbinieki lasīja šādus kursus: B. Popovs – „Kristalogrāfija”, „Mineraloģija”, „Ģeoloģija”; I. Kvelberga – „Iežu sairšana”, vadīja praktiskos darbus kristalogrāfijā un mineraloģijā; K. Zēberga – „Minerālu optiskā analīze”; M. Gūtmanis un O. Mellis – vadīja praktiskos darbus kristalogrāfijā un mineraloģijā [16]. Institūtā vēl strādāja preparators Sīpols, kurš izgatavoja arī iežu plānslīpējumu un kā izpalīgs students Juris Bite.

K. Zēberga savās atmiņās par B. Popovu lieliski apraksta Petroloģijas institūta telpas un aprīkojumu Ķīmijas fakultātes ēkas 3. stāvā – Kronvalda bulvārī 4: „Telpas nebija ļoti plašas, bet tur bija koncentrētas visas iekārtas zinātniskam un pedagoģiskam darbam un bija ļoti ērti. Kopā bija sešas dažāda izmēra istabas. No ieejas pirmā bija paredzēta 24 studentiem praktiskām nodarbībām kristalogrāfijā, kristāloptikā un mineraloģijā. Tajā divās rindās stāvēja galdi darbam, pie aizmugurējās sienas atradās augsta vitrīna ar kristālu modeļiem, bet pie otras sienas – velkmes skapis minerālu ķīmiskai izpētei. Aiz šīs istabas atradās neliela telpa ar logu, kur ar zāģi un slīpmašīnu strādāja mūsu preparators. Vēl tālāk stāva galu visā ēkas platumā aizņēma liela zāle ar logiem trijās sienās. Tā visa bija pilna ar augstām un platām vitrīnām minerālu un iežu eksponātiem. Tas bija mūsu muzejs, kurš visiem bija ļoti dārgs. Šeit brīvajās vietās pie logiem stāvēja galdi, kur strādājām mēs – asistenti un studenti, veicot pētnieciskos darbus.

Profesora kabinets atradās blakus praktisko nodarbību istabai. Tā bija vairāk nekā pieticīga telpa. Šeit B. Popovs veica savus pētījumus, nodarbojās ar saviem darbiniekiem, deva konsultācijas, atpūtās pēc lekcijām un eksaminēja studentus. Blakus profesora kabinetam atradās tāda pati neliela istabiņa – bibliotēka ar zinātnisko literatūru un skapjiem, kuros glabājās visa mūsu aparatūra. Visbeidzot bija vēl viens stūris bez loga. Tas kalpoja par fotoistabu. Bez tam tur atradās liels monohromators, un mēs varējām strādāt tumsā pie jebkuras monohromatiskās gaismas.”

Par aparatūru un instrumentiem K. Zēberga stāsta, ka visvērtīgākais no RPI mantojuma esot bijuši vēl profesora B. Dosa ievāktie Krievijas un citu ārvalstu minerālu un iežu paraugi un liela stikla kristālu modeļu kolekcija. Darbs esot uzsākts praktiski bez iekārtām. Tās iegādātas pakāpeniski laika gaitā par valsts piešķirtajiem līdzekļiem. Gandrīz viss ticis izrakstīts no Vācijas. Nodarbībām ar studentiem esot iegādāti vairāki simti mazu un lielu koka kristālu modeļu, 12 uzstādāmie teodolīta goniometri, 12 mikroskopi, tikpat daudz refraktometru ar orientētu kristālu komplektiem un orientētu plānslīpējumu komplekti. Darbinieku vajadzībām esot izrakstīti modernāku konstrukciju mikroskopi. Bijis arī liels refraktometrs un Fjodorova mikroskops ar lielu dažādas gaismas laušanas koeficientu pussfēru komplektu, kā arī daudz citu mazāku ierīču, kas atmiņā nav saglabājušās. Demonstrējumiem lekcijās esot izmantots liels universāla tipa projekcijas aparāts, kurā bieži ticis ievietots mikroskops plānslīpējumu un preparātu vērošanai paralēlā un krustotā polarizētā gaismā.

Trīsdesmitajos gados institūtam piešķirtas vēl divas istabas 4. stāvā, kur aprīkota laboratorija Latvijas iežu un minerālu ķīmiskiem un fizikāliem pētījumiem [17]. Tur pārsvarā darbojās O. Mellis.

Zinātniskus pētījumus saistībā ar ģeoloģiju bez Petroloģijas institūta darbiniekiem veikuši arī citi Ķīmijas fakultātes mācībspēki – derīgo izrakteņu jomā

M. Glāzenaps, E. Rozenšteins, J. Eiduks, M. Pīmanis, N. Brakšs, bet pazemes ūdeņu pētījumus veikuši J. Kupcis un J. Rumments.

Kā pirmais ģeoloģijas jomas mācītbspēks LU minams lektors **Jānis Priede**, kurš 1919./1920. mācību gadā sāka lasīt kristalogrāfijas lekcijas. J. Priede dzimis 1872. gada 31. decembrī Valgundes pagastā. Studējis Pēterburgas Universitātes Dabaszinātņu fakultātē, kuru beidzis 1903. gadā. Strādājis par fizikas, ķīmijas, kosmogrāfijas, ģeogrāfijas un vācu valodas skolotāju dažādās valsts skolās un privātskolās [18].

1920. gadā uz LU tika uzaicināts un Ķīmijas fakultātē sāka strādāt profesors **Boriss Popovs**. Viņš dzimis Rīgā 1897. gada 30. jūlijā. 1897. gadā beidzis studijas Pēterburgas Universitātes Fizikas un matemātikas fakultātes Dabaszinātņu nodaļā. Palicis Pēterburgas Universitātē, kur bijis muzeja konservators, vēlāk vecākais asistents, privātdocents; lasījis petrogrāfijas kursu. Papildinājies petrogrāfijā vairākās universitātes Rietumeiropā. Bijis arī profesors Pēterburgas Augstākajos dabaszinātņu (sieviešu)ursos, kur lasījis petrogrāfijas un dinamiskās ģeoloģijas lekcijas. Pieredzes apmaiņā, konferencēs un ekspedīcijās apceļojis daudzas zemes (Korsiku, Krievijas Lapzemi, Kolu, Norvēģiju), viņam bija daudzu gadu pieredze mineraloģiskos pētījumos un daudzas publikācijas – lielākoties par staraino kristalizāciju, magmatisko iezu minerālu mikroskopiju un tafoni dēdēšanu. Rīgā B. Popovs ieradās no Norvēģijas, kur atradās kā Krievijas Pagaidu valdības sūfīts eksperts. No 1920. gada LU Ķīmijas fakultātes profesors. LU B. Popovs organizējis mācību darbu kristalogrāfijā, mineraloģijā un petrogrāfijā. Veicis jauninājumus praktiskajos darbos kristalogrāfijā, Penfilda goniometra vietā ieviešot teodolīta goniometru, kas pēc viņa norādījumiem tika izgatavots Vācijā. K. Leica optisko instrumentu fabrikā tika izgatavoti arī petrogrāfiskie mikroskopi ar B. Popova konstruētiem papildu uzlabojumiem. Profesors sarakstījis mācību līdzekļus par kristālu klasēm un kristalogrāfiju [19–21] un izdevis O. Mellā tulkotu Optisko minerālu noteicēju latviešu valodā (tas bija jau divas reizes izdots Pēterburgā) [22]. Turpinājis pētīt sferokristālu rašanos un augšanas mehānismu, kopā ar I. Kvelbergu plašā monogrāfijā Latvijas Universitātes zinātnisko darbu sērijā apkopojis ilggadējus pētījumus par tafoni sairšanas parādību Korsikas salā [23].

H. Gode atceras: „Pirmajā semestrī B. Popovs lasīja lekcijas kristalogrāfijā, otrajā – mineraloģijā, trešajā – ģeoloģijā. Latviešu valodu zināja slikti. Uzsvēra, ka var atbildēt latviešu, vācu, krievu, angļu, franču, itāļu, zviedru valodā. Profesoram Popovam bija interesanta āriene, kupliem sirmiemi matiemi, vienmēr tumšā uzvalkā. Ja mēdz teikt, ka sava nozīme ir mācītbspēka ārienei, tad šinī gadījumā tā bija īstenība, un ar savu cienīgo izskatu profesors pastiprināja mācāmā priekšmeta nozīmi.” [24]

Daudzās studentu grupas praktiskajos darbos palīdzējuši vadīt asistenti M. Gūtmanis, I. Kvelberga, K. Zēberga un O. Mellis.

1944. gadā B. Popovs devies uz Vāciju, dzīvojis Greifsvaldē. 1946. gadā pārcēlies uz Zviedriju, kur Upsalas Universitātē turpinājis zinātnisko darbu par sferolītu kristalizāciju, tur 1948. gadā izdots arī optiskā noteicēja 5. izdevums vācu valodā. Miris Upsalā 1950. gada 11. maijā [25, 26].

Margērs Gutmanis dzimis 1885. gada 26. decembrī Mores pagastā, Pirmā pasaules kara laikā bēgļu gaitās nonācis Krievijā. 1914. gadā beidzis Katrīnas I Kalnu institūtu Pēterburgā kā kalnu inženieris, veicis pētījumus Kaukāzā, Mandžūrijā, bijis alvas raktuvju pārvaldnieks Aizbaikālā, Vladivostokā iestājies latviešu strēlnieku

bataljonā un atgriezies Latvijā. LU asistents (no 1921) un vecākais asistents (no 1924) Petroloģijas institūtā, no 1926. gada privātdocents Ģeoloģijas un paleontoloģijas institūtā. Lasījis šādus kursus: „Vulkānisms”, „Derīgie ieži”, „Zemes klēpja bagātības” un vadījis praktiskos darbus mineraloģijā un kristalogrāfijā. M. Gutmanis aktīvi darbojies sabiedriskās organizācijās, bijis valdes loceklis Latvijas Minerālvielu pētīšanas (vēlāk – Latvijas Ģeoloģijas) un Latvijas Dabaszinātņu mīļotāju (vēlāk – Latvijas Dabaszinātņu) biedrībā. Daudz rakstījis Dabaszinātņu biedrības žurnālā „Daba” – par minerālu un iežu noteikšanu ar mikroskopu, Daugavas ielejas ģeoloģiju, krāču izcelšanos, Latvijas derīgajiem iežiem, naftu, dzelzs rūdām, dabaszinātņu pasniegšanu skolās, ģeoloģiskām ekskursijām.

M. Gutmanim bija vairākas savdabīgas idejas – 1926. gadā žurnāla „Daba” 1./2. numurā publicēts M. Gutmaņa parakstīts aicinājums latviešiem iekļauties un palikt pasaules zinātnes vēsturē, pirmajiem veicot plašus ģeoloģiskus jūras dibena pētījumus. Šim nolūkam bija paredzēts iegādāties un Latvijas Dabaszinātņu biedrības rīcībā nodot pētniecības jahtu. Citreiz viņš ieteicis pētniecības nolūkos Latvijā izurbt neparasti dziļu ģeoloģisko urbumu. 1929. gadā M. Gutmanis devies divu gadu ilgā komandējumā uz Argentīnu, lai pārbaudītu „paša izgudrotu aparātu ģeotermiskā gradienta noteikšanai”, un Patagonijā strādājis par naftas ģeologu (1929–1935). Līdz 1933. gadam skaitījies LU darbinieks, pēc tam atskaitīts. Bijis naftas ģeologs Brazīlijā (1935–1939), veicis pētījumus arī Antiļu salās (1952). Miris 1957. gada 8. jūlijā Brazīlijā [27–29].

Irma Kvelberga dzimusi 1887. gada 8. janvārī Kandavas pagastā. 1914. gadā beigusi Pēterburgas Augstākos sieviešu kursus. Strādājusi par skolotāju vairākās ģimnāzijās Daugavpilī un Rīgā (1917–1921). LU Ķīmijas fakultātes Petroloģijas institūta jaunākā asistente (no 1921), asistente (no 1923), vecākā asistente (no 1926), privātdocente (1937–1944). Pēc kara fakultātē nav atgriezusies, dzīvojusi laukos. Kopā ar profesoru B. Popovu pētījusi tafoni sairšanas parādību Korsikas salā [30, 31].

Katrīna Zēberga dzimusi 1889. gada 29. janvārī Rīgā. 1915. gadā beigusi studijas Maskavas Augstāko sieviešu kursu Dabaszinātņu nodaļā. LU Petroloģijas institūta jaunākā asistente (no 1921), asistente (no 1924), vecākā asistente (1927–1944) un privātdocente (1937–1944), lasījusi minerālu optiskās analīzes kursu. Pēc kara Latvijas Valsts universitātes (LVU) Ķīmijas fakultātes docētāja (1944–1956). Lasījusi lekcijas mineraloģijā un petrogrāfijā. Mirusi 1975. gada 18. augustā Dobelē.

Veikusi pētījumus par analcīma sastāvu un pēc profesora Popova ievāktā materiāla par granīta un gabro attiecībām Korsikas salas iežos pie Porto upes ietekas. Diemžēl darbs palika npublicēts [32, 33]. Apbrīnu par savas skolotājas rūpīgajiem un precīzajiem pētījumiem atmiņās [34] izsaka viņas studente Bernarda Klagiša: „Kā piemēru var minēt kāda laukšpata kristāla pētījumus, kad tika saskaitītas pat dvīņu plāksnītes, kuru skaits pārsniedza 100. Ne mazāk iespaidīgs materiāls par laukšpatiem iegūts, izmantojot Fjodorova galdiņu.” Viņa atzīmē arī, ka „savu bijušo studentu sekmīgajā darbā Zēberga guva savas dzīves centienu apliecinājumu”.

Oto Mellis dzimis 1906. gada 10. martā Pēterburgā. Studējis Pēterburgas Valsts universitātes Fizikas un matemātikas fakultātē (1921–1923). Beidzis LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultāti (1933). LU docētājs (1933–1944). Papildinājies Prūsijas ģeoloģijas iestādē Berlīnē (1929) un mineraloģijā Oslo (1936).

O. Mellis LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultātē lasījis lekciju kursu tehniskajā petrogrāfijā, vadījis praktiskos darbus kristalogrāfijā un mineraloģijā. 1943. gada 20. maijā aizstāvējis disertāciju „Studijas par Latvijas šķiedrģipša un šķiedreleestīna uzbūvi un ģenēzi” un ieguvis *Dr. rer. nat.* grādu [35]. Mācību darbā O. Mellis cieši sadarbojies ar profesoru B. Popovu, kā arī latviski pārtulkojis B. Popova mācību grāmatas. Izvirzot O. Melli ievēlēšanai docenta amatā, B. Popovs augstu novērtējis sava skolnieka devumu [36]: „Privātdocents Oto Mellis, kas manā vadībā ir specializējies mineraloģiskā petroloģijā, pazīstams man kā erudīts un apzinīgs zinātnieks ar daudzpusīgām interesēm savas specialitātes robežās. Viņa iesniegtie darbi, kas pa daļai veikti manā personīgā vadībā, ir vērtīgas zinātniskas etīdes un pētījumi. Lielākajā daļā no tiem izteiktas jaunas idejas, kas visas apstiprinātas ar pozitīviem pierādījumiem. Sevišķu ievēribu pelna: 1) *Beitrag zur Kenntniss der optischen Eigenschaften des gesteinsbildenden Chondrodits von Pargas*. Geol. Fören. i. Stockholm Förhandl. 1927, S. 220–228, kurā minētās jaunās chondrodīta optiskās konstantes atšķiras no līdz šim zināmajām. Pētījums izdarīts, lietojot Fjodorova metodi, un rezultāti sniegti Fjodorova projekcijā; 2) *Zur Genesis der Helsinkits*. Geol. Fören. i. Stockholm Förhandl. 1932, S. 419–435. Šinī pētījumā, kas arī izpildīts, lietojot Fjodorova metodi, helsinkīta izcelšanās sniegta jaunā apgaismojumā, kas ievērojami ietekmēja uzskatu attīstību par šā ieža ģenēzi. Darbs izpelnījies ievēribu ārzemju zinātniskā literatūrā ar virkni vispozitīvāko atsauksmju; 3) *Ein bequemer Kreuztisch für Fedorow-Mikroskope*. Z. f. Min. etc. A. 1930, S. 396–399. Šinī rakstā Mellis proponē jaunu uzlabojumu Fjodorova mikroskopu palīdzinstrumentārijam, kas dod iespēju ērti izdarīt preparātu paralēlo pārbīdīšanu mikroskopā un pāreju no viena minerāla grauda uz otru bez orientējuma maiņas. Meļļa galdināš atzinīgi novērtēts V. Nikitina grāmatā *Die Fedorow-Methode* (1939). Arī pārējos Meļļa darbos jūtama personīgā iniciatīva un cenšanās pēc jauninājumiem.”

Par Latvijas helsinkīta laukakmeņu un limonīta atradņu pētījumiem O. Mellim 1930. un 1939. gadā piešķirta Krišjāņa Barona prēmija. Darbā par limonīta atradnēm Latvijā viņš savācis ziņas par 200 purva rūdas jeb limonīta atradnēm, no kurām ir denos limonītus var izmantot kā krāsu zemes jeb okerus [37]. Plašus petrogrāfiskus pētījumus O. Mellis ar dzīvesbiedri Irēnu veicis par Rembates dolomītsmilšakmeņiem [38]. Viņš pierādījis, ka arī kārtainas uzbūves smilšakmeņi ir derīgi būvniecībā. 1943. gadā tie izmantoti Finanšu ministrijas ēkas Lielajā Smilšu ielā pirmā stāva fasādes apdarei un ir izturējuši laika zoba pārbaudi.

1944. gadā devies uz Vāciju, kur bijis Greifsvaldes Universitātes docētājs (1944–1945) un Baltijas Universitātes ārkārtas profesors (1945–1946). 1946. gadā izceļojis uz Zviedriju. Gēteborgas Tehniskās augstskolas docētājs (1946–1949), Stokholmas Universitātes profesors (1949–1970). Miris 1970. gada 6. septembrī Stokholmā [39–41]. LU Ģeoloģijas Muzejā ir O. Meļļa ievāktu iežu un minerālu paraugu, kā arī plānslīpējumu kolekcijas.

Ķīmijas fakultātes ķīmiķu ģeoloģiskie pētījumi

Latvijas derīgo izrakteņu pētījumiem bez ģeologiem jau no 19. gadsimta ir pievērsušies arī ķīmiķi [42]. Šo tradīciju turpināja arī LU Ķīmijas fakultātes mācībspēki.

Fakultātē no paša sākuma dažus gadus (1919–1923) strādāja pazīstamais siliķātu pētnieks profesors **Maksimilians Glāzenaps**. Viņš dzimis 1845. gada 9. jūnijā Ēdolē. 1873. gadā beidzis Rīgas Politehnikuma Ķīmijas nodaļu, strādājis turpat par mācītbspēku. Profesors (no 1878) veicis plašus pētījumus par portlandcementu, dolomītromāncementu un ģipsi. Pirmais ieteicis portlandcementsa ražošanai pielietot Kurzemes kaļķakmeni. Pētījis dzeramo ūdeni, aizstāvējis projektu Rīgas apgādei ar ūdeni no Baltezera. Miris 1927. gada 16. augustā Rīgā [43, 44]. M. Glāzenaps LU lasīja lekcijas preču zinībās un metalurģijā, 1920. gadā publicēja darbu „Latvijas mineraliskās izejvielas” [45].

Tā kā Latvijā nebija valstiskas organizācijas, kas nodarbotos ar derīgo izrakteņu iegulu un pielietojuma iespēju izpēti, tad 1922. gadā tika izveidota un 1924. gadā apstiprināta **Latvijas Minerālvielu pētīšanas biedrība** (vēlāk Latvijas Ģeoloģijas biedrība). Šo biedrību no tās pirmsākumiem līdz pat savai nāvei vadīja profesors E. Rozenšteins, „kas ar savu lietišķību un plašiem piedzīvojumiem pulcināja dažādu specialitātu darbiniekus un pašķīra biedrībai visai sekmīgu darbību dabas bagātību pētīšanā. Pēc aktīvāko biedru specialitātēm darbībā ietverti kā ģeoloģiski, mineraloģiski un ķīmiski-technoloģiski jautājumi, tā arī augsnu un veselības ūdeņu un dūņu pētīšana”. Biedrībā darbojušies tādi LU mācītbspēki kā J. Kupčs, N. Delle, E. Krauss, V. Zāns, B. Popovs, O. Mellis, M. Gūtmanis, J. Eiduks, K. Krūmiņš un K. Bambergs [46].

Par sava laika ievērojamāko Latvijas derīgo izrakteņu pētnieku kļuva **Eižens Rozenšteins**. Viņš dzimis 1886. gada 16. aprīlī Lielsalacas pagastā. Studējis RPI Ķīmijas nodaļā. Beidzis LU Ķīmijas fakultāti (1921) kā inženieris tehnoloģis. Strādājis Ķīmijas fakultātē par lektoru (1921–1923), docentu (1923–1927), vecāko docentu (1927–1932) un profesoru (1932–1933). Miris 1933. gada 13. februārī Rīgā [47–49].

E. Rozenšteins pētījis dažādus derīgos izrakteņus – mālus, dolomītus, kaļķakmeņus, kaļķiežus [50]. Viņš novērtējis Latvijas mālu izmantošanu keramikā [51]. Savā doktora disertācijā „Dolomītu romāncements un hidrauliskais dolomīts” [52] noskaidrojis, ka no merģelaina dolomīta ar 5–10% mālu saturu var iegūt hidraulisko dolomītu (hidrauliskos kaļķus), bet no dolomītmerģeļa ar 10–15% mālu saturu – dolomītromāncementu. Pierādīts, ka 3–5% ģipšakmens piedeva cementa stiprību vēl palielina. Ieteicis portlandcementsa ražošanai saldūdens kaļķiežu vietā pielietot Kurzemes cehšteina kaļķakmeni. Rezultātā firma *C. Ch. Schmidt* 1929. gadā sāka izmantot Cieceres kaļķakmeni ar 85–95% CaCO₃ saturu un 1939. gadā Brocēnos uzcēla otru cementfabriku [53]. Pēc E. Rozenšteina priekšlikuma Jelgavas cukurfabrika, kas līdz tam lietoja mazpiemērotu Sāmsalas kaļķakmeni, kurš saturēja līdz 10% MgO, sāka izmantot Cieceres kaļķakmeni ar Mg saturu līdz 1,5%.

E. Rozenšteins apzinājis Latvijas saldūdens kaļķiežu krājumus, to izcelsmi un tehnoloģisko noderību [54]. Ieteicis mēreni saistījušos kaļķiežus izmantot stikla un papīra rūpniecībā. Raksturojis un klasificējis Stopiņu, Salaspils un Nāves salas atradņu ģipšakmens slāņus [55]. Ieteicis lietot Juglas un Ropažu virsmežniecības podzola smiltis stikla fabrikai *Emolip* logu un pusbalto stiklu ražošanai, bet M. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrikai – smalkfajansa masām un glazūrām Skandināvijas kvarca vietā [56]. Kopā ar Z. Lancmani publicējis pārskatu par Latvijas derīgajiem izrakteņiem (1933) [57].

E. Rozenšteina pētījumus par derīgajiem izrakteņiem turpinājis **Jūlijs Eiduks**. Viņš dzimis 1904. gada 16. martā Vietalvas pagastā. Beidzis LU Ķīmijas fakultāti (1930).

Papildinājies silikātu tehnoloģijā Berlīnes Tehniskajā augstskolā (1933). Strādājis Ķīmijas fakultātē par jaunāko asistentu (1933–1935), asistentu (1935–1938), vecāko asistentu (1938–1945), privātdocentu (1936–1940), vecāko lektoru (1940–1941), docentu (1940–1965). Vēlāk bijis Silikātu tehnoloģijas katedras vadītājs, profesors (1965–1986). Tehnisko zinātņu doktors (1965), LPSR Nopelniem bagātais zinātnes darbinieks (1965), saņēmis LPSR Valsts prēmiju (1977). Miris 1986. gada 5. jūlijā [58, 59].

J. Eiduks veicis pētījumus par Latvijas māla krājumu novērtēšanu, noderīgumu un izmantošanu ķieģeļrūpniecībā [60–62]. Izvērtējis tos kā izejvielu bruģa klinkera ražošanā [63]. Pētīja balto smilšu pielietošanu stiklrūpniecībā [64, 65] un Latvijas būvkaļķu izejmateriālus, ķīmisko sastāvu un tehniskās īpašības [66]. Vadījis darbus Sauriešu ģipšakmens atradnes izmantošanai. Publicējis apkopojumu par Latvijas derīgajiem izrakteņiem (1936) [67].

Mārtiņš Prīmanis, kurš lasīja ķīmiskās rūpniecības, siltuma un ūdens tehnoloģijas kursus, bija pievērsies arī Latvijas brūnoglū izpētei. M. Prīmanis dzimis 1878. gada 24. janvārī Ādažu pagastā. Beidzis RPI Ķīmijas nodaļu. LU Ķīmijas fakultātes docents (1919–1930) un profesors (1936–1940), bijis arī Ķīmijas fakultātes dekāns (1928–1931). Viņa doktora disertācija „Pētījumi par Kurzemes Meldzeres rajona brūnoglēm” (1936) [68] noderēja par ierosinājumu tālākai brūnoglū ģeoloģiskai izpētei un rūpnieciskai izmantošanai. Žurnālā „Economists” viņš publicējis arī pārskatu par derīgo izrakteņu izmantošanu (1937) [69]. Bijis LU rektors (1937–1941). Izceļojis uz Vāciju 1940. vai 1941. gadā. Vācu okupācijas laikā atgriezies Rīgā, bijis Ostlandes Reihskomisariāta Latvijas Ģenerālkomisariāta izglītības un kultūras ģenerāldirektors un Universitātes, resp., vācu laika Universitātes Rīgā – *Universität zu Riga* rektors (1941–1944). Miris 1950. gada 11. decembrī Ratingenā, Vācijā [70, 71].

Nikolajs Brakšs (1905–1981) jau 1936. gadā, kad bija jaunākais asistents, pievērsies kūdras ķīmiskās izmantošanas problēmām. Par tām lasāms žurnālā „Economists” publicētajos rakstos. Ar kūdras pētniecību viņš turpināja nodarboties arī vācu okupācijas laikā (1941–1944), kad līdztekus darbam Universitātē strādāja Zemes bagātību pētīšanas institūtā (ZBPI). Pēc kara bijis LVU lektors, bet politisku iemeslu dēļ atlaists; pēc tam strādājis Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā un LPSR ZA Koksnes ķīmijas institūtā [72, 73].

Ievērojams Latvijas minerālūdeņu pētnieks bija **Jānis Kupcis**. Viņš dzimis 1871. gada 13. martā Jaunjērcēnu pagastā. 1896. gadā beidzis Tērbatas Universitāti. Tērbatas Universitātes līdzstrādnieks (1898–1901), Kaukāza kara apgabala Kara medicīnas laboratorijas līdzstrādnieks (1902–1918), Gruzijas Universitātes līdzstrādnieks (1918–1921), LU Ķīmijas fakultātes Uztura vielu katedras vecākais asistents (1921–1922), vecākais docents (1922–1927), Praktiskās farmācijas katedras profesors (1927–1936). Miris 1936. gada 29. aprīlī Rīgā [74–77].

J. Kupcis pētījis Latvijas sērūdens ķīmisko sastāvu, izcelsmi un ārstnieciskās īpašības [78]. Ķemeru sērūdens labvērtību viņš saista ne vien ar ģipšakmens ($\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$) reducēšanu ar organiskām vielām par sērūdeņradi H_2S , bet arī ar baktēriju darbību un to izdalītajām dziednieciskajām vielām. Izvērtējis Siguldas, Valmieras un Ķemeru minerālūdeņus [79–81]. Kopā ar Z. Unguri pētījis Ķemeru un Kaņiera ezera dūņu sastāvu un dziednieciskās īpašības [82, 83].

J. Kupča pētījumus par minerālūdeņiem un dziednieciskām dūņām turpināja viņa skolnieks **Jūlijs Rumments**. Dzimis 1900. gada 14. decembrī Rūjienā. 1927. gadā beidzis LU Ķīmijas fakultāti. LU Ķīmijas fakultātes Farmācijas nodaļas privātdocents (1937–1938), docents (1938–1942) un profesors (1942–1943). Miris 1943. gada 15. janvārī Rīgā [84–86].

J. Rumments pētījis Latvijas augšdevona dolomītos atrastos minerālūdeņus, Baldones dziedniecības avotu izcelsmi, palīdzējis noteikt avotu aizsardzības rajonu, izzinājis sakarību starp minerālūdeņu un tos saturošo pamatiežu ķīmisko sastāvu, pētījis minerālūdeņu balneoloģiskās īpašības. Īpašu uzmanību pievērsis Baldones un Ķemeru minerālūdeņu organisko sastāvdaļu, koloidālo un termisko īpašību noskaidrošanai [87, 88].

Latvijas dzeramā un jūras ūdens izpētei pievērsušies LU Ķīmijas fakultātes farmācijas profesors, Latvijas uzturvielu pētniecības pamatlicējs Eduards Zariņš (1876–1947) un vecākais asistents Viktors Šķilters (1896–1977) [89, 90].

Ģeoloģijas un paleontoloģijas institūts

Kristalogrāfija, mineraloģija un petrogrāfija jau kopš 1920. gada bija pārstāvētas Ķīmijas fakultātē, bet vispārīgās un vēsturiskās ģeoloģijas un paleontoloģijas kursa LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultātē nebija. Šis robs dabaszinātņu izglītībā tika aizpildīts, 1924. gadā uzaicinot E. Krausu no Kēnigsbergas Universitātes. Profesors E. Krauss 1925. gadā izveidoja Ģeoloģijas un paleontoloģijas institūtu, kuru vadīja līdz 1935. gada rudenim, kad atgriezās dzimtenē. No 1936. gada institūta direktors bija V. Zāns, bet no 1940. gada – N. Delle.

Institūts atradās Baznīcas ielas 5. nama 18. dzīvoklī. 1926. gada pavasarī tika iegūts arī 17. dzīvoklis trešajā stāvā, kur iekārtoja Latvijas Ģeoloģijas muzeju, un pagrabtelpas noliktavai. Muzejs tika atklāts 1929. gada 29. septembrī, un 1929. gadā sākās urbumu seržu kolekcijas veidošana.

Institūtam bija pietiekams aprīkojums, lai veiktu kā ģeoloģiskus, tā paleontoloģiskus pētījumus – pārkmeņojumu preparējamā iekārta, elektriskā centrifūga, iežu slīpējamais aparāts, mikroskopi un citas palīgierīces. Bija arī sava speciālās literatūras bibliotēka [91].

Nākamie ģeoloģijas mācībspēki un Latvijas ģeoloģijas pētnieki izauga institūtā profesora E. Krausa vadībā. Tie bija N. Delle, V. Zāns, A. Dreimanis un I. Embovica. Vēl institūtā strādājuši M. Gūtmanis un O. Mellis, kuri darbojās arī Petroloģijas institūtā.

Institūta zinātniskā darbība pārsvarā bija saistīta ar Latvijas ģeoloģisko izpēti, īpašu uzmanību veltot tieši derīgajiem izrakteņiem un kā pamatiežu, tā arī kvartāra nogulumu kartēšanai. Paleontoloģijā galvenais pētījumu objekts bija devona ihtiofauna. Kopš 1925. gada institūts sāka izdot savu LU Rakstu krājumu [92].

Kaut arī 1939. gadā nodibinātais Finanšu ministrijas **Zemes bagātību pētīšanas institūts**, kas pēc Latvijas vēstures institūta bija otrā valsts veidotā zinātniskās pētniecības iestāde Latvijā, ne juridiski, ne organizatoriski nebija saistīts ar LU, taču vadošie dažādu ģeoloģijas nozaru speciālisti no LU tika uzaicināti par ZBPI zinātniskajiem konsultantiem un faktiski vadīja svarīgākos tā pētījumu virzienus. Otrā pasaules kara gados V. Zāns bija šī institūta direktora vietnieks [93]. Kopš 1939. gada iznākušajos ZBPI Rakstos publicējušies daudzi LU mācībspēki.

Arī daudzi ZBPI darbinieki izglītību bija ieguvuši LU. ZBPI strādājuši Eda Rinks, Elza Lauenkrapča (Lieldiena), Irma Rade, Arvids Jansons, Velta Vīrs-Grundulis, Nikolajs Zuments un citi. Būvzinātnes, LU Inženierzinātņu fakultātes absolvents Pāvels Francmanis piedalījās Ķeguma HES celtniecībā. 1943. gadā viņš mēģināja doties pāri frontes līnijai uz Padomju Savienību, bet tika aizturēts, pēc vairākiem mēnešiem ieslodzījuma Rīgas Centrālcietumā tiesāts un nošauts [94]. Institutā strādāja arī vairāki LU studenti – Visvaldis Melzobs, Jānis Sleinis, Kārlis Cukermanis; viņi ģeoloģijas studijas pabeidza pirmajos pēckara gados.

Ernsts Krauss dzimis 1889. gada 10. jūlijā Vācijā, Frīzingā – 30 km no Minhenes, studējis Minhenes Universitātē (1908–1914) un 1919. gadā aizstāvējis ģeoloģijas doktora grādu, bijis Kēnigsbergas Universitātes docētājs (1922–1924), strādājis par LU profesoru un Ģeoloģijas un paleontoloģijas institūta direktoru (1925–1935). LU viņam bijusi liela mācību slodze. Lasījis lekciju kursus „Vispārīgā ģeoloģija”, „Vēsturiskā ģeoloģija”, „Paleontoloģija”, „Ievads ģeoloģijā un pielietotā ģeoloģijā”, „Ģeoloģiskā formāciju mācība un paleoģeogrāfija”, „Tehniskā ģeoloģija”, „Latvijas ģeoloģija”. Vadījis semināru darbus, praktiskos darbus, speciālos praktikumus un kandidāta darbus [95]. E. Krauss pētījis Latvijas kvartāra, terciāra, perma un devona nogulumus, reģiona tektoniku [96, 97] un Latvijas hidroģeoloģiskos apstākļus, arī Kāli krāteri Sāmsalā [98]. LU Muzejā ir plašas E. Krausa ievāktās un iegādātās minerālu, iežu un fosiliju kolekcijas. Profesors E. Krauss aizrāvās ar litosfēras plātņu teoriju, kas tolaik vēl nebija plaši atzīta un tikai sāka attīstīties; šī interese ir arī viens no iemesliem, kā dēļ E. Krauss 1935. gadā atstāja Latviju. Vācijā viņš bijis armijas ģeologs Berlīnē (1937–1941) un Minhenes Universitātes profesors (1941–1959). Miris 1970. gada 24. jūnijā Minhenē [99, 100].

E. Krauss ir devis būtisku ieguldījumu plātņu tektonikas teorijas attīstībā un izstrādājis kalnu veidošanās teoriju, publicējis ap 100 rakstu par šo tēmu, sarakstījis četras grāmatas par okeānu un kalnu veidošanos.

Nikolajs Delle dzimis 1899. gada 15. augustā Krievijā, Nikolajevskā pie Amūras. Mācījies Vladivostokas Politehniskā institūta Kalnu inženieru nodaļā. Strādājis Krievijas Ģeogrāfijas biedrības Habarovskas muzejā, kopā ar zinātniekiem un muzeja direktoru N. Arsenjevu piedalījies ģeoloģiskās un etnogrāfiskās ekspedīcijās Amūras taigā (1917–1918), Sahalīnā (1919–1920) un Tatāru jūras šauruma piekrastē (1921). Latvijas Ģeoloģijas un paleontoloģijas institūta laborants (1925–1934). 1934. gadā beidzis LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultāti. No 1934. gada LU mācībspēks. Papildinājies Oslo Universitātē Norvēģijā, Greifsvaldes Ģeoloģijas un paleontoloģijas institūtā. No 1940. gada LU Dabaszinātņu fakultātes Ģeoloģijas un paleontoloģijas institūta direktors.

1944. gadā, vācu karaspēkam atkāpjoties un evakuējot Zemes bagātību pētīšanas institūta īpašumu, nonācis Vācijā. Apcietināts un deportēts uz PSRS. Miris ieslodzījumā, domājams, 1946. gadā Krasnojarskas apgabalā [101, 102].

N. Delle lasījis lekciju kursus „Vēsturiskā ģeoloģija”, „Ievads vēsturiskajā ģeoloģijā”, „Paleontoloģija un Latvijas pamatformācijas”, vadījis semināru paleontoloģijā, praktiskos, speciālos praktiskos darbus un kandidāta darbus. Pētījis juras, perma un devona nogulumus [103–106]. Devis Latvijas pamatformāciju apskatu [107], sastādījis Latvijas ģeoloģisko karti [108], aprakstījis vairākas jaunas fosilās sugas.

Par pētījumiem „Rīgas-Jelgavas zemuma ģeoloģiskā būve” un „Zemgales līdzenuma, Augšzemes un Lietuvas devona nogulumi” 1932. un 1938. gadā saņēmis Krišjāņa Barona prēmiju. N. Delles vārdā nosaukta devona perioda daivspuru zivju suga *Onychodus dellei* un bruņuzivju suga *Asterolepis dellei*. LU Muzejā ir N. Delles ievāktie iežu un fosiliju paraugi, kā arī N. Delles zīmējumi (devona zivju, mamuta un matainā degunradža fosilās atliekas un rekonstrukcijas).

Verners Zāns dzimis 1904. gada 15. jūlijā Vaidavas pagasta Podzēmes skolā. Beidzis LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultāti (1933). Papildinājies Vācijā (1929), Somijā un Zviedrijā (1936–1937). LU Ģeoloģijas un paleontoloģijas institūta asistents, direktors (1941), Zemes bagātību pētīšanas institūta direktora vietnieks (1939–1940). LU Muzejā ir ļoti daudz V. Zāna ievāktu iežu un fosiliju paraugu.

LU V. Zāns lasījis lekciju kursus „Vispārīgā ģeoloģija”, „Ģeoloģija”, „Latvijas kvartārģeoloģija”, vadījis semināru ģeoloģijā, praktiskos un speciālos praktiskos darbus un kandidātu darbus. V. Zāns pētījis kvartāra veidojumus Limbažu, Liepājas un Dobeles apkārtnē [109–111]. Publicējis aprakstu „Leduslaikmets un pēcle- dus laikmets (Kvartāra formācija)” [112]. Veicis Kurzemes brūnogļu un Rembates dolomītsmilšakmeņu ģeoloģiskos pētījumus [113, 114]. V. Zāns ir autors daudziem šķirkļiem Latviešu konversācijas vārdnīcā un daudziem rakstiem par ģeoloģiju (arī botāniku) periodikā – avīzē „Jaunākās Ziņas”, žurnālos „Daba”, „Daba un Zinātne”, „Daugava” u. c. 1944. gadā devies uz Vāciju, pēc kara bijis Baltijas Universitātes ārkārtas profesors (1946–1949). Ģeologs Jamaikā (no 1949), Jamaikas Ģeoloģiskā dienesta direktors (no 1953). Pētījis Jamaikas derīgos izrakteņus, sevišķi boksītu iegulas, mangāna atradnes, kā arī mūsdienu koraļļu rifu faunu. Miris 1961. gada 6. septembrī Kingstonā, Jamaikā [115, 116].

Aleksis Dreimanis dzimis 1914. gada 13. augustā Valmierā. 1938. gadā beidzis LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultāti. LU docētājs (1935–1944). Privātdocents (ārkārtas profesors), LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultātē vadījis praktiskos darbus ģeoloģijā un paleontoloģijā, kārtojis ģeoloģijas muzeju. LU Muzejā glabājas viņa ievāktie paraugi. A. Dreimanis pētījis Latvijas ledus un pēcle- dus laikmeta nogulumus, aprakstījis ledāja radītas iežu deformācijas Daugavas krastos augšpus Doles salai. Izstrādājis mineraloģiski petrogrāfisko analīžu metodi, kas vēlāk no- saukta par Dreimaņa metodi. 1938. gadā atklājis rūpnieciski izmantojamo brūnogļu iegulu Kurzemē. Kopā ar P. Liepiņu sarakstījis grāmatu „Latvijas minerāli un ieži” (1942) [117]. Iesaukts Latviešu leģionā, bijis gūstā Itālijā līdz 1946. gada rudenim. Baltijas Universitātes ārkārtas profesors (1946–1948). Kopš 1948. gada Rietumu Ontario Universitātes (Londonā, Kanādā) lektors (1948–1951), profesora asistents (1951–1956), ārkārtas profesors (1957–1964) un profesors (kopš 1964). Kanādas Karaliskās biedrības loceklis (1979), Latvijas Zinātņu akadēmijas ārzemju loceklis (1990). Amerikas Kvartāra pētniecības apvienības prezidents (1980), Starptautiskās Kvartāra pētniecības savienības (INQUA) Litoģenēzes un litoģijas komisijas vadītājs (1982–1987). Autors vairāk nekā 200 zinātniskiem rakstiem par ģeoloģijas jau- tājumiem. Miris 2011. gada 8. jūlijā [118, 119].

Irmgarde Embovice dzimusi 1903. gada 14. aprīlī Jelgavā. LU Dabaszināt- Ņu nodaļā specializējusies ģeoloģijā pie E. Krausa. 1933. gadā izstrādājusi aug- stu novērtētu (godalgotu) diplomdarbu „Rīgas un apkārtnes ģeoloģiskā uzbūve un gruntsūdens apstākļi”. Strādājusi LU Ģeogrāfijas institūtā (1934), kā subasistente

aizvietojusi V. Zānu viņa karadienesta laikā (1935. gada maijs–septembris) un E. Krausu (1936) [120]. Vadījusi praktiskos darbus ģeoloģijā un paleontoloģijā [121]. LU Muzejā ir I. Embovices ievāktie paraugi – devona bruņuzivis, tai skaitā viens neparasti liels *Asterolepis* eksemplārs. Strādājusi Zemes bagātību pētīšanas institūtā līdz 1944. gadam, kad devusies uz Vāciju.

Pēteris Liepiņš dzimis 1907. gada 11. februārī Kalsnavā. Iestājies LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultātē. Pēc Universitātes absolvēšanas 1932. gadā strādājis skolā par ģeogrāfijas skolotāju, bet no 1939. gada – Latvijas Universitātē kā jaunākais asistents, vēlāk kā docents, arī LVU. Pēteris Liepiņš kopā ar Aleksi Dreimani uzrakstījis grāmatu „Latvijas minerāli un ieži” [122]. Kopš 1946. gada P. Liepiņš kā vecākais zinātniskais līdzstrādnieks vadījis Stratigrāfijas un litoloģijas sektoru LPSR ZA Ģeoloģijas un ģeogrāfijas institūtā (vēlāk nodots PSRS Valsts Ģeoloģijas komitejas pakļautībā). 1951. gadā viņš aizstāvējis disertāciju un ieguvis ģeoloģijas un mineraloģijas zinātņu kandidāta grādu. Pētījumos īpaši pievērsies stratigrāfijas un paleontoloģijas jautājumiem, daudzu zinātnisku rakstu autors [123–126]. Miris 1964. gada 3. jūnijā Maskavā.

Ģeofizikas un meteoroloģijas institūta Ģeofizikas nodaļa

Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes Matemātikas nodaļā sākumā bija pārstāvētas tikai matemātika, fizika un meteoroloģija, bet 1920. gadā šīm nozarēm pievienojās fiziskā ģeogrāfija. 1921. gadā Meteoroloģijas institūts nodalījās no Fizikas institūta, savukārt 1922. gada pavasarī no Meteoroloģijas institūta nodalījās Fiziskās ģeogrāfijas un ģeonomijas institūts profesora R. Putniņa vadībā. 1935. gadā pēc profesora nāves tika izveidots Ģeogrāfijas institūts (kas pārņēma reģionālo ģeogrāfiju) un skaitījās pie Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes Dabaszinātņu nodaļas, to vadīja Ģ. Ramans. Bijušā Fiziskās ģeogrāfijas un ģeonomijas institūta Ģeofizikas grupa tika pievienota meteoroloģijas grupai kā R. Meijera vadītais Ģeofizikas un meteoroloģijas institūts fakultātes Matemātikas nodaļā, tā atradās Kronvalda bulvārī 4, un to vadīja L. Slaucītājs [127].

L. Slaucītājs jau kopš 1924. gada darbojās R. Putniņa vadītajā institūtā. Bez viņa ar ģeofizikāliem pētījumiem ir nodarbojušies V. Murevskis un R. Vitkovskis. Bez štata darbiniekiem Ģeofizikas nodaļā brīvprātīgi strādājuši daži LU absolventi un studenti [128]. Janīna Ahramoviča un Tamāra Krūze maģistra darbos pievērsušās magnētiskā lauka mērījumiem Latvijā [129].

Ģeofizikas nodaļas galvenā pētījumu tematika bija zemes magnētisms, seismometrija, gravimetrija, pielietojamā ģeofizika izraktnu meklēšanai, jūras un ezeru hidroloģija.

Leonīds Slaucītājs dzimis 1899. gada 10. aprīlī Jaunlaicenes pagastā. 1925. gadā beidzis LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultāti. LU mācībaspēks (1926–1944). Papildinājies Itālijā un Francijā (1927). LU Ģeofizikas un meteoroloģijas institūta direktors. LU lasījis lekciju kursus „Fiziskā ģeogrāfija”, „Zemes magnētisms”, „Ģeofizika”, „Okeanogrāfija”, „Kartogrāfiskā uzņemšana”, „Polārās zemes”, „Atmosfēras elektrība”, „Ģeogrāfisko koordinātu noteikšanas metodes”. Veicis ģeomagnētiskos un morfo-metriskos mērījumus Latvijā un Baltijas jūrā. Konstatējis magnētisko anomāliju Gāršenes un Subates apkārtnē, kur vēlāk Zemes dzīlēs konstatēta dzelzsrūda [130–133].

1944. gadā devies uz Vāciju. Baltijas Universitātes mācībspēks Hamburgā un Pinnebergā (1946–1948). 1948. gadā izceļojis uz Argentīnu. Laplatas Universitātes Ģeofizikas departamenta vadītājs (1948–1968), veicis plašus Zemes magnētisma pētījumus, arī Antarktīdā, kur vadījis ģeofizikālās izpētes darbus. Laplatas, Havaju un Sidnejas Universitātes profesors (1962–1969). L. Slaucītājs pazīstams arī kā vairāku autobiogrāfisku grāmatu autors, gleznotājs, komponists un diriģents. Miris 1971. gada 12. septembrī Sidnejā [134–137].

Valdemārs Murevskis dzimis 1911. gada 26. janvārī. LU students, pēc tam asistents Ģeofizikas un meteoroloģijas institūta Ģeofizikas nodaļā. Vadījis praktiskus darbus ģeofizikā. Papildinājies Dānijā un Vācijā. No 1942. gada ģeofizikas privātdocents. Kara beigās nonācis vācu armijas rindās un karagūstekņu nometnē Sibīrijā. Pēc atgriešanās strādājis VEF rūpnīcā par inženieri, viņam ir vairākas publikācijas un patentapliecības. Miris 1989. gada 28. martā. LU muzejā ir V. Murevska fonds ar bagātīgu pierakstu, rasējumu, zīmējumu, fotoalbumu krājumu.

Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes *Augu morfoloģijas un sistemātikas institūta* darbinieks botāniķis **Pauls Galenijs** strādājis arī paleobotānikā. P. Galenijs dzimis Rubas pagastā 1891. gada 28. jūlijā. 1917. gadā beidzis RPI Lauksaimniecības nodaļu. Piedalījies Aizkaukāza floras un faunas pētniecībā (1916). Vadījis ārstniecības augu pētniecības ekspedīciju Altajā (1918–1921). LU mācībspēks (1921–1939). No 1939. gada Jelgavas Lauksaimniecības akadēmijas Mežkopības katedras mācībspēks, Botānikas katedras vadītājs, akadēmijas rektors, profesors (1939). Vācu okupācijas laikā bijis apcietinājumā (1941–1942). LVU Bioloģijas fakultātes dekāns (1944–1950), Botānikas katedras vadītājs (1944–1960) un Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas Botānikas katedras vadītājs (1950–1960). Miris 1962. gada 15. maijā Rīgā [138, 139].

LU lasījis lekciju kursus vispārīgajā botānikā, purvu botānikā un vispārīgajā augkopībā. Pētījis Dēseles [140] un Krāslavas [141] slāņu fosilo floru, noskaidrojis to vecumu. Aprakstījis aprakto kūdras slāni Daugavas krastā pie Daugavpils, smiltis pie Teteles un ledus laikmeta floras paliekas pie Bātas. Precizējis Kurzemes brūnoglū veidošanās laiku, pārceļot to uz juras laikmeta beigām vai krīta laikmeta sākumu. Pētījumos izmantojis putekšņu analīzes metodi.

Jānis Vītiņš dzimis 1885. gada 31. martā Kursīšos. LU privātdocents, līdz 1944. gadam vadījis LU Augu fizioloģijas katedru. Strādājis ZBPI, pēc kara – Ģeoloģijas un ģeogrāfijas institūtā. Lielākoties pētījis Latvijas augsnes, kā arī pazemes ūdeņus [142–144]. Miris 1951. gada 18. novembrī.

Lauksaimniecības un Inženierzinātņu fakultātes mācībspēku ģeoloģiskie pētījumi

Latvijas purvus apzinājis LU Lauksaimniecības fakultātes mācībspēks un Purvu pētīšanas institūta direktors **Pēteris Nomals**. Viņš dzimis 1876. gada 5. augustā Sēlpils pagastā. 1910. gadā beidzis RPI Ķīmijas nodaļu. Krievijas Zemkopības ministrijas Purvu pētīšanas laboratorijas vadītājs Rīgā (1912–1917) un Petrogradā (1915–1918). LU Lauksaimniecības fakultātes mācībspēks (1919–1939), profesors (no 1930). 1930. gadā aizstāvējis doktora disertāciju „Ūdens, minerālvielu un slāpekļa daudzuma grupējums Latvijas purvos”, iegūstot agronomijas doktora (*Dr. agr.*) grādu. Kad 1939. gadā nodibināja Jelgavas Lauksaimniecības akadēmiju,

P. Nomals un viņa vadītā Purvu un kūdras izmantošanas katedra palika Rīgā pie LU Inženierzinātņu fakultātes. LVU Purvu mācību un purvu ekspluatācijas katedras vadītājs (1944–1946) un Latvijas Zinātņu akadēmijas Purvu zinību institūta vadītājs (1946–1949). Latvijas PSR Nopelniem bagātais zinātnes darbinieks (1945). Miris 1949. gada 8. augustā Rīgā [145, 146].

LU lasījis šādus lekciju kursus: „Ievads tehnoloģijā”, „Purvu mācība”, „Purvi un kūdras izmantošana”, „Purvu tehniskā izmantošana”, „Ūdens tehnoloģija”. P. Nomals pētījumus uzsāka 1920. un 1921. gadā Ķemeru apkārtnes purvos, kur atrada vairākas jaunas sērūdens avotu vietas [147]. Pēc viņa uzskata, vērtīgākie sēravoti atrodas uz ziemeļrietumiem, dienvidrietumiem un dienvidiem no Ķemeriem. Tiem ir daudz priekšrocību salīdzinājumā ar Ķemeru centra avotiem. To apstiprināja arī vēlākie J. Kupča, K. Cukermana un I. Galenieka pētījumi.

P. Nomals ar Zemkopības ministrijas atbalstu no 1926. līdz 1933. gadam veica sistemātisku Latvijas purvu izpēti. Pētījumu rezultātā uzrakstītas trīs monogrāfijas: „Kurzemes purvu apskats” (1937) [148], „Zemgales purvu apskats” (1939) [149], „Vidzemes un Latgales purvu apskats” (1943) [150]. Par katru no 1949. gada purviem sniegtas ziņas par tā platību, kūdras slāņa biezumu, kūdras botānisko raksturojumu, kūdras sadalīšanās pakāpi un pelnainību. Plašu pārskatu par Latvijas purviem P. Nomals devis enciklopēdiskajā izdevumā „Latvijas zeme, daba un tauta” [151]. Tajā apskatīta purvu rašanās un attīstība, kūdras klasifikācija, sastāvs un iegūšana. Par to, cik svarīgs bija enerģētikas jautājums, it īpaši vācu okupācijas laikā, kad bez kūdras uzmanību pievērta arī sapropelīm, liecina raksts „Skats Latvijas kūdras rūpniecībā” (1943) [152]: „Patlaban veic mēģinājumus pusrūpnieciskā veidā termokīmiski iegūt kūdras un sapropeļa darvu, un to tālāk pārstrādāt benzīnā, eļļās un parafīnā.”

P. Nomala tuvākā palīdzība bija vecākā asistente **Marija Galeniece**. Viņa 1934. gadā aizstāvēja habilitācijas darbu „Latvijas purvu un mežu attīstība pēcledus laikmetā” (1935) [153]. Pētījumos tika lietota putekšņu analīzes metode (1931) [154]. M. Galeniece, dzim. Liniņa, dzimusi 1890. gada 18. novembrī Mētrienas pagastā. Profesora P. Galenieka dzīvesbiedre. 1921. gadā beigusi LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultāti. LU un LVU mācītspēks (1922–1955). Purvu ekspluatācijas katedras vadītāja (1945–1953), Latvijas ZA Bioloģijas institūta Botānikas sektora zinātniskā līdzstrādniece (1954–1963). Mirusi 1984. gada 6. janvārī Rīgā [155, 156].

Kārlis Bambergs galvenokārt pievērsies Latvijas derīgajiem izrakteņiem. K. Bambergs dzimis 1894. gada 27. februārī Kazdangas pagastā. 1923. gadā beidzis LU Ķīmijas fakultāti. LU Ķīmijas fakultātes asistents (1923–1928), privātdocents (no 1928), Jelgavas Lauksaimniecības akadēmijas docents (no 1939). Pēc kara – Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas profesors (no 1945), Agronomijas fakultātes dekāns (1944–1946), LPSR ZA īstenais loceklis (1957), LPSR Nopelniem bagātais zinātnes darbinieks (1958). Miris 1981. gada 7. septembrī [157, 158].

K. Bambergs ZBPI izdevumos publicējis darbus „Dolomīts, kaļķakmens, ģipšakmens” (1939) [159], „Paplakas dolomīts un tā nozīme stiklrūpniecībā” (1941) [160] un „Cehšteina kaļķakmens krājumi rūpniecības vajadzībām Latvijā” (1942) [161].

LU Inženierzinātņu fakultātes profesors **Artūrs Tramdahs** dzimis 1884. gada 14. septembrī Rubas pagastā. 1910. gadā beidzis RPI Inženieru nodaļu. LU Inženierzinātņu fakultātes docents (no 1920), profesors (no 1934), no 1937. gada darbojies

ZBPI būvmateriālu un javu sekcijā, kā arī Latvijas būvakmeņu pētīšanas komisijā (1938). LVU Autoceļu un tiltu būvniecības katedras vadītājs (1944–1952), Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas Būvniecības katedras profesors (1952–1962). Miris 1970. gada 26. aprīlī [162, 163].

A. Tramdahs pētījis Latvijas dekoratīvo būvakmeņu – Rembates dolomītsmilšakmens [164] un Saulkalnes gliemežu dolomīta [165] īpašības no būvmateriālu viedokļa.

Edmunds Ziemelis dzimis 1880. gada 7. novembrī Bauskā. 1907. gadā beidzis RPI Inženieru nodaļu. LU mācītbspēks (no 1919). Dziļbūvju katedras vadītājs (1928–1929, 1939–1940), profesors (1933). 1933. gadā aizstāvējis doktora disertāciju „Pētījumi par slodzēta objekta virsas izveidojuma iespaidu uz mēģinājuma slodzēšanas rezultāta smilšu grunts” (1933). Latvijas izglītības ministrs (1930–1931). Daugavas izbūves padomes loceklis (1932–1934). 1941. gada 14. jūlijā deportēts uz Krievijas Padomju Federatīvo Sociālistisko Republiku. 1956. gadā atgriezies Latvijā. Miris 1970. gada 28. jūnijā Rīgā [166, 167].

Inženierģeologs I. Ziemelis pētījis Zemes virsējo slāņu iežu fizikāli tehniskās īpašības, noteicis dažādu celtņu ģeoloģiskos būvapstākļus. Pētījis dzelzsbetona pāļu noturību smilšainās gruntīs. Pētījumu rezultātus izmantojis tiltu balstu un būvju pamatu nostiprināšanā. Sniedzis konsultācijas par *The Foundation Company* Daugavas spēkstacijas projektu (1932), par Gaujas tilta pāļu pamatiem pie Siguldas (1935), par pamatu likšanas veida izmaiņām Finanšu ministrijas jaunceltnes otrajai kārtai (1938). Sarakstījis mācību grāmatu „Pāļu pamati” (1938) [168]. Publicējis darbus „Pamatu likšana un ģeotehnika” (1937) [169] un „Gruntsūdens līmeņa pazemināšana pie pamatu likšanas” (1927) [170].

Voldemārs Jungs dzimis 1904. gada 7. janvārī Jaunpiebalgā, studējis LU Inženierzinātņu fakultātē, to beidzis 1931. gadā ar izcilību. Veicis pētījumus Latvijas Ģeodēzijas institūtā un ieguvis kultūrinženiera grādu (1931). Kopš 1927. gada Latvijas Universitātes subasistents ģeodēzijā, vēlāk privātdocents, docents (no 1937), lasījis studentiem augstākās ģeodēzijas kursu. Aizstāvējis disertāciju „Latvijas apvidu gravimetriskie pētījumi”, iegūstot inženierzinātņu doktora grādu (1938). Profesors (1939). No 1937. gada piedalījies ZBPI darbā. Saņēmis Krišjāņa Barona prēmiju par iespieddarbu „Gravimetriskie novērojumi Latvijā 1933.–1937. g.”. 1940. gadā padomju varas laikā V. Jungs kļuva par LVU prorektoru, 1941. gada jūnijā devās bēgļu gaitās uz Krieviju, kara laikā cīnījās Sarkanās armijas latviešu strēlnieku divīzijā, gājis bojā 1942. gada 24. martā Borisovkā pie Staraja Rusas [171, 172].

Daži LU absolventi un studenti

Reinis Kampe 1939. gadā ļoti sekmīgi beidzis LU Dabaszinātņu nodaļu, iegūstot dabaszinātņu kandidāta grādu. Viņa kandidāta darbs „Pētījumi par bruņu zivju atlieku iegulumu veidu Latvijas devona smilts iezī” tika novērtēts ar godalgu, par to ir arī raksts LU dabaszinātņu studentu žurnālā „Daba un Zinātne” [173]. LU Muzejā ir ap 160 R. Kampes ievāktu paraugu. R. Kampe bijis subasistents, jaunākais asistents un asistents Sistemātiskās zooloģijas katedrā (1939–1944), pievērsies gliemeņu pētniecībai. Kara beigās devies uz Vāciju, vēlāk dzīvojis ASV.

Godalgots tika arī darbs „Juras formācija Latvijā”, autors – students **Jānis Rade**. Šis darbs pieejams LU Ģeoloģijas muzejā. Tur atrodas arī ap 400 J. Rades vāktos

fosiliju paraugu no Latvijas juras nogulumiem, līdzīgs vākums ir arī Dabas muzeja fondos. Strādājis ZBPI, Vācijā (no 1944), Jaungvinejā (no 1950) par ģeologu zelta meklēšanas darbos un Austrālijā, kur bijis hidroģeologs, naftas ģeologs, piedalījies urāna rūdu meklēšanā, pētījis smago radioaktīvo elementu atradņu izvietojumu, ir pētījumi arī paleontoloģijas jomā. Melburnā nodibinājis sabiedrību *The Rade Stratigraphic Laboratory*. Arī J. Rades sieva **Irma Rade**, ģeoloģe un LU Dabaszinātņu nodaļas absolvente, strādājusi gan ZBPI, gan Jaungvinejā un Austrālijā [174].

Heimo Bilenšteina 1935. gada kandidāta darbs par Latgales Ziemeļaustrumu daļas devona stratigrāfiju tika iespiests 1938. gadā [175].

Konstantīns Kaļētovs specializējies lietišķajā ģeoloģijā un derīgo izrakteņu pētīšanā. Bijis Ķīmijas fakultātes Silikātu tehnoloģijas laboratorijas subasistents. Strādājis ZBPI, piedalījies mālu atradņu pētījumos Finanšu ministrijas uzdevumā. 1936./1938. gadā uzrakstītais diplomdarbs „Tūjas, Sakas-Tebras un Lielupes-Bērzi-tes mālu baseinu ģeoloģija un tehniskās īpašības” atrodas LU Muzejā.

Juris Bite specializējies mineraloģijā. 1943. gadā pabeigtais universitātes no-beiguma darbs „Pētījumi laukšpatu raksturošanai dienvidrietumu Kolas apgabala magmatiskos iežos ar lielu granāta saturu” pieejams LU Ģeoloģijas muzejā. Strādā-jis ZBPI, pētījis ģipšus [176].

Ilja Mamantovs (1914–1991) strādājis ZBPI, 1944. gadā devies uz Vāciju, da-žus gadus strādājis Minhenes Universitātē pie profesora E. Krausa par pētniecības asistentu. Pārcēlies uz ASV, kur strādājis par seismologu, vēlāk par naftas ģeologu. Mācījis vietējās augstskolās krievu valodu, bijis slāvu valodu profesors, tulkotājs ASV un Padomju Savienības *Sojuz-Apollo* kosmiskā lidojuma projektā, izstrādājis skaidrojošo vārdnīcu krievu un angļu valodas terminiem kosmosa lidojumu noza-rē, bijis pieaicināts kā tulkis Vorena komisijā, kas izmeklēja atentātu pret prezidentu Džonu F. Kenediju. Daudz publikāciju gan ģeoloģijas jomā, kā arī par krievu valodu un literatūru [177].

Alfons Timšs strādājis ZBPI, 1944. gadā pārcēlies uz Vāciju. Dažus gadus dar-bojās Minhenes Universitātē pie profesora E. Krausa, meklējot naftu Alpu kalnu pa-kājē. Pēc kara bijis ģimnāzijas direktors un skolotājs vairākās bēgļu nometnēs Vācijā, no 1950. gada laboratorijas vadītājs ģeoloģijas un inženierzinātņu firmā ASV [178].

Vitolds Pudovskis maģistra darbu par saldūdeņu kaļķu atradnēm izstrādājis kara gados, strādājis ZBPI, 1944. gadā devies uz Vāciju. 1949. gadā izceļojis uz Austrāliju un strādājis par naftas ģeologu [179].

Izcils izgudrotājs, Latvijas Zinātņu akadēmijas goda doktors **Konstantīns Počs** (1912–1994), pazīstams kā fiziķis, NASA konstruktors, arī studējis Latvijas Univer-sitātes Matemātikas un dabaszinātņu fakultātē un 1940. gadā ieguvis maģistra grādu ģeoloģijā [180].

Ģeoloģija LU Otrā pasaules kara gados (un pirmajos pēckara gados)

Vācbaltiešu mācībspēku un studentu izceļošana 1939. gada beigās, sākoties Ot-rajam pasaules karam, ģeologus skāra maz. Profesors E. Krauss Latviju bija atstājis jau 1935. gadā, kad LU ārzemju profesoriem tika izvirzītas papildu valsts valodas zināšanu prasības.

Kad 1940. gada 17. jūnijā Latviju okupēja Sarkanā armija, jau jūlijā sākās augstskolas pārveidošana. Tā skāra arī eksakto zinātņu fakultātes. 1940. gada septembrī Latvijas Valsts universitātes Matemātikas un dabaszinātņu fakultāti sadalīja Fizikas un matemātikas un Dabaszinātņu fakultātē. Zinātniskā pētniecība ģeoloģijā, līdzīgi kā visā augstskolā, turpinājās iesāktajos projektos iepriekšējā ritmā. 1941. gada 25. aprīlī LVU no biedrību likvidācijas komitejas pārņēma savā pārraudzībā 10 zinātniskās biedrības, tai skaitā arī Ģeoloģijas biedrību. Vēlāk, jau vācu okupācijas laikā, pārskatā par 1940./1941. mācību gadu Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes dekāns F. Gulbis norādījis, ka ievērojamas pārmaiņas fakultātē nav notikušas, mācībspēki un priekšmetu sadalījums saglabājies iepriekšējais. Toties studentu skaits samazinājās būtiski. 1940. gada rudenī fakultātē studijas uzsāka 469 studenti, taču 1941. gada 1. februārī to skaits bija 401, bet 1. jūlijā vairs tikai 347 [181].

Pēc vācu karaspēka ienākšanas Rīgā 1941. gada 1. jūlijā tika atjaunots senākais LU nosaukums, bet jau 1942. gadā to nosauca par Universitāti Rīgā. Mācības atsākas tikai novembra beigās. Universitātes zinātniskās biedrības, kuras darbojās arī padomju varas periodā, neaizliedza. Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes dekāna pārskatā par 1941./1942. mācību gadu norādīts, ka visos fakultātes institūtos zinātniskais darbs ritējis nepārtraukti [182].

1942./1943. mācību gadā kā Matemātikas un dabaszinātņu, tā arī Ķīmijas fakultātē bija ievērojams studentu pieaugums, zinātniskā darba rezultātā radās jaunas publikācijas, taču 1943. gada vasarā viss mainījās, jo tika izsludināts „totālais karš”. Sākās studentu mobilizācija un „zinātnes iesaistīšana karam svarīgu jautājumu izstrādāšanā”.

1943./1944. mācību gads sākās 1943. gada 1. oktobrī un bija plānots līdz 31. maijam. Kā studentus, tā arī mācībspēkus un kalpotājus 1943. un 1944. gada vasarā iesaistīja lauku darbos, bet lielākā daļa no tiem centās izvairīties. Vācu okupācijas varas iestādes „karam svarīgā darbā” izmantoja gan universitātes struktūrvienības, gan arī atsevišķus mācībspēkus. Tā, piemēram, Purvu institūts veica Olaines, Ķirbes, Tauragu un citu purvu izpēti. 1944. gada vasarā studentu skaits universitātē salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu bija samazinājies par 30%, jo daudzi studenti tika iesaukti Latviešu leģionā un jaunu studentu iestāšanos kavēja likums par darba dienestu. Sākās arī mācībspēku izceļošana uz Vāciju [183].

1944. gada oktobrī, kad Rīgā ienāca Sarkanā armija, sākās jauns, kardināli atšķirīgs laikposms Latvijas un arī ģeoloģijas vēsturē. Gandrīz visi kvalificētie LU ģeologi un ģeofiziķi Latviju bija atstājuši. Vairums bijušo mācībspēku darbojās Baltijas Universitātē Pinnebergā, bet vēlāk izklīda pa visu plašo pasauli kā mācībspēki vai ģeoloģisko iestāžu darbinieki. V. Murevskis un N. Delle nonāca ieslodzījumā Sibīrijā, no kurienes N. Delle neatgriezās. Latvijas Valsts universitātē fakultāšu struktūra tika pārveidota pēc Maskavas Valsts universitātes parauga – bijušās Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes vietā tika izveidotas Matemātikas, Bioloģijas, Ģeogrāfijas un Ģeoloģijas-augsnes (ģeoloģijas un augsnes) fakultāte. Pēdējā atradās Kronvalda bulvārī 1, tajā starp mācībspēkiem bija 1932. gadā LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultāti beigušais Pēteris Liepiņš, dekāns – inženierģeologs Verners Melnalksnis, kas izglītību bija guvis Krievijā. Taču pēc pieciem gadiem šī fakultāte tika likvidēta, katedras sadalot starp Ģeogrāfijas un Bioloģijas fakultāti. 1951. gadā Ģeoloģijas un ģeogrāfijas fakultātes Mineraloģijas un petrogrāfijas katedru apvienoja ar Ģeoloģijas katedru, bet 1952. gadā arī to likvidēja.

Ģeoloģijas kursu nodrošināja Ģeogrāfijas fakultātes fiziskās ģeogrāfijas katedra, tos no 1958. līdz 1975. gadam pasniedza docents **Eduards Grīnbergs** (1906–1975). Viņš dzimis Ventspilī, 1934. gadā beidzis LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultāti, izstrādājis kandidāta darbu „Pētījumi par postglaciālām līmeņu svārstībām Kurzemē”. Pēc studijām bijis skolotājs Pļaviņās. Paralēli darbam ar studentiem E. Grīnbergs veicis arī nozīmīgus pētījumus kvartārģeoloģijā un ģeomorfoloģijā, sevišķi pievērsoties Latvijas piekrastes pēcdeduslaikmeta attīstībai [184].

Zemes bagātību pētīšanas institūtam tika mainīts nosaukums – tas kļuva par LPSR ZA Ģeoloģijas un ģeogrāfijas institūtu un tika ievērojami paplašināts – pastāvīgo darbinieku skaits pieauga no 20 (1936. gadā, kad daudzi darbinieki nebija pastāvīgi, jo strādāja LU) līdz 150 (1946. gadā). Tajā turpināja strādāt ģeologi, inženieri, ķīmiķi un citi speciālisti, kas izglītību bija guvuši Latvijas Universitātē; viņiem pievienojās arī pirmie ģeologi, kas bija iestājušies LU, bet absolvējuši jau LVU – Valters Pērkons, Jānis Ābolkalns, Antons Aivars un citi, kā arī ģeologi, kas bija guvuši izglītību Padomju Krievijā [185].

VĒRES

1. Zabele A., Rudzītis M. Ģeoloģija Rīgas Politehnikumā un Rīgas Politehniskajā institūtā (1862–1918). *LU Raksti*, 693. sēj. *Zinātņu vēsture un muzejniecība*. Rīga: LU, 2006, 230.–239. lpp.
2. *Zinātne tēvzemei divdesmit gados 1918–1938*. Rīga: LU, 1938, 411 lpp.
3. *Latvijas Valsts Universitātes vēsture 1940–1990*. Sast. H. Strods. Rīga: LU, 1999, 13. lpp.
4. Ķešāns A. Ķīmijas fakultāte. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. I daļa*. Rīga: LU, 1939, 361.–430. lpp.
5. Turpat.
6. Malta N. Matemātikas un dabaszinātņu fakultāte. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. I daļa*. Rīga: LU, 1939, 475.–545. lpp.
7. Ķešāns A. Ķīmijas fakultāte. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. I daļa*. Rīga: LU, 1939, 361.–430. lpp.
8. Malta N. Matemātikas un dabaszinātņu fakultāte. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. I daļa*. Rīga: LU, 1939, 475.–545. lpp.
9. Turpat.
10. Ķešāns A. Ķīmijas fakultāte. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. I daļa*. Rīga: LU, 1939, 361.–430. lpp.
11. Malta N. Matemātikas un dabaszinātņu fakultāte. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. I daļa*. Rīga: LU, 1939, 475.–545. lpp.
12. Turpat.
13. Turpat.
14. *Latvijas Universitātes darbības pārskats 1927/28 akad. gads*. Rīga: LU, 1928, 123.–125. lpp.
15. L. U. Dabaszinātņu studentu biedrības 20 gadu darbs. *Daba un Zinātne*, 1940, 1. jūnijs, Nr. 4, 135.–138. lpp.
16. Ķešāns A. Ķīmijas fakultāte. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. I daļa*. Rīga: LU, 1939, 361.–430. lpp.
17. Зеберг Е. Ф. Воспоминания о проф. Б. А. Попове и его школе. 13 lpp. LU ZTVM Ģeoloģijas muzejs, K. Zēbergas krājums.

18. Bij. lektors Jānis Priede. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa*. Rīga: LU, 1939, 204. lpp.
19. Popovs B. *Kristallu klases. Īss pārskats ar paskaidrojumiem kristallu projecēšanā*. 1. izd. Rīga: F. Vītuma izd., 1930, 52 lpp.; 2. pārlabots un papildināts izd. Rīga: F. Vītuma izd., 1937, 64 lpp.
20. Конспективный обзор кристаллических сингоний и классовъ съ приложениемъ определителя кристаллическихъ классовъ. Пособіе къ курсу кристаллографіи читанному проф. Б. А. Поповымъ 1921 году въ высшей школѣ Латвии. Рига: изд. Ф. Витума, 1921, 52 с.
21. Конспективное пособие къ курсу геометрической кристаллографіи профессора Б. А. Попова. Рига: издание Ф. Витума, 1926, 52 с.
22. Popovs B. *Optiskais noteicējs svarīgākiem iežos sastopamiem mineraliem*. Tulk. O. Mellis. 1. izd. Rīga: L.U. Dabaszinātņu b-bas studentu izd., 1928, 37 lpp.; 2. papildināts izd. Rīga: F. Vītuma izd., 1934, 51 lpp.
23. Popovs B., Kvelberga I. Die Tafoni-Verwitterungserscheinung. *LU Raksti. Ķīmijas fakultātes sērija IV–6*. Rīga: LU, 1937, 129.–368. lpp.
24. Gode H. Latvijas Universitātes profesors Boriss Popovs. *Acta Historiae Scientiarum Baltica, 9. sēj.* Rīga: RTU, 1992, 121.–125. lpp.
25. Profesors Boriss Popovs. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa*. Rīga: LU, 1939, 177.–178. lpp.
26. Gode H. Latvijas Universitātes profesors Boriss Popovs. *Acta Historiae Scientiarum Baltica, 9. sēj.* Rīga: RTU, 1992, 121.–125. lpp.
27. Vecākais asistents Marģers Gūtmanis. *Latvijas Universitāte 1919–1929*. Rīga: LU, 1929, 134.–135. lpp.
28. Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA), 7427. f., 13. apr.
29. Dreimanis A. Latviešu ģeozinātņu darbinieki rietumu zemēs no 1945. līdz 1990. gadam. *Akadēmiskā Dzīve*, 2008, Nr. 45, 120.–137. lpp.
30. Popovs B., Kvelberga I. Die Tafoni-Verwitterungserscheinung. *LU Raksti. Ķīmijas fakultātes sērija IV–6*. Rīga: LU, 1937, 129.–368. lpp.
31. Privātdocente Irma Kvelberga. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa*. Rīga: LU, 1939, 197. lpp.
32. Privātdocente Katrīna Zēberga. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa*. Rīga: LU, 1939, 201. lpp.
33. Sedmalis U., Šperberga I. Kristalografijas pirmsākumi Latvijas Universitātē. *RTU Zinātniskie raksti, 8. sēr. Humanitārās un sociālās zinātnes. Zinātņu un augstskolu vēsture, 7. sēj.* Rīga: RTU, 2005, 71.–76. lpp.
34. Klagiša B. LVU docente Katrīne Zēberga. 11 lpp. LU ZTVM Ģeoloģijas muzejs, B. Klagišas krājums.
35. Oto Mellis. Studijas par Latvijas šķiedrģipša un šķiedrcelestīna uzbūvi un ģenēzi. Dr. rer. nat. grāda iegūš. 1943. g. 19. maijā. *Latvijā aizstāvētās disertācijas (1923–1944)*. Rīga: LU, 2004, 80 lpp.
36. Privātdocents Otto Mellis. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa*. Rīga: LU, 1939, 197.–198. lpp.
37. Mellis O. Purva rūda un krāsu zemes Latvijā. *Latvijas zemes bagātību pētījumi*. Rīga: ZBPI, 1939, 66.–67. lpp.
38. Mellis O., Mellis I. Petroloģiski pētījumi par Rembates dolomītsmilšakmeni. *Zemes bagātību pētīšanas institūta Raksti V–2*. Rīga, 1943, 63.–141. lpp.; Petrographische Untersuchungen am Dolomitsandstein von Rembate. S. 142–179.

39. Dreimanis A. Profesors Otto Mellis. *Latvijas Ģeoloģijas Vēstis*, 1997, Nr. 2, 46.–47. lpp.
40. Grosvalds I., Alksnis U., Zabele A. Mineralogs profesors Oto Mellis (1906–1970). *LU Raksti*, 716. sēj. *Zinātņu vēsture un muzejniecība*. Rīga: LU, 2007, 94.–105. lpp.
41. B. Popovs, O. Mellis. Latvijas Ķīmijas vēstures muzejs, B. Popovs, O. Mellis 21. krājums.
42. Grosvalds I., Sedmalis U. Latvijas derīgo izrakteņu pētīšanas attīstība. *Rīgas Tehniskās universitātes vēstures lappuses*. Rīga: RTU, 2001, 58.–79. lpp.
43. Profesors Maksimilians Glazenaps. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa*. Rīga: LU, 1939, 166.–168. lpp.
44. Гросвалд И. Я., Эйдук Ю. Я. Жизнь и деятельность профессора Максимилиана Глазенаппа. *Из истории естествознания и техники Прибалтики, том I (VII)*. Рига: Зинатне, 1968, с. 179–188.
45. Glazenaps M. Latvijas minerāliskās izejvielas. *Ekonomists*, 1920, Nr. 13, 385.–390. lpp.
46. Latvijas Minerālvielu pēt. biedrības pētījumi un publicējumi. *Ģeogrāfiski Raksti, III–IV*. Rīga, 1934, 231.–233. lpp.
47. Profesors Eižens Rozenšteins. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa*. Rīga: LU, 1939, 179.–180. lpp.
48. Grosvalds I., Sedmalis U. Eižens Rozenšteins – izcilais Latvijas derīgo izrakteņu pētnieks. *Rīgas Tehniskās universitātes vēstures lapaspuses*. Rīga: RTU, 2001, 108.–131. lpp.
49. Eižens Rozenšteins. LVVA, 7427. f., 13. apr., 568. l., 64 lpp.
50. Grosvalds I., Alksnis U., Meirovics I., Ruplis A. *Ķīmija Latvijas Universitātē (1919–1944)*. Rīga: Latvijas Ķīmijas vēstures muzejs, 2005, 166 lpp.
51. Rozenšteins E. Latvijas māli. *Latvijas Saule*, 1925, Nr. 26, 277.–278. lpp.
52. Rozenšteins E. Dolomītu romāncements un hidrauliskais dolomīts. Doktora disertācija. *LU Raksti. Ķīmijas fakultātes sērija, II sēj., 2. burtn.* Rīga: LU, 1939, 25.–144. lpp.
53. Rozenšteins E. Iekšzemes potlandcements rūpniecības attīstības gaita. *Ekonomists*, 1932, Nr. 5, 184.–189. lpp.
54. Rozenšteins E. Zur Struktur und Form der Süsswasserkalk. *LU Raksti. Ķīmijas fakultātes sērija I–2*. Rīga: LU, 1929, S. 13–27.
55. Rozenšteins E. Charakterisierung und Gruppierung der Schichten Gipsfundorten im Gebiet Stopiņi – Salaspils – Nāves sala. *LU Raksti. Ķīmijas fakultātes sērija II*. Rīga: LU, 1932, S. 241–288.
56. Turpat.
57. Rozenšteins E., Lancmanis Z. Latvijas derīgo izrakteņu pētīšana un izmantošana. *Ekonomists*, 1932, Nr. 23, 835.–841. lpp.; Nr. 24, 875.–883. lpp.
58. Privātdocents Jūlijs Eiduks. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa*. Rīga: LU, 1939, 190.–191. lpp.
59. *Profesors Jūlijs Eiduks. Personālais bibliogrāfiskais rādītājs*. RPI Zinātniskā bibliotēka, sast. I. Maskalāne, T. Eglīte, I. Grosvalds, biogrāfiskā apcerējuma autori I. Grosvalds, U. Sedmalis. Rīga: Rīgas Politehniskais institūts, 1971, 177 lpp.
60. Lancmanis Z., Eiduks J. Devona mālu krājumu apmēru novērtēšanas darbi Dundagas, Tūjas, Siguldas un Cēsu apkārtnē. *Ekonomists*, 1933, Nr. 12, 480.–483. lpp.
61. Eiduks J. Māli, to pētīšanas metodes, atradnes, šķirnes un izmantošana. *Latvijas zemes bagātību pētījumi*. Rīga: ZBPI, 1939, 38.–46. lpp.
62. Eiduks J. Latvijas ķieģeļrūpniecība skaitļos. *Ekonomists*, 1940, Nr. 12, 874.–891. lpp.
63. Eiduks J. Latvijas māli kā izejviela klinkera ražošanai. *LU Raksti. Ķīmijas fakultātes sērija III*. Rīga: LU, 1936, 25.–141. lpp.

64. Eiduks J. Baltās smiltis. *Latvijas zemes bagātību pētījumi*. Rīga: ZBPI, 1939, 73.–77. lpp.
65. Eiduks J., Rikards F. LPSR baltās stiklrūpniecības smiltis, to īpašības, izlietošana. *Zemes bagātību pētīšanas institūta Raksti II*. Rīga: LU, 1941, 19.–129. lpp.
66. Eiduks J., Bambergis K., Matisons H. Latvijas būvkaļķu ķīmiskais sastāvs un tehniskās īpašības. *Zemes bagātību pētīšanas institūta Raksti V*. Rīga, 1942, 5.–94. lpp.
67. Eiduks J. Latvijas derīgie izrakteņi. *Latvijas zeme, daba un tauta. I. Zeme*. Rīga: Valters un Rapa, 1936, 448.–527. lpp.
68. Prīmanis M. Pētījumi par Kurzemes Meldzeres rajona brūnoglēm. Doktora disertācija. *LU Raksti. Ķīmijas fakultātes sērija III–6*. Rīga: LU, 1937, 227.–314. lpp.
69. Prīmanis M. Latvijas izrakteņu pētīšana un izmantošana. *Ekonomists*, 1937, Nr. 22, 913.–918. lpp.
70. Profesors Mārtiņš Prīmanis. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939*. II daļa. Rīga: LU, 1939, 178.–179. lpp.
71. Grosvalds I., Alksnis U. Profesora Mārtiņa Prīmaņa dzīve, darbs un personība. *LU Raksti, 639. sēj. Zinātnes vēsture un muzejniecība*. Rīga: LU, 2001, 206.–221. lpp.
72. Jaunākais asistents Nikolajs Brakšs. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939*. II daļa. Rīga: LU, 1939, 215.–216. lpp.
73. Grosvalds I., Alksnis U. Docents Nikolajs Brakšs – dzīve, darbs un personība. *LU Raksti, 704. sēj. Zinātnu vēstures un muzejniecība*. Rīga: LU, 2007, 137.–147. lpp.
74. Profesors Jānis Kupcis. *Latvijas Universitāte 1919–1929*. Rīga: LU, 1929, 103.–105. lpp.
75. Profesors Jānis Kupcis. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa*. Rīga: LU, 1939, 171.–172. lpp.
76. Jānis Kupcis. LVVA, 7427 f., 13. apr., 925. l., 88. lpp.
77. Ruplis A., Grosvalds I. Jānis Kupcis – Latvijas minerālūdeņu un dziedniecības dūņu pētnieks. *Acta Medico-Historico Rigensia, V sēj.* Rīga: Paula Stradina Museum Historiae Medicinae, 2000, 237.–247. lpp.
78. Kupcis J. Sērūdenražā cēlonis Ķemeru sēravotos un dažu vēl neaprakstītu sēravotu ķīmiskais sastāvs. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*, 1962, Nr. 9, 207.–211. lpp.
79. Kupcis J. Siguldas un apkārtnes minerālūdeņi. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*, 1925, Nr. 4, 111.–122. lpp.
80. Kupcis J. Die Salzwässer Lettlands. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*, 1929, Nr. 7, 269.–274. lpp.
81. Kupcis J. Par Valmieras sālsūdeni. *Oikonomists*, 1929, Nr. 15/16, 622.–624. lpp.
82. Kupcis J., Ungure Z. Ķemeru dūņas. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*, 1926, Nr. 4, 113.–124. lpp.
83. Kupcis J., Ungure E. Kaņiera ezera dūņas. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*, 1926, Nr. 5/6, 143.–149. lpp.
84. Docents Jūlijs Rumments. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa*. Rīga: LU, 1939, 188.–189. lpp.
85. Jūlijs Rumments. LVVA, 7427 f., 13. apr., 1522. l., 46. lpp.
86. Mauriņa B., Šidlovska V. Pirmais farmācijas doktors profesors Jūlijs Rumments. *LU Raksti, 661. sēj. Zinātnu vēsture un muzejniecība*. Rīga: LU, 2004, 147.–152. lpp.
87. Ruments J., Ērmanis P. Baldones sēravots un tā apkārtnes ūdeņu ķīmiskais sastāvs. *Zemes bagātību pētīšanas institūta Raksti I*. Rīga, 1940, 237.–327. lpp.
88. Souci S. W., Ruments J. Beitrage zur Kenntniss der lettischen Moorkommen und deren Verwendung zu balneologischen Zwecken. *LU Raksti. Ķīmijas fakultātes sērija*. Rīga: LU, 1941, 333.–360. lpp.
89. Grosvalds I., Alksnis U., Meirovics I. Eduards Zariņš – augstākās farmaceutiskās izglītības un uzturvielu pamatlicējs Latvijā. *Acta Medico-Historico Rigensia, V sēj.* Rīga: Paula Stradina Museum Historiae Medicinae, 2000, 223.–236. lpp.

90. Šķilters V. Limbažu pilsētas dzeramais ūdens. *Latvijas Farmaceitu Žurnāls*, 1929, Nr. 5, 208.–213. lpp.; Nr. 6, 235.–245. lpp.
91. Malta N. Matemātikas un dabaszinātņu fakultāte. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. I daļa*. Rīga: LU, 1939, 475.–545. lpp.
92. Turpat.
93. Danilāns I. Ģeoloģijas katedra. *Ģeogrāfijas fakultāte. 50 gadi*. Rīga: LU, 1994, 25.–26. lpp.
94. Grūtups A. *Ešafots: par vācu ģenerāļu tiesāšanu Rīgā*. Rīga: Atēna, 2007, 261 lpp.
95. Malta N. Matemātikas un dabaszinātņu fakultāte. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. I daļa*. Rīga: LU, 1939, 475.–545. lpp.
96. Kraus E. Studien zur Ostbaltischen Geologie. I Marine Transgressions-Stöße im baltischen Devon. II Über den Zechstein in Kurland. III Neue Juravorkommen in Süd-Kurland. IV Über die tertiären Braunkohlenablaguren in Südkurland. *Korrespondenzblatt des Naturforscher-Vereins zu Riga*. 1927, Nr. 59, S. 36–59.
97. Kraus E. Studien zur Ostbaltischen Geologie. IX Die Geschichte des Devons in Lettland. X Das Profil der Lettischen Senke. XI Salztekonik in Lettland. *LU Raksti. Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes sērija 1–6*. Rīga: LU, 1930, 101.–211. lpp.
98. Kraus E., Meyer R., Wegener A. Untersuchungen über den Krater von Sall auf Ösel. *Gerlands Beitr. Geophys.*, 1928, 20, 3/4, S. 312–378.
99. Profesors Ernsts Krauss. *Latvijas Universitāte 1919–1929*. Rīga: LU, 1929, 340.–343. lpp.
100. Rudzītis M. Ernsts Krauss Latvijā. *Latvijas Ģeoloģijas Vēstis*, 1999, Nr. 7, 46.–47. lpp.
101. Docents Nikolajs Delle. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa*. Rīga: LU, 1939, 323.–324. lpp.
102. Dreimanis A. Nikolaja Delles piemiņai. *Latvijas Ģeoloģijas Vēstis*, 1999, Nr. 7, 44.–46. lpp.
103. Delle N. Liepājas apkārtnes pamatformācijas. *Ģeogrāfiski Raksti*. 1933, 23.–25. lpp.
104. Delle N. Zemgales līdzenuma, Augšzemes un Lietuvas devona nogulumi. *LU Raksti. Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes sērija II–5*. Rīga: LU, 1937, 105.–384. lpp.
105. N. Delle. Devona formācijas nogulumi Gaujas baseinā. Rīga: I. M. Skolu mūzeja „Gaujas izstāde”, 1935, 18 lpp.
106. N. Delle Daugavas devona nogulumi. *Raksti par Daugavu*. Rīga: I. M. Skolu mūzeja Daugavas izst. izd., 1932, 31.–41. lpp.
107. Delle N. Latvijas pamatformācijas. *Latvijas zeme, daba un tauta. I. Zeme*. Rīga: Valters un Rapa, 1936, 5.–43. lpp.; 1937, 5.–48. lpp.
108. Geologische karte Ostlands und angrenzender Gebiete des Europäischen Russlands (ohne Quartär) zusammengestellt von N. Delle 1942. [Austrumapgabala un Eiropas Krievijas W-daļas ģeoloģiskā karte (bez kvartāra) sastādījis N. Delle]. M 1 : 1 500 000. Rīga: ZBPI, 1942.
109. Zāns V. Ūsi un citi diluviālie veidojumi Limbažu apkārtnē. *Ģeogrāfiski Raksti III/IV*. 1933, 90.–114. lpp.
110. Zāns V. Kvartārie veidojumi Liepājas apkārtnē. *Ģeogrāfiski Raksti III/IV*. 1933, 26.–28. lpp.
111. Zāns V. Snorāju oss Dobeles apkārtnē un Zemgales līdzenuma malas josla. *Raksti par Kurzemi*. Rīga, 1935, 73.–85. lpp.
112. Zāns V. Leduslaikmets un pēcdeduslaikmets Latvijā. *Latvijas zeme, daba un tauta. I. Zeme*. Rīga: Valters un Rapa, 1936, 47., 49.–127. lpp.
113. Zāns V. Brūnogles un sērdzelzs. *Latvijas zemes bagātību pētījumi*. Rīga: ZBPI, 1939, 60.–65. lpp.
114. Zāns V., Mutuļš A. Ģeoloģiski pētījumi par Rembates dolomītsmilšakmeni. *Zemes bagātību pētīšanas institūta Raksti V–2*. 1943, 11.–61. lpp.

115. Docents Verners Aleksandrs Zāns. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa*. Rīga: LU, 1939, 330.–332. lpp.
116. Zabele A. LU students un mācībspēks, ģeologs Verners Aleksandrs Zāns. *LU Raksti, 684. sēj. Zinātņu vēsture un muzejniecība*. Rīga: LU, 2005, 153.–161. lpp.
117. Dreimanis A., Liepiņš P., red. V. Zāns. *Latvijas minerāli un ieži. Noteikšanas tabulas un apraksti praktiskajiem darbiem ģeoloģijā*. Rīga: Universitātes apgāds, 1942, 313 lpp.
118. Zelčs V. Alekša Dreimaņa piemiņai. *Akadēmiskā Dzīve*, 2011/2012, Nr. 48, 130.–134. lpp.
119. Jaunākais asistents Alekss Dreimanis. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa*. Rīga: LU, 1939, 346.–347. lpp.
120. Irmgarde Embovics. LVVA, 7427. f., 13. apr.
121. Malta N. Matemātikas un dabaszinātņu fakultāte. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. I daļa*. Rīga: LU, 1939, 475.–545. lpp.
122. Dreimanis A., Liepiņš P., red. V. Zāns. *Latvijas minerāli un ieži. Noteikšanas tabulas un apraksti praktiskajiem darbiem ģeoloģijā*. Rīga: Universitātes apgāds, 1942, 313 lpp.
123. Liepiņš P. Baltijas sinklinales problēmas. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1947, Nr. 3, 61.–67. lpp.
124. Liepiņš P. Purmaļu merģeļu nogulumi Austrumprūsijas-Lietuvas ieplakā. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Ģeoloģijas un ģeografijas instituta Raksti I*. Rīga, 1947, 35.–81. lpp.
125. Liepiņš P. Mikropaleontoloģiskie pētījumi Latvijas PSR teritorijā. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1949, Nr. 10, 119.–128. lpp.
126. Лиепиньш П. Фаменский ярус Прибалтики. Автореферат диссертации на соискание учен. степени кандидата геолого-минералогических наук. Ленинградский горный институт. [Rīga], 1951, 16 с.
127. Malta N. Matemātikas un dabaszinātņu fakultāte. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. I daļa*. Rīga: LU, 1939, 475.–545. lpp.
128. Turpat.
129. Slaucītājs L. *Zinātnes darbā – draugos ar mākslu*. Linkolna, Nebraska: Vaidava, 1969, 145 lpp.
130. Slaucītājs L. Baltijas jūra. *Latvijas zeme, daba un tauta. I. Zeme*. Rīga: Valters un Rapa, 1936, 297.–339. lpp.
131. Slaucītājs L. Magnētiskie mērījumi Latvijas jūras ūdeņos un piekrastē 1927.–1928. g. *Kuģniecības gada grāmata 1929*. Rīga, 1929.
132. Slaucītājs L. *Ģeofiziskas metodes Zemes bagātību pētīšanai un ģeoloģisko problēmu atrisināšanai. Latvijas Zemes bagātību pētījumi*. Rīga: Zemes bagātību pētīšanas institūts, 1939.
133. Slaucītājs L. Magnētiskie mērījumi, izdarīti Latvijas teritorijā līdz 1932. gadam. *LU Raksti. Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes sērija II–4*. Rīga: LU, 1932, 65.–104. lpp.
134. Slaucītājs L. *Zinātnes darbā – draugos ar mākslu*. Linkolna, Nebraska: Vaidava, 1969, 145 lpp.
135. Vecākais docents Leonīds Slaucītājs. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa*. Rīga: LU, 1939, 317.–319. lpp.
136. Slaucītājs Leonīds. *Latvju enciklopēdija 1962–1982, 4. sēj.* Rockville, MdD ASV: Amerikas Latviešu apvienības Latviešu institūts, 1990, 354.–355. lpp.
137. Dreimanis A., Rudzītis M., Mūrnieks A. Leonīdam Slaucītājam – pirmajam latviešu ģeofiziķim – 100. *Latvijas Ģeoloģijas Vēstis*, 1999, Nr. 7, 37.–40. lpp.
138. Docents Pauls Galenieks. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa*. Rīga: LU, 1939, 324.–325. lpp.

139. Galenieks Pauls. *Latvijas enciklopēdija, 2. sēj.* Rīga: V. Belakoņa izdevn., 2003, 556. lpp.
140. Galenieks P. Interglaciālais kūdras slānis pie Dēseles Lejniekiem, Kurzemē. *LU Raksti, 12. sēj.* Rīga, 1925, 565.–580. lpp.
141. Galenieks P. The Interglacial Flora of Krāslava. *Acta horti botanici Univ. Latv. I*, 1926, pp. 179–194.
142. Vītiņš J. Bauskas apriņķa apakšzemes ūdeņi. *Zemes bagātību pētīšanas institūta Raksti VI–I*. Rīga: Zemes bagātību pētīšanas inst., 1943, 186 lpp.
143. Vītiņš J. *Pētījumi par Latvijas māliem. II. Par mālu un mālaino zemju ūdens caurlaidību.* Liepāja: Nacionālā Kultura, 1926, 51 lpp.
144. Vītiņš J. Ķemeru sēravotu aizsargājama apvidus: vispārīga rakstura pētījumi. *Zemes bagātību pētīšanas institūta Raksti III–I*. Rīga: Zemes bagātību pētīšanas inst., 1941, 210 lpp.
145. Profesors Pēteris Nomals. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa.* Rīga: LU, 1939, 238.–239. lpp.
146. Grosvalds I., Alksnis U. Latvijas brūnais zelts un profesors Pēteris Nomals. *Rīgas Tehniskās universitātes zinātniskie Raksti, 8. sērija. Humanitārās un sociālās zinātnes. Zinātņu un augstskolu vēsture.* Rīga: RTU, 2007, 38.–46. lpp.
147. Nomals P. Slokas, Ķemeru, Lapmežciema purvu sērūdeņu avoti. *Techniskais Žurnāls*, 1926, Nr. 15/16, 219.–225. lpp.
148. Nomals P. Kurzemes purvu apskats. *Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas rakstu krājums, 22. sēj., B.* Rīga, 1937, 1.–163. lpp.
149. Nomals P. Zemgales purvu apskats. *LU Raksti. Lauksaimniecības fakultātes sērija IV.* Rīga: LU, 1939, 225.–338. lpp.
150. Nomals P. Vidzemes un Latgales purvu apskats. *Zemes bagātību pētīšanas institūta Raksti IV–I*. 1943, 480 lpp.
151. Nomals P. Latvijas purvi. *Latvijas zeme, daba un tauta. II. Daba.* Rīga: Valters un Rapa, 1936, 259.–320. lpp.
152. Nomals P., Arājs A. Skats Latvijas kūdras rūpniecībā. *Zemes bagātību pētīšanas institūta Raksti IV–4*. 1943, 52 lpp.
153. Galenieks M. Latvijas purvu un mežu attīstība pēcdeduslaikmetā. *LU Raksti. Lauksaimniecības fakultātes sērija II–20*. Rīga: LU, 1935, 646 lpp.
154. Galenieks M. Pollen Analysis from some Bogs in Eastern Latvia. *LU Raksti. Lauksaimniecības fakultātes sērija I, Nr. 14*. Rīga: LU, 1930, 402 lpp.
155. Privātdocente Marija Galeniece. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa.* Rīga: LU, 1939, 269.–270. lpp.
156. Galeniece Marija. *Latvijas enciklopēdija, 2. sēj.* Rīga: V. Belakoņa izdevn., 2003, 556. lpp.
157. Privātdocents Kārlis Bambergs. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa.* Rīga: LU, 1939, 268.–269. lpp.
158. Bambergs K., Stradiņš J., Upītis V. *Kārlis Bambergs dzīvē un darbā.* Bibliogr. sast. B. Papendika. Rīga, 1933.
159. Bambergs K. Dolomīts, kaļķakmens, ģipšakmens. *Latvijas zemes bagātību pētījumi.* Rīga: ZBPI, 1939, 31.–35. lpp.
160. Bambergs K. Paplakas dolomīts un tā nozīme stiklrūpniecībā. *Zemes bagātību pētīšanas institūta Raksti II*. 1941, 130.–135. lpp.
161. Bambergs K. Cehšteina kaļķakmens krājumi rūpniecības vajadzībām Latvijā. *Zemes bagātību pētīšanas institūta Raksti V–I*. 1942, 95.–143. lpp.
162. Profesors Arturs Tramdachs. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa.* Rīga: LU, 1939, 124.–126. lpp.

163. Tramdahs Artūrs. *Lauksaimniecības augstākā izglītība Latvijā 1862–1999*. Jelgava: Latvijas Lauksaimniecības universitāte, 1999, 298. lpp.
164. Tramdahs A. Rembates dolomītsmilšakmens, fizikāli tehniskās īpašības un izmantošana. *Zemes bagātību pētīšanas institūta Raksti V–2*. 1943.
165. Tramdahs A. Saulkalnes gliemeždolomīts kā būvakmens. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Ģeoloģijas un ģeografijas institūta Raksti I*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1947, 207.–221. lpp.
166. Profesors Edmunds Ziemelis. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa*. Rīga: LU, 1939, 132.–133. lpp.
167. Ziemelis Edmunds. *Latvijas enciklopēdija, 5. sēj.* Rīga: V. Belakoņa izdevn., 2009, 926. lpp.
168. Ziemelis E. Pāļu pamati. *LU mācību grāmata, sērija Nr. 4*. 1938, 239 lpp.
169. Ziemelis E. Pamatu likšana un ģeotehnika. *Ekonomists*. Rīga: Finanču ministrijas izdevums, 1937, Nr. 17, 680.–686. lpp.
170. Ziemels E. Gruntsūdens līmeņa pazemināšana pie pamatu likšanas. *Latvijas Inženieru un Techniķu Kongresa biroja Techniskais Žurnals*, 1927, Nr. 5–8.
171. Docents Voldemārs Jungs. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939. II daļa*. Rīga: LU, 1939, 141.–142. lpp.
172. Jungs Voldemārs. *Latvijas padomju enciklopēdija, 4. sēj.* Rīga: Galvenā enciklopēdiju red., 1983, 513. lpp.
173. Kampe R. Bruņu zivis Latvijā. *Daba un Zinātne*, 1935, Nr. 4, 113.–117. lpp.
174. Dreimanis A. Latviešu ģeozinātņu darbinieki rietumu zemēs no 1945. līdz 1990. gadam. *Akadēmiskā Dzīve*, 2008, Nr. 45, 120.–137. lpp.
175. Bielenstein H. Stratigraphie des Devon in Nord-Ost-Latgale. *Arbeiten des Naturforscher-Vereins zu Riga; N. F. 22*. Rīga: W. F. Hacker, 1938, 55 S.
176. Bite J. Dažu ģipšu un ģipšainu iežu petrografiskais raksturojums Ķemeru rajona augšdevona nogulumos. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Ģeoloģijas un ģeografijas institūta Raksti I*. Rīga, 1947, 123.–129. lpp.
177. Dreimanis A. Latviešu ģeozinātņu darbinieki rietumu zemēs no 1945. līdz 1990. gadam. *Akadēmiskā Dzīve*, 2008, Nr. 45, 120.–137. lpp.
178. Turpat.
179. Turpat.
180. Stradiņš J. Visuma pētnieki no Varakļāniem. *Zinātnes Vēstnesis*, 1992, aprīlis, 3. lpp.
181. Latvijas Valsts Universitāte (1940–1941). *Latvijas Valsts universitātes vēsture 1940–1990*. Sast. H. Strods. Rīga: LU, 1999, 39.–64. lpp.
182. Universitāte Rīgā (1941–1944). *Latvijas Valsts universitātes vēsture 1940–1990*. Sast. H. Strods. Rīga: LU, 1999, 65.–103. lpp.
183. Turpat.
184. Гринберг Э. Ф. *Позднеледниковая и послеледниковая история побережья Латвийской ССР*. Рига, 1957.
185. Zemes bagātību pētīšanas institūta pētnieciskās darbības vispārīgs pārskats. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Ģeoloģijas un ģeografijas institūta Raksti I*. Rīga: LVI, 1947, 15.–34. lpp.

Summary

The University of Latvia, founded in 1919, has been the home of many institutes. The Institute of Petrology at the Faculty of Chemistry actively worked in the field of geology, particularly in crystallography, mineralogy and petrography, the Institute of Geology and Paleontology at the Faculty of Mathematics and Natural Sciences implemented vigorous research in general, historical, applied geology and paleontology, whereas the Institute of Geophysics and Meteorology dedicated its work to geophysics. Scientific investigation regarding geology and adjacent fields were carried out by the teaching staff of Faculties of Mathematics and Natural Sciences, Chemistry, Engineering and Agriculture. The most prominent scientists and lecturers in geology are Boriss Popovs, Ernst Kraus, Verners Zāns, Nikolajs Delle, Oto Mellis, Aleksis Dreimanis and Leonīds Slaucītājs.

Keywords: *University of Latvia, geology, mineralogy, petrography, paleontology.*

**Latvijas Universitātes Zinātniskās pētniecības fonds
(1935–1940)**
*Scientific Research Fund at the University of Latvia
(1935–1940)*

Jānis Jansons

Latvijas Universitātes Zinātņu un tehnikas vēstures muzejs
Raiņa bulv. 19, Rīga, LV-1586
E-pasts: janis.jansons@lu.lv

Alīda Zigmunde

Rīgas Tehniskās universitātes Humanitārais institūts
Kronvalda bulvāris 1, Rīga, LV-1010
E-pasts: alida.zigmunde@rtu.lv

Rakstā atspoguļota Latvijas Universitātes Zinātniskās pētniecības fonda darbība no tā dibināšanas 1935. gadā līdz likvidācijai 1940. gadā. Fonda līdzekļi tika piešķirti mācībspēkiem zinātniskajai pētniecībai – aparatūras, pētniecības materiālu iegādei, ekspedīcijām, arhīvu studijām u. tml. Šis fonds saņēma iemaksas no valsts budžeta, Kultūras fonda piešķirtos līdzekļus, LU speciālos līdzekļus un privātus dāvinājumus. Līdzekļus piešķīra un fondu pārvaldīja īpaša komiteja, kuras lēmumus par finanšu piešķiršanu un izlietošanu apstiprināja LU Padome. Komitejā darbojās seši locekļi un priekšsēdētājs – LU rektors. Piecu gadu laikā fonds atbalstīja 66 LU mācībspēku lūgumus par apmēram 87 000 latu. Fonds darbību izbeidza 1940. gadā valsts varas maiņas dēļ.

Atslēgvārdi: Latvijas Universitāte, atbalsts zinātnei, LU Zinātniskās pētniecības fonds.

Laika posmā no Latvijas Universitātes (LU) dibināšanas 1919. gadā līdz 1935. gadam studijas bija beigušas 4673 personas, un 1935. gadā kopējais studentu skaits bija 8017. Viņus izglītoja mācībspēki, kuru sastāvs 1935./1936. mācību gadā redzams 1. tabulā [1].

1. tabula

LU mācībspēki		
pēc amatiem	strādā	plānā paredzēts
Profesori	78 + 15*	167
Docenti	84	85
Privātdocenti	32	185
Lektorī	21	
Asistenti	170	
KOPĀ:	400	437

*15 – ārzemnieki.

No minētajiem datiem redzams, ka vietējo profesoru skaits LU ir vairāk nekā divas reizes mazāks par plānos paredzēto. Bet LU Padome par profesoru noteiktā zinātnes nozarē varēja ievēlēt tikai to mācībspēku, kas šajā nozarē bija ieguvis zinātņu doktora grādu.

Dabaszinībās un lietišķajās zinātnēs izstrādāt zinātnisku darbu, lai iegūtu doktora grādu, jau tajā laikā varēja tikai tad, ja bija pieejama kaut cik moderna pētnieciskā aparatūra un vajadzīgie materiāli. Pieticīgie finanšu līdzekļi traucēja veikt zinātniskos pētījumus arī tiem, kas jau bija ieguvuši doktora grādu un bija pazīstami zinātnieki. Zinātniskajiem pētījumiem un laboratoriju iekārtām bija nepieciešami prāvi naudas līdzekļi, kuru LU budžetā parasti trūka. Šajā sakarā, lai veicinātu zinātnisko darbību, toreizējais LU saimniecības prorektors, vecākais docents fiziķis Fricis Gulbis ierosināja dibināt Zinātniskās pētniecības fondu, jo, viņaprāt, Universitāte bija sadrumstalota – tajā bija apmēram 200 katedras, un, sadalot līdzekļus vienādi, saņāca tik mazas summas, ka daudzos gadījumos pētniecībai no tā ko atlicināt nemaz nebija iespējams [2]. Pētījumu nodrošināšanai un finansēšanai LU budžetā naudas nepietika, tāpēc LU Padome šo ierosinājumu apsprieda 1935. gada 23. janvāra sēdē, bet jau 10. aprīļa sēdē prorektors F. Gulbis ziņoja, ka ir nodibināts LU Zinātniskās pētniecības fonds (ZPF) [3]. Likumu par LU Zinātniskās pētniecības fondu LU Padome apstiprināja 1935. gada 8. maija sēdē [4], bet Latvijas Republikas Ministru kabinets to pieņēma un apstiprināja 12. septembrī. Latvijas Republikas oficiālais laikraksts „Valdības Vēstnesis” likumu publicēja 16. septembrī, un tas stājās spēkā. Likuma teksts ir tikai viena lappuse mašīnrakstā, tas ir šāds [5, 6]:

„1. Lai veicinātu un sekmētu zinātnisko pētniecību Latvijas Universitātē un tai palīdzētu tur, kur kārtējo budžeta līdzekļu nepietiek, pie Latvijas Universitātes pastāv Zinātniskās pētniecības fonds.

2. Līdzekļi šinī fondā ienāk:

- 1) no valsts budžeta,
- 2) no Universitātes speciāliem līdzekļiem,
- 3) no Kultūras fonda devumiem,
- 4) no privātiem dāvinājumiem, ko Latvijas Universitāte saņem šim nolūkam.

3. Visi fondā ienākušie, bet attiecīgā budžeta gadā vēl neizlietotie līdzekļi, to starpā arī budžeta kārtībā atvēlēto summu pārpalikumi, paliek fondā turpmākām vajadzībām.

4. Fonda līdzekļi piešķirami vienīgi zinātniskās pētniecības vajadzībām dažādu pētīšanas līdzekļu (aparātu) un materiālu iegādāšanai, arhīvu pētīšanai, ekspedīciju sarīkošanai un taml. Ar fonda līdzekļiem iegādātie instrumenti un neizlietotie materiāli paliek tai fakultātei resp. tam institūtam, kurā pētīšana notikusi.

5. Fondu pārvalda un līdzekļus pētniecībai piešķir Universitātes Padomes iecelta komiteja; tās piešķirumi apstiprināmi Universitātes Padomē. Fonda grāmatvedību veic Universitātes saimniecības padome.

6. Fonda komitejā Universitātes Padome ieceļ 6 locekļus uz 3 gadiem. Komitejas priekšsēdis ir Universitātes rektors. Komiteja lēmumus pieņem ar klātesošo locekļu balsu vairākumu, bet balsīm līdzīgi daloties jautājumu izšķir priekšsēža balss.

7. Fonda līdzekļu piešķiršanas un izlietošanas lietderību noteic vienīgi Universitātes Padome.

8. Pabalsti pētniecībai pieprasāmi personīgi, bet ar tās fakultātes dekāna atbalstu, kurā reflektants skaitās, un pie tam tikai konkrētai problēmai ar noteiktu pētīšanas plānu un pēc iespējas jau veiktiem priekšdarbiem.

9. Pētījumu nobeidzot, iesniedzams norēķins par izlietotiem līdzekļiem. Pētījumu rezultātu publicēšana uzskatāma par norēķinu un pētījuma vajadzības morālistisku atbilstību.”

Latvijas Universitātes Zinātniskās pētniecības fonda pirmais priekšsēdētājs bija rektors profesors Jūlijs Auškāps [7], kura vadībā LU (1933–1937) tika daudz darīts zinātnes attīstībai, mācībspēku darba veicināšanai un sekmīgai un modernai studiju norisei. Gan LU izaugsmi, gan zinātnes attīstību stimulēja arī LU ZPF. No 1937./1938. mācību gada ZPF vadīja profesors, jaunievēlētais rektors Mārtiņš Prīmanis. Latvijas Universitātes Padome 1935. gada 25. septembra sēdē uz trim gadiem ievēlēja ZPF komiteju šādā sešu personu sastāvā: profesori Kārlis Kundziņš, Alfrēds Petrikalns, Pauls Stradiņš, Arveds Švābe, Alfrēds Vītols un vecākais docents Fricis Gulbis [8], kas bija fonda projekta autors [9]. Komiteja darbību uzsāka 1935. gada 7. oktobrī, taču pirmajā sēdē nepiedalījās profesors Alfrēds Vītols, jo pārpratuma dēļ bija uzaicināts docents Jēkabs Vītols. Par ZPF komitejas sekretāru ievēlēja vecāko docentu F. Gulbi [10]. 1937. gadā par fonda otro priekšsēdētāju kļuva jaunievēlētais LU rektors Mārtiņš Prīmanis. 1938. gadā LU Padome ZPF fonda komiteju iepriekšējā sastāvā pārvēlēja uz turpmākajiem trim gadiem.

Par pirmajiem LU Zinātniskās pētniecības fonda pabalstiem 1935. gada 26. septembrī tika spriests LU Padomes sēdē, jo fonda komiteja savu darbu vēl nebija sākusi – to šajā dienā tikai ievēlēja. Turklāt galīgo fonda līdzekļu piešķiršanas un izlietošanas lietderību izšķīra Padome, kas apstiprināja ZPF komitejas lēmumus. Pirmos pabalstus piešķīra Inženierzinātņu fakultātes asistentam Voldemāram Jungam Zemes smaguma spēka mērīšanai Latvijā (600 Ls), Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes docentam Leonam Āboliņam dažādu aparātu un vielu iegādei (1500 Ls) un asistentam Auseklim Veģim eksperimentiem par miera perioda pārtraukšanu augu ziemas pumpuros (400 Ls) [11].

Fonda darbības pirmajos četros gados tika izsniegti pabalsti 41 personai, kopsummā par 77 703,30 Ls [12]. Līdzekļus LU ZPF ieguva no valsts, LU speciālajiem fondiem, Kultūras fonda un privātpersonu ziedojumiem. Līdz 1939. gada 1. jūlijam fondā bija ienākuši 124 000 latu, tajā skaitā no valsts budžeta – 50 000, no LU speciālajiem līdzekļiem – 40 000, no Kultūras fonda – 32 000, no privātajiem dāvinājumiem – 2600 latu [13]. Jāatzīmē, ka Kultūras fonds LU Zinātniskās pētniecības fondam pirmo pabalstu – 8000 latu – (piešķīra jau 1935. gada 27. maijā [14], tas ir, tūlīt pēc tam, kad par fonda nodibināšanu bija lēmusi LU Padome, kaut gan valdība pieņēma likumu un izsludināja to tikai septembrī. Tikpat Kultūras fonds atvēlēja arī nākamajos gados, bet 1940. gadā – 6000 latus. Līdzīgi rīkojās arī Ministru kabinets, kas 1935. gada pavasarī pieņēma lēmumu izdalīt Latvijas Universitātei 10 000 latu Zinātniskās pētniecības fonda dibināšanai [15]. Lielāku finansiālo līdzekļu iegūšanai jau 1938. gada nogalē fonda komitejas sekretārs lūdza LU Padomi 1939./1940. mācību gadā fondam piešķiramo gadskārtējo devumu paaugstināt no 10 000 līdz 20 000 latiem no speciālo līdzekļu uzkrājumiem [16].

Komiteja rūpīgi izvērtēja lūgumus, un lielākā daļa no tiem jeb aptuveni 80% pieprasījumu tika apmierināti. Fonda darbības laikā piecos gados tika apmierināti 66 lūgumi par apmēram 87 000 Ls vai vidēji 1318 Ls vienam lūgumam. Atsevišķiem pētījumiem tika piešķirtas visai iespaidīgas summas – 2000, 3000 un pat 5000 latu. Piemēram, 1939. gada sākumā docentam Leonam Āboliņam piešķīra 5000 latu [17] Dīrenena ultravioleto staru aparātu un citu aparātu iegādei hipofīzes pētīšanai. Līdzekļus piešķīra dažādās zinātņu nozarēs – bioloģijā, fizikā, medicīnā, inženierzinātnēs u. c. Tika atbalstīti arī lūgumi humanitārajās zinātnēs. Tos saņēma, piemēram, psihologi Pauls Dāle un Milda Liepiņa, teologs Ludvigs Adamovičs. Profesoram L. Adamovičam no fonda komitejas sēde 1939. gada 24. maijā piešķīra 1200 latus arhīvu pētīšanai HERNHŪTĒ, SAKSIJĀ un STOKHOLMĀ, ZVIEDRIJĀ [18].

Līdz 1940. gada 29. maijam ZPF komiteja noturēja 16 sēdes un izskatīja kopā 82 lūgumus pēc līdzekļiem par apmēram 120 000 Ls. Ilustrācijai 2. tabulā ir apkopoti komitejas 3. sēdē izskatītie lūgumi un piešķīrumi 1936. gada 5. februārī [19].

2. tabula

Nr. p. k.	Amats	Uzvārds	Mērķis	Prasītā summa, Ls	Piešķirtā summa, Ls
1.	Asist.	A. Apinis	Mikroskops ar piederumiem	1748,00	1748,00
2.	Subasist.	J. Keggi	Audu kultūras ārpus organisma	2030,00	2030,00
3.	Asist.	J. Skuja	Aparāti sirds darbības eksperimentiem	1500,00	1500,00
4.	Asist.	D. Kalvelis	Aparāti žokļa sakodiena pētījumiem	775,00	775,00
5.	Prof.	P. Dāle	Aparāti psiheksperimentiem	2500,00	2500,00
6.	Prof.	J. Pīmanis	Antropoloģiskie instrumenti	1000,00	1000,00
7.	Asist.	V. Eiche	Egles atjaunošanās pētījumu instrumenti	600,00	600,00
8.	Asist.	A. Tērmāne	Materiālu vākšana, Lavaczuka viskozimetrs	600,00	168,00

LU ZPF 5. februāra sēdē asistentei A. Tērmānei piešķīra tikai 168 latus piena materiālu vākšanai, bet viskozimetra iegādi noraidīja, lūdzot noskaidrot, kas panākams ar Latvijā esošiem viskozimetriem [20]. Tas gan nenozīmēja, ka naudu viskozimetram nepiešķirs. ZPF komiteja, rūpīgi izvērtējot pieprasījumus, ne reizi vien gribēja noskaidrot, vai nepastāv alternatīvi risinājumi, kas būtu finansiāli lētāki. Nenorādot konkrētu naudas saņēmēju, ZPF komitejas sēdē 1937. gada 24. februārī 1500 lati tika piešķirti nelaiķa prof. K. Rončevska atstāto materiālu sakārtošanai un apstrādāšanai [21].

Ne visi lūgumi atbilda ZPF statūtiem. Tā LU ZPF komitejas sēde 1936. gada 22. maijā noraidīja docenta Jēkaba Vītola lūgumu piešķirt viņam 300 latus dažu algebrisko un transcendentu līkņu pavairošanai, jo lūgumā uzrādītais mērķis nebija pētīšana, bet gan iegūto materiālu izdošana. Netika atbalstīts arī jelgavnieka K. Ludviga kunga 1935. gada 8. oktobrī rakstītais lūgums ZPF, jo fonds izsniedza līdzekļus tikai LU mācībspēkiem [22].

LU Zinātniskās pētniecības fonds bija spiests darbību pārtraukt pēc PSRS kara spēka iebrukuma Latvijā 1940. gada 17. jūnijā un valsts varas maiņas.

VĒRES

1. *Latvijas Universitāte divdesmit gados (1919–1939). I daļa*. Rīga: LU apgāds, 1939, 920 lpp.
2. Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA), 7427. f., 6. apr., 75. l., 1. lp.
3. Turpat, 2. lp.
4. Turpat, 74. l., 21. lp. (LU Zinātniskās pētniecības fonda komitejas sēžu protokoli).
5. Likums par Latvijas universitātes Zinātniskās pētniecības fondu. *Valdības Vēstnesis*, 1935, Nr. 210, 1. lpp.
6. LU Zinātniskās pētniecības fonda dokumenti. (Glabājas pie J. Jansona LU Fizikas vēstures krātuvē.)
7. Grosvalds I. Profesora Jūlija Auškāpa dzīve un darbs. *Profesors Dr. chem. Jūlijs Auškāps: dzīve un darbs*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 60. lpp.
8. Universitātes padome. *Students*, 1935, Nr. 225, 7. lpp.
9. Ā. K. Prof. Fricis Gulbis. *Tēvija*, 1943, Nr. 124, 6. lpp.
10. LVVA, 7427. f., 6. apr., 74. l., 19. lp. (LU Zinātniskās pētniecības fonda komitejas sēžu protokoli).
11. Universitātes padome. *Students*, 1935, Nr. 225, 7. lpp.
12. Adamovičs L. Latvijas Universitātes attīstība un sasniegumi divdesmit gados. *Senatne un Māksla*, 1939, Nr. 3, 25. lpp.
13. LVVA, 7427. f., 6. apr., 74. l., 23.–24. lp. (LU Zinātniskās pētniecības fonda komitejas sēžu protokoli).
14. Kultūras fonda pabalsti zinātnē un mākslā. *Latvijas Kareivis*, 1935, Nr. 119, 2. lpp.
15. Briežkalns G. Par dažiem Latvijas Universitātes vēstures izpētes aspektiem. *Universitātes Avīze*, 1999, Nr. 10, 2. lpp.
16. LVVA, 7427. f., 6. apr., 74. l., 6. o. p. lp.
17. Atvaļinājumi studentiem valsts eksāmenu kārošanai. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 45, 7. lpp.
18. LVVA, 7427. f., 6. apr., 74. l., 3. lp.
19. LU Zinātniskās pētniecības fonda dokumenti. (Glabājas pie J. Jansona LU Fizikas vēstures krātuvē.)
20. LVVA, 7427. f., 6. apr., 74. l., 17.–17. o. p. lp. (LU Zinātniskās pētīšanas fonda protokoli).
21. Turpat, 14. lp.
22. Turpat, 75. l., 39.–40. lp. (LU Zinātniskās pētīšanas fonda protokoli).

Summary

The article reviews the activities of the Scientific Research Fund at the University of Latvia from its foundation in 1935 until its liquidation in 1940. The money of the Fund was allocated to the academic staff of the University for scientific research, acquisition of hardware, research material, expeditions, archival studies, etc. The Fund received a contribution from the state budget, obtained subsidies from the Culture Foundation, special funds of the University of Latvia and private donations.

The allocation of funds and the fund management was conducted by a special committee, whose decisions on the financial allocation and the utilization had to be approved by the Council of the University. The committee consisted of six members and the President – Rector of the University of Latvia. During five years, the fund supported 66 requests submitted by academic staff of the University of Latvia, and the total amount provided was about 87 000 lats. Fund's activities ceased in 1940 due to the change of state power.

Keywords: *University of Latvia, support for science, Scientific Research Fund at the University of Latvia.*

Prof. Jānis Endzelīns pēc atbrīvošanas no darba LVU un pēc 1950. gada vēsturiskās diskusijas par stāvokli valodniecībā PSRS

Prof. Jānis Endzelīns after the Dismissal from His Duties at the State University of Latvia and after the Historic Discussion of 1950 on the State of Linguistics in the USSR

Sarma Kļaviņa

E-pasts: *sarmak@latnet.lv*

Rakstā aplūkoti 1950. gada notikumi pēc prof. J. Endzelīna pēdējās lekcijas LVU 3. aprīlī. Profesors turpināja vadīt LPSR ZA Valodas un literatūras institūta Valodas daļu, bet turpinājās arī kampaņa pret viņu kā Marra vulgārsocioloģiskās mācības pretinieku. Maijā un jūnijā VK(b)P CK preses orgānā laikrakstā „Pravda” notika diskusija par stāvokli padomju valodniecībā. Tur savu viedokli pauda arī padomju valodnieki, kuri līdz šim bija spiesti klusēt, kā arī VK(b)P CK ģenerālsēkretārs Josifs Staļins. Viņš sagrāva divdesmit gadus valdījušo marismu un rehabilitēja salīdzināmi vēsturisko valodniecību. Taču ideoloģijas veidotāji Padomju Latvijā, piem., A. Pelše, apsūdzēja prof. J. Endzelīnu buržuāziskajā nacionālismā. Zināmu skaidrību jaunajā situācijā Padomju Latvijas valodnieki ieguva no PSRS vadošajiem lingviskiem J. Staļina rakstiem vēltītajā zinātniskajā sesijā Rīgā oktobrī. Gada pozitīvais rezultāts bija J. Endzelīna darba „Latviešu valodas gramatika” iznākšana 1951. gada augustā.

Atslēgvārdi: Jānis Endzelīns, diskusija par stāvokli valodniecībā, Josifs Staļins, marisma sagrāve, Arvīds Pelše, buržuāziskais nacionālisms.

Pēdējā prof. J. Endzelīna lekcija Latvijas Valsts universitātē (LVU) notika 1950. gada 3. aprīlī, trīsdesmit gadus pēc viņa ievēlēšanas par Latvijas Universitātes (LU) profesoru. Rektors prof. Jānis Jurgens atbrīvoja profesoru no darba, sākot ar 4. aprīli [1].

Turpinājums kampaņai pret antimarristu prof. J. Endzelīnu

J. Endzelīns turpināja vadīt Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas (ZA) Valodas un literatūras institūta (VLI) Valodas daļu, bet amatpersonas un kompartijas funkcionāri, arī daļa ierindas darbinieku, turpināja demonstrēt savu „pareizo” izpratni par marksistisku, resp., marristisku, padomju valodniecību. Piemēram, LVU rektors prof. J. Jurgens vēstulē Vissavienības Komunistiskās (boļševiku) partijas (VK(b)P) Centrālās komitejas (CK) ģenerālsēkretāram, resp., valsts pirmajai personai, pašam Josifam Staļinam ziņoja, ka Padomju Savienības (PSRS) ZA korespondētājloceklis,

LPSR ZA īstenais loceklis prof. J. Endzelīns neatzīst padomju zinātnes autoritāti akadēmiķi Nikolaju Marru un viņa mācību. Par to atmiņās ir rakstijis toreizējais Latvijas Leņģina komunistiskās jaunatnes savienības (LĻKJS) CK 2. sekretārs Vilis Krūmiņš [2].

Dažas dienas pēc prof. J. Endzelīna atbrīvošanas no LVU laikrakstā *Советская Латвия* ar kvēlu rakstu uzstājās Filoloģijas fakultātes Latviešu valodas katedras aspirants Laimonis (vēlāk – Jūlijs) Kārklīšs. Viņš aicināja līdz galam atmaskot buržuāziskās teorijas valodniecībā, nosodīja J. Endzelīna atklāto nostāju pret Marra mācību un žēlojās par profesora „kaitīgo” iedarbību uz studentiem un aspirantiem. Jauno topošo valodnieku L. Kārklīņu bija iedvesmojis N. Marra uzsaukums jaunatnei, ar to arī autors nobeidza savu rakstu: „Ne mazdūšīga atkāpšanās, ne samiernieciska izlīgšana! Uz priekšu, jaunie biedri, mūsu maiņa!” [3]

Nedēļu pēc prof. J. Endzelīna aiziešanas no LVU komunistis Ēvalds Sokols laikrakstā „Padomju Students” publicēja savu referātu par neciešamo stāvokli profesora vadītajā Latviešu valodas katedrā un latviešu valodniecībā [4]. Ar to viņš 30. martā bija uzstājies Filoloģijas fakultātes Komunistiskās partijas atklātajā sapulcē. Tolaik Ē. Sokols, īstajā vārdā Svimpulis, bija Raiņa muzeja direktors, LVU Filoloģijas fakultātes Žurnālistikas katedras vadītājs, docents (bez zinātniskā grāda). Vēl pēc nedēļas viņš arī laikrakstā „Literatūra un Māksla” puda viedokli pret formālismu valodniecībā [5].

Cits literatūrzinātnieks, ZA VLI direktora vietnieks zinātniskajā darbā un LVU Filoloģijas fakultātes vecākais lektors, kopš 1948. gada arī ZA Terminoloģijas komisijas priekšsēdētājs, Kārlis Krauliņš 1950. gada 17. aprīlī vadīja Valodas daļas darba sēdi, lai sagatavotu plānoto VLI Zinātniskās padomes atklāto sēdi. Protams, pats daļas vadītājs prof. J. Endzelīns sēdē nepiedalījās. K. Krauliņu uzklausīja vec. zin. līdzstr. Rūdolfs Grabis, Milda Lepika un Elfrīda Šmite, jaun. zin. līdzstr. Pēteris Kļaviņš un Mērija Saule-Sleine, protokolēja laborante Mirdza Brence. Direktora vietnieks nosprauda zinātniskās padomes atklātās sēdes stratēģiju un taktiku, mērķus un uzdevumus, sadalīja darbus un lomas. Pēc K. Krauliņa domām:

„Valodas un literatūras institūtam jāpasaka savs viedoklis, attieksme, lai sabiedrība zina, ko institūts domā darīt, pa kādu līniju vadīt latviešu valodas pētniecību. [...] Valodas daļai ir jāsaņem rezolūcija, ievadā jābūt tēzēm, tās zinātniskā padome izdiskutēs. Jārunā par institūta cīņu pret buržuāziskajām tendencēm, par to, kas darīts N. Marra mācības apgūšanā, kādus darbus veic Valodas daļa, kā to dara, pēc kādiem principiem, kāda būs darba nozīme sabiedrībā. Jārunā par trūkumiem Valodas daļas darbā, kas jānovērš nākamajā piecgadē (nav darbu par latviešu un krievu valodu savstarpējām attiecībām, par latviešu valodas attīstību padomju periodā). Jānoskaidro J. Endzelīna nostāja valodniecības jautājumos, tieši praktiskajā latviešu valodas pētniecības darbā. Būtu labi, ja zinātniskās padomes sēdē viņš pats deklarētu savus uzskatus. Nevienam nav ieinteresēts, lai prof. J. Endzelīna aiziešana pensijā notiktu ar pārpratumiem, bet tai pašā laikā ir jācīnās pret kļūdām viņa darbībā, sevišķi tām, kuras viņš vēl tagad dara.” [6]

K. Krauliņš pat bija izplānojis, par kādu tematu katram zinātniskajam līdzstrādniekam jāsaņem rezolūcija debatēs un jānoformulē rezolūcijas vai lēmuma punkts. Piemēram, R. Grabim vajadzēja runāt par latviešu un krievu valodas kopību, kas

bijusi arvien, un par tagadējo terminoloģiju, kad terminus var aizgūt no krievu valodas, P. Kļaviņam – par divējādo pareizrakstību, t. i., kā vērtēt valdības 1946. gada noteikumus un cik daudz zinātniskos rakstos būtu lietojama cita pareizrakstība. Rezolūcijas gatavošana tika uzskatīta par tik svarīgu lietu, ka tās gatavošanas laikā direktora vietnieks lika pārtraukt visus plāna darbus. R. Grabim nācās izstrādāt tās ievaddaļu, t. i., par Marra mācības apgūšanu, lietošanu praksē un nozīmi sabiedrībā, E. Šmitei vajadzēja rezolūcijā ierakstīt par J. Endzelīna darbu Valodas un literatūras institūtā. Sēdes dalībnieki gan bikli bilda, ka zinātniskajā padomē būtu jārunā par to, ka sešiem Valodas daļas darbiniekiem plānos ir paredzēti pārāk lieli darba uzdevumi.

Latvijas Valsts arhīvā Valodas un literatūras institūta fondā (2370. f.) starp VLI zinātniskās padomes sēžu protokoliem nav atrodams šīs plānotās, 1950. gada 21. aprīļa sēdes protokols. Par to nav jābrīnās, jo 1950. gada vasarā J. Staļins par simt astoņdesmit grādiem mainīja padomju valodniecības ideoloģisko virzienu, sagraujot marrismu, tāpēc liecības par aktīvu darbību iepriekšējā virzienā bija jālikvidē, jo tās varēja apdraudēt karjeru un līdzšinējo labklājīgo dzīvi. Taču Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā šīs sēdes protokolistes VLI vec. zin. līdzstr. E. Šmites fondā (A 314. f.) glabājas sēdei pēc K. Krauliņa plāna gatavotās rezolūcijas manuskripts (10 lpp.) [7]. Redzams, ka dotos uzdevumus zinātniskie līdzstrādnieki ir pūlējušies izpildīt, kā tika likts, bet arī cenšoties iespējami mazāk melot.

Rezolūcijas plašajā ievaddaļā teikts: „[...] Pēc padomju varas nodibināšanas Latvijā darbs valodniecībā bija radikāli pārkārtojams, jo padomju valstī nevarēja turpināties valodas pētīšana un mācīšana ar buržuāziskās valodniecības metodēm. Bet tā kā indoeiropiešu valodniecības skola bija laidusi dziļas saknes, tad jauno, padomju valodniecības principu apgūšana sākumā virzījās ļoti lēni uz priekšu. Buržuāziskās valodniecības uzskatu atliekas traucēja valodniecības darba pārkārtošanu uz padomju materiālistiskās valodniecības pamatiem. [...] Valodas daļas piecgadu plānā nebija uzņemtas aktuālas problēmas, bet vairums līdzstrādnieku bija nodarbināti, vācot materiālu latviešu valodas tēzauram. Tikai pēc presē izteiktās sabiedrības kritikas un valodnieku diskusijas 1948. gada rudenī notika zināms pagrieziens. [...] Ar 1949. gadu LVU sāka lasīt kursu par padomju materiālistiskās valodniecības pamatiem. [...] Valodas un literatūras institūta zinātniskie līdzstrādnieki studēja padomju valodniecību, īpaši akadēmiķu Marra un Meščaņinova darbus, popularizējot padomju valodniecības principus ar referātiem un atsevišķiem rakstiem. [...] Tomēr padomju valodniecības principu apgūšana un ieviešana darbā nevar apmierināt – nav notikusi pārorientēšanās un pilnīga nostāšanās uz padomju valodniecības principiem. Spilgts piemērs tam ir LVU Filoloģijas fakultātes Latviešu valodas katedras (vadītājs prof. J. Endzelīns) kursa darbi (vadītāja asist. M. Glāzere) un LVPI Latviešu valodas katedras (vadītājs prof. A. Ķeniņš) praktiskie darbi mūsdienu latviešu valodā (vadītājs vec. lekt. Ž. Grauds), kur mūsu izcilāko padomju rakstnieku darbos meklētas tikai valodas kļūdas. [...] VLI Valodas daļas zinātniskie līdzstrādnieki vēl pārāk maz apguvuši Marra materiālistiskās valodniecības principus un metodes un maz ieviesuši tos savā pētniecības darbā. Tāpat Valodas daļa nav izvirzījusies avangardā cīņā par buržuāzisko teoriju atmaskošanu latviešu valodniecībā, nav vadījusi cīņu pret formālismu un citu nezinātnisku teoriju paliekām. Valodas daļas vadītājs prof. J. Endzelīns maz darījis, lai zinātniskie līdzstrādnieki nostātos uz padomju valodniecības pamatiem.” [8]

1950. gada 21. aprīļa sēdes rezolūcija saturā maz atšķīrās no LVU Filoloģijas fakultātes 30. marta atklātās partijas sapulces rezolūcijas [9]. VLI darbinieki taču nedrīkstēja būt mazāk marksistiski resp. marristiski nekā LVU Filoloģijas fakultātes komunisti.

Diskusija par stāvokli padomju valodniecībā un marrisma sagrāve

1950. gada pavasarī PSRS centrā brieda lieli notikumi valodniecībā un zinātnē vispār. Uzvaras svētku dienā, 9. maijā, VK(b)P CK preses orgānā laikrakstā „Pravda” ar marrisma pretinieka, Gruzijas PSR ZA īstenā locekļa, Staļina vārdā nosauktās Tbilisi Valsts universitātes profesora Arnolda Čikobavas rakstu sākās diskusija par stāvokli padomju valodniecībā [10]. Uzdevumu rakstīt par stāvokli valodniecībā viņš saņēma 10. aprīlī no paša Josifa Staļina [11]. Prof. A. Čikobava riskēja un publicēja detalizētu N. Marra mācības teorētisko pamatu kritisku analīzi. Viņš atzina, ka Marra mācība aplami tiek uzskatīta par marksismu valodniecībā un materiālistiska padomju valodu zinātne nebūs iespējama, kamēr tā neatbrīvosies no marrisma.

Līdz 4. jūlijam katru otrdienu tika publicēti 16 raksti ar atšķirīgu attieksmi pret Marra mācību. Parasti vienā numurā tika publicēti gan marrisma piekritēja, gan pretinieka, gan nenoteiktas pozīcijas raksti. Marrisma viedokli pauda lingvistisko institūtu un mācību iestāžu vadītāji, piemēram, PSRS ZA Valodas un domāšanas institūta direktors, ZA īstenais loceklis Ivans Meščaninovs, Maskavas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātes dekāns prof. Nikolajs Čemodanovs, prof. Fedots Fiļins u. c. Prof. A. Čikobavas aizsākto kritisko līniju turpināja valodnieki, kuri līdz šim bija spiesti klusēt, piemēram, indoeiropieists no Maskavas Valsts universitātes, filol. zin. kand. Boriss Serebreņņikovs, arī divi J. Endzelīna bijušie studenti Harkovas Universitātē, tagad PSRS ZA korespondētājlocekļi – Ukrainas ZA īstenais loceklis prof. Leonīds Bulahovskis un Tbilisi Universitātes prof. Georgijs Ahvlediani.

20. jūnijā parādījās paša J. Staļina raksts jautājumu un atbilžu formā „Par marksismu valodniecībā” [12]. Tajā viņš pēkšņi atzina, ka marrisms nepavisam nav marksisms un ka padomju valodniecība no tā ir steidzami jāatbrīvo. Ir izplatīts viedoklis, ka Staļina raksta autors varētu būt bijis A. Čikobava, taču uz to viņš ir atbildējis, ka J. Staļins rakstu ir radījis pats, tikai dažkārt konsultējoties ar prof. A. Čikobavu [13]. Vēl 4. jūlijā „Pravda” publicēja J. Staļina atbildes četriem pilsoņiem, un diskusija ar to beidzās. Tās galvenais ieguvums bija tas, ka J. Staļins atbrīvoja padomju valodniecību no marrisma un reabilitēja salīdzināmi vēsturisko valodniecību, kurai visu mūžu uzticīgs bija arī prof. J. Endzelīns. Varēja sākties atgriešanās pie pirmsmarrisma valodu zinātnes, kas turpināja attīstīties citur pasaulē. Šo pagrieziena padomju valodniecībā pozitīvi novērtēja arī aizrobežu valodnieki.

Bet kas notika Rīgā? Maijā ZA Valodas un literatūras institūta direktora vietnieks zinātniskajā darbā un arī Terminoloģijas komisijas (TK) priekšsēdētājs K. Krauliņš turpināja ar viņam raksturīgo neatlaidību „izvērst TK darbu atbilstoši padomju materiālistiskās un marksistiskās resp. marristiskās zinātnes prasībām, izskaužot buržuāziskās ideoloģijas paliekas terminoloģijā” [14]. Bet no jūnija līdz septembrim viņš gādāja, lai Valodas un literatūras institūts iegūtu tiesības pieņemt disertācijas divās nozarēs (latviešu literatūras vēsturē un teorijā, kā arī latviešu valodniecībā) zinātņu kandidāta grāda piešķiršanai [15]. Izveidotajā padomē bija daudz locekļu,

kuriem pašiem nebija zinātniskā grāda. Arī K. Krauliņam nebija, tomēr viņš vismaz 1928. gadā bija beidzis studijas LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes Filozofijas nodaļā un 1929. gadā papildinājies Heidelbergas Universitātē.

Latvijas Valsts universitātei jau kopš 1947. gada bija gan padome, gan tiesības pieņemt zinātņu kandidāta disertācijas latviešu filoloģijā un lemt par zinātniskā grāda piešķiršanu to autoriem. 1950. gada 8. maijā šajā padomē disertāciju „Folkloristikā darba metodes latviešu tautasdziesmu laukā 19. gs. otrā pusē” aizstāvēja Arturs Ozols, kurš līdz 1933. gadam bija studējis prof. J. Endzelīna nodibinātajā LU Baltu filoloģijas nodaļā, 1939. un 1940. gadā bijis brīva līguma darbinieks Latviešu valodas krātuvē, 1945. gadā pabeidzis LVU, strādājis par mācītspēku Latvijas Valsts pedagoģiskajā institūtā (LVPI), vēlāk arī par jaunāko zinātnisko līdzstrādnieku LPSR ZA Folkloras institūtā. Pēc prof. J. Endzelīna atbrīvošanas no darba LVU 1950. gada aprīļa pirmajās dienās A. Ozols tika iecelts par Latviešu valodas katedras vadītāja vietas izpildītāju. Viņa kandidāta disertācija folkloristikā, kā vēlāk atzina prof. Haralds Biezais Zviedrijā, bija sava veida rokasgrāmata, kas „silti ieteicama daudzajiem rakstītājiem par folkloras jautājumiem, kas ne vienu reizi vien kļūst savās domās „kā pa tumsu, kā pa miglu”” [16]. A. Ozols pārzināja plašu materiālu kā neviens pirms viņa tāpēc, ka jau 1938. gadā bija publicējis „Tautas dziesmu literatūras bibliogrāfiju”. Diez vai viņa recenzenti J. Niedre un rakstnieks Arvīds Grigulis spēja to novērtēt? Taču A. Ozols turpmāk kļuva par valodnieku.

Notikumi Maskavā un neapstrīdamais J. Staļina spriedums, ka N. Marra mācība un līdz šim divdesmit gadus valdījušais marrisms nepavisam nav marksisms, lika uztraukties LVU rektoram J. Jurgenam. Kamēr viņa pavasarī nosūtītā vēstule J. Staļinam, apsūdzot prof. J. Endzelīnu N. Marra mācības neatzīšanā, mēroja tālu ceļu uz Maskavu un gāja caur blīvajiem kontroles režģiem, parādījās paša Staļina „ģeniālais” raksts „Par valodniecības jautājumiem”. Rektoram bija lielas bailes par to, vai vēstule ir jau Staļina kancelejā, un rūpes, kā to dabūt atpakaļ. Par to ir liecinājis V. Krūmiņš: „Un viņš [J. Jurgens – S. K.] man zvana, un itin nevainīgi jautā, vai es gadījumā nepazīstot Staļina kancelejas priekšnieku un palīgu Poskrebiševu? Es atbildēju, kā ir – ka nepazīstu. Tikai vēlāk uzzināju, ka Jurgens meklējis iespēju, kā dabūt atpakaļ Staļinam rakstīto vēstuli.” [17]

Steidzama pārorientēšanās uz buržuāziskā nacionālisma apkaršanu

VLI Valodas daļā, protams, sajuta jaunās vēsmas, kas sāka pūst no Maskavas pēc J. Staļina „Pravdā” publicētā raksta „Par marksismu valodniecībā”. Jau 3. jūlijā notika daļas darba sēde. Jaun. zin. līdzstr., J. Endzelīna bijušais students un domubiedrs P. Kļaviņš referēja par biedra Staļina rakstu un par turpmāko darbu latviešu valodniecībā [18]. Sēdi vadīja tas pats K. Krauliņš, kas aprīļa beigās nesaudzīgi cīnījās par N. Marra mācības apgūšanu un ieviešanu, atmaskoja un apkaroja t. s. buržuāzisko, t. i., indoeiropiešu salīdzināmi vēsturisko, valodniecību un plānoja J. Endzelīna aizraidīšanu pensijā. Uz šo sēdi kaut ko uzzināt par jauno nostādni ieradās ne vien Valodas daļas līdzstrādnieki, bet arī Literatūras daļas vadītājs Kārlis Kundziņš ar saviem līdzstrādniekiem. J. Endzelīns nepiedalījās – viņš savā Kokneses „Nākā” strādāja, gatavojot Latvijas vietvārdu vārdnīcu. P. Kļaviņš iztirzāja J. Staļina teikto par Marra un viņa sekotāju pieļautajām kļūdām un atzina, ka sākas jauns posms padomju valodniecībā, ka salīdzināmi vēsturiskā valodniecība ir rehabilitēta.

Pateicoties prof. J. Endzelīna veikumam, latviešu valodniecība tagad atradās avangardā. Taču pirms pāris mēnešiem daudzi, galvenokārt nevalodnieki, partijas un varas institūciju funkcionāri, to neprata un pat nemēģināja novērtēt. Pat dažs jaunizcepts valodnieks J. Endzelīna darbus virspusēji uzskatīja tikai par materiālu krājumu, bet salīdzināmi vēsturisko metodi – par nezinātnisku metodi.

Vec. zin. līdžstr. R. Grabis gan „sūdzēja grēkus”, ka ir nodarbojies ar Marra mācības popularizēšanu sabiedrībā, un brīnījās, kāpēc viņš un citi kolēģi neesot saskatījuši Marra kļūdas, uz kurām tagad norādīja Staļins. Jaun. zin. līdžstr. M. Saule-Sleine runāja par savām kļūdām: esot nevis patstāvīgi domājusi, bet tikai nekritiski citējusi Marru. Toties institūta direktora vietniekam zinātniskajā darbā K. Krauliņam jau bija gatavs plāns darbībai jaunajos apstākļos: Valodas daļai jāizstrādā atsevišķi J. Staļina rakstā norādītie jautājumi, protams, jāpārvērtē iepriekšējais darbs. Tomēr K. Krauliņš tāpat kā iepriekš uzskatīja, ka „jāizmet buržuāziskās ideoloģijas paliekas” (vai viņš pats saprata, kuras ir tās izmetamās?), „jāstrādā pēc marksisma-ļeņinisma principiem” [19] (bet pēc kuriem tad tagad?).

Lielo pārmaiņu vasarā prof. Jānis Loja no LVPI un filol. zin. kand. Anna Spāģe no LVU izteica vēlēšanos, sākot ar rudenī, strādāt ZA Valodas un literatūras institūta Valodas daļā. Viņi savu vēlmi bija izteikuši aktīvajam direktora vietniekam K. Krauliņam. Jaunajos apstākļos viņš vairs neatļāvās kā agrāk ignorēt daļas vadītāja prof. J. Endzelīna nostāju, tāpēc rakstīja vēstuli uz Koknesi un lūdza J. Endzelīna ieskatu par šo kandidātu piemērotību un nepieciešamību Valodas daļā, iepriekš gan piebilstot, ka kandidatūras atbalsta vadošās republikas instances [20]. Droši vien J. Endzelīnam nav bijis iebildumu pret A. Spāģi, jo viņa 1950. gadā sāka strādāt institūtā.

Varas iestādēm un to vadītājiem steidzīgi vajadzēja mainīt orientāciju, viņi nedrīkstēja zaudēt politisko iniciatīvu. Septembrī visi ZA institūti, arī VLI, sāka veidot un apspriest nākamās piecgades (1951–1956) zinātniskās pētniecības plānus. Arī LK(b)P CK sekretāram propagandas un aģitācijas darbā Arvīdam Pelšem J. Staļina rakstu iespaidā bija mainījies „kaujas uzdevums”. To viņš puda rakstā, ko 8. septembrī publicēja CK preses orgāns „Сіпа” [21]. Pēc A. Pelšes domām, tagad bija jāapkaro buržuāziskais nacionālisms, kas uzskatos par valodu izpauzoties reakcionārās buržuāziski nacionālistiskās koncepcijās, ko sludinot akadēmiķis Endzelīns un viņa „skola”. Pretēji marksisma-ļeņinisma prasībai atbalstīt visu, kas palīdz nivelēt nacionālās atšķirības un padara sakarus starp tautām arvien ciešākus, Endzelīna skola darot visu, lai pastiprinātu nacionālās atšķirības un vājinātu sakarus starp latviešu un krievu tautu. Šis pārmetums, pat apvainojums bija absolūti nepamatots. LK(b)P CK sekretārs rakstā klāstīja to, ka starp latviešu un krievu valodu vēsturiski izveidojusies liela kopība tiklab gramatiskās uzbūves, kā arī vārdu pamatfonda ziņā.

Bet kurš tad to bija jau zinātniski pierādījis?! Neviens cits kā prof. J. Endzelīns 1911. gadā savā doktora disertācijā *Славяно-балтийские этюды*. Vai gan A. Pelšes raksta „līdzautors” to bija „aizmirsis”? Pilnīgs apmelojums bija absurda apgalvojums, ka Endzelīns un viņa „skola” it kā šo kopību „censās ārdīt, mākslīgi izskauzot no latviešu valodas visu, kas tai kopīgs ar krievu valodu” [22]. CK sekretārs nepelnīti rāja ZA un institūtu vadītājus, ka nav devuši pienācīgu pretsparu „šai reakcionārai buržuāziski nacionālistiskai tendencei”.

LVU partijas organizācija A. Pelšes doto „kaujas uzdevumu” pildīja centīgāk nekā ZA. Kaut prof. J. Endzelīns kopš aprīļa vairs nestrādāja universitātē, kaut jūnijā

visā PSRS J. Staļins jau bija rehabilitējis profesora lietoto salīdzināmi vēsturisko metodi un noraidījis Marra mācības pretenzijas dēvēties par marksistisku valodniecību, LPSR vadošās augstskolas zinātņu prorektors jurists prof. Alfreds Stalgevičs uzskatīja par lietderīgu laikraksta „Padomju Students” slējās apkarot prof. J. Endzelīna „ēnu” LVU sienās:

„Piemēram, prof. Endzelīns, kas vairākus gadus vienīgais valdījis Latvijas Valsts universitātes latviešu valodas katedrā un nepieļāvis kritizēt savas talmudistiski izdomātās tēzes, arakčejeviski (!? – S. K.) noliedzot iebildumus. Universitātes darbiniekiem vēl ir prātā prof. Endzelīna uzskati, ka valodniecības jautājumos viņš var runāt „tikai ar valodniekiem”. Strīdu un iebildumu gadījumos viņš kundziski atstāja sēžu zāli. Un ar visām šīm profesora „savādībām” samierinājās, nesauca pie kārtības, nediskutēja pēc būtības, acīmredzot, „lai neapvainotu veco zinātnieku”... Uzmanīgāk pieejot visam šim režīmam un stilam, nav grūti atklāt, ka zem visādu izlēcienu un talmudisma maskas slēpjas buržuāziskais nacionālisms, kādā garā arī tika audzināti mūsu studenti.” [23]

Rektors prof. J. Jurgens slepenā izziņā (*секретная справка*) LK(b)P Centrālajai komitejai par LVU kadriem ziņoja par politiskās „tīrīšanas” rezultātiem 1949./1950. mācību gadā (no 1949. gada marta līdz 1950. gada 29. jūlijam): „No darba Universitātē atbrīvoti kā sociāli nepiemēroti un neatbilstoši: 1. no profesoru un pasniedzēju skaita – 121 cilvēks, t. i., 20% no visa sastāva [...]” [24] Šo slepeno izziņu, tulkotu latviski, 1998. gadā žurnālā „Latvijas Vēsture” publicēja prof. Heinrihs Strods [25]. No darba atbrīvoto sarakstā trešais ir minēts Filoloģijas fakultātes Latviešu valodas katedras vadītājs J. Endzelīns, kopā ar viņa akadēmiskajiem tituliem un apsūdzību – „pārliecināts latviešu buržuāziskais nacionālists, kurš atklāti vērsās pret padomju valodniecību” [26]. Izziņas ievaddaļā rektors žēlojās, ka „no šīs buržuāziski fašistiskās nešķīstības nevarēja attīrīties ar vienu rokas mājieni. [...] pirms padzīt, vajadzēja idejiski sagraut un atklāt viņa uzskatus un uz tāda pamata audzināt studentus [...]” [27]. Rektors J. Jurgens to paveica.

Mācību gada sākumā Latviešu valodas katedras vadītāja v. i. A. Ozols laikrakstā „Padomju Students” izklāstīja nodomus par katedras darbu uz padomju valodniecības marksistiski leņģiniskajiem pamatiem, šoreiz – uz tiem, kas „ģeniāli izstrādāti b. J. V. Staļina darbos” [28]. Savukārt aspirants Laimonis Kārklis ar tādu pašu degsmi, kā pavasarī bija saucis sekot Marra mācībai, tagad, atgriezies no augstskolu darbinieku apspriedes par valodniecības jautājumiem Maskavā, aicināja pašos pamatos pārstrādāt līdzšinējos studiju kursus un radīt zinātniskos darbus, kas būtu staļiniskā laikmeta cienīgi [29].

1950. gada rudenī LVU visbīstamākais buržuāziskais nacionālists bija no tās jau pavasarī aizgājušais bezpartejiskais profesors J. Endzelīns, jo LVU partijas organizācijas svarīgākajā notikumā, t. i., pārskata un vēlēšanu sapulcē, tik daudz tika runāts par viņu:

„Buržuāziskā nacionālista profesora Endzelīna Universitātē vairs nav, viņš vairs nekropļo studentu apziņu ar savām teorijām un uzskatiem. Bet pareizi aizrādīja debātēs b. Jurgens [LVU rektors – S. K.] un b. Ņikiškins [Filoloģijas fakultātes dekāns – S. K.], ka Endzelīna uzskati vēl mitinās Filoloģijas fakultātes katedrās, šo uzskatu saknes vēl nav pilnīgi izrautas. Izpaužas tas vispirms apstākļi, ka fakultātes mācību

spēki nekritizē profesoru Endzelīnu un viņa skolu un neatmasko viņa uzskatu antizīnātnisko un prettautisko būtību. Vai tiešām nav pienācis laiks, lai fakultātes mācību spēki atklāti un līdz galam izkritizētu Endzelīna „teorijas”? Endzelīnu savā laikā mēģināja kritizēt no Marra mācības pozīcijām. Tā bija nopietna kļūda. Endzelīns jāatmasko un jākritizē no marksisma viedokļa. Tikai tāda pozīcija nodrošinās Endzelīna buržuāziski nacionālistiskā bēdīgā mantojuma galīgu iznīcināšanu latviešu valodniecībā. Partijas organizācijai šai ziņā nopietni jāpalīdz mūsu valodniekiem.” [30]

Kādu gan palīdzību nedaudzajiem Padomju Latvijas valodniekiem 1950. gada rudenī varēja sniegt augstskolas partijas organizācija? Cik no šīs organizācijas biedriem bija lasījuši kādu prof. J. Endzelīna darbu? Cik no viņiem bija iepazinušies ar akadēmiķa N. Marra mācību, kura Padomju Savienībā no 1930. gada līdz 1950. gada jūnijam oficiāli tika atzīta par marksistiskās valodniecības vienīgo teorētisko pamatu, un cik bija izlasījuši J. Staļina rakstus par valodniecību nule aizvadītās vasaras „Pravdas” numuros? Bet LK(b)P CK sekretāra A. Pelšes rakstu 8. septembra „Cīņā” universitātes un tās partijas organizācijas vadība gan bija lasījusi un tāpēc attiecīgi runāja un darbojās.

Padomju Latvijā pēc Otrā pasaules kara bija palikuši nedaudzi akadēmiski izglītoti valodnieki, pirmskara zinātniskās pētniecības iestādes bija likvidētas. Toties Latvijas Komunistiskās partijas līderi ieviest marrismu latviešu valodniecībā centās forsēti – divos gados (no 1948. gada pavasara līdz 1950. gada vasarai). Marrisms Padomju Latvijā vēl nepaspēja pilnībā uzspēlēt, kad J. Staļins to jau izrāva ar saknēm. Straujais, negaidītais pagrieziena radīja jucekli, apjukumu un paniku valdošajās aprindās. Ideoloģiskās cīņas komandieriem vajadzēja attaisnot savu iepriekšējo darbību, mainot kaujas uzdevumu un turpinot cīņu, tādējādi jaunajā situācijā pašiem saglabāt veselu ādu un pierādīt savu neaizstājamību. Pēc J. Staļina jūnija un jūlija publikācijām LK(b)P vadība rudenī jau izvīrēja nākamo kaujas uzdevumu – apkarot buržuāzisko nacionālismu. Prof. J. Endzelīnu atbrīvoja no darba universitātē par pretošanos marrismam pāris mēnešus pirms vēsturiskā pagrieziena, bet drīz pēc tā viņu sāka apvainot buržuāziskajā nacionālismā.

J. Staļina rakstiem valodniecībā veltītā sesija Rīgā 20. un 21. oktobrī

Maskavā un Ļeņingradā, pilsētās ar senām akadēmiskām tradīcijām un bagātu zinātnisko mantojumu, tomēr bija atšķirīga situācija. Padomju varai un marrismam divos gadu desmitos nebija pa spēkam ne iznīcināt visu humanitāro inteliģenci, ne izravēt visu zinātnisko domu valodniecībā. Universitātēs un PSRS zinātniskajos institūtos bija pārziemojuši arī marrisma pretinieki. 1950. gada vasarā daļa no viņiem puda savu viedokli visai valstij, un tas tika sadzirdēts. J. Staļina nostāja diskusijā pret marrismu izdarīja pagrieziena padomju valodniecībā par simt astoņdesmit grādiem, jo viņš atzina valodu radniecību un tās pētīšanu, resp., salīdzināmi vēsturisko valodniecību.

Orientierus un zināmu skaidrību jaunajā situācijā Padomju Latvijas valodnieki varēja gaidīt no profesionāļiem, t. i., no PSRS ZA institūtu vadošajiem zinātniekiem. Šajā ziņā par ļoti nozīmīgu notikumu kļuva J. Staļina rakstiem valodniecībā veltītā zinātniskā sesija, ko rīkoja LPSR ZA Valodas un literatūras institūts ZA Konferenču zālē Komunālajā ielā 4. Ar pirmo referātu „J. V. Staļina darbi par valodniecības

jautājumiem un padomju valodnieku uzdevumi” uzstājās PSRS ZA Valodniecības institūta direktora vietnieks filol. zin. kand. Boriss Serebreņņikovs (1915–1989). Maskavas viesim bija laba lingvistiskā izglītība: viņš bija studējis ģermāņu, tad senās (grieķu un latīņu) valodas un literatūru, Maskavas Valsts universitātes indoeiropiešu salīdzināmās gramatikas katedrā mācījies aspirantūrā un 1949. gadā aizstāvējis disertāciju. Protams, strādādams šajā Maskavas Valsts universitātes katedrā, jaunais mācībspēks nekādi nevarēja pieņemt marrismu. Viņš bija viens no tiem zinātniekiem, kas 1950. gada maijā atklāti puda savu viedokli laikrakstā „Pravda” (viņa raksts publicēts 23. maijā [31]). B. Serebreņņikova zinātniskās darbības nozares bija vispārīgā valodniecība, indoeiropiešu salīdzināmā valodniecība. Būdams poliglots, viņš nodarbojās arī ar urāliešu un altajiešu valodu saimju pētīšanu.

Dzirdēt šāda zinātnieka domas LPSR ZA Konferenču zālē bija ieradušies ne tikai latviešu valodnieki, literatūrzinātnieki un folkloristi, bet arī citu nozaru darbinieki, kopskaitā, kā fiksēts sesijas protokolā, 400 personas [32]. Sesijas pirmajā sēdē, 20. oktobrī, bija plānoti tikai divi referāti, debates par tiem notika nākamajā dienā, 21. oktobrī, otrajā un trešajā sēdē.

Sesiju pl. 15.15 atklāja un vadīja VLI direktors Andrejs Upīts. Filol. zin. kand. B. Serebreņņikovs raksturoja PSRS tautu valodu pētnieku uzdevumus un jaunās iespējas pēc atbrīvošanās no marrisma sloga. Viņš īpaši aicināja atjaunot pētījumus salīdzināmi vēsturiskajā valodniecībā un paplašināt lingvistiskā materiāla krājumus: veidot dialektu vārdnīcas, aprakstīt gramatisko sistēmu, pievērsties etimoloģisko vārdnīcu izstrādei. Referents akcentēja konkrēto pētījumu būtisko nozīmi valodu zinātnes turpmākā attīstībā. Referāta teksts (35 mašīnraksta lappuses) tika pievienots sēdes protokolam [33].

Otrs referents bija PSRS ZA korespondētājloceklis prof. Dr. Jānis Endzelīns. Kad A. Upīts deva vārdu J. Endzelīnam, zālē atskanēja aplausi. Profesora temats bija „Baltu valodu sakari ar slāvu valodām”, to viņš bija pētījis kopš 1909. gada, iztirzājis jau savā doktora disertācijā 1911. gadā un radījis indoeiropēistikā pazīstamu teoriju. Runāt par šo tematu sesijā profesors tika uzaicināts, uzstāšanos stenografēja Konstantīns Karulis, un stenogrammas mašīnraksts (28 lpp.) ir pievienots protokolam [34]. Par šo tematu profesoram vēl nācās referēt arī 1952. gada februārī plašākā zinātniskā sesijā krievu valodā. Referāta teksts krievu valodā pēc tam tika publicēts gan „ZA Vēstīs” [35], gan VLI Rakstos [36].

Uzrunājot klausītājus 1950. gada oktobrī, J. Endzelīns skaidri, lakoniski un patiesi teica: „Kā jūs, cienītie klausītāji, laikam jau visi esat lasījuši vai dzirdējuši, arī b. Staļins ir atzinis, ka valodu radniecības pētīšana ir derīga, un sakarā ar to varam tagad arī, piemēram, mierīgi runāt par baltu valodu un slāvu valodu savstarpējiem sakariem. [...] Kā jau aizrādīja mūsu šāsdienas Maskavas viesis, daži ir apgalvojuši, ka manā valodnieciskajā darbā izpaužoties reakcionārs, buržuāzisks nacionālisms. Tā kā tāds apgalvojums tomēr nav ne ar vienu piemēru motivēts, tad es nu varu patlaban tikai runāt tādā pašā garā kā līdz šim. Ja nu kas no jums saklausītu manā referātā tādu minētā nacionālisma izpausmi, to lūdzu man pēc tam vai nu privāti, vai rītdienas diskusijā pasacīt.” [37]

Pirms temata izklāsta, lai nebūtu pārpratumu, J. Endzelīns klausītājiem arī skaidroja vārda „leitīs” lietojumu referātā: „[...] man nāksies šodien vairākkārt minēt leišu

vārdu, no kā daudzi tagad vairās. Taisnība nu gan, ka šeit Latvijā šur tur, tā sevišķi gar Lietuvas robežu, daži šo leišu vārdu lieto tā ar nievīgu nozīmi. Bet ja tāpēc mēs visi atteiktos no šā vārda, tad jau ar to mēs it kā oficiāli padarītu šo vārdu par lamu vārdu, un tas taču nebūtu vēlami ne mums, ne pašiem leišiem. [...] Bez tam, atteikdamies no leišu vārda, mēs padarītu savu valodu nabagāku. Kā blakus „latvietim” ir augstā stila vārds „latvis”, gluži tāpat arī ikdienas „leiti” svinīgās runās vai dzejās aizstāsim ar „lietuvja” vārdu. Bez tam jāiegaumē, ka jau Lietuvas dziās pagātnes dēļ vien mums nav ne mazākā iemesla noraudzīties lejup uz leišiem, ne izjust viņu vārdu kā kādu lamu vārdu. Es tāpēc ikdienas valodā un savos valodnieciskajos darbos mierīgi runāju par leišiem, sajuzdams pie tam vislielāko cieņu pret viņiem.”

J. Endzelīna trešā ievadpiezīme liecināja, cik ļoti profesoram rūpēja klausītāju reakcija: „Runāt te šodien par baltu un slāvu valodu savstarpējiem sakariem neesmu pats nodomājis, bet esmu uzaicināts to darīt. Saku to tādēļ, ka baidos, varbūt ne visi jūs būsiet apmierināti ar manu referātu. Pirmkārt, jūsu starpā ir arī nevalodnieki, kas ir grūtāk ieinteresējami par valodniecības jautājumiem. Un otrkārt, par manu šās dienas tematu ir jau tik daudz rakstīts, ka nespēšu jums daudz ko jauna teikt šai sakarā. Bez tam arī šejienes bibliotēkās nav visas literatūras par šo priekšmetu.”

J. Endzelīns raksturoja līdzīgās parādības un procesus baltu un slāvu valodās, to cēloņus un izplatību, analizēja skaņu un formu vēstures faktus, kas latviešu, bet ne lietuviešu valodu tuvina slāvu valodām. Referāta lingvistisko faktu bagātība un analīzes dziļums veldzēja klausītājus pēc marrisma gadu vispārīgās retorikas.

Sesijas pirmās dienas darbs beidzās pl. 20, bet nākamajā dienā atsākās pl. 11.15. Tā bija atvēlēta debatēm par B. Serebrenņikova un J. Endzelīna referātiem. Zālē bija ap 300 klausītāju. Rīta sēdi atkal vadīja A. Upīts un pirmajam deva vārdu institūta jaun. zin. līdzstr. Pēterim Kļaviņam, Valodas daļas darbiniekam ar vislielāko darba stāžu, jau kopš Latviešu valodas krātuves [38]. Viņš bija studējis baltu filoloģiju pie J. Endzelīna no 1940. līdz 1948. gadam, strādājis Latviešu valodas krātuvē jau Edītes Hauzenbergas-Šturmas vadības laikā, bet pēc viņas došanās trimdā pats vadījis krātuvī līdz 1945. gada augustam. 1949./1950. māc. gadā P. Kļaviņš LVU Filoloģijas fakultātē Latviešu valodas katedrā docēja latviešu valodas zinātnisko gramatiku, vadīja seminārus dialektoloģijā un vēsturiskajā gramatikā. Ar J. Staļina pirmo rakstu „Pravdā” P. Kļaviņš institūta kolēģus jau bija iepazīstinājis 3. jūlijā darba sēdē. Taču viņa 21. oktobra runa nav ne atreferēta protokolā, ne arī tam pievienota pielikumā. Un tā ir noticis tikai ar P. Kļaviņa uzstāšanos. Pārējo deviņu runātāju teiktais vienā vai otrā veidā protokolā ir atspoguļots. Par to, kas notika pēc mēneša ar pašu P. Kļaviņu, stāstīsim nedaudz vēlāk.

Pēc tam jaun. zin. līdzstr. M. Saule-Sleine, kas tobrīd strādāja pie Krievu-latviešu vārdnīcas, runāja par to, kā J. Staļina raksti palīdz vārdnīcas pamatprincipu izveidošanā. Jaunā institūta darbiniece Tamāra Stepanova (Porīte) kā nupat LVU Filoloģijas fakultāti beigusi pievērsās kadru gatavošanai valodniecībā un secināja, ka divi pēdējie gadi, kad bija Marra mācības ieviešana, deva maz zināšanu, jo valdīja juceklis, notika mācību plāna pārkārtošana. Nesenā studente arī atzina, ka veiksmīgas bija baltu valodu salīdzināmās gramatikas studijas prof. J. Endzelīna vadībā, un puda cerību, ka pēc J. Staļina dotajiem principiem ir radušās iespējas valodu zinātnes uzplaukumam. ZA Terminoloģijas komisijas sekretārs Oto Brikšķis iepazīstināja

klātesošos ar komisijas darbu un principiem, noraidīja pārmetumus pūrisumā, protams, atzina arī kļūdas jaunu terminu darināšanā. Par Terminoloģijas komisijas darbu lietišķi runāja arī tās loceklis b. Knaps, tehnisko zinātņu pārstāvis, un aicināja valodniekus terminu radīšanā un lietošanā noteikti konsultēties ar šo nozaru speciālistiem. Institūta vec. zin. līdzstr. A. Spāģes uzstāšanās bija spilgti aģitatoriska, šoreiz norādot uz Marra kļūdām, bet, kā parasti, kritizējot kolēģus, un tagad jau par buržuāzisko nacionālismu. A. Spāģe runu nobeidza ar skaļu lozungu: „Negrozāmi sekojiet b. Staļina vadošajiem norādījumiem, tie izvedīs padomju valodniecību uz plata lielceļa un dos iespēju ieņemt pirmo vietu pasaulē!”

Daudz darba savas runas gatavošanā bija ieguldījis LVU Filoloģijas fakultātes Latviešu valodas katedras vadītāja v. i. doc. A. Ozols. Viņš aplūkoja latviešu valodas attīstības iekšējo likumu un literārās valodas normu problēmu. Diemžēl viņa runa bija ļoti tendencioza un nepamatota vērtēšanā pret prof. J. Endzelīnu, viņa kolēģiem un skolniekiem kā buržuāziskā nacionālisma paudžiem. Ne velti uz referāta pamata sagatavoto plašo un konjunktūrisko rakstu žurnāls „Padomju Latvijas Skola” oktobra numurā tomēr neievietoja (ar tā korektūras slejām var iepazīties A. Ozola rokrakstu fondā [39]). Toties doc. A. Ozols, būdams katedras vadītāja v. i., 1951. gada 14. maijā rīkoja universitātē atklātu katedras sēdi par mūsdienu latviešu literārās valodas normām un 1952. gada 24. janvārī diskusiju „Metodoloģiskās kļūdas un trūkumi prof. J. Endzelīna „Latviešu valodas gramatikā” (1951. g. izdevums)”.

1950. gada 21. oktobra vakara sēdi, kas sākās pl. 17.20, jau vadīja A. Upīša vietnieks institūtā K. Krauliņš. Dalībnieku interese nebija atslābusi, kaut debatēm bija pieteikušies tikai trīs runātāji: ZA Folkloras institūta direktors prof. Roberts Pelše, LVPI prof. J. Loja un K. Krauliņš. R. Pelše cildināja B. Serebrenņikova referātu par to, ka spilgti parādījis Marra mācības teorētisko pamatu aplamību un J. Staļina rakstu idejisko mērķtiecību, kā arī atzina J. Endzelīna erudīciju, viņa darbu ne vien zinātnisko, bet arī politisko vērtību. Viņš apliecināja izpratni par to, ka šai sesijai Latvijā ir vēsturiska nozīme, kā arī publiski atzinās, ka pats, tāpat kā LVU Filoloģijas fakultātes vadība, ir uzmacīgi spiedis profesorus J. Endzelīnu un J. Loju lekciju kursus ieviest Marra mācību.

Beidzot pēdējo divu gadu laikā par J. Endzelīnu atskanēja arī atzinīgi vārdi. Prof. R. Pelše teica: „Prof. J. Endzelīns ir ļoti godīgs un stingru principu cilvēks, kas nevēlas ielaisties nekādos kompromisos ar savu sirdsapziņu. Viņam ir arī tādi nopelni latviešu, krievu un arī padomju valodniecībā kā nevienam latviešu valodniekam. Par latviešu un krievu valodas un tautas sakariem viņš sācis runāt jau pagājušajā gadsimtā. Viņš nav no saviem uzskatiem atteicies arī tagad, un tam ir dziļa zinātniska un politiska nozīme. Prof. J. Endzelīna darbu nozīme ir milzīga, un, šķiet, tajos būs maz rindu, kas būtu zaudējušas savu nozīmi.” Tālāk R. Pelše turpināja kā marksists: „Bet – vai prof. Endzelīna darbi ir tādi, ko nevajadzētu papildināt uz jaunu principu pamatiem. Tas ir metodes jautājums. J. Endzelīns nekad nesauc sevi par materiālistu, bet runā par vēsturiski salīdzināmo metodi. Tā nav mūsu [marksistu – S. K.] metode, bet mēs neatmetam salīdzināšanu, jo bez tās nav īstas marksistiskas metodes.” [40]

Tad gan prof. R. Pelše pievērsās J. Endzelīna un citu kritikai un pamācīšanai: „Valodas attīstības likumiem saknes jāmeklē sabiedrības dzīvē. Vai Endzelīns ir izsekojis vēsturei, lai atrastu valodas attīstības pamatu? To viņš nespēj. Kļaviņa

runa liecina, ka viņam arī nav skaidrības šai jautājumā. Tāpēc valodniekiem jāstudē marksisms visā tā dziļumā.” Patiesībā skaidrības par valodas attīstības likumiem nebija pašam marksistam R. Pelšem.

Beidzot runātājs ķērās pie jaunatrastā J. Endzelīna „grēka”, proti, buržuāziskā nacionālisma: „Prof. J. Endzelīnu apvaino buržuāziskajā nacionālismā. Tas ir smags apvainojums. Latviešu valodniecībā redzam buržuāziskās zinātnes aprobežotību, eklektiku, stingras līnijas trūkumu. [...] Ja tauta ko pieņēmusi un apstiprinājusi, tas ir likums valodniekiem. Fakts, ka prof. J. Endzelīns nesaistās ar dzīvi, sēž tikai papīros. Visa padomju zinātne ir tikai tautai, kas to nesaprot, tam ir jāmacās un jāaug.” Runas noslēgumā prof. R. Pelše demonstrēja arī B. Serebreņņikovam savu asredzību un informētību: „Serebreņņikovs neminēja uzdevumu – valodas [iekšējo – S. K.] attīstības likumu pētīšanu, ko uzsver Staļins. Padomju valodnieki nekā nav darījuši.”

Vairākās runās pieminētais LVPI prof. J. Loja uzstājās krievu valodā un sāka ar iebildumu pret teikto [tulkojums mans – S. K.]: „Nezin kāpēc daži domā, ka Loja ar Endzelīnu nevarētu strādāt vienā vietā. Kad nogāzts nolādētais marrisms, nav vairs nekāda iemesla tā domāt. [...] Tādi marksisma vulgarizatori kā Jānis Niedre vienādi slikti ir izturējušies kā pret Endzelīnu, tā pret Loju.” [41] J. Loja apliecināja cieņu J. Endzelīnam un teica, ka nepieder pie tiem, kas pienācīgi nenovērtē Endzelīna darbu un nopelnus. Runātājs arī pastāstīja par savu bēdīgo pieredzi attiecībā ar marrismu: viņš, Marra un marrisma pretinieks kopš 30. gadiem, tieši pirms 1950. gada maija diskusijas nosūtīja, protams, ne jau labprātīgi, PSRS augstākās izglītības ministram b. Kaftanovam rakstu, kurā apliecināja pievienošanos marrismam. Bet tagad ministrs viņu izsmejot. Prof. J. Loja ar patiesu prieku atzina, ka pēc marrisma sagrāves „esam sapulcējušies zem lielu ideju karoga”.

Debates noslēdza sēdes vadītājs, institūta direktora vietnieks, nesenais marrisma propagandētājs K. Krauliņš ar secinājumiem, ka sesijā „nebija īstas Marra mācības kritikas” un ka „jācīnās gan pret marrismu, gan pret buržuāzisko nacionālismu” [42]. Viņš tad arī bez kavēšanās sāka cīņu pret „vistumšāko buržuāziskā nacionālisma ligzdu” ap J. Endzelīnu. Pēc K. Krauliņa domām, J. Endzelīna kļūdas esot bez bailēm jāatmasko, jāsauc vārdā. Viņaprāt, liela kļūda esot bijusi, ka J. Endzelīna vadītajos seminārdarbos ir tikusi iztirzāta rakstnieku, Staļina prēmijas laureātu, darbu valoda un analizētas kļūdas tajā. No VK(b)P pozīcijām b. Krauliņš vērtēja institūta Valodas daļu un J. Endzelīnu: „Valodas daļai ir vāja paškritika, ne savas, ne biedru kļūdas negrib uzrādīt. [...] Nav kritiskas nostājas pret J. Endzelīnu. Partija māca, ka kļūdas ir arī lielākajiem zinātniekiem. J. Endzelīna darbs ir jācienī, to dara sabiedrība un partija, bet jāskatās arī kritiski. Profesora mantojums jāpārskata, jāpārvērtē. Valodas daļas darbinieki, kaut to lielākā daļa ir beigusi marksisma-ļeņinisma universitāti, nav pietiekami apguvuši marksismu, nav aktīvi padomju iekārtas cīnītāji.” Lūk, tā zinātniskā sesijā „vecu dziesmu dziedāja” viens kareivīgs partijas propagandists no direktora vietnieka zinātniskajā darbā „augstumiem”.

Kamēr dedzīgais runātājs un sēdes vadītājs K. Krauliņš atgūvās no savas uzstāšanās, akademiķis P. Valeskalns uzaicināja referentus teikt galavārdus. Akademiķis J. Endzelīns no tiem atteicās, bet B. Serebreņņikovs galavārdos atbildēja uz daudzajiem klausītāju iesūtītajiem jautājumiem un atkārtoti aicināja objektīvi novērtēt prof. J. Endzelīna darbību [43]. Šajā sakarā viņš atgādināja divas neapstrīdamas

patiesības. Pirmkārt, zinātnē – J. Endzelīnam ir ļoti lieli nopelni baltu valodu pētīšanā. Otrkārt, politikā – par J. Endzelīna kādām politiska rakstura kļūdām nav nekādu pierādījumu ar faktiem. „Ja LK(b)P vadošajiem orgāniem ir pārliecinoši fakti, es nedomāju viņiem uzspiest savus ieskatus,” teica PSRS ZA Valodniecības institūta direktora vietnieks. „Prof. Pelše un b. Krauliņš mēģināja rādīt J. Endzelīna kļūdas, taču kritikai būtu jāoperē ar faktiem, neder kritika, kas izteikta vispārīgās frāzēs. Ja prof. J. Endzelīns būtu aktīvs buržuāziskais nacionālists, viņš nesēdētu ar mums kopā šai zālē. Ar savām zināšanām viņš var dot lielu labumu.”

Referentam iesūtītie jautājumi bija gan vispārīgi valodniecības pamatjautājumi, gan konkrēti, ar latviešu valodniecību saistīti, piem., par ortogrāfiju, uz kuriem B. Serebreņņikovs, būdams atbildīgs zinātnieks, neuzņēmās atbildēt. Uz vispārīgās valodniecības jautājumiem Maskavas viesis sniedza izsmeltošas atbildes. Piemēram, uz jautājumu par salīdzināmi vēsturiskās metodes trūkumiem viņš nosauca trīs: 1) tā ir bezspēcīga tur, kur trūkst salīdzināšanai vajadzīgā materiāla, nav laika ziņā nepārtrauktas valodas faktu rindas; 2) dažreiz faktus nākas pētīt, nesaistot ar tautu vēsturi, jo tā nav zināma; 3) rekonstruētās skaņu rindas mēdz attiecināt uz vienu pirmvalodu, bet tajā jau ir bijuši dialekti. Un tomēr B. Serebreņņikovs puda pārliecību, ka salīdzināmi vēsturiskā metode ir efektīvākā metode valodas attīstības izpētē un to nedrīkst atmet. Atbilde uz jautājumu „Kas ir valodas attīstības iekšējie likumi?” bija īsa un vienkārša: „Kuri nosaka valodas pārmaiņas, kas radušās pašas valodas iekšējo nosacījumu dēļ.” Šajā sakarā B. Serebreņņikovs koriģēja prof. R. Pelšes debatēs apgalvoto, it kā J. Staļins būtu teicis, ka katrai valodas pārmaiņai ir sabiedrisks cēlonis, ar to piedēvējot J. Staļinam N. Marra uzskatus. Izskaidrojot savu aizrādījumu, B. Serebreņņikovs izmantoja vienu skaņu pārmaiņas gadījumu baltu valodās: leišu līdzskaņa [g] pārvēršanās latviešu valodā par [dz], piemēram, leišu *gyvas* – latviešu *dzīvs*, nav viena vai otra šo tautu vēstures notikuma izraisīta.

Galavārdā referents kā prof. J. Lojas bijušais students apstiprināja, ka J. Loja 1935. gadā nebija marrists, bet viņa piesliešanās marrismam 1950. gadā bija konjunktūrisms, un piebilda, ka zinātnē nav vajadzīga pielāgošanās, bet gan uzticība idejām.

Zinātniskās sesijas noslēgumā pēc tālaika tradīcijām tika sagatavota telegramma b. J. V. Staļinam, gods to nolasīt bija piešķirts vec. zin. līdzstr. A. Spāģei.

Drīz pēc šīs sesijas LPSR ZA Prezidijs novembra sākumā saņēma rakstveida aicinājumu no PSRS ZA Literatūras un valodas nodaļas komandēt uz Maskavu divus zinātniekus, lai piedalītos šīs nodaļas un PSRS Pedagoģijas ZA kopīgi rīkotā sesijā par valodu mācīšanu sakarā ar J. Staļina darbu nostādnēm. Tā bija plānota no 27. līdz 29. novembrim. J. Endzelīns atteicās braukt, bet otra persona, kurai PSRS ZA Valodniecības institūta pārstāvji lika priekšā referēt par latviešu valodniecību, bija jaun. zin. līdzstr. P. Kļaviņš, kas pēc profesora atzinuma bija visvairāk no viņa mācījies. ZA Prezidijs 9. novembrī nolēma segt komandējuma izdevumus no ZA līdzekļiem [44]. P. Kļaviņš novembra vidū saņēma institūta direktora A. Upīša parakstītu komandējuma apliecību un gatavojās braucienam, konsultējoties ar prof. J. Endzelīnu. Šajā laika posmā vairākas amatpersonas uzmācīgi izprašāja P. Kļaviņu, interesējoties, par ko viņš Maskavas sesijā runāšot. Jaun. zin. līdzstr. nepietiekami apmierināja šo interesi. Un tad viņš 22. novembrī, dažas dienas pirms izbraukšanas uz

Maskavu, tika arestēts uz Ļeņina ielas pie Pareizticīgo katedrāles, līdz 1951. gada maijam bija ieslodzīts Valsts Drošības komitejas nama (t. s. Stūra mājas) pagrabā, bet pēc tam tika nosūtīts uz GULAG nometni Komi APSR. No darba ZA Valodas un literatūras institūtā P. Kļaviņš atbrīvots ar 1950. gada 24. novembri, jo ar minēto dienu nav ieradies darbā [45]. Pēc atgriešanās no nometnes 1956. gadā strādāt specialitātē viņam nebija ļauts.

„Latviešu valodas gramatikas” publicēšana un citas pārmaiņas

Trauksmainā 1950. gada atlikušajos mēnešos J. Endzelīnam vairāk par visu rūpēja, kas notiek ar viņa *Lettische Grammatik* (1922) tulkojumu Latvijas Valsts izdevniecībā, kur tas jau 1947. gadā bija nodots Vārdnīcu redakcijā (vadītājs Ābrams Feldhūns). Visu tulkotāju personības man līdz šim nav izdevies noskaidrot. Pagaidām zināms, ka šo atbildīgo un apjomīgo darbu (pāri par 1000 lpp.) veica ģermānisti Eduards Putniņš un Anna Grabe, kā arī filoloģe Zelma Sirsone.

Lai milzīgo manuskriptu sagatavotu iespiešanai, darba bija daudz, bet šķēršļu arī netrūka. R. Grabis atcerējās: „[...] man pēc Ā. Feldhūna aicinājuma [1950. gada jūnijā – S. K.] nācās steidzami dot rakstveidā J. Endzelīna „Latviešu valodas gramatikas” vērtējumu tad, kad tās lielākā daļa tipogrāfijā jau bija salikta un kad bija radušies draudi pārtraukt salikšanas darbus, paveikto salikumu izjaukt un grāmatu neizdot. Par laimi, direktīvās iestādes neļāva šim briesmīgajam draudam īstenoties.” [46]

R. Grabja atsauksme ir datēta ar 14. jūniju, tātad rakstīta pirms J. Staļina raksta avīzē „Pravda”. Jūnijā atsauksmi par J. Endzelīna „Latviešu valodas gramatikas” manuskriptu ir rakstījis arī aspirants J. Kārklīšs, bet 9. septembrī arī prof. J. Loja (viņš to nosaucis par pēcvārdu). Visas trīs atsauksmes glabājas A. Ozola fondā LU Akadēmiskajā bibliotēkā [47].

Pēc J. Staļina rakstu publicēšanas gramatikas iespiešana vairs nebija apdraudēta. Bet liekas, ka jau pēc tās pabeigšanas ir lūgts vēl vienam „ekspertam” uzrakstīt nelielu priekšvārdu. Šī anonīmā lappuse ar nosaukumu „No izdevniecības” ir papildus iespiesta un ielīmēta. Tās autors nebija ilgi un tālu jāmeklē. Šis teksts atrodas starp A. Ozola rokrakstiem, ar viņa parakstu un datumu – 1950. gada 18. septembrī [48]. Jaunais LVU Latviešu valodas katedras vadītāja v. i., folklorists A. Ozols jau otrajā rindkopā, slēpjoties aiz izdevniecības vārda, rakstīja: „[...] izdevniecība aizrāda, ka publicējamā grāmata nav izstrādāta atbilstoši kāda latviešu valodniecības kursa programmai augstākajām mācību iestādēm. [...] Trūkstot jebkādam mācības grāmatām latviešu valodniecībā [...], akadēmiķa J. Endzelīna „Latviešu gramatikas” otrs izdevums publicēts kā pagaidām neaizstājams palīgs ne tikai latviešu valodniekiem un studentiem, bet arī latviešu valodas skolotājiem vidusskolā. [...] Kritiski izmantojot „Latviešu gramatiku” kā līdzšinējo pilnīgāko latviešu valodas zinātnisko pētījumu, savācot un izpētījot jaunāko laiku – it sevišķi padomju – literatūras un publicistikas materiālu, izlietājot jaunākos padomju valodniecības teorētiskos sasniegumus – īpaši lielās krievu tautas sasniegumus, biedra J. V. Staļina valodas un valodniecības marksistiski-ļeņinisko pamatojumu, Padomju Latvijas valodniekiem atvērts plašs darba lauks latviešu valodas tālākai pētīšanai, specificētu latviešu valodniecības disciplīnu tālākai izveidošanai.” [49] Ar šīm neprecīzajām, J. Endzelīna darba vērtību noniecinošajām, bet augstprātīgajām un varai iztapīgajām rindkopām izdevniecība

gribēja nodrošināties pret LPSR un LK(b)P vadības iespējamiem pārmēģinājumiem par buržuāziskā nacionālista J. Endzelīna darba publicēšanu.

Lielu un rūpīgu darbu veica korektore: Minna Ezergaile izdevniecībā un Zelma Brauere Paraugtipogrāfijā. Tā pati Zelma Brauere (1900–1977), ko Vērtspapīru spiestuves pārvaldnieks, grafiķis Rihards Zariņš 1929. gadā bija izvēlējis par modeli latvju tautu meitas tēlam sudraba pieclatu monētas reversam. Viņa spiestuvē, vēlāk Paraugtipogrāfijā, par korektori bija nostrādājusi jau 30 gadu, jaunībā bija studējusi LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultātē Dabaszinātņu nodaļā (1919–1924) [50], prata vairākas valodas, bija ļoti rūpīga un atbildīga, tāpēc bija īsti piemērota J. Endzelīna sarežģītā manuskripta korektore uzdevumam.

„Latviešu valodas gramatikas” signāleksemplārs iznāca 1951. gada augustā, par to liecina ieraksts Paraugtipogrāfijas (Puškina ielā 12) signāleksemplāru reģistrācijas žurnālā ārpusplāna darbu nodaļā [51]. Plānotā tirāža bija divi tūkstoši eksemplāru.

1950. gada pēdējie divi mēneši LPSR ZA Sabiedrisko zinātņu institūtos pagāja, pārkārtojot „darbu saskaņā ar b. J. V. Staļina ģeniālajiem darbiem par valodniecību”. ZA Prezidijs 1951. gada 18. janvārī apstiprināja institūtu darba plānus *в свете трудов И. В. Сталина по языкознанию* [52]. Protams, pirmais uzdevums bija J. Staļina rakstu par valodniecību studēšana. Valodas un literatūras institūta Valodas daļā šādu pulciņu 1951./1952. mācību gadā vadīja vec. zin. līdzstr. A. Spāģe. Ir saglabāties tā plāns un darba režīma noteikumi: nodarbības divreiz mēnesī otrdienās no pl. 18, referāti jāiesniedz 4–5 dienas iepriekš, lai mašīnrakstītāja varētu pārrakstīt un izdalīt visiem pulciņa dalībniekiem un lai viņi līdz nodarbībai ar referātiem varētu iepazīties [53]. Valodas un literatūras institūts apņēmas vēl daudz ko: gan piedalīties skolu un augstskolu valodas programmas pārskatīšanā, gan palīdzēt rediģēt latviešu valodas gramatikas mācību grāmatu vidusskolām, gan sagatavot speciālu institūta zinātnisko rakstu krājumu, gan sarīkot J. Staļina darbiem valodniecības jautājumos veltītu zinātnisku sesiju 3. kvartālā, gan vēl vairāk sadarboties ar PSRS Valodniecības institūtu un iesaistīties šī institūta organizētajā baltu valodu izpētē [54]. Tā kā VLI uzdevumi bija paplašinājušies un darba apjoms palielinājies, institūts lūdza LPSR Ministru padomi griezties PSRS Ministru padomē pēc atļaujas Valodas daļu sadalīt divos – Vārdnīcu un Gramatikas – sektoros, kā arī piešķirt 11 jaunas štata vienības [55]. Kad šī atļauja bija saņemta un 1953. gadā notika Valodas daļas reorganizācija, prof. J. Endzelīns uzņēmas Vārdnīcu sektora vadību.

SAĪSINĀJUMI UN APZĪMĒJUMI

CK – Centrālā komiteja

LK(b)P – Latvijas Komunistiskā (boļševiku) partija

ĻĻKJS – Latvijas Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienība (komjaunatne)

LNA LVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs

LNA LVVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs

LNB RRN – Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa

LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika

LU AB RN – Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Retumu nodaļa

LVI – Latvijas Valsts izdevniecība

LVPI – Latvijas Valsts pedagogiskais institūts

LVU/LU – Latvijas Valsts universitāte / Latvijas Universitāte

LZAA – Latvijas Zinātņu akadēmijas arhīvs

PA – partijas arhīvs

PSR – Padomju Sociālistiskā Republika

PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība

Rk – rokraksti

TK – Terminoloģijas komisija

VK(b)P – Vissavienības Komunistiskā (boļševiku) partija

VLI – Valodas un literatūras institūts

ZA – Zinātņu akadēmija

apr. – apraksts

asist. – asistents/e

b. – biedrs/e

doc. – docents/e

f. – fonds

filol. zin. kand. – filoloģijas zinātņu kandidāts

gl. vien. – glabājamā vienība

inv. nr. – inventāra numurs

jaun. zin. līdzstr. – jaunākais zinātniskais līdzstrādnieks

l. – lieta

lp. – lapa

lpp. – lappuse

prof. – profesors

prot. – protokols

v. i. – vietas izpildītājs

vec. lekt. – vecākais lektors

vec. zin. līdzstr. – vecākais zinātniskais līdzstrādnieks

Ar krievu alfabēta burtiem: c. – lappuse, т. – sējums

VĒRES

1. LNA LVVA, 7427. f., 13. apr., 447. l., 59. lp. Sīkāk sk.: Kļaviņa S. Profesora Jāņa Endzelīna atbrīvošana no darba Padomju Latvijas universitātē 1950. gadā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa. Sociālās un humanitārās zinātnes. 69. sēj.*, 2015, Nr. 1/2, 12.–32. lpp.
2. Krūmiņš V. Par nacionāldemokrātisku Latviju 1956.–1959. un vēlākos gados. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa. Sociālās un humanitārās zinātnes. 60. sēj.*, 2006, Nr. 1/2, 40. lpp.
3. Карклинь Л. До конца разоблачить буржуазные теории в языковедении. *Советская Латвия*, 1950, 6 апр., № 82 (1683).
4. Sokols E. Gramatika un politika. *Padomju Students*, 1950, 8. aprīlis, 3. lpp.
5. Sokols E. Pret formālismu valodniecībā. *Literatūra un Māksla*, 1950, 16. aprīlis.
6. LNA LVA, 2370. f., 1. apr., 25. l.
7. LNB RRN, A314. f., N8. l.
8. Turpat.
9. LNA LVA, PA – 788. f., 2. apr., 13. l., 46.–47. lp.

10. Чикобава А. С. О некоторых вопросах советского языкознания. *Правда*, 1950, 9 мая, с. 3–5.
11. Чикобава А. С. Когда и как это было. В кн.: *Сумерки лингвистики. Из истории отечественного языкознания*. Антология. Москва: Academia, 2001, с. 507–512; Горбаневский М. Конспект по корифею. Какой вклад внесли в науку сталинские статьи о языкознании. *Литературная газета*, 1988, 25 мая, с. 12.
12. Сталин И. В. О марксизме в языкознании. *Правда*, 1950, 20 июня.
13. Звегинцев В. А. Что происходит в советской науке о языке. В кн.: *Сумерки лингвистики. Из истории отечественного языкознания*. Антология. Москва: Academia, 2001, с. 487.
14. LZAA, 1. f., 1. apr., 1950. g. 11. maija prot.
15. LZAA, 1. f., 1. apr., 1950. g. 22. jūn., 13. jūl., 7. un 14. sept. prot.
16. Biezais H. Darbi folkloristikā. *Jaunā Gaita*, 1970, Nr. 77.
17. Krūmiņš V. Par nacionāldemokrātisku Latviju 1956.–1959. un vēlākos gados. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa. Humanitārās un sociālās zinātnes. 60. sēj.*, 2006, Nr. 1/2, 40. lpp.
18. LNA LVA, 2370. f., 1. apr., 25. l.
19. Turpat.
20. LNB RRN, A356. f., N1210. l.
21. Peļše A. Cīņa pret buržuāzisko nacionālismu – republikas partijas organizācijas kaujas uzdevums. *Cīņa*, 1950, 8. septembris.
22. Turpat, 3. lpp.
23. Stalģevičs A. Drošāk izskaust buržuāziskā nacionālisma atliekas. *Padomju Students*, 1950, 18. septembris, 1. lpp.
24. LNA LVA, PA – 101. f., 13. apr., 73. l., 19. lp.
25. Vēstures avoti. *Latvijas Vēsture*, 1998, Nr. 1, 124.–132. lpp. Publikācijas komentārā kļūdaini norādīts izziņas ienākšanas laiks LK(b)P CK Sevišķā sektora slepenajā daļā, dokumenta oriģinālā ir 1950. gada 1. augusts.
26. Turpat, 125. lpp. un LNA LVA, PA – 101. f., 13. apr., 73. l., 21. lp.
27. Turpat.
28. Ozols A. LVU Latviešu valodas katedras darbs uz padomju valodniecības marksistiski-ļeņiniskajiem pamatiem. *Padomju Students*, 1950, 26. septembris, 2. lpp.
29. Kārkliņš L. Augstskolu darbinieku apspriede valodniecības jautājumos. *Padomju Students*, 1950, 26. septembris, 2. lpp.
30. Augstākā līmenī LVU partijas organizācijas darbu. Partijas organizācijas 1950. gada 30. septembra pārskats – vēlēšanu sapulces atreferējums. *Padomju Students*, 1950, 10. oktobris, 2. lpp.
31. Серебренников Б. А. Об исследовательских приемах Н. Я. Марра. *Правда*, 1950, 23 мая, с. 3–4.
32. LNA LVA, 2370. f., 1. apr., 24. l., 1. lp.
33. Серебренников Б. А. Задачи советского языкознания в связи с опубликованием работ И. В. Сталина по вопросам языкознания. LNA LVA, 2370. f., 1. apr., 24. l.
34. Endzelīns J. Baltu valodu sakari ar slāvu valodām. Stenogramma. LNA LVA, 2370. f., 1. apr., 24. l., 39.–41. lp.
35. Эндзелин Я. М. Древнейшие славяно-балтийские языковые связи. *Известия АН Латв. ССР*, 1952, № 3, с. 33–46.

36. Эндзелин Я. М. Древнейшие славяно-балтийские языковые связи. *Труды Института языка и литературы АН Латв. ССР*, т. 2, 1953, с. 67–82.
37. LNA LVA, 2370. f., 1. apr., 24. l., 39. lp.
38. LZAA, 1. f., 15. apr., 855. l.
39. LU AB RN, A. Ozola f., Rk 6504, 253 (2) gl. vien.
40. LNA LVA, 2370. f., 1. apr., 24. l.
41. Turpat.
42. Turpat.
43. Turpat.
44. LZAA, 1. f., 1. apr., 1950. g. 9. nov. prot.
45. LZAA, 1. f., 15. apr., 855. l.
46. Grabis R. Par institūta sākumiem. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*, 1987, Nr. 23, 128. lpp.
47. LU AB RN, A. Ozola f., Rk 6624, 373. gl. vien.
48. LU AB RN, A. Ozola f., Rk 7414, 440. gl. vien.
49. No izdevniecības. No: Endzelīns J. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951.
50. LNA LVVA, 7427. f., 1. apr., 618. l.
51. LNA, 478. f., 4. apr., 18. l., 24. lp.
52. LZAA, 1. f., 1. apr., 313. l., 87.–89. lp.
53. LNB RRN, A314. f., A9. l. klade.
54. LZAA, 1. f., 1. apr., 313. l., 88. lp.
55. Turpat.

Summary

The article reviews the events of 1950 after the last lecture of prof. J. Endzelīns at the State University of Latvia on April 3. While the professor continued to lead the Language Section of the Language and Literature Institute at the Academy of Sciences of the Latvian Soviet Socialist Republic, a campaign against him as the adversary of Marr's vulgar-sociological doctrine was being pursued. In May and June a discussion on the state of Soviet linguistics was held in the newspaper „Pravda” – the press body of the Soviet Union Communist Party's Central Committee. Even the Soviet linguists, who had been forced to keep silent until then, voiced their opinion there, along with the Secretary General of the Soviet Union Communist Party's Central Committee – Joseph Stalin. He defeated the dominance of Marrism, which had ruled for twenty years, and renewed comparative historical linguistics. Therefore, the commanders of ideological front of Soviet Latvia changed their order of battle and accused prof. J. Endzelīns of bourgeois nationalism.

The linguists of Soviet Latvia obtained a certain degree of clarity in the new situation from the leading USSR linguists in the academic session of that year, which brought about the publishing of “Grammar of the Latvian language” by J. Endzelīns in August, 1951.

Keywords: *Jānis Endzelīns, discussion on the state of linguistics, Joseph Stalin, destruction of Marrism, Arvīds Pelše, bourgeois nationalism.*

Pateicos Amerikas Latviešu apvienības Kultūras fondam par finansiālu atbalstu prof. J. Endzelīna dzīves un darbības izpētei.

**LU lektores (1923–1940) Klāras Koisones-Gersoni
(1896–1981) profesionālā un sabiedriskā darbība
itāļu kultūras popularizēšanā Latvijā**
*Professional and Public Activity of UL Lecturer (1923–1940)
Clara Coïsson-Gersoni in Promoting Italian Culture
in Latvia*

Iveta Keštere, Gunta Marihina

Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
Jūrmalas gatve 74/76, Rīga, LV-1083
E-pasts: iveta.kestere@lu.lv; gunta.marihina@inbox.lv

Elēna Mareskoti (*Elena Marescotti*)

Ferraras Universitātes (*Università degli Studi di Ferrara*)
Humanitāro studiju nodaļa (*Dipartimento di Studi Umanistici*)
Via Paradiso, 12 – 44121 – Ferrara, Italy
E-pasts: mce@unife.it

Pētījuma mērķis ir analizēt LU lektores Klāras Koisones-Gersoni (1896–1981) pedagoģisko darbību un atklāt viņas pieredzi itāļu kultūras veicināšanā Latvijā, kā arī dot ieguldījumu LU strādājošo ārzemnieku likteņu izpētē. Itāliete K. Koisone-Gersoni savu profesionālo darbību Latvijā sāka 1923. gadā kā itāļu valodas kursu vadītāja Itālijas–Baltijas institūtā. Pēc viņas iniciatīvas Itālijas valdība Rīgā nodibināja jaunu institūtu – Itāļu valodas institūtu *Corsi d' Italiano*, kur K. Koisone-Gersoni kļuva par direktori un pasniedzēju. Vienlaicīgi viņa mācīja itāļu valodu Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes Romāņu filoloģijas nodaļā, kā arī Latvijas Konservatorijā. Pasniedzēja ar sirdsdegsmi rūpējās, lai viņas studenti iepazītu Itālijas vēsturi, kultūru, zinātņi un literatūru. Savukārt Itālijā viņa popularizēja Latvijas kultūru, tulkojot tautasdziesmas. Koisone-Gersoni bija Latvijas pilsone, apguvusi latviešu valodu, abas viņas meitas piedzima Rīgā. Latviju viņa personīgu iemeslu dēļ atstāja 1940. gadā un turpmāk strādāja par pasniedzēju un tulkotāju Bulgārijā un Itālijā. Otrā pasaules kara laikā viņa darbojās Itālijas pretošanās kustībā.

Atslēgvārdi: Klāra Koisone-Gersoni, Itāļu valodas institūts, Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultāte, Itālijas kultūra Latvijā, latviešu tautasdziesmu tulkojumi.

Ievads

Pētījums par Klāru Koisoni-Gersoni (*Clara Coïsson-Gersoni*) [1] skar divas skaitliski nelielas, bet interesantas un nozīmīgas grupas Latvijas Universitātes (LU) vēsturē – mācītbspēkus, kas ieradās no ārzemēm, un pirmās sievietes – augstskolu docētājas. Šo cilvēku dzīvesstāsti palīdz labāk izprast un raksturot attiecīgā laikmeta sabiedrību – tās atvērtību un norobežošanos, intereses, demokrātijas pakāpi, politiskās simpātijas un antipātijas.

Klāra Koisone no Itālijas Latvijā ieradās 1923. gadā, un te pagāja 17 viņas dzīves aktīvākie gadi. Taču tas bija sarežģīts periods Eiropas vēsturē – 1922. gadā Itālijā pie varas bija nācis Benito Musolīni (1883–1945), un, protams, visa Latvijas un Itālijas sadarbība varēja risināties tikai viņa fašistiskās diktatūras ēnā. Savukārt 1940. gadā Latviju okupēja Padomju Savienības karaspēks, un valsts neatkarības perioda darbinieki uz ilgiem gadu desmitiem tika slēpti no ļaužu acīm.

Cik spēcīgi laikmeta notikumi ietekmēja K. Koisones-Gersoni personību un dzīves ceļu, vērtēt ir sarežģīti – par viņu Latvijas arhīvos un presē nav atrodams daudz materiālu. Grūti izskaidrojams ir arī fakts, ka šīs sievietes, aktīvas sabiedriskās darbinieces, vārds nav iekļauts latviešu biogrāfiskajā vārdnīcā „Es viņu pazīstu” [2]. Arī mūsdienās K. Koisone-Gersoni Latvijā ir pieminēta maz – viņa atzīmēta vienīgi kā itāļu valodas pasniedzēja LU [3].

Tādēļ šī raksta tapšanā nozīmīga bija sadarbība ar Ferrāras Universitātes profesori Elēnu Mareskoti, kas atrada K. Koisones-Gersoni meitu Marinu Jarri un iepazīstināja mūs ar viņas atmiņām, kurās aplūkots arī dzīves periods Latvijā [4]. Tomēr nebūt ne viss K. Koisones-Gersoni dzīves ceļā ir noskaidrots, tāpēc mēs ceram, ka šis nelielais apraksts rosinās plašākus pētījumus.

Dzīvesgājums

Klāra Koisone piedzima 1886. gadā nelielā, gleznainā pilsētiņā Torre Pelličē (*Torre Pellice*) Turīnas apgabalā Itālijā. Viņas vecāki bija valdensiešu baznīcas pārstāvji – agrīnās kristietības vērtību un askētiska dzīvesveida piekritēji. Šis reliģiskais novirziens Torre Pelličē bija atradis patvērumu un plaši izplatīts. Ģimenē auga arī Klāras brālis Roberto.

1916. gadā Klāra Koisone Florences Universitātē ieguva franču valodas skolotājas diplomu, bet 1918. gadā šajā pašā mācību iestādē viņa kļuva par diplomētu itāļu valodas un literatūras skolotāju, saņemot augstāko iespējamo vērtējumu – 110 punktus no 110 [5].

No 1918. līdz 1920. gadam K. Koisone mācīja itāļu valodu un literatūru valsts tehniskajās skolās Ziemeļitālijā – Pāvijā (*Pavia*), Lombardijas apgabalā un Dženovā (*Genova*), bet no 1920. līdz 1922. gadam strādāja Dženovas Karaliskajā augstskolā. Šajā laikā viņa publicēja grāmatu, kurā atspoguļoti Francijā veiktie pētījumi par Itāliju [6].

1923. gada janvārī Klāra Koisone ieradās Rīgā. *Instituto Italo Baltico* (Itālijas–Baltijas institūts) direktors Jānis Riekstiņš (1882–1957), bijušais Latvijas sūtniecības sekretārs Romā un konsuls Milānā [7], pieņēma Koisoni darbā par skolotāju ar Itālijas valdības nodrošinātu atalgojumu [8]. Iespējams, Riekstiņš un Koisone bija pazīstami jau Itālijā, taču avotos liecību par šo faktu trūkst.

Taču *Instituto Italo Baltico* darbība bija „saistīta ar vairākiem nevēlamiem traucējumiem” [9]. Enerģiskā un principiālā Klāra Koisone prasīja ieviest mācību procesā noteiktību, disciplīnu un kārtību. Tas viņai neizdevās, un tā radās nesaskaņas [10]. Pēc viņas iniciatīvas Itālijas valdība nodibināja jaunu itāļu valodas institūtu *Corsi d'Italiano* (Itāļu valodas kursi). K. Koisone kļuva par šī institūta direktori (direktrisi) un pasniedzēju [11].

Drīz pēc savas ierašanās, 1923. gada vasarā, Klāra Koisone sāka strādāt Latvijas Universitātē, bet 1933. gadā viņa tika ievēlēta par itāļu valodas pasniedzēju Latvijas Konservatorijā un šo pienākumu pildīja vismaz līdz 1938. gadam [12]. Itāļu valodu Koisone-Gersoni 20. gs. trīsdesmitajos gados mācīja arī Latvijas Tautas universitātes Mākslas un filozofijas fakultātes Valodu nodaļā [13]. Vasarās K. Koisone-Gersoni regulāri devās uz ārzemēm zinātniskos komandējumos. Piemēram, 1929. gadā viņa apmeklēja starptautisko bibliotekāru kongresu Romā [14].

1924. gadā Klāra Koisone apprecējās ar Rīgā dzimušu ebreju Zamuelu Gersoni (1886–1941), kas jaunībā bija dzīvojis Vācijā un Krievijā, strādājis par sporta treneri un vēlāk bija riepju rūpniecības *Michelin* aģents Baltijas valstīs [15]. Latvijā piedzima abi laulātā pāra bērni – Marina (1925. gada 21. augustā) un Annalīza (1926. gada 18. septembrī) [16].

K. Koisone-Gersoni mitinājās namos Rīgas centrā – Ausekļa ielā 9 un Raiņa bulv. 23 [17]. Var droši sacīt, ka Latvijā viņai klājās labi. Viņa ieguva Latvijas pašvalstniecību un iemācījās latviešu valodu. Par savu vietu Latvijā Koisone-Gersoni sacīja tā: „Latvija man patīk. Savus likteņus es esmu jau saistījusi ar to. Un darīšu visu .. lai kultureli tuvinātu latvju tautu manai vecajai tēvijai – itāļu tautai. Itālija pirmā atzina jauno Latvijas republiku. Viņa pirmā arī pacēla balsi, lai Latviju uzņemtu Tautu Savienībā.” [18]

Tomēr 1940. gadā vēl pirms padomju okupācijas Klāra Koisone-Gersoni Latviju atstāja. Tam bija personīgi iemesli – viņas ģimenes dzīve izrādījās neveiksmīga, viņa izšķīrās vīra neuzticības dēļ un pameta Latviju, jo baidījās, ka Zamuels viņai atņems meitas [19]. 1941. gada oktobrī Zamuels Gersoni tika ieslodzīts Rīgas ebreju geto kopā ar meitu no otrās laulības – Irēni Vilmu. Abi gāja bojā [20].

K. Koisone-Gersoni no 1940. līdz 1943. gadam vadīja Itālijas kultūras institūtu Bulgārijā, bet Otrā pasaules kara beigās atgriezās Dzimtenē. Viņa piedalījās Itālijas pretošanās kustībā – strādājot Turīnas Gestapo štābā, viņa nodeva informāciju sabiedroto misijai. [21] Pēc kara K. Koisone-Gersoni mācīja franču valodu nelielā pilsētiņā Jezi (*Iesi*) pie Adrijas jūras, bet vēlāk – Turīnā. Tulkotājas darbā viņa pievērsās galvenokārt krievu literatūrai.

Pēc kara K. Koisoni-Gersoni meklēja bijušie Latvijas darba kolēģi: Rietumu trimdnieku laikrakstos „Latvija” un „Laiks” 20. gs. astoņdesmitajos gados atrodams aicinājums atsaukties, ja lasītāju rīcībā ir ziņas par bijušajiem LU mācītbspēkiem, tai skaitā K. Koisoni-Gersoni [22]. Taču turpmākas informācijas par viņu trimdas presē trūkst.

Klāra Koisone-Gersoni mira 85 gadu vecumā 1981. gadā. Viņas vecākā meita Marina Gersoni-Jarre kļuva par rakstnieci un patlaban ir 89 gadus veca. Viņa ir sarakstījusi ap 15 romānu, no kuriem daži ir saistīti ar viņas dzimto zemi Latviju. Dzimtenē Marina ciemojās 1999. gadā un pēc tam sarakstīja minēto autobiogrāfisko romānu „Atgriešanās Latvijā”.

Jaunākā meita Annalīza Gersoni (1926–1987) ieguva juristes diplomu Turīnā un 1949. gadā emigrēja uz ASV, kur strādāja sociālās drošības sistēmā. 1962. gadā viņa atgriezās Turīnā un strādāja kā žurnāliste vairākos izdevumos, tai skaitā *La Stampa* – vienā no ievērojamākajām Itālijas avīzēm [23].

Itālijas kultūras popularizēšana Latvijas Universitātē

LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes Romāņu filoloģijas nodaļu 1922. gadā nodibināja Maskavas Universitātes Romāņu filoloģijas fakultātes absolvents, vēlāk sūtnis Itālijā u. c. valstīs – Arnolds Spekke (1887–1972). Viņš kļuva arī par pirmo šīs nodaļas profesoru [24] un jau drīz presē lepojās ar piesaisītajiem ārzemju speciālistiem un studentu skaita pieaugumu [25].

1923. gada 1. jūlijā par itāļu valodas pasniedzēju Romāņu filoloģijas nodaļā sāka strādāt Klāra Koisone [26]. Viņas kandidatūru apstiprināja LU Filoloģijas un filozofijas fakultāte, tad LU Padome [27] un visbeidzot Latvijas Republikas Ministru kabinets 1923. gada maijā reizē ar vēl dažiem LU darbiniekiem – Anglijas, Vācijas un Francijas pavalstniekiem [28]. Par K. Koisones kandidatūru LU rektoram prof. E. Felsbergam ieteikuma vēstuli rakstīja Itālijas vēstnieks Latvijā. Viņš arī interesējās, kā un ar kādiem noteikumiem Koisone tiks pieņemta darbā. Franču valodā rakstītais vēstījums beidzas ar šādiem vārdiem: „Par Koisones jaunkundzi es varu sacīt tikai to labāko, novērtējot viņas dzīvi kopumā, kā arī aplūkojot viņas kultūras plašumu un dziļumu, un viņas centību savu pienākumu izpildē.” [29] Pēc K. Koisones apstiprināšanas amatā LU rektors par šo faktu cieņpilnā vēstulē informēja Itālijas vēstnieku [30].

Itāļu valodu K. Koisone-Gersoni Universitātē mācīja četras līdz sešas stundas nedēļā [31], galveno akcentu liekot uz praktisku valodas apgūšanu [32]. Savu darbu LU viņa veica ar patiesu entuziasmu, nedomājot par atlīdzību. Tā kā studenti bija izteikuši vēlēšanos noklausīties studiju kursu Itālijas literatūrā no pirmsākumiem līdz jaunākajiem laikiem, K. Koisone-Gersoni 1935. gadā piedāvāja to nolasīt, strādājot vienu līdz divas stundas nedēļā. Sava iesnieguma beigās viņa piebilst: „Zinādama, ka fakultātes budžetā nav paredzēti līdzekļi šādam nolūkam, bet pārliecībā, ka šāds papildinājums mācībās būtu visai noderīgs, es būtu ļoti priecīga, ja man atļautu lasīt minēto priekšmetu bez atlīdzinājuma.” [33]

Pēdējais ieraksts Klāras Koisones-Gersoni LU personāla lietā vēsta, ka ar Latvijas Valsts universitātes rektora pavēli 1940. gada 19. decembrī K. Koisone-Gersoni ir atbrīvota no ieņemamā amata, sākot ar 1940. gada 1. septembri, jo „1940./41. māc. gadā nav stājusies darbā” [34]. Bailēs zaudēt meitas K. Koisone-Gersoni ar svešu pasi bija devusies uz Bulgāriju.

Itālijas un Latvijas kultūras popularizēšana

Klāras Koisones pirmā darbavieta Latvijā – *Instituto Italo Baltico* – tika nodibināts 1922. gadā. Pirms tam līdzīga institūcija J. Riekstiņa vadībā Baltijas kultūras popularizēšanai bija jau darbojusies Itālijā – Milānā [35]. Itālijā iznāca arī vienīgais zinātniskais žurnāls baltoloģijā ārpus Baltijas valstīm – *Studi Baltici* Džakomu Devoto vadībā [36].

Instituto Italo Baltico mērķis bija izkopt, veicināt un attīstīt Latvijas un Itālijas tautu kulturālās un vispārējās attiecības, iepazīstināt ar Itālijas mākslu, literatūru un tautas dzīvi. Šī mērķa sasniegšanai tika organizēti itāļu valodas kursi, atvērta bibliotēka un lasāmās telpas apgādātas ar žurnāliem un laikrakstiem [37]. Pirmajā darbības gadā institūtā mācījās 90 audzēkņi [38]. Kad pēc K. Koisones iniciatīvas

tika nodibināts itāļu valodas institūts *Corsi d' Italiano*, visi *Instituto Italo Baltico* audzēkņi šo mācību iestādi atstāja un pārgāja uz jaundibināto institūtu [39]. *Instituto Italo Baltico* beidza pastāvēt.

Corsi d' Italiano, tāpat kā citus līdzīgus institūtus Eiropas valstīs, uzturēja Itālijas valdība. Institūts darbojās Itālijas Ārlietu ministrijas pakļautībā un tika finansēts no Ārlietu ministrijas līdzekļiem. Mācības notika bez maksas. Itālijas vēstnieks Latvijā tika iecelts par institūta protektoru. K. Koisone-Gersoni uzsvēra, ka institūta izveidošanā lieli nopelni ir Itālijas vēstniekam Augusto Stranjeri (*Stranieri*), bet no Latvijas puses institūta izveidošanu un bibliotēkas atvēršanu atbalstījis bijušais sūtnis Itālijā Miķelis Valters (1874–1968) [40]. Visu institūta pastāvēšanas laiku tā kolektīvs cieši sadarbojās ar Itālijas un Vācijas diplomātisko korpusu.

Institūta direktores K. Koisones-Gersoni vadībā institūts kļuva par labi organizētu mācību iestādi un vienu no Itālijas kultūras centriem Latvijā. Institūta mērķis bija izplatīt itāļu valodas zināšanas un popularizēt Itālijas autoru, zinātnieku un rakstnieku darbu oriģinālus, tādējādi veicinot latviešu un itāļu tautu tuvināšanos [41].

Audzēkņi apguva itāļu valodu, tika iepazīstināti ar Itālijas vēsturi, kultūru, zinātini un literatūru. Pirmajā klasē viņi mācījās alfabētu, fonētiku, lasīšanu, dialogu un veica vieglus tulkojumus. Otrajā klasē papildināja zināšanas gramatikā, mācījās tulkot, rakstīt atstāstījumus un diktātus. Trešajā gadā padziļināja gramatikas zināšanas, mācījās literatūru un ģeogrāfiju, rakstīja sacerējumus [42].

Institūtā darbojās četras audzēkņu grupas jeb klases, mācību kurss bija trīsgadīgs. Iesācēji mācījās divās paralēlklasēs. Audzēkņus eksaminēja semestra vai gada beigās, taču regulāri izsaucot un pārbaudot arī stundās, kā tas ierasts skolā. Mācības institūtā prasīja nopietnu, sistemātisku un plānveidīgu darbu, tās notika vakaros, stundu apmeklējums bija obligāts. No audzēkņiem tika gaidīta arī korekta un disciplinēta uzvedība. Drīz vien no institūta mēdza izstāties tie, kas nevarēja pieņemt stingro disciplīnu un negribēja nopietni strādāt. Taču centīgākie, kā atzina direktore, uzrādīja „pārsteidzoši labus panākumus”, par ko liecina fakti, ka viņi trešajā klasē spēja lasīt gan klasiskus, gan modernos itāļu autorus, piemēram, Gabriēlu D’Anuncio (*Gabriele D’Annunzio*) un citus. Mācības beidzās ar patstāvīgu sacerējuma rakstīšanu [43].

Audzēkņu kontingentu lielākoties veidoja augstskolu studenti. 1928. gadā, kad institūts svinēja savas darbības piecu gadu jubileju, tajā mācījās 200 audzēkņu, dažādu tautību pārstāvji: 80% latviešu, 10% ebreju un 10% vācu, krievu, igauņu un dažādu citu tautību pārstāvju [44].

Institūtam bija bibliotēka ar apmēram 3000 sējumiem, un tās bagātīgos žurnālu un laikrakstu krājumus ikviens interesents drīkstēja lasīt bez maksas [45]. Par bibliotēkas krājumu papildināšanu ar jaunāko literatūru rūpējās Itālijas valdība [46]. Institūta rīcībā bija arī vairākas zinātniskās filmas un diapozitīvi [47], kas liecina, ka pedagoģiskajā darbā tika izmantoti uzskates līdzekļi, tādējādi padarot mācību procesu atraktīvāku.

Itāļu valodas institūts, kā tas visbiežāk tika dēvēts latviešu presē, ne tikai nodarbojās ar regulāru mācību darbu, bet arī izplatīja latviešu sabiedrībā zināšanas par Itālijas kultūru. Tā, piemēram, 1923. gada aprīlī pēc sūtniecības un institūta iniciatīvas tika sarīkota 50. nāves gadadienas atcere itāļu dzejniekam un rakstniekam no Milānas – Alesandro Mandzoni (*Alessandro Manzoni*, 1785–1873). Bez audzēkņiem

šajā pasākumā piedalījās arī Itālijas vēstnieks Latvijā, Latvijas Ārlietu ministrijas ierēdņi un diplomātiskā korpusa pārstāvji. Kā ziņo tā laika prese, „plašu un interesantu” referātu šajā sarīkojumā nolasīja K. Koisione-Gersoni [48].

Corsi d'Italiano darbojās Strēlnieku ielā, pēc tam pārcēlās uz Jēkaba ielu 24. Telpas lietošanai institūta vajadzībām bija dāvājusi Rīgas pilsēta. Spriežot pēc sludinājuma avīzē, gadu gaitā tika nomainīts institūta nosaukums – 1937. gadā tas saucās *Instituto interuniversitario Italiano* (Itālijas starpuniversitāšu institūts) [49].

Itālijas kultūras popularizēšanu K. Koisione-Gersoni veica arī, darbojoties *Societa Amici dell' Italia* (Itālijas draugu apvienība). Šī organizācija bija nodibināta 1934. gada 21. novembrī. Tajā darbojās ap 350 biedru, kuru vidū bija gan Latvijas un Itālijas diplomāti, gan pedagogi un mākslinieki. Nozīmīga loma organizācijā bija LU mācībspēkiem – valdes vadītājs bija profesors Kārlis Straubergs, valdē darbojās LU lektore K. Koisione-Gersoni, bet biedrību Itālijā popularizēja sūtnis profesors Arnolds Spekke [50].

Ar Latviešu un itāliešu biedrības atbalstu Konservatorijas zālē tika sarīkots itāļu operas mākslinieku koncerts. Itālijas vēstniecībā notika filmu *Camicia nero* (Melnkrekli, 1933) un *Villafranca* (Villafranka, 1934) izrādes. Kā nodevu tā laika politikajai situācijai abas šīs filmas propagandēja Itālijas fašismu.

1935. gadā notika „itāļu nedēļa” Rīgā. Tā priecēja ar itāļu grafiskās mākslas izstādi, Ermano Volfa-Ferrari operas uzvedumu *La vedova Icaltra* („Viltīgā atraitne”), G. D'Anuncio teātra izrādi „Frančeska da Rimini”, Pizas karaliskās ērģelnieces Marijas Amālijas Pardini (*Maria Amalia Pardini*) koncertu, radio pieslēgumu itāļu opernama *La Scala* izrādei „Toska”, kā arī sūtņa Dž. F. Mameli un žurnālista Toskini radio lekcijām itāļu valodā un prof. K. Strauberga lekciju latviešu valodā. Savukārt Itālijas radio pusstundu skanēja latviešu mūzika. Notika arī mūzikas kritiķa Jūlija Sproģa vadītais radio koncerts, veltīts senajai neapoliešu mūzikai [51].

1939. gadā biedrības sanāksme notika Latviešu biedrības namā, kur tika nolemts ierīkot Itālijas grāmatu un periodisko izdevumu bibliotēku, kā arī noturēt virkni priekšlasījumu par Itālijas kultūru [52].

Šajās aktivitātēs plaši iesaistījās arī K. Koisione-Gersoni, visus biedrības pastāvēšanas gadus darbodamās tās valdē. Presē atzīmēts, ka 1935. gada 4. maijā biedru kluba vakarā viņa nolasīja interesantu referātu par itāļu modernajiem literārajiem strāvojumiem [53]. Viņa piedalījās Latviešu konversācijas vārdnīcas sastādīšanā, rakstot par ievērojamiem Itālijas cilvēkiem [54].

K. Koisione-Gersoni deva savu ieguldījumu arī latviešu kultūras popularizēšanā Itālijā: viņa pārtulkoja latviešu tautasdziesmas itāliski [55], un tās 1933. gadā tika publicētas zinātniskajā daudznozaru antropoloģijas žurnālā *Lares* [56] (Iari – dievības romiešu mitoloģijā), kas iznāk kopš 1912. gada līdz pat mūsdienām. Minētajā žurnāla numurā K. Koisione-Gersoni sākumā dod īsu aprakstu par latviešu tautasdziesmām – viņa apbrīno nelielo latviešu tautu, kas pratusi saglabāt tautasdziesmas gadsimtu gaitā, min Krišjāņa Barona nopelnus tautasdziesmu vākšanā, kā arī apraksta tautasdziesmu būtību: tās pauž tautas emocijas, ticējumus, sāpes un priekus. K. Koisione-Gersoni pārtulkotusi itāliski ap 50 latviešu tautasdziesmu, tai skaitā „Kam tie kalni, kam tās lejas”, „Krauklīt's sēž ozolā”, „Tumša nakte, zaļa zāle”, „Skaisti dziedi, lakstīgala”, „Velc, pelīte, saldu miegu”, „Kur tu skriesi, vanadziņ(i)”, „Dziedot dzimu, dziedot augu”, „Kas tie tādi, kas dziedāja” u. c. [57].

Vēl viena Koisones-Gersoni rīkotā aktivitāte bija ekskursijas uz Itāliju. Presē tika izsludināts brauciens viņas vadībā 1930. gada jūnijā ar „ārkārtīgi bagātīgu maršrutu”: no Rīgas caur Varšavu, Vīni, Venēciju, Boloņu, Florenci, Romu (Romas vēsturisko vietu apskate) uz Neapoli (Kapri, Pompeja un Vezuva apskate) un Sicīliju, bet no turienes atpakaļ uz Romu, Milānu, Veronu, Insbruku, Vīni, Varšavu un Rīgu [58].

Par Itālijas un Latvijas sadarbību LU profesors Kārlis Straubergs rakstīja: „... tieši Itālija ir izvirzījies vienā no pirmajām vietām mūsu kultūras vērtību popularizēšanas labā, darot mūsu tautas gara mantas pieejamas.” [59]

Līdz ar padomju okupāciju Latvijā 1940. gadā tika likvidēti gan itāļu valodas kursi [60], gan Latviešu un itāliešu biedrība.

VĒRES

1. Izdevumos latviešu valodā atrodami vairāki Klāras Koisones-Gersoni vārda rakstības varianti – Koison-Gersoni, Gersoni-Koison, Koisoni-Gersoni, Coison u. c. Šajā rakstā izmantots filologu LU profesoru A. Spekkes un K. Strauberga lietotais variants – Klāra Koison-Gersoni. Sk.: Spekke A. Romāņu filoloģija Latvijas universitātē. *Latvis*, 1469, 1926; Straubergs K. Latviešu tautas dziesmu likteņi. *Izglītības Mēnešraksts*, 1944, Nr. 4, 73. lpp.
2. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: Biogrāfiskā archiva apgāds, 1939.
3. Dāvinājums no Itālijas. *Universitātes Avīze*, 2002, 12. februāris; Bankavs A. Romānistikas lappuses Latvijas Universitātes vēsturē. *LU Raksti. Jubilejas izdevums*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2004, 171. lpp.
4. Jarre M. *Ritorno in Lettonia* [Atgriešanās Latvijā]. Torino: Einaudi, 2003.
5. Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA), 7427. f., 13. apr., 535. l., 29. lp.
6. LVVA, 7427. f., 13. apr., 535. l., 29. lp.
7. Riekstiņš Jānis. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: Biogrāfiskā archiva apgāds, 1939, 413. lpp.; Jānis Riekstiņš. *Latvju Vārds*, 1957, Nr. 36, 4. lpp.
8. Rīga. *Latvis*, 1923, Nr. 396, 3. lpp.
9. Itāļu valodas institūts. *Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gadus*. Rīga: Golts un Jurjans, 1928, 584. lpp.
10. V. K. Klara Gersoni Itāļu institūta direktriese atskatās uz pieci gadi darbību Latvijā. *Students*, 1927, Nr. 129, 3. lpp.
11. Itāļu valodas institūts. *Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gadus*. Rīga: Golts un Jurjans, 1928, 584. lpp.
12. LVVA, 1655. f., 1. apr., 39. l., 2.–3. lp.
13. Latvijas Tautas Universitātes mākslas-filozof. fakultātes valodu nodaļā. *Jaunākās Ziņas*, 1937, Nr. 227.
14. LVVA, 7427. f., 13. apr., 535. l., 69. lp.
15. Gersony M. *Ritorno in Lettonia, nel buio della notte* [Atgriešanās Latvijā nakts tumsā]. Pieejams: <http://www.mosaico-cem.it> (sito italiano della Comunità Ebraica di Milano/ Italian website of Jewish community in Milan).
16. LVVA, 1655. f., 1. apr., 39. l., 1. lp.
17. Maldups A. (sast.). *Valsts Adresu kalendārs 1936. gadam*. Rīga: Valsts Statistikas Pārvalde, 1935, 246. lpp.; Maldups A. (sast.). *Valsts Adresu kalendārs 1940. gadam*. Rīga: Valsts statistikas pārvaldes izdevums, 1940, 218. lpp.
18. Kauffmans E. Itālijas un Latvijas tuvināšanās. *Jaunā Balss*, 1928, Nr. 1, 9. lpp.
19. Jarre M. *Ritorno in Lettonia* [Atgriešanās Latvijā]. Torino: Einaudi, 2003, p. 80.

20. Gersony M. *Ritorno in Lettonia, nel buio della notte* [Atgriešanās Latvijā nakts tumsā]. Pieejams: <http://www.mosaico-cem.it> (sito italiano della Comunità Ebraica di Milano/ Italian website of Jewish community in Milan).
21. Alloisio M., Beltrami G. *Volontarie della libertà. 8 settembre 1943 – 25 aprile 1945* [Brīvprātīgās brīvības cīņitājas, 1943. g. 8. sept. – 1945. g. 25. apr.]. Milano: Mazzotta, 1981, p. 202.
22. Lūgums lasītājiem. *Latvija*, 1980, Nr. 33, 6. lpp.; Archiva lūgums „Laika” lasītājiem. *Laiks*, 1980, Nr. 52, 6. lpp.
23. Gersony M. *Ritorno in Lettonia, nel buio della notte* [Return in Latvia, in the dark of night]. Pieejams: <http://www.mosaico-cem.it> (sito italiano della Comunità Ebraica di Milano/ Italian website of Jewish community in Milan).
24. Dāvinājums no Itālijas. *Universitātes Avīze*, 2002, 12. februāris.
25. Spekke A. Romāņu filoloģija Latvijas universitātē. *Latvis*, 1469, 1926.
26. LVVA, 7427. f., 13. apr., 535. l., 69. lp.
27. Turpat, 30. lp.
28. Ministru kabineta sēde 31. maijā. *Latvijas Vēstnesis*, 1923, Nr. 117, 3. lpp.; Ministru kabineta sēde. *Darba Balss*, 1923, Nr. 116, 1. lpp.
29. LVVA, 7427. f., 13. apr., 535. l., 29. lp.
30. Turpat, 30. lp.
31. Turpat, 1655. f., 1. apr., 39. l., 5. lp.; 7427. f., 13. apr., 535. l., 6. lp.
32. Bankavs A. Romānistikas lappuses Latvijas Universitātes vēsturē. *LU Raksti. Jubilejas izdevums*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2004, 171. lpp.
33. LVVA, 7427. f., 13. apr., 535. l., 37. lp.
34. Turpat, 69. lp.
35. Latvija un citas valstis. Itālija un Latvija. *Valdības Vēstnesis*, 1920, Nr. 46, 3. lpp.; Jānis Riekstiņš. *Latvju Vārds*, 1957, Nr. 36, 4. lpp.
36. Straubergs K. Latviešu vērtības itāliešiem. *Ceļa Zīmes*, 1949, Nr. 4, 309.–310. lpp.
37. Itāļu valodas institūts. *Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados*. Rīga: Golts un Jurjans, 1928, 584.–585. lpp.
38. Viņa karaliskās majestātes itāļu valodas institūta 5 gadu jubileja. *Pēdējā Brīdī*, 1927, Nr. 203, 12. lpp.
39. Itāļu valodas institūts. *Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados*. Rīga: Golts un Jurjans, 1928, 584.–585. lpp.
40. Itāļu valodas institūts. *Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados*. Rīga: Golts un Jurjans, 1928, 585. lpp.; V. K. Klara Gersoni Itāļu institūta direktreise atskatās uz pieci gadi darbību Latvijā. *Students*, 1927, Nr. 129, 3. lpp.; Viņa karaliskās majestātes itāļu valodas institūta 5 gadu jubileja. *Pēdējā Brīdī*, 1927, Nr. 203, 12. lpp.
41. V. K. Klara Gersoni Itāļu institūta direktreise atskatās uz pieci gadi darbību Latvijā. *Students*, 1927, Nr. 129, 3. lpp.
42. Kauffmans E. Itālijas un Latvijas tuvināšanās. *Jaunā Balss*, 1928, Nr. 1, 9. lpp.
43. Itāļu valodas institūts. *Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados*. Rīga: Golts un Jurjans, 1928, 584. lpp.; V. K. Klara Gersoni Itāļu institūta direktreise atskatās uz pieci gadi darbību Latvijā. *Students*, 1927, Nr. 129, 3. lpp.
44. Itāļu valodas institūts. *Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados*. Rīga: Golts un Jurjans, 1928, 584. lpp.
45. Itāļu valodas institūts. *Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados*. Rīga: Golts un Jurjans, 1928, 584. lpp.; V. K. Klara Gersoni Itāļu institūta direktreise atskatās uz pieci

- gadi darbību Latvijā. *Students*, 1927, 129, 3. lpp.; Institūta direktrese Klāra Gersoni svin piecu gadu darbības piemiņu Latvija. *Jaunā Nedēļa*, 1927, Nr. 44, 5. lpp.
46. Kauffmans E. Itālijas un Latvijas tuvināšanās. *Jaunā Bals*, 1928, Nr. 1, 8. lpp.
  47. Turpat, 9. lpp.
  48. A. T. Aleksandrs Menzoni. *Nedēļa*, 1923, Nr. 17, 6.–7. lpp.; Rīga. *Latvis*, 1923, Nr. 478, 2. lpp.
  49. Itāļu valodas kursi. *Jaunākās Ziņas*, 1937, Nr. 227.
  50. Zublava-Būcene L. Latviešu un Itāliešu biedrība. *Latvijas Igaunijas Biedrības Mēnešraksts*, 1935, Nr. 2, 47. lpp.
  51. Turpat, 49. lpp.
  52. Itāliešu grāmatu bibliotēka Rīgā. *Rīts*, 1939, Nr. 67, 9. lpp.
  53. Zublava-Būcene L. Latviešu un Itāliešu biedrība. *Latvijas Igaunijas Biedrības Mēnešraksts*, 1935, Nr. 2, 49. lpp.
  54. Abere B. No maza avota par dižu gudrības upi. Latviešu Konversācijas vārdnīcas 10 gadu. *Brīvā Zeme*, 1937, Nr. 259.
  55. Straubergs K. Latviešu tautas dziesmu likteņi. *Izglītības Mēnešraksts*, 1944, Nr. 4, 73. lpp.
  56. Straubergs K. Latviešu vērtības itāliešiem. *Ceļa Zīmes*, 1949, Nr. 4, 309.–310. lpp. Par žurnālu *Lares* sk.: Lasansky D. M. *The Renaissance Perfected. Architecture, Spectacle, and Tourism in Fascist Italy*. Penn State University, 2005, p. 155.
  57. Gersoni Coisson C. I canti popolari lettoni [Latviešu tautas dziesmas]. *LARES. Organo del comitato nazionale italiano per le arti popolari* [LARES. Itālijas nacionālās tautas mākslas komitejas izdevums], Vol. 4., No. 1–2, 1933, pp. 25–31.
  58. Par ērto un lēto Dienviditalijas ceļojumu. *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis*, 1930, Nr. 397, 2. lpp.
  59. Straubergs K. Latviešu vērtības itāliešiem. *Ceļa Zīmes*, 1949, Nr. 4, 309.–310. lpp.
  60. Valdības ziņojumi un pavēles. Rīkojums par kursu un studiju slēgšanu. *Valdības Vēstnesis*, 1940, Nr. 160, 2. lpp.

Summary

The study aims to analyze teaching activities of the lecturer at the University of Latvia Clara Coisson-Gersoni (1896–1981) and discover her experience regarding promotion of Italian culture in Latvia, as well as to contribute to the research of destinies of foreigners working at the University of Latvia. The Italian Coisson-Gersoni started her professional activities in Latvia as the Head of Italian language institute Instituto Italo Baltico in 1923. On her initiative, the Italian government established a new Institute in Riga – Corsi d’Italiano, where Coisson-Gersoni became the director and the Italian language teacher. At the same time, she taught Italian language at the University of Latvia and the Latvian Conservatory. The teacher with enthusiasm introduced Latvians with Italian history, culture, science and literature, while in Italy she popularized the Latvian culture by translating folk songs. Clara Coisson-Gersoni was a Latvian citizen, she learned Latvian language, both of her daughters were born in Riga. Coisson-Gersoni left Latvia for personal reasons in 1940 and subsequently worked as a teacher and translator in Bulgaria and Italy. During World War II, she participated in the Italian resistance movement.

Keywords: Clara Coisson-Gersoni, Corsi d’Italiano, Faculty of Philology and Philosophy at the University of Latvia, Italian and Latvian cultural ties, translation of Latvian folk songs.

Rīgas Dabaspētnieku biedrības biedru zinātniskais mantojums Latvijas Universitātes Bibliotēkā *The Scientific Heritage of Riga Naturalists' Society Members at the University of Latvia Library*

Valija Liepkalne, Dace Šturme, Rita Alksbirze

Latvijas Universitātes Bibliotēka

Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050

E-pasts: valija.liepkalne@lu.lv, dace.sturme@lu.lv, rita.alksbirze@lu.lv

Vācbaltiešu inteliģences loma Latvijas zinātnes veidošanā, attīstībā un nostiprināšanā ir visai atšķirīgi vērtēta. Rīgas Dabaspētnieku biedrības kultūrvēsturisko mantojumu ir pētījuši J. Stradiņš, A. Vīksna, I. Grosvalds, J. Klētnieks u. c. Daļēja zinātniskā mantojuma apzināšana ir iespējama arī, pētot Latvijas Universitātes Bibliotēkas krājumu, kurā atrodami gandrīz visi šīs biedrības publicētie izdevumi. Tie norāda uz visai daudzpusīgu Latvijas un kaimiņzemju dabas apzināšanu, pētījumu un rezultātu publicēšanas aizsākumiem daudzās zinātņu nozarēs un jomās, kā arī uz aktīvu sabiedrisko darbību, iniciējot Moricālas rezervāta izveidi un sniedzot ieguldījumu sabiedrības izglītošanā. Tieši pētniecības aizsākumi, eksakts, pētījumu kvalitātes prasības, pētniecības vides veidošana, kā arī zinātniskās periodikas aizsākumi un tās uzturēšana gadsimta gaitā ir atzīstama par biedrības nozīmīgāko zinātnisko mantojumu.

Atslēgvārdi: Rīgas Dabaspētnieku biedrība, zinātniskā pētniecība, *Arbeiten des Naturforschenden Vereins zu Riga*, *Korrespondenzblatt des Naturforscher-Vereins zu Riga*.

Rīgas Dabaspētnieku biedrības izveide

Latvijas un tās kaimiņzemju dabas apzināšana un pētniecība sakņojas vācbaltiešu inteliģences nesavtīgās interesēs, to virzīja pozitīva izziņas vēlme, un nav pamata to saistīt ar politiskiem vai sociāliem ieguvumiem. Tie bija izglītoti un zinoši cilvēki, kuri daļu sava laika veltīja pētniecībai.

Rīgā 19. gs. sākumā sekmīgi darbojās vairākas zinātniskas biedrības: Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība, Rīgas Ķīmiski farmaceitiskā biedrība. Tām pievienojās Rīgas Dabaspētnieku biedrība (*Naturforscher-Vereins zu Riga*) – 1845. gada 27. martā Rīgas Domscolas zālē 160 dalībnieki sanāca uz biedrības dibināšanas sapulci. Rīgas Dabaspētnieku biedrības dibināšanas iniciators bija entomologs B. A. Gimmertāls (*Gimmerthal*, 1779–1848). Aktīvistu vidū bija medicīnas doktori K. J. Millers (*Müller*, 1796–1875), V. Sodofskis (*Sodoffsky*, 1797–1858), E. Merķelis (*Merkel*, 1810–1863) u. c.

Tie bija ļoti dažādi cilvēki ar visai atšķirīgām interesēm, bet kopējā atmosfērā bija tik veicinoša, ka biedrības dibinātajos pieteicās ļoti daudz dalībnieku. Tika

nolemts biedrības ikdienas darbu organizēt piecās atsevišķās sekcijās [1] un ievēlēt sekciju vadītājus:

- zooloģijas sekcija (*Dr. med. E. Merkel*),
- botānikas sekcija (aptiekārs *C. A. Heugel*),
- mineraloģijas sekcija (aptiekārs *L. Seezen*, 1799–1881),
- fizikas un astronomijas sekcija (*Dr. phil. G. Deeters*),
- ķīmijas sekcija (aptiekārs *K. Frederking*, 1809–1892).

Biedrības dibinātāju vidū nebija zinātnes pasaulē plaši pazīstamu personību, Rīgā tolaik nebija arī ievērojamu privātzinātnieku – dabaszinātņu amatieru, taču bija darbīgi entuziasti no vietējo ārstu, aptiekāru, ierēdņu un mācītāju aprindām [2]. Nodibinātā Rīgas Dabaspētnieku biedrība bija trešā lielākā Krievijas impērijā, un 1845. gada februārī pieņemtajos biedrības statūtos *Gesetze des Naturforschenden Vereins zu Riga* [3] noteikts: „Rīgas Dabaspētnieku biedrība sastāv no dabaszinātņu draugiem, kuru mērķis ir veicināt lielāku interesi par dabaszinātnēm, dabas sakarību pētījumu attīstību Krievijā un Baltijas guberņās, zinātnisko pētījumu rezultātu pielietošanu tirdzniecībā, rūpniecībā un sabiedrībā.”

Biedrība visai atbildīgi apņēmas statūtos noteiktos mērķus sasniegt un sasaukt regulāras biedru sapulces, kurās vispusīgi apspriestu jaunākos atklājumus, aizvien padziļinot darbu dabaszinātņu laukā, kā arī izdot biedrības sēdes pārskatus un zinātniskos darbus, vākt vietējos dabas priekšmetus, izveidot dabaszinātņu bibliotēku un biedrības mērķu sasniegšanai sadarboties ar citām dabaszinātņu institūcijām. Iespējams, ka augstie mērķi un vēlme tos sasniegt iespējami ātri bija par iemeslu tam, ka pēc intereses kāpuma par biedrību pēc gada situācija bija mainījusies. Rīgas Dabaspētnieku biedrība, atskaitoties par pirmo darbības gadu, atzina, ka biedrības sastāvā ir cilvēki, no kuriem tikai daži ir izvēlējušies dabaszinātnes par savas dzīves galveno mērķi. Pārējiem dabaszinātnes ir tikai kā palīgdisciplīna savu profesionālo darbību veikšanai vai blakus nodarbošanās brīvajā laikā.

Tikai 50 gadus pēc biedrības nodibināšanas, 1895. gadā, izskanēja priekšlikums biedrībā uzņemt arī sievietes, diemžēl šī iniciatīva neguva pietiekamu atbalstu. Taču tika izteikta vēlme laiku pa laikam sasaukt īpašas sapulces, uz kurām varētu aicināt arī dāmas. 1900. gada janvārī tika pieņemts biedru lēmums atļaut sievietēm apmeklēt visas ārkārtas sapulces. Saskaņā ar 1906. gada maijā pieņemtajiem jaunajiem biedrības statūtiem sievietes ieguva tiesības piedalīties sapulcēs, bet viņām netika piešķirtas balsstiesības un iespēja saņemt biļetenu *Korrespondenzblatt*, taču viņas to, kā arī citas publikācijas varēja iegādāties par pazeminātām cenām [4].

Ar gadu atkāpi ir iespējams vērtēt un analizēt kļūdas un neveiksmes, tomēr atzīstams, ka biedrība vēlāk sekmīgi pārvarēja gan šo, gan vairākas citas krīzes un vilšanās. Biedrība saglabājās, un sekcijas darbojās – par to liecina ikgada pārskati, publikācijas un īsi ziņojumi, savāktās kolekcijas un bibliotēka.

Pētniecība un rezultativitāte

Jau sākotnēji reizē ar rūpēm par pirmās sanāksmes norises vietu biedrības pirmie biedri meklēja līdzekļus sēžu ziņojumu un savu pētniecisko darbu publicēšanai. 1845. gadā – biedrības nodibināšanas gadā – tika izdotas biedrības ziņas

Nachrichten, den Naturforschenden Verein zu Riga betreffend: Verzeichniss der Herren Mitglieder des „Naturforschenden Verein“ zu Riga [5], kas ar 5. numuru sāka iznākt ar nosaukumu *Correspondenzblatt des Naturforschenden Vereins zu Riga*. 12 numuri, kas iespiesti uz atsevišķām iespiedloksnēm, veidoja viena gada sējumu. Šīs korespondences jeb ziņu lapiņas iznāca neregulāri, 35 gados līdz 1888. gadam tikai 23 sējumi [6].

Laika gaitā izdevumam mainīts nosaukums: 1.–15. sējumam tas ir *Correspondenzblatt des Naturforschenden Vereins zu Riga*, 16.–23. sējumam *Correspondenzblatt des Naturforscher-Vereins zu Riga*, bet 24.–64. sējumam *Korrespondenzblatt des Naturforscher-Vereins zu Riga* [7]. Šī izdevuma mērķis bija veicināt biedru zinātnisko darbību un savstarpēji informēt biedrības dalībniekus un citus interesentus par paveikto, novēroto, iepazīto un atklāto. Šo mērķi varēja sasniegt tikai tad, ja pastāvēja salīdzinoši ātra informācijas apmaiņa par to, kas notiek biedrības aprindās. Arī tie biedri, kuri nedzīvoja Rīgā, tika informēti par biedrības darbu. Veidojot izdevumu tieši korespondences formātā, tika pieņemts, ka tas veicinās ātru informācijas apriti, ļaus izvairīties no nesalīdzināmi darbietilpīgākas zinātnisko rakstu gatavošanas, bet plašais dabas pētniecības interešu spektrs ļaus šādam izdevumam atrast daudz lielāku lasītāju loku un piesaistīs jaunus biedrus Rīgas Dabaspētnieku biedrībai.

No 1846. gada līdz 1942. gadam iznāca 64 sējumi (numurēti ar romiešu cipariem), kas sastāvēja no atsevišķi iespiestām, parasti kopā iesietām burtnīcām. Tas ir pamats regulāru zinātnisku izdevumu aizsākumam, ir atpazīstams Eiropā, un tā nozīmi ir grūti novērtēt par augstu. Kā rakstīja *Korrespondenzblatt* pirmais redaktors K. J. Millers: „Izdevums kļūst par starpnieku starp plaukstošas literatūras un dabas resursiem bagātām zemēm un vācu izglītības un kultūras centriem.” [8] Nenoliedzami pozitīva loma šim izdevumam ir zinātnisko diskusiju kultūras uzturēšanā plašajā un šajā laikā vēl vāji attīstītajā zinātnisko pētījumu telpā Baltijā.

Korespondences un īsi ziņojumi par novērojumiem, konstatējumiem, kā arī pētījumu iespējamiem rezultātiem un to interpretāciju plašākā pētniecības telpā veidoja drošu pamatu, lai soli pa solim nostiprinātos interese par pētniecību. Pētījumu eksaktums, natūrfilozofiska pieeja interpretācijai un zināšanu papildināšana nenoliedzami ir galvenais caurviju elements visā *Korrespondenzblatt des Naturforscher-Vereins zu Riga* izdošanas periodā.

Korrespondenzblatt des Naturforscher-Vereins zu Riga redaktors no 1872. gada līdz mūža beigām bija G. Švēders (*Schweder*, 1831–1915), dabaspētnieks un pedagogs, spilgtākais un nozīmīgākais Rīgas Dabaspētnieku biedrības vadītājs. 40 gadu laikā, G. Švēderam esot redaktora amatā, izredīgēti 35 sējumi nozīmīgā dabaspētnieciskā izdevuma, kas ietvēra, neskaitot meteoroloģiskās tabulas, apmēram 5000 lappušu teksta. *Korrespondenzblatt* redaktora darba kvalitāti raksturo arī tas, ka par saviem ziņojumiem un priekšlasījumiem biedrības sēdēs *Korrespondenzblatt* slejās G. Švēders devis tikai īsus kopsavilkumus, vai arī tie nemaz nav pieminēti. Taču žurnālā var atrast daudzus G. Švēdera rakstītus nekrologus, kas veltīti izciliem zinātnes cilvēkiem vai uzticamiem biedrības locekļiem [9].

Kaut arī bija kritiski vērtējumi, zinātniskie pētījumi guva atzinību, palielinājās to skaits, un arī kvalitāte neatpalika no līdzīgiem pētījumiem, kas veikti Vācijā. Tādēļ nav pārsteidzoši, ka jau pēc dažiem desmitiem gadu sekmīgas darbības tās biedri

konstatēja: zinātnisko korespondenču formāts ierobežo plašāku zinātnisku novērojumu un pētījumu rezultātu izklāstu un to atspoguļošanu turpmākajās diskusijās. Tajā pašā laikā biedri apzinājās, ka *Korrespondenzblatt* nav zinātnisks izdevums un tajā ir vieta galvenokārt īsiem un konspektīviem pārskatiem, jo lielākā daļa no izdevuma jāvelta biedrības sēžu protokolu izrakstiem, īsām administratīvām piezīmēm, biedrības iekšējiem organizatoriskiem jautājumiem.

Lai varētu izdot pēc iespējas vairāk pētniecisko darbu, ar Rīgas Dabaspētnieku biedrības sekretāra V. Sodofska un 50 tirdzniecības biedrības pārstāvju atbalstu tika savākti naudas līdzekļi, un tas deva iespēju 1847.–1848. gadā publicēt *Arbeiten des Naturforschenden Vereins zu Riga* [10] četrās burtņīcās, kas apvienotas vienā sējumā.

Izdevumā bija paredzēts ievietot augstas kvalitātes zinātniskus rakstus, ar kuriem varētu veicināt biedrības atpazīstamību un tās biedru ieguldījumu pētniecībā. Diemžēl darbu izdošana tika pārtraukta uz vairākiem gadiem, jo mecenātu ziedojumi samazinājās. Biedrība atgriezās pie *Korrespondenzblatt* izdošanas.

Kaut arī Rīgas Dabaspētnieku biedrības finansiālais stāvoklis bija nestabils, toreizējais biedrības prezidents botāniķis un meteorologs Dr. F. A. Būze (*Buhse*, 1821–1898), vēlāk arī ķīmiķis R. G. Kerstings (*Kersting*, 1821–1875) turpināja līdztekus ar *Korrespondenzblatt* izdot arī *Arbeiten des Naturforscher-Vereins zu Riga. Neue Folge*. 1868. gadā jaunajā sērijā iznāca barona J. H. Nolkēna (*Nolcken*, 1815–1879) *Fauna lepidopterologica* [11] trīs burtņīcās, kurās aprakstīta Baltijas guberņu tauriņu fauna.

Tauriņu faunas pētījumus turpināja K. A. Teihs (*Teich*, 1838–1858). Sērijas *Arbeiten des Naturforscher-Vereins* 6. sējumā publicēts viņa pētījums *Baltische Lepidopteren-Fauna* [12] un *Nachtrag zur baltischen Lepidopteren-Fauna* [13].

Arbeiten des Naturforscher-Vereins zu Riga 7. sējumā publicēts apjomīgs Baldones meteorīta apraksts *Der Meteorit von Misshof* [14], kurā doktors B. Doss (*Doss*, 1861–1919) sniedzis tā mineraloģisko pētījumu rezultātus, kā arī pirmo reizi skaidrots meteorīta krišanas trokšņa cēlonis. Maģistrs E. Johansons veicis meteorīta ķīmiskās analīzes. Šis sējums veltīts Kurzemes literatūras un mākslas biedrībai tās 75 gadu jubilejā.

1901. gadā sērijā *Arbeiten des Naturforscher-Vereins zu Riga. Neue Folge* iznāca G. Švēdera sastādīts katalogs par Baltijas mugurkaulnieku nosaukumiem latīņu, vācu, krievu un latviešu valodā. Par šo darbu autors saņēma diplomu un naudas prēmiju kā par vērtīgu ieguldījumu Baltijas dabaszinātņu laukā [15].

Sērijas 19. sējumā profesora K. R. Kupfera darbā *Die Naturschonstätte Moritzholm: eine geobotanische Studie* [16] teikts: „Ja Moricsala tiks pastāvīgi pasargāta kā rezervāts un ja tur tiks izdarīti lietpratīgi novērojumi, tad zinātnei tā, bez šaubām, būs neatsverami vērtīga.” Šādi bija motīvi, kas Rīgas Dabaspētnieku biedrību pamudināja Moricsalā izveidot rezervātu un to aizsargāt. Pēc Moricsalas pētnieku Sniedzes un Māra Laiviņu domām, monogrāfija „vēl joprojām ir vērtīgs ieguldījums dabas rezervātu izpētes metodoloģisko jautājumu risināšanā vispār un paliekošs darbs Latvijas veģetācijas reģionālajā izpētē. Aktīvie Rīgas Dabaspētnieku biedrības biedri, kuri pētīja salu un kuru materiāli ir ievietoti šajā monogrāfijā, bija sēņu pētnieki jeb mikologi O. Trebū, F. Buholcs, F. Štolls, V. Roterts un pazīstamais sūnu pētnieki jeb briologs J. Mikutovičs. Līdz ar to K. Kupfera monogrāfija sniedz ļoti pilnīgu

salas floras inventarizācijas sarakstu, kas ietver 297 sēņu, 54 ķērpju, 123 sūnu un 404 paparžaugu un ziedaugu sugas” [17].

Laika posmā no 1865. gada līdz 1938. gadam iznāca tikai 22 sējumi kā atsevišķi darbi sērijā *Arbeiten des Naturforscher-Vereins zu Riga. Neue Folge*. Tas nav pārsteidzoši, jo pētniecības vide toreiz vēl tikai veidojās, zinātniskas kvalitātes pētījumu nebija daudz, un to pārvest biedrībai noteikti nav pamata. Visi pētnieki un rakstu autori veica brīvprātīgu darbu, kas ne vienmēr bija plānveidīgs un prognozējami rezultātīvs. No otras puses, atzīstams, ka šajos izdevumos blakus zinātniski pamatotiem rakstiem var sastapt arī zināmu diletantismu, viszinību, bet visbiežāk izteikti vispārīgu attieksmi [18].

Citas aktivitātes (gada pārskati, jubilejas izdevumi, katalogi)

Rīgas Dabaspētnieku biedrības gada ziņojumos *Jahresbericht des Naturforschenden Vereins zu Riga* [19] sniegta informācija par biedrības darbu attiecīgajā gadā, par Zooloģijas, Botānikas, Fizikas, Mineraloģijas un Ķīmijas sekcijas veikumu. Sniegtas atskaites par sapulcēm, par bibliotēkā saņemtajām grāmatām un dabas priekšmetu kolekcijas jaunajiem eksponātiem, kā arī biedrības finansēm. Gada ziņojumos publicētas izmaiņas biedru sastāvā.

Iznāca atsevišķi jubilejas izdevumi. Saistībā ar Rīgas Dabaspētnieku biedrības 50 gadu jubileju 1895. gadā iznāca speciāls izdevums [20], kurā atainoti plaši Dr. A. Rapa (*Rapp*, no Tērbatas) un Dr. botan. J. Klinges (*Klinge*, 1851–1902) botānisko pētījumu rezultāti, kā arī B. Dosa Kangaru kalnu ģeoloģiskais apraksts. Jubilejas reizē iznāca arī grāmata [21] par Rīgas Dabaspētnieku biedrības jubilejas svinībām. Izdevumā iekļauti sekretāra H. Pflauma (*Pflaum*, 1862–1912) vēsturisks apskats par biedrības darbību, prof. Paula Valdena runa *Über Umwälzungen in der Chemie* biedrības svinīgajā sanāksmē, kā arī saņemtie 87 apsveikumi (svinīgi apsveikumi mākslinieciskā apdarē, mutiski apsveikumi, vēstules, telegrammas) no dažādām biedrībām, organizācijām, personām, kā arī dāvanu uzskaitījums.

Uz *Korrespondenzblatt* redaktora G. Švēdera 80 gadu jubileju 1911. gadā viņa uzticamais draugs un bijušais skolnieks H. Pflaums izdeva G. Švēdera dzīves aprakstu [22]. Par to, cik ražīga ir bijusi darbošanās biedrības sēdēs, liecina G. Švēdera darba beigās publicētais sapulcēs apspriesto tēmu saraksts, kas ietver vairāk nekā 500 nosaukumu.

1847. gadā Rīgas Dabaspētnieku biedrība, neņemot vērā naudas trūkumu, izdeva B. A. Gimmertāla publikāciju *Zwölf neue Dipteren* [23], kas veltīta Maskavas Dabaspētnieku biedrības viceprezidenta J. G. Fišera fon Valdheima (*Fischer von Waldheim*, 1771–1853) 50 gadu jubilejai.

Rīgas Dabaspētnieku biedrības biedru L. Zēcēna (*Seezen*) un N. Nēzes (*Neeze*) pētījums par Rīgas artēzisko aku un Daugavas ūdens ķīmisko analīzi veltīts Tērbatas Universitātei 50 gadu jubilejā [24].

Sekojoš vāciskām tradīcijām, biedrība izdeva savas bibliotēkas krājuma sistematisku sarakstu *Katalog der Bibliothek des Naturforscher-Vereins zu Riga* [25] ar izsmeltošu raksturojumu un nostiprināja šo darbības veidu, kas vēlāk tika pieņemts kā pašsaprotams – reģistrēt, uzskaitīt un veidot katalogu par publiski pieejamajiem

biedrības rīcībā esošiem krājumiem, kolekcijām un bibliotēku. Vēl viens vācu tradīcijas pārcēlums ir ceļvežu gatavošana, no tiem tikai viens tika pabeigts un kļuva pieejams – *Führer durch die naturwissenschaftliche Abteilung des Dommuseums zu Riga* [26]. Izdevums paralēli iznāca arī latviešu [27] un krievu [28] valodā.

Biedrības aktivitātes būtiski mazinājās līdz ar Latvijas valsts izveidi, tās biedri bija iesaistīti daudzos citos darbos, un tradicionālais biedrības atbalstītāju loks saruka līdz kritiskam līmenim. Drīz sākās arī emigrācijas vilnis. Pētniecība un iepriekš tik augsti vērtētās tradīcijas mazinājās, bet 1938. gada pirmajā pusē Latvijas valdība pieņēma divus likumus, kuri paredzēja visu biedrību būtisku pārveidi. Tā, pamatojoties uz likumu „Par bezpeļņas biedrībām un to savienībām”, valdībai tika dotas tiesības deleģēt biedrības valdē personu, kura nav biedrības biedrs. Savukārt otrs likums – „Likums par Valsts kultūras padomi” noteica, ka zinātniskās biedrības, kas darbojas Latvijā, tiek piesaistītas augstskolām. Šādā situācijā vairums biedrību ar senām tradīcijām beidza savu darbību, 1939. gada 7. novembrī arī Rīgas Dabaspētnieku biedrība pēc gandrīz 100 gadu pastāvēšanas [29].

Poznaņā (*Posen*, Vācijas okupētajā Polijas teritorijā) 1942. gadā vēl iznāca pēdējais izdevums – *Korrespondenzblatt* 64. sējums, kura 422 lappusēs ir gan iepriekšējās zinātniskās darbības izvērtējums, gan biedrības likvidācijas perioda lēmumi un rīkojumi par īpašuma daļēju izvešanu no Latvijas, gan vairāki zinātniski pētījumi, no kuriem plašākie ir H. Šleša (*Schlesch*) un līdzstrādnieku pētījumi par Latvijas gliemjiem un vairāki N. Tranzē (*Transehe*) ornitoloģijai veltītie darbi.

Secinājumi

Veiktais pētījums rāda, ka Latvijas Universitātes Bibliotēkā uzkrātie materiāli bagātīgi un daudzpusīgi raksturo Rīgas Dabaspētnieku biedrības darbību visā tās darbības periodā, un tas ir vērtīgs materiāls turpmākiem detalizētākiem zinātniskiem pētījumiem.

Vairums biedrības publikāciju mūsdienu skatījumā ir pētījumu vēstures liecinieki un vērtīgas šo pētījumu realizācijas vides kontekstā, tās raksturo savu laiku, izziņas un pētniecības metodes un paņēmienus, kā arī norāda uz ļoti augstu zinātnisko diskusiju kultūru. Raksturīga arī zināma cieņa pret oponentiem un korespondences rakstos izteiktajiem aizrādījumiem un ieteikumiem visai neretos gadījumos, kad pētnieku viedokļi atšķīrās.

Svarīgi ir akcentēt šajā kontekstā noteiktas pētniecības tradīciju un vides veidošanas, kuras svarīgs elements ir publiska atskaitīšanās par paveikto un iecerēm nākotnē, savstarpējs prasīgums attiecībā uz veikto novērojumu un pētījumu akurātumu un interpretācijas viennozīmīgumu.

Atzīmējams arī materiālais mantojums, kura vērtīgākā daļa ir daudzās publikācijas un tradīciju uzturēšana zinātniskās periodikas uzsākšanā un uzturēšanā gadsimta garumā, atzīmējama arī vērtīga kolekciju un vākumu daļa, kas veidoja ļoti nopietnu pamatu mūsdienās zināmajam Latvijas Dabas muzejam, bet daļa kolekciju nonāca Latvijas Lauksaimniecības universitātes un Rīgas Tehniskās universitātes pārziņā.

VĒRES

1. Nachrichten den Naturforschenden Verein zu Riga betreffend : Verzeichniss der Herren Mitglieder des „Naturforschenden Verein“ zu Riga. – [Riga, 1845?]. – 16 S.
2. Stradiņš Jānis. Rīgas Dabaspētnieku biedrība (1845) / Jānis Stradiņš // Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā. – Rīga : Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2009. – 423.-426.lpp.
3. Gesetze des Naturforschenden Vereins zu Riga / [Naturforscher-Verein zu Riga]. – Riga : Wilhelm Ferdinand Häcker, 1845. – 20 S.
4. Meder A. Der Naturforscher-Vereins zu Riga in den Jahren 1895-1920. Bericht des Vereinssekretärs Prof. A. Meder zum 75-jährigen Bestehen des Vereins am 8. April 1920. / A. Meder // Korrespondenzblatt des Naturforscher-Vereins zu Riga. – Riga : Häcker, 1924. – Bd. 58, S. 9.-14.
5. Nachrichten den Naturforschenden Verein zu Riga betreffend : Verzeichniss der Herren Mitglieder des „Naturforschenden Verein“ zu Riga. – [Riga, 1845?]. – 16 S.
6. Schweder Gotthard. Rückblick auf die fünfzigjährige Wirksamkeit des Naturforscher – Vereins zu Riga / Gotthard Schweder // Festschrift des Naturforscher-Vereins zu Riga in Anlass seines 50jährigen Bestehens am 27. März (8. April) 1895. – Riga : W. F. Häcker, 1895. – S. 1.-21.
7. Korrespondenzblatt des Naturforscher-Vereins zu Riga. – 1846-1942. – Riga : Gedruckt bei Wilhelm Ferdinand Häcker, 1846-1942. – Jg.1-64.
8. Vorwort // Correspondenzblatt des Naturforschenden Vereins zu Riga. – Riga : Häcker, 1846. – Bd. 1, S. III-IV.
9. Pflaum H. Direktor Gotthard Schweder : Gedenkblatt, in Anlass seines 80. Geburtstages dargebracht / von H. Pflaum. – Riga : W. F. Häcker, 1912. – 23 S.
10. Arbeiten des Naturforschenden Vereins zu Riga / red. von Dr. Müller u. Dr. Sodoffsky. – Rudolstadt : G. Froebel, 1847- . – Ar 1865.g. sērija iznāca ar nos.: Arbeiten des Naturforscher-Vereins zu Riga. Neue Folge.
11. Naturforschenden Gesellschaft zu Moskau / dargebracht von B.G. Gimmerthal. – Riga : Gedruckt bei Wilhelm Ferdinand Häcker, 1847. – [5], [5] S.
12. Nolcken J. H. W. Lepidopterologische Fauna von Estland, Livland und Kurland / bearbeitet von J.H.W. Baron Nolcken. – Riga, 1868-1871. – 3 Abt. – (Arbeiten des Naturforscher-Vereins zu Riga. Neue Folge ; Hft. 2, 3, 4).
13. Pflaum H. Direktor Gotthard Schweder : Gedenkblatt, in Anlass seines 80. Geburtstages dargebracht / von H. Pflaum. – Riga : W. F. Häcker, 1912. – 23 S.
14. Doss Bruno. Der Meteorit von Misshof : vom 29. März-10. April, 1890 / bearbeitet von Bruno Doss und E. Johanson. – Riga : W. F. Häcker, 1891. – 90 S. – (Arbeiten des Naturforscher-Vereins zu Riga. Neue Folge ; Hft. 7).
15. Schweder G. Die Baltischen Wirbeltiere nach ihren Merkmalen und mit ihren lateinischen, deutschen, russischen und lettischen Benennungen / von G. Schweder. – Riga ; Moskau : W. F. Haecker, 1901. – 94 S. – (Arbeiten des Naturforscher-Verein zu Riga ; Hft.10).
16. Kupffer K. R. Die Naturschonstätte Moritzholm : eine geobotanische Studie / von K.R. Kupffer. Die Algenflora der Insel Moritzholm im Usmaitensee / von H. Skuja. – Riga : in Kommission bei J. Deubner, 1931. – iv, 138, 20 S., [11] S. – (Arbeiten des Naturforscher-Vereins zu Riga. Neue Folge ; Hft. 19).
17. Laiviņa, Sniedze. Moricālas rezervāts / S. Laiviņa, M. Laiviņš ; LPSR Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrība, LPSR ZA Bioloģijas institūts. – Rīga : Zināte, 1980. – 69 lpp. : il., ģīm., kart. ; 17 cm.
18. Erster Jahresbericht des Naturforschenden Vereins zu Riga. 1845-46. // Jahresbericht des Naturforschenden Vereins zu Riga. – [Riga : s.n.], 1846. – Bd.1., S. 1.-2.

19. Jahresbericht des Naturforschenden Vereins zu Riga. – 1846-1866. – [Riga : b. i.], 1846-1866. – Jg.1-20.
20. Festschrift des Naturforscher-Vereins zu Riga in Anlass seines 50jährigen Bestehens am 27. März (8. April) 1895 / [von Gotthard Schweder ... [et al.]]. – Riga : W. F. Häcker, 1895.- [6], 296 S.
21. Jahresbericht des Naturforschenden Vereins zu Riga. – 1846-1866. – [Riga : b. i.], 1846-1866. – Jg.1-20.
22. Pflaum H. Direktor Gotthard Schweder : Gedenkblatt, in Anlass seines 80. Geburtstages dargebracht / von H. Pflaum. – Riga : W. F. Häcker, 1912. – 23 S.
23. Gesetze des Naturforschenden Vereins zu Riga / [Naturforscher-Verein zu Riga]. – Riga : Wilhelm Ferdinand Häcker, 1845. – 20 S.
24. Die Jubiläumsfeier des Naturforscher-Vereins zu Riga : am 27. März (8. April) 1895 / Bericht des dz. Sekretärs H. Pflaum. – Riga : Druck von W.F. Häcker, 1895. – 44 S.
25. Katalog der Bibliothek des Naturforscher-Vereins zu Riga. – Riga : [b.i.], 1908. – Bd. 1: A. Bibliographie und Biographie. B. Naturwissenschaftliche Schriften gemischten Inhalts. C. Vereins- und periodische Schriften.
26. Führer durch die naturwissenschaftliche Abteilung des Dommuseums zu Riga : Sammlungen des Naturforscher-Vereins zu Riga. – 2., völlig umgearb. Aufl. – Riga : Druck von W.F. Häcker, 1923. – 26 S.
27. Vadonis pa Rīgas Doma muzeja dabaszinātnisko nodāļu : Rīgas Dabaspētnieku biedrības kolekcijas. – Rīga : V. F. Häckers, 1923. – 24 lpp., 4 lp. iel.
28. Путеводитель по Естественно-историческому отделению Домского музея в гор. Риге : коллекции Рижского общества естествоиспытателей. – Рига : [б.и.], 1923. – 26, [1] с., [4] л. вкл. ; ил.
29. Bericht über die Tätigkeit des Vereins in der Zeit vom 1. september 1938 bis zum Abschluss der Liquidation am 13. Dezember 1939 // Korrespondenzblatt des Naturforscher-Vereins zu Riga. – Posen : Verlag W. F. Häcker, 1942. – Bd. 64, S. 45.-49.

Summary

The role of the intellectuals of the Baltic Germans in the formation of a national state and its strengthening has been evaluated rather differently, but the topics exploring significance of specific institutions, associations and corporations are still awaiting their researchers. This cultural and historical heritage is not investigated completely, e.g., the contribution of Riga Naturalists' Society. It is possible to address this task, at least partially, by studying the collection of the University of Latvia Library, housing almost all publications of this Society. They indicate rather comprehensive exploration of the nature of Latvia and neighbouring countries, the start of publishing investigations and findings in many scientific disciplines and fields, as well as a public-spirited activity initiating the Foundation of Moricsala Nature Reserve and contributing to educational work. The most significant heritage of this Society is particularly constituted by the induction of research, exactitude and meticulousness concerning the quality of investigation, development of research environment, as well as the outset and maintenance of scientific periodicals over the century.

Keywords: *The Riga Naturalists' Society, scientific research, Arbeiten des Naturforschenden Vereins zu Riga, Korrespondenzblatt des Naturforscher-Vereins zu Riga.*

***Dr. med. Pauls Klemms – viņa redzējums vairāku
ķirurģisko slimību gadījumā ap 19. un 20. gs. miju
Paul Klemm M. D. and His View on Different Surgical
Conditions at Late 19th and Early 20th Century***

Dzintars Mozgis

Dr. med., asociētais profesors
Rīgas Stradiņa universitātes Slimību profilakses un kontroles centrs
Duntes iela 22, Rīga, LV-1005
E-pasts: dzintars@mozgis.lv

Inese Sviestiņa

Mg. clin. pharm., doktorante
Rīgas Stradiņa universitātes Bērnu klīniskā universitātes slimnīca
Vienības gatve 45, Rīga, LV-1004
E-pasts: inese.sviestina@bkus.lv

Māris Baltiņš

Dr. med. habil., profesors
Rīgas Juridiskā augstskola
Strēlnieku iela 4k-2, Rīga, LV-1010
E-pasts: maris.baltins@vvc.gov.lv

Pēteris Apinis

Prezidents
Latvijas Ārstu biedrība
Skolas iela 3, Rīga, LV-1010
E-pasts: peteris@arstubiedriba.lv

Viens no izcilākajiem ķirurgiem ar akadēmisku ievirzi Rīgā 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā bija medicīnas doktors Pauls Klemms, kurš kā vadošais ķirurgs strādāja gan Džeimsa Armitsteda bērnu, gan Rīgas pilsētas 2. slimnīcā. Medicīnas vēsturē Klemms iegājis ar t. s. Klemma simptomu hroniskā apendicīta gadījumā un Klemma tetānu sejas nerva paralīzes gadījumā. Rakstā apskatīta Paula Klemma biogrāfija un daļa viņa publikāciju, kuras neapšaubāmi apliecina akadēmisku ievirzi. Viņa darbi ir spilgts pierādījums tam, ka vērīgs ārsts spēj ikvienā situācijā saskatīt un publiskot jaunus faktus.

Atslēgvārdi: medicīnas vēsture, 19. gs. beigas – 20. gs. sākums, ķirurgs *Dr. med.* Pauls Klemms, Klemma simptoms, Klemma tetāns.

Viens no izcilākajiem ķirurgiem Rīgā 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā bija medicīnas doktors Pauls Klemms (*Paul Otto Karl Klemm*). Viņš dzimis

1861. gada 29. martā Rīgā, kur viņa tēvam Kārlim Klemmam piederējusi slavena „dziednieciskās ģimnastikas iestāde”, māte – Laura, dzimusi Husadere (*Hussader*). Precējies ar Antoniju Franki (*Antonie Franke*), absolvējis Vidzemes guberņas ģimnāziju, no 1882. līdz 1888. gadam studējis Tērbatā, bijis profesora Eduarda von Vāla (*Eduard Georg von Wahl*, 1833–1890) un Vilhelma Koha (*Wilhelm Koch*, 1842–1919) skolnieks, 1890. gadā ieguvis *Dr. med.* grādu, laikā no 1888. līdz 1891. gadam strādājis Tērbatā par ārstu – asistentu. 1892. gadā Pauls Klemms pārcēlies uz Rīgu un no 1892. līdz 1895. gadam strādājis Rīgas pilsētas slimnīcā par ārstu – asistentu, taču vienlaikus bijis arī Sarkanā Krusta bērnu ķirurģiskās ambulances ordinators. Acīmredzot tas bijis galvenais iemesls, kādēļ 1899. gadā jaunatvērtajā Rīgas pilsētas bērnu slimnīcā *James Armitstaed* viņš uzaicināts kļūt par ķirurģiskās nodaļas diriģējošo ārstu (*dirigierender Arzt der Chirurgischen Abteilung*). 1904. gadā viņš kļuvis arī par Sarkanā Krusta slimnīcas virsārstu, bet no 1909. gada pārgājis darbā uz Rīgas pilsētas 2. slimnīcu, lai strādātu par ķirurģiskās nodaļas diriģējošo ārstu un arī par medicīnas direktoru. Laikā no 1914. līdz 1917. gadam viņš bijis Sarkanā Krusta lazaretes šefārst Rīgā un Petrogradā. Vienlaikus 1908. gadā kļuvis par Sarkanā Krusta biedrības Rīgas nodaļas viceprezidentu, aktīvi piedalījies arī praktisko ārstu biedrības darbā, no 1895. līdz 1897. gadam bijis tās sekretārs, bet no 1905. līdz 1907. gadam, 1909. gadā un no 1920. līdz 1921. gadam bijis tās prezidents. Zināmu laiku bijis arī avīzes *St. Petersburger Medizinische Wochenschrift* līdzredaktors. Maz ir ziņu par viņa likteni laikā no 1917. līdz 1921. gadam – zināms vien, ka Pauls Klemms miris 1921. gada 12. martā Rīgā no plaušu karsoņa [1]. Apglabāts Lielajos kapos.

Kā Paula Klemma nāves datums un vieta 1925. gada *Deutschbaltisches biographisches Lexicon 1710–1960* [2], kas izdots 1970. gadā, norādīts 27. oktobris Tērbatā, tomēr tā izrādījies kļūdaina informācija, jo nav iemesla neticēt *Rigasche Rundschau*, kurā 1921. gada 14. marta numurā atrodam šādu ziņu – naktī uz pagājušo svētdienu no plaušu karsoņa miris Dr. Pauls Klemms. Ar viņu Rīga ir zaudējusi vienu no panākumiem bagātākajiem ķirurgiem, ārstu, kura aicinājums bija zinātne, atzīstama gatavība palīdzēt, un cilvēku, kura nāvi daudzi mūsu līdzcilvēki uztvers ārkārtīgi sāpīgi. Tajā pašā *Rigasche Rundschau* 1921. gada 30. decembra numurā sadaļā *Baltische Totenschau* rubrikā *in Lettland verstorbene* atrodams arī apstiprinošs ieraksts par *Dr. med.* Klemmu, vecums 60 gadi, nāves datums 12. marts Rīgā – tas kļiedē jebkuras šaubas, ka šis varētu būt kāds uzvārda brālis.

Rīgā P. Klemms dzīvojis namā Noliktavas ielā 1, kas celts 1897. gadā pēc Gotfrīda Krona projekta. Turpat atradās viņa privātklīnika, kura ar 10 gultām bijusi atvērta jau 1907. gadā un, jādomā, pastāvējusi līdz Klemma nāvei, izņemot to laiku, kad Klemms kopā ar Sarkanā Krusta lazareti sekoja pārējiem, kas evakuējās uz Petrogradu, domājams, laikā no 1915. līdz 1917. gadam [3, 4].

1889. gadā aizstāvētās disertācijas tēma bija „Pētījumi par patoloģiski anatomiskajām zarnas izmaiņām iesprūdušas trūces gadījumā un to nozīme herniotomijā” (*Studien über die pathologisch-anatomischen Veränderungen am Darm in Folge von Brucheinklemmung und ihre Bedeutung für die Herniotomie : Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Grades eines Doctors der Medicin / verfasst und mit Bewilligung Einer Hochverordneten medicinischen Facultät der Kaiserl. Universität zu Dorpat zur öffentlichen Vertheidigung bestimmt von Paul Klemm*) [5].

Viena no tēmām, kura tajā laikā ķirurgu vidū bija īpaši aktuāla, ir akūtais apendicīts un izšķiršanās par ķirurģisku vai neķirurģisku ārstēšanu. Lai precīzāk atspoguļotu Paula Klemma ļoti inovatīvo domāšanu uz atbilstošā laikmeta zināšanu, viedokļu un medicīnas kultūrvēsturiskās tradīcijas fona, šajā rakstā iekļāvām dažas rindkopas arī par akūtā apendicīta ārstēšanas vēsturi.

Ārstniecības tradīcijā 19. gadsimta beigās joprojām bija stingri iesakņojusies akūtā apendicīta uzskatīšana par *cæcum* iekaisumu – tiflītu vai paratiflītu (no grieķu valodas – *typhlos* – akls vai *typhlon* – aklā zarna), kaut arī daudzās autopsijās bija atklāts un daudzi ārsti bija pamanījuši iekaisumu, kas izriet no tārpveida piedēkļa. Piemēram, jau Lorencs Heisters (*Lorenz Heister*) 1711. gadā aprakstīja gangrenozo un perforējušo apendicītu ar abscesu, kas autopsijas laikā tika nejauši konstatēts kādam pakārtam kriminālnoziedzniekam, kurš pirms tam acīmredzami bija cietis stipras sāpes [6]. Domājams, ka daudzi ārsti būs pievienojušies Gotfrīda Goldbeka (*Gottfried Goldbeck*) skaidrojumam, kas 1830. gadā publicēts darbā *Ueber eigenthümliche entzündliche Geschwülste in der rechten Hüftbeingegend*, ka akūtais iekaisums iziet no retrocekālās telpas un *m. psoas* [7]. Viens no pirmajiem, kurš mēģināja šķirt akūto apendicītu no tiflīta vai peritiflīta, bija Tomass Edisons (*Thomas Addison*,* 1793–1860) izdevuma *Elements of the Practice of Medicine* (1839) 1. sējuma (ne 2., ne 3. sējums tā arī nekad nav iznācis) nodaļā *Inflammation of the caecum and appendix vermiformis*. Šajā darbā viņš visai skaidri apraksta, ka vairumā gadījumu iekaisuma iemesls ileocekālijā apvidū ir iekaisis aklās zarnas tārpveida piedēklis. Tiesa, nekas gan nav rakstīts par tā ķirurģisko ārstēšanu.

Iespējams, ka pirmais, kurš sekmīgi veicis apendektomiju kādai septiņpadsmit gadus vecai meitenei pēc ileocekālijā apvidus abscesa evakuēšanas, ir bijis Roberts Lousons Teits (*Robert Lawson Tait*, 1845–1899) 1880. gadā Edinburgā. Piedēklis bijis gangrenozs un ar perforācijas atveri. Viņš nogriezis piedēkli, invertējis to *cæcum* kupolā un pāršūvis ar smalku zīdu [8].

Kā mūsdienās vispārārtzīts, akūto apendicītu pirmais korekti aprakstījis amerikāņu patologs un internists no Bostonas, Hāvarda Universitātes profesors Redžinalds Hebers Fics (*Reginald Heber Fitz*, 1843–1913) 1886. gadā, turklāt norādot uz agrīnas diagnostikas un ārstēšanas nepieciešamību. Savus apsvērumus viņš balstījis uz plašu pētījumu, kas aptvēris 257 perforējuša apendicīta un 209 tiflīta (aklās zarnas iekaisums) vai peritiflīta gadījumus [9]. 1886. gada 18. jūnijā Vašingtonā viņš uzstājies Amerikāņu ārstu asociācijas sanāksmē ar vēsturisko priekšlasījumu, kurā vērsis klātesošo uzmanību uz nepieciešamību laikus atpazīt akūto apendicītu un tā ķirurģisko ārstēšanu. Turklāt tieši viņš arī ir ierosinājis dēvēt šo patoloģiju par apendicītu [10].

Filadelfijas Universitātes operatīvās ķirurģijas profesors Tomass Džordžs Mortons (*Thomas George Morton*, 1835–1903) bija viens no pirmajiem, kurš 1887. gada 27. aprīlī perforējuša apendicīta gadījumā veicis apendektomiju, turklāt viņa patients izdzīvojis. 1892. gadā izdevumā *Medical News* (61, 153) Mortons ticis cildināts kā pirmais, kurš apzināti veicis apendektomiju, lai ārstētu akūto apendicītu. Izteikts pat ierosinājums šo operāciju nosaukt viņa vārdā. Šai sakarā baronets

* T. Edisons medicīnas vēsturē plašāk pazīstams kā Edisona slimības un Edisona jeb perniciozās (B₁₂ vitamīna) anēmijas aprakstītājs.

Frederiks Trīvss (*Frederick Treves*, 1853–1923) ar zināmu rūgtumu par Mortona slavināšanu norādījis, ka saskaņā ar operāciju žurnāliem īstenībā Mortons apendektomiju veicis vienu gadu vēlāk, nekā lielījies, turklāt viņš pats 1886. gadā pacientam atkārtotu tīflīta simptomu gadījumā bija ieteicis veikt apendektomiju un 1887. gada 16. februārī, plāna kārtā operējot, bija novērojis apendiksa sagriešanos (*distortion*). Viņam bija izdevies šo sagriešanos iztaisot, tādēļ viņš nebija veicis apendektomiju. Pacients esot pilnībā izveseļojies. Trīvss par to 1887. gada 19. septembrī ziņojis Karaliskajai Ārstu un ķirurgu biedrībai.

Viens no operatīvās taktikas piekritējiem bijis pazīstamais ķirurgs Čarlzs Makbērnijis (*Charles McBurney*, 1845–1913), kurš 1894. gadā aprakstījis gan agrīnas operācijas indikācijas, gan klasisko slīpo griezienu [11]. Tradīcijas tomēr nav bijis viegli mainīt arī tolaik, tādēļ, kā jau ārstu sabiedrībā piedien, vēl ilgi ticis diskutēts par slimības izcelsmi, operatīvas vai konservatīvas ārstēšanas taktikas priekšrocībām. To, piemēram, var izsekot no korespondences *Bristish Medical Journal* slejās 1902. gadā [12]. Ievērojamu grūdienu par labu agrīnai operācijai deva 1902. gadā Lielbritānijas karalim Edvardam VII neilgi pirms kronēšanas veiktās agrīnās apendektomijas labvēlīgais iznākums. Interesanti, ka Krievijas impērijā diskusijas par labu operatīvai vai konservatīvai ārstēšanai ilga līdz 1909. gadam, kad IX Krievijas ķirurgu kongresā beidzot tomēr tika propagandēta operatīva ārstēšana jau pirmo 24–48 stundu laikā [13].

Pauls Klemms arī ir pievērsies akūtā apendicīta tēmai, un laimīgā kārtā ir iespējams izsekot viņa domu gaitas attīstībai. Krievijas impērijā iznākošajā prestižākajā medicīnas žurnālā vācu valodā *St. Petersburger Medizinische Wochenschrift* publicēti šādi P. Klemma raksti: *Indicationen zur operation der Perityphlitis* 1893. gadā, *Über Blinddarmentzündung* 1896. gadā [14], *Über die Aetiologie der acuten Erkrankung des Processus vermiformis* 1901. gadā, *Über die chronische Form der Blinddarmentzündung* 1902. gadā.

1896. gadā publicētajā rakstā *Über Blinddarmentzündung* („Par aklās zarnas iekaisumu”) Klemms atsaucas uz viņa paša 1895. gada septembrī Cēsīs nolasīto referātu gadskārtējā Vidzemes ārstu sanāksmē: „Kaut gan peritīflīta ārstēšanas jautājumā sākotnēji stāvā viņošanās pakāpeniski ir pierimusi, vēl arī pašlaik virkne jautājumu šajā sakarā joprojām ir neskaidri. Vispirms tā ir izšķiršanās par to, vai aklās zarnas iekaisuma gadījumā ir jāveic operatīva terapija, jo par to joprojām notiek lieli strīdi. Kad, kādos gadījumos un kā mums vajadzētu operēt? Par šiem trīs punktiem mēģināsim tikt skaidrībā.” Tālāk viņš norāda: „... lai gan nevar apstrīdēt, ka atsevišķos gadījumos *caecum* ir iekaisuma izejas punkts, ko dēvējam par peritīflītu, tomēr ievērojamā vairumā gadījumu par tā cēloni uzskatāms *processus vermiformis* (tārpveida piedēklis), tādēļ līdzīgi amerikāņiem iesakām šo procesu dēvēt par apendicītu.” Rakstā Klemms sīki izklāsta mehānisko akūtā apendicīta teoriju – kā tajos gadījumos, ja traucēta piedēklī esoša sekrēta nonākšana aklaļā zarnā kāda lūmenu aizsprostojoša iemesla dēļ, tajā var paaugstināties spiediens, kurš savukārt veicina gļotādas tūsku, eroziju un sekojošo perforāciju. Viņš atsaucas uz savu asistenta darbības laiku un norāda, ka viņam ir gadījies redzēt daudzus makroskopiski izmainītus tārpveida piedēkļus, kuriem ir bijušas konstatējamas lūmena problēmas – pārliedumi, sašaurinājumi vai pat lūmena pārtraukumi, turklāt viegli esot iztēloties, ka tie vienmēr var izraisīt atkārtotus sekrēta atplūdes traucējumus ar attiecīgām konsekvencēm. Daudzi

autori norādot, ka slimība vienmēr izraisa peritiflītisku abscedēšanos, kas, viņaprāt, esot pilnīgi aplami, jo itin bieži labajā ileoingvinālajā apvidū palpējama infiltrācija ir pericekālo audu infiltratīva tūska, nevis abscess. Kā klīnicistiem labi zināms, šie infiltrāti mēdzot pilnībā izzust, tiklīdz slimības process zarnas piedēkli kļūst atgriezenisks. Citāda esot situācija ar „fēčakmeņiem” vai „koprolītiem”, kuri izraisa pārmaiņas zarnas sienīņā un kurus nereti izdodas atrast abscesos.

Būtiskākais jautājums – vai visos gadījumos būtu jāoperē? Klemms norāda: viņš nepiekrīt, ka ikkatrs peritiflīta gadījums būtu jāuzskata „par naža jautājumu”. „Es stingri pieturos pie tā” – viņš raksta, „ka lielā daļā gadījumu līdz šim izmantotā terapija izārstē pilnībā un uz ilgu laiku. .. Es uzskatu, ka tikai tajos gadījumos, ja iestājas bīstamas komplikācijas vai arī slimība jau no paša sākuma norit ar tik smagiem vispārējiem simptomiem, kas rada draudus organismam, ir īstā reize pielietot nazi.” Tātad visupirms mēs pagaidīsim un mēģināsim panākt procesa atgriezeniskumu ar tiem līdzekļiem, kurus mums dod internā medicīna. Lielā daļā gadījumu tiek panākta izveseļošanās. Citos gadījumos mēdz novērot recidīvus, un tad jādomā, ka ir izmainīta anatomiskā konfigurācija. Šajos gadījumos tā ir jāuzskata par lielu svētību, ka mūsu rīcībā ir operatīvās terapijas metode, lai slimnieku atbrīvotu no sūdzībām, tādēļ mēs to slimniekam uzreiz piedāvāsim, tiklīdz no jauna parādīsies sūdzības. Operācijas būtība ir atrast un rezecēt tārpveida piedēkli, ja vien tas ir iespējams, un neaprobežojas ar incīziju un strutu evakuāciju, tomēr neplosot iekaisušos un ar fibrīnu salīpušos audus. Vēlāk, kad iekaisums ir norimis, mēs varam uzmeklēt tārpveida piedēkli un to ekstirpēt.

Te vietā paskaidrot, ka Klemms ilgāku laiku, proti, no 1892. līdz 1895. gadam, bija Rīgas pilsētas slimnīcas ķirurģijas nodaļu vadītāja Ādolda fon Bergmaņa (*Karl Adolf von Bergmann*, 1855–1922) ārsts asistents un, jādomā, daudz mācījies no sava šefa, kurš 1892. gadā *St. Petersburger Medicinische Wochenschrift* publicējis rakstu *Die chirurgische Behandlung der Perityphlitis* un jau nākamajā 1893. gadā ziņoju mu par deviņiem tārpveida piedēkļa rezekcijas gadījumiem [15].

Šajā ziņā visplašāko ieskatu fon Bergmaņa taktikā akūtā apendicīta gadījumā var gūt no kāda cita Klemma kolēģa, proti, Leo Bornhaupta (*Leo Bornhaupt*), 1903. gadā publicēta darba, kurā rakstīts, ka Rīgas pilsētas slimnīcas ķirurģiskajā nodaļā un A. fon Bergmann privātklīnikā laikā no 1894. līdz 1903. gadam ir ārstēti 268 apendicīta gadījumi. 42 gadījumos nav veikta operācija, septiņi pacienti uzņemti ar vispārēju peritonītu jau moribundā stāvoklī, bet 35 pārvarējuši slimību un izrakstīti. 90 gadījumos operācija veikta pēc zināma nogaidīšanas intervāla, turklāt tikai viens pacients miris. Attiecībā uz „nogaidīšanas intervālu” var saprast, ka nav domāta diennakts vai divas, bet gan kādas 4–6 nedēļas pēc akūtā apendicīta gadījuma atakas (lēkmes). 102 pacienti ir operēti lēkmes laikā, no kuriem miruši 15. Ar apendikulāras izcelsmes peritonītu laparotomēti un skaloti 32 pacienti, tomēr miruši – te gan jāatzīmē, ka no 15 tikai pieci esot bijuši tādi, kur pēc izskata varējies cerēt uz labvēlīgu iznākumu, bet 10 bijuši tādi, kuri daudz par vēlu tikuši uzņemti nodaļā un operēti tikai tad, kad vispārējās infekcijas dēļ jau izveidojušies daudzi abscesi vēdera dobumā, krūškurvī vai aknās, tā ka cerības uz izveseļošanos bijušas niecīgas. Norādīts, ka 268 gadījumu vidējais vecums bijis 27 gadi un ka vīriešu skaits ir ievērojami pārsniedzis sieviešu skaitu – proti, bijis tikai 30% sieviešu jeb 79 sievietes uz 189 vīriešiem [16].

Pauls Klemms 1905. gadā darbā *Über die Erkrankung des lymphatischen Gewebes und ihr Verhältnis zur Appendicitis* par vienu no akūtā apendicīta iemesliem, kas īpaši raksturīgs augošam bērnam, atzinis limfoīdo audu iekaisumu. Viņš raksta: par to, ka apendicīts ir ķirurģiska infekcijas slimība, vairs nevar būt nekādu šaubu, lai tajā būtu iestrēguši vai nu svešķermeņi, vai koprolīti – galu galā tie, kas sagrauj piedēkļa sienīgu, ir mikrobi. Piedēkļa iekaisums tomēr visupirms veidojas kā vispārējs limfātisko audu iekaisums, kas ir viena no būtiskākajām tieši augoša organisma īpatnībām. Viņaprāt, līdzīgi kā limfmezglu iekaisums deguna un rīkles apvidū noved pie retrofaringeāla abscesa un angīnas, tā limfmezglu iekaisums aklās zarnas tārpsveida piedēklī noved pie apendicīta, perifēro limfmezglu iekaisums – pie limfadenīta, bet kaulu smadzeņu iekaisums – pie osteomielīta [17]. Šo limfoīdās hiperplāzijas teoriju 1937. gadā plaši un, atsaucoties uz daudziem citiem autoriem, tostarp Klemmu, metaanalīzē aprakstījuši Greijs un Heifecs [18].

1902. gadā Klemms *St. Petersburger Medizinische Wochenschrift* nāca klajā ar vēl vienu rakstu *Über die chronische Form der Blinddarmentzündung*, kurā cita starpā aprakstījis izgaismojumu – proti, gāzu sakrāšanos (gāzu spilvenu) ileocekālijā apvidū un saistījis to ar hronisko apendicītu. Šis simptoms pasaules literatūrā iegājis kā Klemma simptoms (*Klemm's sign – in the roentgenogram in chronic appendicitis there is often an indication of tympanites in the right lower quadrant* [19]). Lai gan Bērnu slimnīcas arhīvos nav atrodamas ziņas par to, kad tajā tika iegādāta pirmā rentgenstaru iekārta, tomēr aprakstītajā laikā Klemmam jau ir bijusi iespēja veikt attiecīgus pētījumus.

Klemma ieguldījums atpazīstams arī stingumkrampju aprakstīšanā. Te jāmin tādas publikācijas kā *Ueber den Tetanus hydrophobicus* [20], *Ueber locale Krämpfe als primäres Symptom des Tetanus*, *Die Fazialislähmung beim Tetanus hydrophobicus des Menschen* [21]. Darbā *Ueber den Tetanus hydrophobicus*, kas publicēts 1889. gadā, ar dziļu cieņu pateikdamies savam šefam profesoram E. fon Vālam, viņš apraksta paša novērotu 40 gadus vecas sievietes Marijas Ādamsones (*Marie Adamsohn*) slimības gadījumu, viņa 1888. gada 29. maijā, svētdienā, nokritusi pa kāpnēm, īslaicīgi zaudējusi samaņu un guvusi nelielu brūci kreisās uzacs apvidū. Astoņas dienas viņa bijusi vesela, ja neskaita nelielas sāpes, kuras izraisīja pietūkusi kreisā acs, bet tad 4. jūnijā pamanījusi krampjus, kas apgrūtināja mutes atvēršanu, līdz tajā vairs nevarēja ielikt pat tējkaroti. Sīki aprakstīta objektīvā atradne, „elektriskā izmeklēšana ar abiem strāvas veidiem”, kā arī slimības gaita, kad simptomi pakāpeniski samazinājušies, līdz jūlija sākumā ar broma preparātu, sejas muskuļu masāžas, kā arī „Heistera skrūves” palīdzību izdevies panākt zināmu mutes dilatāciju, bet augusta beigās krampji izzuduši, vien sejā palikusi zināma asimetrija. Klemms atsaucas uz E. Rozes (*Rose*) 1870. gadā uzrakstīto publikāciju par īpašu stingumkrampju formu pēc galvas apvidū gūtām traumām, kurai viņš bija devis nosaukumu *tetanus hydrophobicus* jeb „galvas tetāns”. Roze to bija publicējis Teodora Bilrota (*Theodor Billroth*, 1829–1894) un Franciska Pita (*Franciscus J. Pitha*) grāmatā *Handbuch Der Allgemeinen Und Speciellen Chirurgie mit Einschluss der Topographischen Anatomie, Operations- und Verbandlehre* – monumentālajā daudzsējumu monogrāfijā, kura tika pakāpeniski veidota laikā no 1865. līdz 1882. gadam. Klemms savā rakstā sniedzis apjomīgu literatūras pārskatu, ko nosacīti varētu uzskatīt par metaanalīzi, kopā atlasot 20 citu autoru aprakstītus gadījumus, grupējis tos akūtos un hroniskos,

kā arī paudis viedokli, ka paralīze ir toksiskas dabas. No 20 gadījumiem, kurus viņš apraksta, izveseļojušies seši cilvēki – smagākajos gadījumos ir novērota pilnīga paralīze, citos bijušas iesaistītas tikai tās nervu šķiedras, kuras saistītas ar brūci, bet vēl citos tetāniski krampji novēroti nesaistīti ar tiem muskuļiem, kurus inervē sejas nervs.

Ņemot vērā Klemma veikto ļoti plašo sejas tetāna (stingumkrampju) gadījumu metaanalīzi, medicīnas vēsturē sejas nerva paralīzi tetāna gadījumā pieņemts dēvēt par *Klemm-Klippel* sindromu jeb *Tetanus Klemm*.

Vēl pirms P. Surdā (*Sourdat*) (1906), G. Pertesa (*Perthes*) (1908) un A. Lega (*Legg*) (1909) 1900. gadā publicētajā darbā *Zur Frage der Osteomyelitis, spec. über d. central gummöse Osteomyelitis d. langen Röhrenknochen* Klemms, pētot osteomielītu, no mūsdienu viedokļa atpazinis augšstilba kaula proksimālās epifīzes osteohondropātiju, pretēji tajā laikā valdošajiem uzskatiem par īpašu t. s. „vieglo” tuberkulozes formu vai vieglu hematogēnas infekcijas formu (*blande Osteomyelitis*) [22].

Klemms pētījis arī hematogēno osteomielītu. 1914. gadā viņš publicējis grāmatu *Die akute und chronische infektiöse Osteomyelitis des Kindesalters. Auf Grund Eigener Beobachtungen und Untersuchungen* [23], kurā aprakstījis arī īpaši smagi noritošu osteomielīta formu – *osteomyelitis Rigensis* [24]. Šeit gan jānorāda, ka būtu nepieciešami papildu pētījumi. Līdzīgi arī par viņa darbību Sarkanajā Krustā un veselības aprūpes organizēšanā Latvijas Nacionālajā bibliotēkā ir pieejama grāmata *Ein Vorschlag zur Erweiterung der Thätigkeit des Rothen Kreuzes in Riga von Dr. med. Paul Klemm. 1899.*

Papildus šajā rakstā apskatītajām publikācijām Klemms rakstījis arī par trūces īpatnībām bērniem, šautām brūcēm vēdera dobumā ar kuņģa un zarnu bojājumiem, šujamā materiāla aseptiku, ketguta ligatūru fistulām, primāru peritonītu u. c. Šī raksta autoru kolektīvs cer turpināt atrast tajās ne vienu vien vēsturiski interesantu un nepelnīti aizmirstu medicīnas vēstures faktu.

Latvijas ebreju izcelsmes ārsts ortopēds, antropologs un medicīnas vēsturnieks Izidors Brensons (*Isidor Brennsohn*, 1854–1928) par Paulu Klemmu rakstījis: „Tānī laikā, 1881. gadā, ebreju tautības ārstu asistentu Baltijā nekur nebija. Tērbatā ārstu asistentu amatus lielākoties ieņēma korporācijas locekļi, bet ebreju tautības studentam vai ārstam ieņemt šādu amatu bija diezgan bezcerīgi. Tāds pats atstumšanas gars valdīja viscaur Baltijas reģionā. .. Starp klīniskajiem direktoriem, kuri lauza šo aizspriedumu, bija Dr. Pauls Klemms – neaizmirstams kā ārsts un kā cilvēks.”

Klemma publikāciju starpā vēl ir arī vēl citi iepriekš nepieminēti darbi, piemēram, *Zur Behandlung der Gelenkbrüche (in Slg. klin. Vortr.)*, Leipzig (1893); *Zur Pathologie und Therapie der Schußverletzungen des Magens und Darms*” (*ib.*), *ib.* (1896); *Streptomyces der Knochen; Osteomyelitis streptomycotica*” (*ib.*), *ib.* (1899), *ib.* (1900); *Zur Frage der chirurgischen Allgemeininfektionen*” (*ib.*), *ib.* (1907); *Die akute und chronische infektiöse Osteomyelitis des Kindesalters*. Aiz cieņas pret P. Klemmu ir vērts tos papētīt sīkāk.

Klemms tā arī nekad nekļuva par akadēmisku mācībspēku, kaut gan viņa publikācijas neapšaubāmi apliecina akadēmisku ievirzi. Viņam vienkārši nepaveicās, jo Rīgā viņa darbības laikā vēl nebija universitātes, tomēr viņa darbi ir spilgts pierādījums tam, ka vērīgs ārsts spēj ikvienā situācijā saskatīt un publikot jaunus faktus (slimības klīniskās formas, simptomus, ārstēšanas paņēmienus). No mūsdienu

viedokļa viņa nodaļas vadītāja amats var likties necils iepretim augstskolu profesoriem, bet te vietā atcerēties režisora Konstantīna Staņislavska vārdus, ka nav mazu un lielu lomu, bet ir tikai mazi un lieli aktieri, piebilstot, ka ar ārstiem ir gluži tāpat.

VĒRES

1. Deutschbaltisches biographisches Lexicon 1710–1960 (izdots 1970), šķirklis Klemm, Paul Otto Karl, Chirurg, 385 lpp.
2. Baltisches Biographisches Lexikon. Pieejams: <http://bbl-digital.de/eintrag/Klemm-Paul-Otto-Karl-1861-1925>
3. *Rigasches Adreßbuch, 1910*. Rīga, 660 S.
4. Vīksna A., atsaucē uz privātu saraksti ar profesoru A. Vīksnu.
5. *Klemm Paul. Studien über die pathologisch-anatomischen Veränderungen am Darm in Folge von Brucheinklemmung und ihre Bedeutung für die Herniotomie*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Grades eines Doctors der Medicin / verfasst und mit Bewilligung Einer Hochverordneten medicinischen Facultät der Kaiserl. Universität zu Dorpat zur öffentlichen Vertheidigung bestimmt von Paul Klemm, Dorpat, Kaiserliche Universität zu Dorpat. Medizinische Fakultät, 1889.
6. Williams G. R. Presidential Address: a history of appendicitis. With anecdotes illustrating its importance. *Annals of Surgery*, 1983, 197 (5), p. 496 (pp. 495–506). Pieejams: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1353017/?page=11> (skatīts 14.11.2014.).
7. Goldbeck G. *Ueber eigenthümliche entzündliche Geschwülste in der rechten Hüftbein-gegend*. Giessen, J. A. Kranzbühler, 1830, p. 39.
8. Moulin D. *A history of surgery*. Springer My Copy UK, 1987, 311 p.
9. Fitz R. H. Perforating inflammation of the vermiform appendix with special reference to its early diagnosis and treatment. *Am J Med Sci*, 1886 (92), pp. 321–46.
10. Moulin D. *A history of surgery*. Springer My Copy UK, 1987, 311 p.
11. McBurney Charles. The Incision Made in the Abdominal Wall in Cases of Appendicitis, with a Description of a New Method of Operating. *Ann Surg.*, 1894, July 20 (1), pp. 38–43. Pieejams: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1493708/> (skatīts 29.04.2014.).
12. Pye-Smith P. H. Williams Owen. Correspondence. *The British Medical Journal*, 1902, Aug. 30. Pieejams: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2401517/pdf/brmedj08471-0070b.pdf> (skatīts 29.04.2014.).
13. Колесов В. И. *Клиника и лечение острого аппендицита*. Ленинград: Медицина, 1972, 18 с.
14. Klemm Paul. Über Blinddarmentzündung. Ed. Karl Dehio et al. *St. Petersburger Medicinische Wochenschrift*, 1896, März 16 (28), No. 11.
15. Bergman, v. Adolf (Адольф фон Бергман). *Девять случаев резекции червеобразного отростка*. Хирургический Вѣстникъ, 1983.
16. Bornhaupt Leo. Zur Frühoperation der Apendizitis. Eds. E. von Bergmann et al. *Archiv für klinische Chirurgie*, 1903, vol. 70, pp. 303–368. Pieejams: <https://archive.org/details/archivfrklinisc01unkngoog> (skatīts 25.03.2015.).
17. Klemm P. Über die Erkrankung des lymphatischen Gewebes und ihr Verhältnis zur Apendicitis. *Langenbecks Arch.*, 1906, XLVI, Heft 4.
18. Gray S. H., Heifetz C. J. Lymphoid Hyperplasia of the Appendix with a note on its role in acute appendicitis. *Arch Surg.*, 1937, 35 (5), pp. 887–900.
19. Sriram Bhat M. *SRB's Manual of Surgery*. 4th Edition. Jaypee Brothers Medical Publishers, 2013, Chapter 33, p. 1277.

20. Klemm Paul. Ueber den Tetanus hydrophobicus. *Deutsche Zeitschrift für Chirurgie, Mittheilungen aus der Dorpater chirurgischen Klinik*. 1889, Band 29, zweites un drittes Heft (Doppelheft), S. 165–170.
21. Klemm Paul. Die Fazialislähmung beim Tetanus hydrophobicus des Menschen. *Deutsche Zeitschrift für Chirurgie*, 30, pp. 293–294.
22. Биезинь А., Ленцберг К. *История детской хирургии: Успехи детской хирургии*. Рига: Зинатне, 1968, с. 12–13.
23. Vieziņš A. *75 gadi bērnu ķirurģijai Rīgā. Bērnu slimnīcas arhīvs*, 1974.
24. Биезин А. П., Ленцберг К. Я. *Исторически сложившиеся научные связи Латвии и России в области детской хирургии и ортопедии, Успехи детской хирургии*. 1968.

Summary

One of the most prominent surgeons with academic disposition in Riga at the end of 19th century and the beginning of the 20th century was MD Paul Klemm, who worked as a leading surgeon both at James Armitstaed's Children's Hospital and Riga II City hospital. In the history of medicine Paul Klemm became famous due to the so-called "Klemm symptom" in the context of chronic appendicitis and "Klemm tetanus" in case of paralysis of facial nerve. His professional interests included not only the treatment of appendicitis, but also the therapy of fractures, osteomyelitis, gunshot wounds, etc. The article reflects on Pauls Klemm's biography and his several publications, which, undoubtedly, characterise his academic disposition. His work is a true testimony to the fact that an observant physician is able to notice and reveal new facts in every situation.

Keywords: History of medicine, late 19th and early 20th centuries, Riga, surgeon Paul Klemm M. D., Klemm sign, Klemm Tetanus.

Uzmanības vērti notikumi Latvijas uroloģijas un nefroloģijas vēsturē

Remarkable Events in History of Urology and Nephrology in Latvia

Māris Pļaviņš

Nefrologs

SIA „MS Gaiļezers” un medicīnas sabiedrība „ARS”
Latvijas Universitātes rezidentūras attīstības programma
Ezermalas 51–4, Rīga, LV-1014
E-pasts: plavin@latnet.lv

Edgars Baumanis

Urologs

Rīgas Austrumu klīniskās universitātes slimnīca un medicīnas sabiedrība „ARS”
E-pasts: ebaumanis@parks.lv

1959. gada 7. maijā Rīgas 1. slimnīcā urologs Viktors Goldbergs un VEF inženieris Leo Roze pirmo reizi pasaulē elektrohidrauliski saskaldīja urīnpūšļa akmeni.

Var droši apgalvot, ka triecienviļņu litotripsijas metodes izmantošana nierakmeņu skaldīšanā bija apvērsums ne tikai uroloģijā, bet arī medicīnas zinātnē kopumā.

Akūtu hemodialīzi Latvijā sāka lietot 1964. gadā, bet nieru transplantāciju 1973. gadā. 1966. gadā Rīgā dibināta pirmā Nefroloģijas nodaļa. 1994. gada 18. martā tika implantēts pirmais peritoneālās dialīzes katetrs. Kopš 1999. gada Latvijā akūtas nieru mazspējas un hiperhidratācijas terapijā izmanto nepārtraukto nieru aizstājterapiju.

Atslēgvārdi: Viktors Goldbergs un Leo Roze, litotripsija, NAT vēsture Latvijā.

Latvijas uroloģijas un nefroloģijas vēsture glabā spilgtus notikumus, kas guvuši atspulgu arī pasaules medicīnas literatūrā.

Vispirms jāmin Rīgas 1. slimnīcas ārsts Augusts Hākens (*August von Haken*, 1833–1888). Lai gan A. Hākens cistoskops nebija gluži pirmais mēģinājums ieskatīties kāda cilvēka orgāna iekšienē, tomēr vēl 15 gadus pirms oficiālā uroloģijas vēsturē minētā M. Nices (*Maximilian Nitze*, 1848–1906) Hākens ar reflektējošas gaismas staru ielūkojās urīnpūslī. Publikācija atrodama 1862. gada 22. marta *Wiener Medizinische Wochenschrift* 12. numurā [1]. Daudzās atsauksmes uz to ir spilgts Rīgas ārsta talanta apliecinājums.

Gandrīz pēc 100 gadiem, 1959. gada 7. maijā, Rīgas 1. slimnīcā urologs Viktors Goldbergs (1903–1978) pirmo reizi pasaulē urīnpūšļa akmeni saskaldīja elektrohidrauliski. Turpat 1959. gada 12. septembrī viņš pirmo reizi pasaulē ar šo pašu metodi veica arī akmens skaldīšanu uretra distālajā daļā. Ierīci izstrādāja VEF inženieris

Leo Roze (1926–2014). Līdz gada beigām Goldbergs un Roze saskaldīja 17 urīna akmeņus, t. sk. jau minēto vienu akmeni uretrā. Ap šiem notikumiem vēlāk savērpās daudz intrigu, un autori par atklājuma prioritāti pat sāka savā starpā tiesāties.

1975. gadā Goldbergs emigrēja uz VFR un arī tur atkārtoti centās pierādīt savu prioritāti elektrohidrauliskajā litotripsijā. Beigu beigās Hākena, Rozes un Goldberga atklājumi guvuši atspoguļojumu arī pasaules zinātnes un uroloģijas vēsturē [2–6].

Jau 1905. gadā Teodors Svedbergs (1884–1971) Upsalā eksperimentēja ar augsta elektriskā sprieguma izlādi koloīdos šķīdumos, lai tos attīrītu. 20. gadsimta 40. gados Ļeņingradas Kara akadēmijā elektrohidraulisko efektu pētīja kara inženieri G. Pokrovskis un B. Jampoļskis [7, 8].

Elektrohidraulisko metodi 1950. gadā tālāk izstrādāja Ļeņingradas inženieris Ļevs Jutkins (1911–1980), vēlāk pasaules literatūrā tā kļuva pazīstama kā Jutkina efekts. Jau 1950. gadā Ļ. Jutkins patentēja šo metodi kā piemērotu nierakmeņu skaldīšanai. VEF inženierim Rozem Jutkina atklājumi bija zināmi. Tas gan nemazina viņa nopelnus vairāku nierakmeņu skaldīšanas aparātu izgudrošanā. Jutkins kalnrūpniecībā un metalurģijā lietoja nekontrolētas un maksimālas jaudas, bet Roze izveidoja ierīci ar dozētu un medicīniskām manipulācijām piemērotu darba režīmu. Pirmais paraugs apjoma ziņā līdzinājās nelielam ledusskapim, tomēr tas bija revolucionārs izgudrojums medicīnā – aparāts ar VEF vārdu tika patentēts ASV, Vācijā, Lielbritānijā, Francijā, Šveicē, Japānā un citur. Vēlāk Roze radīja vairākas mazāka izmēra aparāta versijas, bet 60. gados arī pārvietojamu aparāta modeli, ievietotu radiouztvērēja „Spīdola” kastē. Lai procedūras laikā labāk satvertu akmeņus urīnpūslī, Roze radīja arī speciālas ērtas knaibles [9].

1959. gada 29. oktobrī urologs E. Smiltens ar VEF radīto ierīci urīnpūšļa akmeni saskaldīja Paula Stradiņa Republikas klīniskajā slimnīcā [10–12].

Lai gan V. Goldbergs jau 1959. gada 13. maijā Latvijas Urologu biedrības sēdē atklātībā ziņoja par savu veikumu un 26. novembrī par savu atklājumu referēja Latvijas Veselības aizsardzības ministrijā, bet 1960. gada 13. aprīlī uzstājās Maskavas Urologu biedrībā un metode tika aizsargāta ar vairākiem patentiem, tālākie notikumi liecina, ka Goldbergam un Rozem nācās nopietni aizstāvēt savas urīnpūšļa akmeņu skaldīšanas metodes pionieru tiesības [13–15].

Raksta autoriem šķiet, ka tas saistīts ar tā laika Padomju Savienības noslēgtību no pārējās pasaules un publikācijas trūkumu pazīstamā medicīnas izdevumā, jo tikai pēc V. Goldberga nāves 1979. gadā vācu urologu žurnālā parādījās viņa raksts [16].

2004. gada Rozes piezīmēs par Goldberga rakstu vācu urologu žurnālā un viņa komentāros par minēto publikāciju un atmiņās par to dienu notikumiem atrodami svarīgi fakti. Ķerties klāt akmeņu skaldīšanai Rozi mudināja paša pārdzīvotais Uroloģijas nodaļā 1958. gada maijā: nieru kolikas, atkārtotas cistoskopijas un visbeidzot lumbotomija uretra 3 mm konkrimenta dēļ. Ar VEF vadības un citu līdzstrādnieku atbalstu litotripsijas ideja gada laikā tika pārvērsta reālā ierīcē AKD-1 (aparāts konkrimentu drupināšanai). Pavisam esot radītas astoņas modifikācijas. Kijevā līdzīga ierīce *Urat-1* izstrādāta tikai pēc sešiem gadiem.

Vispirms jauno iekārtu Roze demonstrēja Rīgas 1. slimnīcas urologam Ksarksim Vētram (1918–2003). Bet tad jau iniciatīvu tās ieviešanai klīnikā uzņēmies Goldbergs kā Rīgas 1. slimnīcas Uroloģijas nodaļas vadītājs un republikas galvenais urologs.

Goldbergs uzreiz sapratis, „ka radīts sputņiks uroloģijā”, un visus laurus centies pie-rakstīt sev. Tas vēlāk abus atklājējus sanaidoja, Rozes pusē iejaucās arī VEF vadība, un autortiesību lieta tika izskatīta LPSR Augstākajā tiesā. Visās pirmajās 17 procedū-rās klīnikā piedalījās arī Roze. PSRS Atklājumu un izgudrojumu komiteja slepenības dēļ publikācijas par šo izgudrojumu aizliedza.

Krievu literatūrā kā urīnpūšļa akmeņu skaldīšanas aizsācēji vēl tiek minēti Kije-vas Uroloģijas un nefroloģijas zinātniskā institūta zinātnieki J. Jedinijis, O. Balajevs un N. Koroļs, kuri laikā no 1958. līdz 1960. gadam radījuši līdzīgu akmeņu skaldāmo ierīci.

Ierīce *Ypam-1* 1967. gadā demonstrēta Monreālas pasaules izstādē *Expo-67*, un vēlāk šo izgudrojumu par 100 000 dolāru nopirkusi kāda ASV firma. Jedinijis pat izvirzīts PSRS Valsts prēmijas saņemšanai. Savā atmiņu grāmatā ilggadējais Kijevas Uroloģijas un nefroloģijas institūta direktors profesors V. Karpenko tomēr atzīmē, ka Jedinijam nav izdevies publicēt rakstu Maskavā izdotajā uroloģijas un nefroloģijas žurnālā, jo galvenais redaktors A. Pitels uzskatījis, ka prioritāte pieder rīdziniekiem un ukraiņu pētniekiem nācies samierināties tikai ar Ukrainas PSR Valsts prēmiju [17].

L. Roze savās atmiņās stāsta, ka 1981. gadā Ukrainas Valsts prēmija piešķirta arī viņam un pēc viņa ierosinājuma Ļ. Jutkinam.

1980. gada 7. februārī Mīnhenes klīnikā nierakmens pirmoreiz pasaulē tika sa-skaldīts nerūsējošā tērauda vannā guļošanai pacientam ar firmas *Dornier* izstrādātu iekārtu HM1 (*Human model*). Par metodes autoriem minēti urologi F. Eizenber-gers (*Ferdinand Eisenberger*) un K. Čausi (*Christian Chaussy*), fiziķis B. Forsmans (*Bernd Forssmann*) un inženieris V. Heps (*Wolfgang Hepp*, miris 2004. gadā). Vācijā šī diena tiek dēvēta par svarīgu pagrieziena punktu medicīnā un revolūciju uroloģijā [18, 19]. Forsmans savā 2005. gada runā 57. vācu uroloģijas biedrības kongresā šo vēsturisko notikumu nosauca par lidojumu izplatījumā. Pārfrāzējot varētu teikt, ka Roze radīja „sputņiku”, bet vācu zinātnieki „kosmosa kuģi” uroloģijā.

Vēl viens svarīgs pavērsiens nieru slimību terapijā Latvijā bija mākslīgās nie-res procedūru uzsākšana. No 1964. gada 12. februāra līdz 1965. gada maijam pir-moreiz Latvijā Paula Stradiņa slimnīcā sešiem pacientiem (četri septiska aborta un divi saindēšanās gadījumi) tika veikti pavisam deviņi hemodialīzes seansi. Pirmais pacients izrādījās 19 gadus vecs puisis, kas bija izdzēris glāzi antifrīza. Šis notikums pirms 50 gadiem jāuzskata par nefroloģijas dzimšanas dienu Latvijā. Pirmos mākslīgās nieres seansus veica urologi Eduards Smiltens (1918–1992), Egons Daugulis (1934–2010) un Meta Saulīte (1926–2015), kā arī interniste Laima Kazmere (1928–1984) un laboratorijas speciāliste Nellija Zicmane (1911–1984). Pirmajā seansā klāt bija arī Maskavas ārsts Jefīms Gorbovickis (dz. 1924), kas ir viens no PSRS pirmās mākslīgās nieres AIP-60 izgudrotājiem. 2014. gada rudenī M. Pļaviņam ar sirmo kungu izdevās sazināties pa telefonu [20–24].

1965. gada novembrī E. Daugulis Paula Stradiņa slimnīcas Uroloģijas nodaļā diviem akūtas nieres pacientiem tika veikta peritoneālā dialīze [25, 26].

1994. gada 18. martā dāņu ārsts Palle Nilsens implantēja pirmo peritoneālās dialīzes katetru, aizsākot mūsdienu prasībām atbilstošu trešās nieru aizstājterapijas (NAT) pamatmetodes ieviešanu Latvijā, ko Latvijas nefroloģijas praksē ieviesa ārsti Aivars Pētersons un Dzintra Krugale [27].

1966. gadā P. Stradiņa slimnīcas Fakultātes terapijas klīnikā (vadītājs profesors Kristaps Rudzītis, 1899–1978) atklāja pirmo Nefroloģijas nodaļu. Par nodaļas vadītāju kļuva Jefrosinija Artjomenko (1914–1995), par ārstēm – Ligita Oga (1928–2006) un Haja Kugele (slimnīcā vairāk pazīstama kā Anna Plīnere, 1924–1986), klīnisko darbu pārraudzīja profesors Ilmārs Lazovskis (1931–2003). Tieši viņi kļuva par Latvijas pirmajiem nefrologiem. 1968. gadā I. Lazovskis pirmais toreizējā Padomju Savienībā veica transkutānu nieru punkcijas biopsiju rentgena televīzijas kontrolē [28–30].

1973. gadā P. Stradiņa slimnīcā tika nodibināta Nieru operatīvās ķirurģijas nodaļa, un 1973. gada 15. aprīlī veikta pirmā nieru transplantācija Latvijā. Līdz pat 1973. gadam hroniskas nieru mazspējas ārstēšana ar hemodialīzi bija epizodiska. 1974. gadā tika izveidots Nieru transplantācijas centrs (vadītājs Josifs Jarmoļinskis, kopš 1976. gada Rafails Rozentāls) ar Nieru transplantācijas nodaļu, ko vadīja Māris Bērziņš (1949–1976), bet kopš 1976. gada Jānis Bicāns, un pirmā Hroniskās hemodialīzes nodaļa (vadītājs Harijs Čerņevskis, no 1986. gada Aldis Spudass) [31].

1982. gadā Hroniskās hemodialīzes nodaļu atvēra klīniskajā slimnīcā „Gaiļezers” (vadītājs Georgs Ritovs). Tā veidojās modernā Latvijas nefroloģija.

1999. gada 27. oktobrī Paula Stradiņa Klīniskās universitātes slimnīcas Kardioķirurģiskajā intensīvās terapijas nodaļā pirmo reizi Latvijā Valdis Liguts akūtas nieru mazspējas un hiperhidratācijas terapijā izmantoja nepārtraukto nieru aizstājterapiju (CRRT – angl. *Continuous Renal Replacement Therapy*). Šīs metodes ieviešanā ne mazi nopelni ir arī toreizējam P. Stradiņa Klīniskās universitātes slimnīcas Anestezioloģijas un reanimācijas klīnikas vadītājam docentam E. Daugulim [32].

Tātad izrādās, ka docents E. Daugulis pirmais Latvijā ieviesis divas galvenās NAT metodes – 1964. gadā hemodialīzi un 1965. gadā arī peritoneālo dialīzi. Varam droši teikt, ka izcilā ārsta ieguldījums Latvijas nefroloģijas un intensīvās terapijas attīstībā ir plašāk vērtējams.

Latvijas uroloģijas vēsture slēpj vēl vairākus interesantus notikumus, kas 1999. gada 5. maija laikrakstā „Diena” nosaukti „par dēku ar nierakmeņiem”.

Varam droši apgalvot, ka nefroloģija Latvijā pirms 50 gadiem piedzima uroloģijas un anestezioloģijas dzīlēs. Tikai 1966. gadā P. Stradiņa slimnīcā tika nodibināta Nefroloģijas nodaļa, kur sāka strādāt pirmie nefrologi.

VĒRES

1. Haken A. Dilatatorium Urethrae zur Urethroscopie. *Wiener med. Wochenschrift*, 1862, Nr. 12, 177–179.
2. Konert J., Dietrich H. G. *Illustrierte Geschichte der Urologie*. Springer, 2004.
3. Krehl Peter O. K. *History of shock waves, explosions and impact*. Springer, 2008.
4. Goldberg V. Zur Geschichte der electrohydraulischen Lithotripsie: Eine neue Methode der Harnsteinzertrümmerung – electrohydraulische Lithotripsie. *Der Urologe*, 1979, B. 19, S. 23–27.
5. Turla P. *Uroloģija, Rīgas 1. slimnīca*. Rīga: Nacionālais medicīnas apgāds, 2001, 93.–95. lpp.
6. Smiltens I., Baumanis E. The historical (1959–61) review of the first SWL procedures to treat urinary bladder and ureter stones. Riga, 4th Baltic states meeting, 2005, June 3–4, poster.

7. Krehl Peter O. K. *History of shock waves, explosions and impact*. Springer, 2008.
8. Smiltens I., Baumanis E. The historical (1959–61) review of the first SWL procedures to treat urinary bladder and ureter stones. Riga, 4th Baltic states meeting, 2005, June 3–4, poster.
9. Смилтэнс Э. Э. *Электрогидравлическая литотрипсия в урологии, Нефрология и др. вопр. практической медицины*. Рига, 1967, с. 95–100.
10. Turla P. *Uroloģija, Rīgas I. slimnīca*. Rīga: Nacionālais medicīnas apgāds, 2001, 93.–95. lpp.
11. Smiltens I., Baumanis E. The historical (1959–61) review of the first SWL procedures to treat urinary bladder and ureter stones. Riga, 4th Baltic states meeting, 2005, June 3–4, poster.
12. Смилтэнс Э. Э. *Электрогидравлическая литотрипсия в урологии, Нефрология и др. вопр. практической медицины*. Рига, 1967, с. 95–100.
13. Goldberg V. Zur Geschichte der electrohydraulischen Lithotripsie: Eine neue Methode der Harnsteinertrümmerung – electrohydraulische Lithotripsie. *Der Urologe*, 1979, B. 19, S. 23–27.
14. Гольдберг В. В. *Сдвиги в показаниях и противопоказаниях к дроблению камней мочевого пузыря, Практические вопросы абдоминальной хирургии и травматологии*. Рига, 1971, с. 195–204.
15. Карпенко В. *60 лет в хирургии*. Киев: Навчальна книга, 2003.
16. Goldberg V. Zur Geschichte der electrohydraulischen Lithotripsie: Eine neue Methode der Harnsteinertrümmerung – electrohydraulische Lithotripsie. *Der Urologe*, 1979, B. 19, S. 23–27.
17. Карпенко В. *60 лет в хирургии*. Киев: Навчальна книга, 2003.
18. Konert J., Dietrich H. G. *Illustrierte Geschichte der Urologie*. Springer, 2004.
19. Chaussy C., Schmiedt E., Jocham D., Brendel W., Forssmann B., Walther V. First clinical experience with extracorporeally induced destruction of kidney stones by shock waves. *The Journal of urology*, 1957–1960, May 2002, p. 167. (Reprinted from *J. Urol.*, 1981, 127, pp. 417–420.)
20. Саулите М. Р. *Применение аппарата „искусственная почка” в урологическом отделении. Науч. – практ. конф. по вопр. нефрологии*. Рига, 1966, с. 9–11.
21. Даугулис Э. К., Андреев Г. Н., Бруверис У. А., Зирнис А. Я. *Опыт лечения больных острой почечной недостаточностью методом экстракорпорального гемодиализа. IX научно – практ. конф.* Рига, 1968, с. 129–131.
22. Daugulis E. *Par reanimācijas un intensīvās terapijas atīstību, Stradiņa slimnīca. Rakstu vainags deviņdesmitgadē*. Rīga, 2000, 87.–89. lpp.
23. Lazovskis I. Nephrology, dialysis and renal transplantation in Latvia: problems of our speciality in a country of the former Soviet bloc. *Nephrol. Dial. Transplant.*, 1994, 9, pp. 214–216.
24. Pļaviņš M. Nefroloģijai Latvijā – 50. *Latvijas Ārsts*, 2014, Nr. 11, 72.–78. lpp.
25. Даугулис Э. К. *Применение перитонеального диализа в урологической практике, Нефрология и др. вопр. практической медицины*. Рига, 1967, с. 41–42.
26. Pļaviņš M. Egons Daugulis – nefroloģijas celmlauzis Latvijā. Peritoneālajai dialīzei – 50. *Latvijas Ārsts*, 2015, oktobris, Nr. 10, 68.–72. lpp.
27. Pētersons A., Brūveris U., Pļaviņš M. *Nefroloģiskās nodaļas 30 gadi. Stradiņa slimnīca. Rakstu vainags deviņdesmitgadē*. Rīga, 2000, 126.–127. lpp.
28. Lazovskis I. Nephrology, dialysis and renal transplantation in Latvia: problems of our speciality in a country of the former Soviet bloc. *Nephrol. Dial. Transplant.*, 1994, 9, pp. 214–216.

29. Pļaviņš M. Nefroloģijai Latvijā – 50. *Latvijas Ārsts*, 2014, Nr. 11, 72.–78. lpp.
30. Pētersons A., Brūveris U., Pļaviņš M. *Nefroloģiskās nodaļas 30 gadi. Stradiņa slimnīca. Rakstu vainags deviņdesmitgadē*. Rīga, 2000, 126.–127. lpp.
31. Rozentāls R., Bicāns J., Ševeļevs V., Truškovs S. 754 nieru transplantācijas Latvijā. *Latvijas Ārstu Žurnāls*, 2000, Nr. 4, 76–77.
32. Liguts V. Nepārtrauktai nieru aizstājterapijai 5 gadi. *Slimnīcas Ziņas*, 2004, Nr. 12, 12.–14. lpp.

Summary

An important breakthrough in urology and medicine in general was the shock wave lithotripsy, a method, which for the first time in the world was applied in Riga First Hospital, in an operation performed by urologist Viktor Goldberg and engineer Leo Roze of State Electrotechnical Factory (VEF) on May 7, 1959.

The first acute haemodialyses in Latvia were performed in 1964. In Riga, a nephrological unit was installed in 1966. The first renal transplantation was performed in 1973. The first catheter of peritoneal dialysis was implanted on March 18, 1994. Continuous renal replacement therapy for acute renal injury and hyperhydration in Latvia is used since 1999.

Keywords: *Viktor Goldberg and Leo Roze, lithotripsy, history of renal replacement therapy in Latvia.*

Latvijas Universitātes pasniedzēji un studējošie no Malēnijas 1919–1940 (turpinājums) *University of Latvia Lecturers and Students from Malenia 1919–1940 (Continuation)*

Jēkabs Raipulis

Rīgas Pedagoģijas un izglītības akadēmija
Imantas 7. līnija 1, Rīga, LV-1083
E-pasts: jekabs.raipulis@rpiva.lv

Raksts ir turpinājums LUR 800. sējumā „Zinātņu vēsture un muzejniecība” aizsāktajai tēmai, apkopojot ziņas par personām no Malēnijas, kuras laika posmā no 1919. gada līdz 1940. gadam strādājušas un studējušas dažādās Latvijas Universitātes fakultātēs. Šajā rakstā ir informācija par personām no minētā novada, kas studējušas vai strādājušas Arhitektūras, Filoloģijas un filozofijas, Ķīmijas, Lauksaimniecības, Medicīnas, Mehānikas, Teoloģijas un Veterinārās medicīnas fakultātē. Darbā ir iekļautas 129 personas, kuras atrodamas dažādos literatūras avotos un minētas tādēļ, ka bijušas nozīmīgas Latvijas saimnieciskajā, kultūras, izglītības, zinātnes, valsts politikas un aizsardzības jomā. Pētījums veikts, lai gūtu priekšstatu par to, cik aktīvi Malēnijas iedzīvotāji ieguva izglītību un cik sekmīgi iekļāvās kopējā Latvijas valsts izaugsmē līdz pirmajai okupācijai 1940. gadā.

Atslēgvārdi: Malēnijas iedzīvotāji, LU docētāji un pētnieki, skolotāji, arhitekti, lauksaimnieki, mediķi, teologi, veterinārārsti, profesionālā izglītība.

Latvijas Universitātes (LU) Arhitektūras fakultāte. *Par docētājiem fakultātē strādājuši:* **Pauls Kampe** Reinholda dēls, dzimis 1885. gadā Karvā zemnieku ģimenē. Mācījies Rīgas reālskolā (1897–1905). Studējis Rīgas Politehniskā institūta (RPI) Celtniecības fakultātē (1905–1910), divus gadus studiju laikā mācīdamies arī Darmšates Tehnoloģiskajā augstskolā (1906–1908). Bijis karadienestā (1910–1911). 1914. gadā kļuvis par RPI docentu. 1914. gadā mobilizēts un līdz 1918. gadam strādājis par kara ierēdni Pēterburgā un Vjatkas guberņā. LU Arhitektūras fakultātes docents (1920–1921), vecākais docents (1921–1937). LU pētījis Latvijas arhitektūras vēsturi, aizstāvējis disertāciju par tematu „Baznīcu celtniecība Vidzemē zviedru valdības pēdējos piecdesmit gados (1660–1710)” (1937) un kļuvis par profesoru (1937–1940), Latvijas Valsts universitātes (LVU) profesors (1940–1941). Pētījis Latvijas baznīcu zvanus un arī citas baznīcas, kuras neietilpst disertācijā aplūkotajā periodā. Publikācijas: „Dažādu materiālu arhitektoniskās formas” (1922), „Arhitektoniskās ķermeņa pamatformas” u. c. 1941. gada februārī pārcēlies uz Vāciju, kur miris 1960. gadā [1–4]. **Jūlijs Biķis** Oto dēls, dzimis 1895. gadā Māilupes pagastā zemnieku ģimenē. Sācis studēt Tērbatas Universitātē (TU) jurisprudenci, absolvējis LU Arhitektūras fakultāti (1931). Piedalījies Brīvības cīņās studentu bataljonā un tanku divizionā. Arhitekts Rīgas pilsētas jaunbūvju birojā (1931–1936), Iekšlietu ministrijas

Būvniecības departamentā (1936–1940), LVU Arhitektūras katedras A darbnīcas asistents (1940–1941), Rīgas Universitātes (RU) Arhitektūras katedras A darbnīcas jaunākais asistents (1941–1942), Tēlotājas ģeometrijas katedras asistents (1942–1944). Otrā pasaules kara beigās emigrējās uz Vāciju, vēlāk uz ASV. Miris 1969. gadā ASV [5–8]. **Ludmila Blūma** (dz. Krusa), dzimusi 1900. gadā Bejas pagastā. Mācījusies Alūksnes pamatskolā, Pleskavas Barsukovas ģimnāzijā. Beigusi studijas LU Inženierzinātņu fakultātē (1936). LU Inženierzinātņu fakultātes jaunākā asistente (1936–1940). LVU Būvkonstrukciju katedras asistente (1944–1947), vecākā pasniedzēja (1947–1951). Pirmā būvinženiere Latvijā. 1951. gadā atbrīvota no darba LVU. Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas (LLA) Būvniecības katedras vecākā pasniedzēja (1951–1972), docente (1972–1974). Mirusi 1975. gadā [9].

Arhitektūras fakultātē studējuši: Augusts Bormanis (Baltārs?) Augusta dēls, dzimis 1896. gada 1. martā Kalncempju Luņķos lauksaimnieku ģimenē. Beidzis LU Arhitektūras fakultāti (1931). Arhitekts, strādājis privātā būvniecībā pilsētās un laukos. Bijis Rīgas nekustamo īpašumu pārvaldes ēku pārzinis (1939) [10]. **Ernestīna Niedra** (dz. Kārklīņa), dzimusi 1901. gada 16. aprīlī Trapenes pagasta Bormaņu muižā muižas dārziņa un vecmātes ģimenē. Mācījusies Allažu draudzes skolā (1909–1911), Alūksnes proģimnāzijā (1913–1915), Alūksnes un Valmieras ģimnāzijā (1916–1920). Studējusi arhitektūru LU (1921). Strādājusi dažādus darbus. 1924. gadā sākusi žurnālistes gaitas (ar uzvārdu Liepiņa) dažādos preses izdevumos, par revolucionāro darbību apcietināta. Otrā pasaules kara sākumā evakuējusies uz Kirovu Krievijā, kur strādājusi par tulkotāju. Cittautu literatūras apgāda redaktore Maskavā (no 1943). Atgriezusies Rīgā, strādājusi laikrakstā „Cīņa” par redaktora vietnieci. Rakstnieku savienības biedre (1952), Žurnālistu savienības biedre (1959). Galvenokārt pazīstama kā tulkotāja no krievu valodas. Mirusi 1978. gada 24. oktobrī Rīgā, apbedīta Raiņa kapos [11].

Arhitektūras fakultāte				
Docētāji/studenti	Vecāku nodarbošanās	LU beigšanas gads	Nodarbošanās	Liktenis pēc 1944. gada
Pauls Kampe	zemieki	1910 (RPI)	LU doc., prof. 1920–1940	Vācijā
Jūlijs Biķis	zemieki	1931	LU/RU asist. 1940–1944	Vācijā, ASV
Ludmila Blūma, dz. Krusa	lauksaimnieki	1936	LU/LVU/LLA docētāja, būvinženiere	Latvijā
Augusts Bormanis	lauksaimnieki	1931	būvniecība	nav informācijas
Ernestīna Niedra, dz. Kārklīņa	tēvs muižas dārziņš, māte vecmāte	1921	žurnālistika/ tulkošana	Latvijā

LU Filoloģijas un filozofijas fakultāte. *Par pasniedzējiem fakultātē strādājuši:* **Kārlis Plukšs** Jāņa dēls, dzimis 1906. gadā Veclaicenes Plukšos zemkopja ģimenē. Mācījies Veclaicenes pagasta skolā. Beidzis Alūksnes ģimnāziju (1926), studējis LU ģermānistikas nodaļā, kuru absolvējis kā *Cand. phil.* (1931). Tūlīt aicināts palikt augstskolā, lai sagatavotos zinātniskajam darbam vācu literatūras vēsturē. Līdztekus strādājis par skolotāju tagadējā Rīgas Valsts 2. ģimnāzijā, bijis aktīvs studentu

biedrības „Ramave” loceklis. Rakstījis „Iekšlietu Ministrijas Mēnešrakstā”. Vienu gadu kā LU stipendiāts papildinājis Vīnes Universitātē. 1940. gadā sācis docēt LU, lasot vācu literatūras vēsturi, ko turpinājis nepārtraukti līdz 1944. gada pavasarim. 1944. gada vasarā zinātniskos nolūkos komandēts uz Tībingenes augstskolu Vācijā, kur vācis materiālus un sācis rakstīt doktora disertāciju par R. Blaumaņa stāstu un noveļu sakariem ar vācu 19. gs. literatūru. Vācijas sabrukuma dienās, franču armijai ienākot Tībingenē, K. Plukšs 1945. gada 20. aprīlī mira satiksmes avārijā („Bavārijas latviešu vēstis” 1945. gada 8. septembrī 3. lpp. rakstīts: „Tībingenā, franču okupācijas zonā automašīnas sabraukts miris LU ģermāņu filoloģijas docents Kārlis Plukšs.”) Apbedīts Tībingenes-Lustenaus kapos [12, 13].

Filoloģijas un filozofijas fakultātē studējuši: Jānis Abens (Ābens) Jāņa dēls, dzimis 1891. gadā Kolbergā (Bejas) pagastā igauņu lauksaimnieku ģimenē, igauņu filologa Kārļa Ābena brālis. Studējis filoloģiju LU, strādājis par skolotāju Jaungulbenes ministrijas skolā. Iestājies Pleskavas Pedagoģiskajā institūtā (1918). Piedalījies cīņās pret bermontiešiem. Lāčplēša Kara ordeņa (LKO) kavalieris. Kļuvis par pulkvedi-leitnantu (1924). Apbalvots ar IV šķiras Triju Zvaigžņu ordeni (TZO), Viestura ordeni (VO). Atvaļināts kā dienestam nepiemērots (1940). Dzīvojis Bejas pagastā un strādājis par skolotāju līdz 1944. gadam, kad emigrējis uz Vāciju, vēlāk izceļojis uz ASV. Miris 1952. gada 1. aprīlī Filadelfijā, apbedīts Hilsaidas kapsētā [14–16]. **Pēteris Akmentiņš**, dzimis 1886. gadā Apes pagasta Uskanos lauksaimnieka ģimenē. Mācījies Valmieras skolotāju seminārā (1903–1905), Pēterpils Universitātes Vēstures-filoloģijas fakultātē (1915). Piedalījies Pirmajā pasaules karā (1916–1918). LU kursu beidzis ar vēstures kandidāta grādu (1925–1932). Vēstures skolotājs Ilūkstes Valsts ģimnāzijā (1933). Vadījis Apekalna Lauksaimniecības biedrības dziedātāju kori [17, 18]. **Alfrēds Gāters**, dzimis 1921. gada 24. aprīlī Kalncempju pagasta Spriņķos lauksaimnieka ģimenē. Beidzis Madonas ģimnāziju (1941). Sācis ģermāņu filoloģijas studijas LU (1942). Iesaukts Latviešu leģionā (1943). Ārsts, valodnieks un literatūrzinātnieks. No 1945. gada Vācijā, Hamburgas Universitātē, studējis ģermāņu filoloģiju, klasiskās valodas un indoeiropiešu salīdzināmo valodniecību. Ieguvis filoloģijas doktora grādu salīdzināmajā valodniecībā (1949). Hamburgas Universitātē studējis arī medicīnu (1957–1963), vēlāk strādājis par iekšējo slimību speciālistu. Rakstījis par salīdzināmās un baltu valodniecības jautājumiem, latviešu valodu un literatūru vācu, itāļu un beļģu speciālajos žurnālos, pārzinājis baltu valodniecības nodaļu Beļģijā iznākošajā starptautiskajā bibliogrāfijas žurnālā *Onoma*. Vairākiem Brokhausa enciklopēdijas jaunizdevumiem rakstījis par latviešu valodu un literatūru, tāpat leksikoniem *Die Weltliteratur* („Pasaules literatūra”) Vīnē, *Kindlers Literaturlexikon* („Kindlera literatūras leksikons”) Cīrihē u. c. Publicējis grāmatu *Die lettische Sprache und ihre Dialekte* („Latviešu valoda un tās dialekti”) (1977). 1993. gadā izdots 20. gs. piecdesmitajos gados uzrakstītais manuskripts *Lettische Syntax. Die Dainas* („Latvju dainu sintakse”). 2000. gadā izdots krājums „Apceres par latviešu trimdas rakstniekiem”. Manuskriptā palikusi viņa latviešu noveļu izlase vācu valodā. Miris 1986. gada 2. jūlijā Hamburgā, Vācijā [19]. **Vilma Greble**, dzimusi 1906. gada 7. jūnijā Kalncempju (Kalnienas) pagasta Kapukrogā galdnieka ģimenē. Beigusi Gulbenes pamatskolu (1922), Rīgas Skolotāju institūtu (1928). Studējusi filozofiju LU, beigusi LVU Filoloģijas fakultāti (1951). Strādājusi par skolotāju Rīgā (1929–1934, 1940–1944), korektori (1934–1940), skolotāju Rīgas 11. vidusskolā (1944–1956),

zinātnisko līdzstrādnieci LVU Folkloras institūtā (1945–1946), ZA Folkloras institūtā (1946–1951), Etnogrāfijas un folkloras institūtā (1951–1955), Valodas un literatūras institūtā (1956–1970). Pētījusi latviešu tautasdziesmas, bērnu folkloru, revolucionārās dziesmas. Sastādījusi grāmatas „Zelta tīnīte” (latviešu tautas pasakas, 1955, kopā ar J. A. Jansonu), „Cīņas dziesmas” (1957, kopā ar E. Kokari, J. Vītoļiņu), A. Ozola „Raksti folkloristikā” (1968), „Latviešu vēstītājas folkloras un folkloristikas bibliogrāfija” (3 sēj., 1971, 1975), „Latviešu bērnu folklorā” (1973, priekšvārda un komentāru autore). Piedalījies izlases „Latviešu tautasdziesmas” (3 sēj., 1955–1957) un zinātniskā izdevuma „Latviešu tautasdziesmas” (5 sēj., 1979–1984) sagatavošanā un rediģēšanā. Sarakstījusi grāmatu „Revolucionārā dziesma Padomju Latvijā” (1971, krievu val.). Publicējusi ap 70 rakstu par folkloru un folkloristikas jautājumiem. Ar pseidonīmu V. Vīgre sarakstījusi vairākas grāmatas skolām. Mirusi 1991. gada 25. februārī Rīgā, apglabāta Meža kapos [20, 21]. **Aleksandrs Pelēcis**, dzimis 1920. gadā Alūksnes apriņķa Māilupes pagastā. Studējis baltu filoloģiju LU/RU (1939–1943). Strādājis Valkas 1. vidusskolā par skolotāju (1944–1945). Arestēts 1946. gada 17. janvārī. Izsūtījumā un nometinājumā Sibīrijā un Tālajos Austrumos soda nometnēs Taišetā un Amūras apgabala sādžā „25. kilometrs” rakstnieks pavadījis kopumā 23 gadus. Atļauju atgriezties Latvijā saņēmis 1969. gada 30. aprīlī. Miris 1995. gada 12. oktobrī Talsos, apbedīts Sukturu kapos [22, 23]. **Aleksandrs Sināts** Jāņa dēls, dzimis 1892. gadā Gaujienas pagastā tehniķa ģimenē. Latvijas armijas pulkvedis-leitnants. Paralēli dienestam LU studējis vēsturi un literatūru. Valkas kara apriņķa pārvaldes priekšnieks (1935–1939). Apbalvots ar LKO, IV šķiras TZO, III šķiras VO. Otrā pasaules kara laikā devies trimdā. Mūža nogalē dzīvojis ASV, Kalifornijā, kur 1951. gadā miris [24–26]. **Jānis Zaube**, dzimis 1915. gada 9. maijā Alsviķos. Valodnieks. Ieguvis maģistra grādu LU (1941). Strādājis LU par asistentu (1941–1944). Pēc kara bijis lektors Baltijas Universitātē (1946–1949). 1953. gadā ieguvis doktora grādu Ludviga Maksimiliana Universitātē Minhenē, VFR. No 1966. gada vadījis latviešu valodas kursu Rietummičiganas Universitātē Kalamazū, ASV. Miris Čikāgā (ASV) 1980. gada 3. augustā [27].

Filoloģijas un filozofijas fakultātes Pedagoģijas nodaļā studējuši: **Herberts Buža** Jāņa dēls, dzimis 1899. gadā Gaujienas pagastā amatnieka ģimenē. Beidzis LU Pedagoģijas nodaļu. Piedalījies Brīvības cīņās. Bijis Krapes pamatskolas skolotājs, Mēru pamatskolas pārzinis. 1944. gadā emigrējis uz Vāciju, 1950. gadā uz ASV. Miris 1985. gadā [28]. **Konstantīns Dukurs**, dzimis 1899. gadā Kalncempju pagasta Jaunlaučos. Mācījies Valmieras skolotāju seminārā Sizraņā (1916–1918), Pleskavas skolotāju seminārā. No 1922. gada Rīgas 36. pamatskolas skolotājs. Studējis LU. Piedalījies mācību grāmatas „Skaitļu pasaule” sastādīšanā [29]. **Alfons Millers** Kārļa dēls, dzimis 1899. gadā Jaunlaicenes pagasta Apukalnā skolotāja ģimenē. Studējis LU. Piedalījies Brīvības cīņās, virsnieks Latvijas armijā. Strādājis par skolotāju Sikšņu skolā, palīgskolotāju Apukalna draudzes skolā (1918–1919), bijis Rīgas pilsētas 26. pamatskolas skolotājs (1934), Rīgas 4. vakara pamatskolas pārzinis (1934–1935), Rīgas 2. iecirkņa tautskolu inspektors (1935–1940), Izglītības ministrijas Matemātikas mācību grāmatu vērtēšanas komisijas loceklis. Apbalvots ar V šķiras TZO. Miris 1946. gadā Vācijā [30, 31]. **Pauls Nīmands** Kārļa dēls, dzimis 1880. gadā Trapenes pagasta Avotos lauksaimnieka ģimenē. Beidzis Pleskavas skolotāju semināru (1905) un LU Pedagoģijas nodaļu. Skolotāja darbu sācis

1900. gadā, bijis Dzegužkalna skolas pārzinis. Apbalvots ar TZO. Miris 1972. gadā, apglabāts Meža kapos [32]. **Antonijs Puķudruva**, dzimis 1890. gadā Mārkalnes pagastā lauksaimnieka ģimenē. Mācījies Baltijas skolotāju seminārā (1907–1911), Rēveles (Tallinas) ģimnāzijā ieguvis mājskolotāja tiesības, vēlāk LU vidusskolas skolotāja tiesības. Strādājis Alojās (1911–1912), Palsmanes (1912), Smiltenes (1912–1916) pamatskolā, Veru bēgļu skolā (1916), Madonas sieviešu skolā un zēnu reālskolā (1917–1919), Cēsu sieviešu ģimnāzijā (1919–1929), Rīgas Komercestītūtā (1923–1933), bijis Rīgas 42. pamatskolas pārzinis (1934–1936), latviešu valodas skolotājs Rīgas vācu ģimnāzijā (1937–1939). Pensionējies 1940. gadā. Rakstījis stāstus un izdevis dzejoļu krājumu „Es nākšu”. Par A. Puķudruvas skolotāja darbu Lazdonā atmiņās „Juku laiki Biržu skolās” Pirmā pasaules kara pēdējos gados rakstā Daila Semberga: „Lazdonas pils telpas bija tik šauras, ka visas klases tanī iekārtot nevarēja, tāpēc divas vecākās klases mācījās Praulienā draudzes skolā. Skolotājiem vajadzēja skraidīt no Lazdonas uz Praulieni un otrādi. Telpas mācībām bija šauras, bez klases mēbelēm. Nebija nekādu mācību līdzekļu. Vakarā un naktī nebija apgaismojuma, vēl vēlā rudenī nebija malkas kurināšanai. Skolotāji Jānis Stūrītis un Antonijs Puķudruva mitinājās Lazdonas pils vannasistabā. Tur bija 2 saliekamās

Filoloģijas un filozofijas fakultāte				
Docētāji/studenti	Vecāku nodarbošanās	LU beigšanas gads	Nodarbošanās	Liktenis pēc 1944. gada
Kārlis Plukšs	lauksaimnieki	1931	skolotājs, LU docētājs	Vācijā
Jānis Abens	lauksaimnieki	LU	militārists, skolotājs	Vācijā, ASV
Pēteris Akmentiņš	lauksaimnieki	1932	skolotājs	nav informācijas
Herberts Buža	tēvs amatnieks	LU	skolotājs	ASV
Alfrēds Gāters	lauksaimnieki	RU 1942	ārsts, valodnieks, literatūrzinātnieks	Vācijā
Vilma Greble	tēvs galdnieks	LU/LVU 1951	zinātniece, folkloriste	Latvijā
Aleksandrs Pelēcis	lauksaimnieki	LU/RU 1943	skolotājs, rakstnieks	Deportēts 1946–1969
Aleksandrs Sināts	tēvs tehniķis	LU	militārists, vēsturnieks	ASV
Jānis Zaube	lauksaimnieki	1941	valodnieks, zinātnieks	Vācijā, ASV
Konstanfīns Dukurs	lauksaimnieki	LU	skolotājs	nav informācijas
Alfons Millers	tēvs skolotājs	LU	skolotājs	nav informācijas
Pauls Nīmands	lauksaimnieki	LU	skolotājs	Latvijā
Antonijs Puķudruva	lauksaimnieki	LU	skolotājs, dzejnieks	nav informācijas
Augusts Sakvārnis (Sakvars)	lauksaimnieki	LU	skolotājs	nav informācijas
Augusts Sprīvulis	lauksaimnieki	LU	skolotājs	nav informācijas

gultiņas, galdiņš un soli. Skolotājs Antonijs Puķudruva, mārkalnietis no Alūksnes, beidzis Baltijas skolotāju semināru, studējis Latvijas Universitātē. Rakstnieks. Mācīja krievu valodu. Vēlāk komercinstitūta lektors .. Uz Rīgu kā brīvības cīnītāji devās mārkalnietis, krievu valodas skolotājs Antonijs Puķudruva, praulēnietis, vēstures skolotājs Antonijs Pommers, kas beidza Varšavas Universitātes Vēstures fakultāti.” [33–35]. **Augusts Sakvārnis (Sakvars)**, dzimis 1887. gada 17. decembrī Lāzberģa pagastā. Mācījies Mālpupes pagasta skolā un Alūksnes draudzes skolā. Studējis Valmieras skolotāju seminārā (1907–1911). Strādājis Alūksnes draudzes skolā no 1911. gada, kad pavasarī beidzis semināru. 1914. gada 20. jūlijā iesaukts karadienestā. Piedalījies Pirmajā pasaules karā. Darba gaitas turpinājis, kad 1918. gadā atgriezies no kara. Strādājis līdz 1919. gadam. Izglītību turpinājis LU Pedagoģijas nodaļā, studējis arī tautsaimniecību. Bijis Rīgas pilsētas defektīvo bērnu patversmes darbinieks. 1936. gadā – skolotājs Liepājā [36, 37]. **Augusts Sprīvulis** Kārļa dēls, dzimis 1878. gadā Lauros lauksaimnieka ģimenē. Beidzis Pleskavas skolotāju semināru, studējis LU Pedagoģijas nodaļā, Rīgas Kronvalda pamatskolas pārzinis. Apbalvots ar V šķiras TZO [38, 39].

LU Ķīmijas fakultāte. *Fakultātē strādājuši:* **Nikolajs Brakšs** Andreja dēls, dzimis 1905. gadā Alsviķu pagastā lauksaimnieku ģimenē. Beidzis LU Ķīmijas fakultāti (1933). LU Ķīmijas fakultātes Fizikālās, analītiskās ķīmijas katedras subasistents (1933–1935), jaunākais asistents (1938–1939), asistents (1939–1940). *Dr. chem.* RU (1944), ķīmijas zin. kand. (1949). LVU docents (1955–1960). LPSR ZA Koksnes ķīmijas institūta līdzstrādnieks (1960–1976), laboratorijas vadītājs (1962–1976). Pētījis metālu kausējumu struktūru, koroziju, kūdras, sapropeļa ķīmisko izmantošanu. Sarakstījis grāmatas „Tehnika un kultūras pamatjautājumi”, „Purvs un kūdra”. Miris 1981. gadā [40, 41]. **Oto Skuja** Friča dēls, dzimis 1900. gadā Alūksnes pagasta Kalnciemā lauksaimnieka ģimenē. Mācījies LU. Piedalījies Brīvības cīņās. Bijis inženieris ķīmiķis, Liepājas cukurfabrikas maiņas vadītājs [42]. **Aleksejs Žagars** Kārļa dēls, dzimis 1893. gada 17. janvārī Litenes pagastā lauksaimnieka ģimenē. Beidzis vidusskolu Rīgā, studējis ķīmiju LU. Piedalījies Brīvības cīņās. Virsleitnants Latvijas armijā. Zilupes pilsētas vidusskolas skolotājs (1927–1940). Apbalvots ar LKO. Miris 1978. gada 6. janvārī, apglabāts Litenes kapos [43].

Ķīmijas fakultāte				
Docētāji/studenti	Vecāku nodarbošanās	LU beigšanas gads	Nodarbošanās	Liktenis pēc 1944. gada
Nikolajs Brakšs	lauksaimnieki	1933	pētnieks, pasniedzējs	Latvijā
Oto Skuja	lauksaimnieki	LU	ķīmiķis inženieris	nav informācijas
Aleksejs Žagars	lauksaimnieki	LU	skolotājs	Latvijā

LU Lauksaimniecības fakultāte. *Fakultātē strādājuši:* **Anita Šneidere** Pauļa meita, dzimusi Kalncempju pagasta Nāzupos. Mācījies Kalncempju pamatskolā, Lejasciema vidusskolā, LU. LU Lauksaimniecības fakultātes Augkopības katedras jaunākā asistente (no 1933), asistente (1936–1939). Noskaidrojusi augu svara

attiecības pirmās zāles un atāla sienā atkarībā no augu ārējiem augšanas apstākļiem, pētījusi arī ārējo augšanas apstākļu ietekmi uz dažu zāļu augšanu. Publikācija „Pļavu raža un tās botāniskais sastāvs, pirmā zālē un atālā”. Mirusi 1939. gadā [44, 45]. **Pāvils Zariņš**, dzimis 1913. gadā Alūksnē. Beidzis LU (1938). Rūgšanas tehnoloģijas speciālists, bioloģijas zinātņu kandidāts (1951). LLA pasniedzējs, docents, Pārtikas produktu tehnoloģijas katedras vadītājs (1948–1952; 1956–1984), Pārtikas produktu tehnoloģijas fakultātes dekāns (1948–1961), LLA rektors (1961–1966), profesors (1971). Miris 2008. gadā [46].

Lauksaimniecības fakultātē studējuši: **Paulis Bārda** Augusta dēls, dzimis 1901. gadā Litenes Ezermaļos lauksaimnieku ģimenē, beidzis LU. Bijis Latvijas Lauksaimniecības kameras Gulbenes rajona agronoms. Piedalījies Brīvības cīņās. Apbalvots ar Atzinības krustu [47]. **Edgars Dambis** Jēkaba dēls, dzimis 1901. gadā Alūksnes Adrekašos lauksaimnieku ģimenē. Beidzis Jelgavas Lauksaimniecības vidusskolu, LU Lauksaimniecības fakultāti. 1930. gadā beidzis Lauksaimniecības Akadēmiju Štutgartē. Agronoms, mūziķis. Piedalījies Brīvības cīņās. Bijis Smiltenes izmēģinājumu pienotavas bakteriologs. Sarakstījis mācību grāmatu „Mikrobioloģija un piensaimniecības bakterioloģija”. Emigrējies (1944). Vadījis kori Latvijā un Vācijā un vīru ansambli „Gaiziņš” Anglijā. Miris 1975. gada 9. novembrī Anglijā [48, 49]. **Alfrēds Egle** Jēkaba dēls, dzimis 1901. gadā Mālpupes pagastā. Beidzis LU. Agronoms. Vecākais instruktors Mežotnes selekcijas stacijā (1939), bijušās A/S „Latvijas centrālais sēklu eksports” sēklu audzēšanas nodaļas vadītājs [50]. **Gotlībs Gaters** Kārļa dēls, dzimis 1901. gada 22. aprīlī Kalncempju pagastā. Beidzis LU. Piedalījies Brīvības cīņās. Zemkopības ministrijas Lauksaimniecības ražojumu eksporta daļas vadītājs, rakstījis periodikā par putnkopības ražojumu tirgus kārtošanu. Emigrējies (1944). Miris Nebraskā 1971. gada 1. decembrī [51, 52]. **Jānis Jānītis** Oto dēls, dzimis 1903. gadā Jaunlaicenes pagasta Vecrullīšos zemnieku ģimenē. Beidzis LU. Agronoms, Zemkopības ministrijas Darba pētīšanas institūta vadītājs un skolas pārzinis Lielplatonē. Rakstījis par darba metodēm un mašīnu lietošanu lauksaimniecībā [53]. **Paulis Kadils** Reča dēls, dzimis 1899. gadā Annas pagasta Vēršos lauksaimnieku ģimenē. Mācījies Alūksnes progimnāzijā, Rīgas tehnikumā, LU. Piedalījies Brīvības cīņās. Bijis aprīnča agronoms un Kazdangas saimniecības vadītājs, Nurmuižas dārzkopības un mājturības skolas pārzinis [54]. **Ādolfs Krustiņš** Oto dēls, dzimis 1904. gada 22. oktobrī Mālpupes pagastā. Studējis LU Mežkopības nodaļā. Lauksaimniecības kameras loceklis, Mālpupes pagasta vecākais [55]. **Roberts Ķikuts** Jāņa dēls, dzimis 1908. gadā Annas pagastā zemnieka un skolotājas ģimenē. Beidzis LU. Agronoms, Mežvidu valsts pamatskolas pārzinis [56]. **Pēteris Leimanis** Jāņa dēls, dzimis 1902. gadā Alsviķu pagastā. Mācījies LU. Bijis Zemkopības ministrijas Meliorācijas departamenta inženieris, inženieris kultūrtehniks, Zemkopības ministrijas meliorācijas darbu pārzinis Ventspilī [57]. **Valdemārs Mednis** Jēkaba dēls, dzimis 1899. gadā Stāmerienas pagastā lauksaimnieku ģimenē. Mācījies Gorku Lauksaimniecības skolā, LU. Piedalījies Brīvības cīņās. Latvijas Lauksaimniecības kameras Valmieras novada vecākais agronoms. Apbalvots ar V šķiras TZO [58, 59]. **Valentīns Podiņš**, dzimis 1898. gadā Gaujienas pagastā, beidzis LU Lauksaimniecības fakultātes Mežkopības nodaļu (1928), bijis mežzinis, kopš 1935. gada virsmežzinis. Piedalījies Brīvības cīņās [60]. **Beļizārs Radziņš**, dzimis 1904. gadā Alūksnes pagasta Lejas Šķiņķos. Beidzis LU

Lauksaimniecības fakultātes Lauksaimniecības nodaļu, Springfildas koledžu un Kolumbijas Universitātes Skolotāju koledžu. Agronoms, Latvijas Lauksaimniecības kameras mazpulku inspektors. Aktīvi darbojies Jaunekļu kristīgās savienības Rīgas nodaļā. Apbalvots ar V šķiras TZO. Devies bēgļu gaitās uz Vāciju (1944), izceļojis uz ASV (1949). Miris 1973. gadā Sietlā [61–63]. **Kārlis Slaucītājs** Kārļa dēls, dzimis 1898. gadā Jaunlaicenes pagastā lauksaimnieka ģimenē. Beidzis kultūrtehnisko vidusskolu un 1919. gada 31. janvārī artilērijas kadetu skolu, kā virsnieks piedalījies Brīvības cīņās. Apbalvots ar Latvijas atbrīvošanas kara piemiņas zīmi (1923). Beidzis LU Mežkopības nodaļu (1935). Bijis K. Barona Tautas augstskolas administrators. Vadījis Latvijas Amatniecības kameras amatu apmācības un pārbaudes programmu izstrādi. Inženieris mežkopis, bijis Latvijas Lauksaimniecības kameras Izglītības nodaļas vadītājs (1939) [64]. **Jānis Viķelis**, dzimis 1896. gadā Pededzes pagastā lauksaimnieku ģimenē. Beidzis LU Lauksaimniecības fakultātes Mežkopības nodaļu (1924). Inženieris mežkopis. Bijis mērnieks, mežu taksators. Zemkopības ministrijas Mežsaimniecības departamenta revidents. Latvijas Brīvības cīņu laikā karojis Igaunijas armijā [65]. **Jānis Vilnītis**, dzimis 1892. gadā Lauros Beidzis Lauru ministrijas skolu, Pleskavas lauksaimniecības skolu, Maskavas Lauksaimniecības akadēmiju, LU. Agronoms, Smiltenes lauksaimniecības iestāžu saimniecības pārzinis un skolotājs [66].

Lauksaimniecības fakultāte				
Docētāji/studenti	Vecāku nodarbošanās	LU beigšanas gads	Nodarbošanās	Liktenis pēc 1944. gada
Anita Šneidere	lauksaimnieki	LU	pētniece	Latvijā
Pāvils Zariņš	nav informācijas	LU 1938	pētnieks, docētājs	Latvijā
Paulis Bārda	lauksaimnieki	LU	agronoms	nav informācijas
Edgars Dambis	lauksaimnieki	1930	agronoms	Anglijā
Alfrēds Egle	lauksaimnieki	LU	agronoms	nav informācijas
Gotlībs Gaters	lauksaimnieki	LU	putnkopis	ASV
Jānis Jānītis	lauksaimnieki	LU	agronoms	nav informācijas
Paulis Kadils	lauksaimnieki	LU	agronoms, skolas pārzinis	nav informācijas
Ādolfs Krustiņš	lauksaimnieki	LU	mežkopis	nav informācijas
Roberts Ķikuts	tēvs lauksaimnieks, māte skolotāja	LU	agronoms	nav informācijas
Pēteris Leimanis	lauksaimnieki	LU	inženieris, kultūrtehniķis	nav informācijas
Valdemārs Mednis	lauksaimnieki	LU	agronoms	nav informācijas
Valentīns Podiņš	nav informācijas	1928	mežkopis	nav informācijas
Belizārs Radziņš	lauksaimnieki	LU	agronoms	Vācijā, ASV
Kārlis Slaucītājs	lauksaimnieki	1935	mežkopis	nav informācijas
Jānis Viķelis	lauksaimnieki	1924	mežkopis	nav informācijas
Jānis Vilnītis	lauksaimnieki	LU	agronoms, skolotājs	nav informācijas

LU Medicīnas fakultāte. Par pasniedzējiem fakultātē strādājuši: Aleksandrs Bieziņš Pētera dēls, dzimis 1897. gada 31. augustā Madonas apriņķa Patkules pagasta Dilmaņos, sīkzemnieka Pētera Bieziņa ģimenē. Mācījies Alūksnes progimnāzijā (1910–1913). Medicīnas studijas sācis 1917. gadā TU, pēc tam turpinājis Rīgā, beidzis LU Medicīnas fakultāti (1923). Kopš tā laika visu dzīvi veltījis bērnu ķirurģijai un ortopēdijai. Strādājis Rīgas pilsētas Bērnu slimnīcā, bijis LU privātdocents (no 1931), LVU docents (no 1940), LVU un Rīgas Medicīnas institūta (RMI) profesors un operatīvās ķirurģijas katedras vadītājs (no 1946), Rīgas Traumatoloģijas un ortopēdijas zinātniski pētnieciskā institūta direktora vietnieks (1960–1965). Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrijas galvenais bērnu ķirurgs. Monogrāfija „Bērnu barības vada ķīmiskie apdegumi” (1966). Sarakstījis vairāk nekā 130 zinātnisku darbu, galvenokārt bērnu ķirurģijā, ortopēdijā, traumatoloģijā un operatīvajā ķirurģijā. Miris 1975. gada 18. maijā Rīgā, apglabāts Meža kapos [67, 68].

Medicīnas fakultātē studējuši: Ērika Akmentiņš, dzimusi 1911. gadā Trapenes pagastā, beigusi LU, farmācijas kandidāte (1939) [69]. **Emīlija Balodis** (dz. Lorenca) Friča meita, dzimusi 1898. gadā Karvas pagastā. Beigusi LU (1929). Ārste Rīgas pilsētas 1. slimnīcā (1929–1930), ārste volontiere Rīgas kara slimnīcā (1930–1932), Ikšķiles, Ogresgala, Tomes rajona ārste (1932–1940) [70]. **Roberts Briedis** Andreja dēls, dzimis 1903. gada 24. decembrī Litenes pagastā lauksaimnieku ģimenē. Beidzis LU (1930). Bijis Ķemeru, Cirgaļu, Lizuma, Sinoles rajona un aizsargu pulka ārsts, Rēzeknes apriņķa ārsts, Lizuma rajona ārsts (1938), Rēzeknes 17. aizsargu pulka Jātnieku divizionā ārsts (1939), Rēzeknes apriņķa un pilsētas ārsts, Rēzeknes cietuma ārsts (1939). Darbojies Aizsargu organizācijā (1932–1940). Literāts. Emigrējis. Miris 1965. gada 25. janvārī Austrālijā, Sidnejā [71, 72]. **Olga Dibens** (dz. Diten-Vasmanis), dzimusi 1894. gadā Annas pagastā. Beigusi TU (1918), specializējusies sieviešu slimībās, ķirurģijā un dzemdību palīdzībā, Tērbatas pilsētas slimnīcas ārste (1918–1920), dzelzceļu ārste Vecgulbenē (1920–1922), beigusi LU (1922–1924), skolu ārste Rīgā (1924–1927), Jelgavas Sarkanā Krusta slimnīcas asistente (1927–1935), Jelgavas Diakoņu slimnīcas ārste (1935–1939), Jelgavas pilsētas 2. slimnīcas ārste (1939–1944) [73, 74]. **Ēvalds Ezerietis** (līdz 1940. gadam **Jēgers**), dzimis 1913. gadā Kalncempju pagasta Ezerniekos lauksaimnieku ģimenē. 1933. gadā uzsācis studijas LU Medicīnas fakultātē. Būdams 3. kursa students, brīvprātīgi sācis darbu pie akadēmiķa Paula Stradiņa tagadējā P. Stradiņa Klīniskajā universitātes slimnīcā. Kopš 1939. gada strādājis par dežurķirurgu Rīgas kara slimnīcā. Ieguvis ārsta kvalifikāciju (1940). Pēckara periodā pasniedzējs LVU Medicīnas fakultātē, bet no 1950. gada – RMI Ārstniecības fakultātē. Atestēts kā augstākās kvalifikācijas ķirurgs (1959). Pēc akadēmiķa P. Stradiņa nāves bijis P. Stradiņa Republikas klīniskās slimnīcas Ķirurģijas nodaļas vadītājs (1958–1974). Publikācijas: „Ķirurģiskās slimības” (1974, līdzautors), „Strutainā ķirurģija” (1979, līdzautors). Miris 2013. gada 21. aprīlī [75, 76]. **Alberts Felsbergs**, dzimis 1908. gadā Tērbatā (Tartu), Igaunijā, profesora Ernesta Felsberga dēls. Beidzis LU (1935), ārsts Birzgales pagastā, Rīgas un Valkas apriņķī. Arestēts Gaujienas pagastā (1940). PSRS Iekšlietu Tautas komisariāta Sevišķajā apspriedē 1941. gada 8. augustā notiesāts uz astoņiem gadiem, kurus pavadījis izsūtījumā Krievijas ziemeļos Vorkutā. Pēc izsūtījuma strādājis Ziemera ambulancē un Apes slimnīcā. Iecienīts ārsts. Miris 1975. gadā Gaujienā [77–79]. **Valdis Gavars** Jēkaba dēls, dzimis 1896. gadā Stāmerienas

pagastā lauksaimnieku ģimenē. Beidzis LU (1927), specializējies sieviešu slimībās un dzemdību palīdzībā un ķirurgijā, Rēzeknes 17. aizsargu pulka bataljona (I) ārsts (1933), Rēzeknes Latvijas Sarkanā Krusta slimnīcas direktors (1938). Apbalvots ar Atzinības krustu. Nošauts Rēzeknē čekas represiju laikā 1941. gada 30. jūnijā [80–82]. **Augusts Jansons**, dzimis 1901. gada 9. oktobrī Stāmerienas pagastā. Beidzis LU (1937). Rīgas pilsētas 1. slimnīcas ārsts (1937–1941), L. Šēnfelda klīnikas ārsts (1938–1939), Slimokases ārsts (1939–1940), Rīgas pilsētas 1. poliklīnikas ārsts (1941–1944) [83, 84]. **Jānis Jaunzems**, dzimis 1903. gadā Veclaicenes pagastā. Beidzis LU (1930), specializējies iekšējās slimībās. Rīgas pilsētas skolu ārsts (1933–1941), Rīgas pilsētas 1. ģimnāzijas ārsts (1934–1940), Rīgas pilsētas slimokases 3. ambulances ārsts (1934–1939), strādājis Rīgas pilsētas valdes veselības pārvaldē (1941–1944) [85, 86]. **Jānis Kurgēns**, dzimis 1903. gadā Alūksnē. Beidzis LU (1927). Bebru rajona ārsts (1928–1930), Alūksnē bijusi privātprakse (1930–1944) [87]. **Anna Lauks** (dz. Bērziņš), dzimusi 1902. gadā Māilupes pagastā. Beigusi LU (1928). Kalncempju un Annas pagasta rajona ārste (1929–1930), Alūksnes, Alsviķu, Ziemera pagasta ārste (1930–1939), Rīgas slimokases ārste (1939–1940), Rīgas 7. poliklīnikas ārste (1940–1944). Mirusi Kanādā [88, 89]. **Aleksandrs Misiņš**, dzimis 1889. gadā Annas pagastā. Sācis studēt medicīnu TU (1916), beidzis LU (1921). Alūksnes slimnīcas pārvaldnieks (1919–1930), Alūksnes cietuma ārsts (1921–1940), Mārkalnes pagasta ārsts (1923–1924), Alūksnes valsts darbinieku ārsts (1924–1940), Alūksnes pilsētas ārsts (1932–1944), Alūksnes ambulances vadītājs (1941–1944). Pēc kara skolas ārsts. Miris 1958. gadā [90–92]. **Alfrēds Ozoliņš** Dāvja dēls, dzimis 1897. gadā Jaunrozes Daukšānos skolotāja ģimenē. Mācījies Maskavas komercinstitūtā līdz 1919. gadam, tad studējis medicīnu LU un 1928. gadā ieguvis ārsta tiesības. Strādājis par ārstu Rīgā. Viņa dēls ir pazīstamais politiķis un ārsts Leopolds Ozoliņš [93]. **Edvards Rozenbergs**, dzimis 1897. gadā Karvā. Sācis studēt medicīnu Tērbatā (1917), beidzis LU (1924), specializējies ausu, deguna un kakla slimībās. Bijis ķirurgs Valmierā un Kuldīgā, pēc tam LOR Rīgā. 1939. gadā mainījis uzvārdu uz **Saule**, LPSR Sarkanā Krusta aktīvistis (1940–1941), dzīvojis Vācijā (no 1944), Venecuēlā (1948), Kalifornijā, ASV (1955). Miris 1981. gada 31. janvārī Kalifornijā [94–96]. **Kārlis Sika**, dzimis 1894. gadā Alūksnē, studējis medicīnu Tērbatā (1914–1918). Beidzis LU (1926). Strādājis par ārstu Cirgaļos un Rīgā. Miris 1930. gadā [97]. **Zelma Upīte** (dz. Ādiņš), dzimusi 1898. gadā Jaunlaicenes pagastā trūcīga zemnieka ģimenē. Beigusi LU. Veclaicenes Apukalna rajona ārste (1926–1934), Jaunlaicenes un Veclaicenes pagasta ārste (1934–1944), Valkas aizsargu pulka 1. eskadrona ārste (1930–1940), Otrā pasaules kara laikā ārste Apukalnā. Pēc kara ārste Jaunlaicē. Mirusi 1976. gada 23. februārī, apglabāta Apukalna kapos [98, 99]. **Arvids Vītums**, dzimis 1904. gadā Jaunrozes pagastā. Beidzis LU (1933). Kalnciema pagasta ārsts (1934–1939), Rīgas centrālcietuma ārsts (1939–1940), Saukas pagasta ārsts (1940–1944) [100]. Miris ASV. **Vilis Zaķītis**, dzimis 1905. gadā Alūksnē. Beidzis LU (1933), specializējies sieviešu slimībās un dzemdību palīdzībā. Rīgas negadījumu pārvaldes ambulances ārsts (1933–1934), Rīgas pilsētas 1. slimnīcas Dzemdību nodaļas ārsts (1934–1939), Daugavpils pilsētas slimnīcas Dzemdību nodaļas vadītājs (1939–1944). Miris ASV [101, 102]. **Monika Zirnīsis** (dz. Zariņš), dzimusi 1909. gadā Apē. Beigusi LU (1933). Slokas rajona ārste (1933–1934), Rīgas pilsētas 2. slimnīcas Patoloģijas institūta ārste (1934–1937), Rīgas centrālās kopējās

slimokases ārste (1937–1941), LU Medicīnas fakultātes Patoloģijas katedras asistente (1941–1944). Pēc 1950. gada seroloģe Ņujorkā [103, 104]. **Akselis Zvīgzne**, dzimis 1916. gadā Gaujienas pagastā. Beidzis Latvijas (Rīgas) Universitāti (1944) [105, 106]. **Eduards Žeidurs**, dzimis 1918. gadā Alūksnes pagasta Kauliņos. Beidzis LVU (1946). Alūksnes slimnīcas galvenais ārsts (1949–1959). Traumatologs ortopēds, medicīnas zinātņu doktors (1973), RMI docētājs (no 1966), profesors (1976). Miris 1987. gadā [107].

Medicīnas fakultāte				
Docētāji/studenti	Vecāku nodarbošanās	LU beigšanas gads	Nodarbošanās	Liktenis pēc 1944. gada
Aleksandrs Bieziņš	lauksaimnieki	1923	LU/LVU docētājs, ķirurgs	Latvijā
Ēvalds Ezerietis (Jēgers)	lauksaimnieki	1940	LVU docētājs, ķirurgs	Latvijā
Eduards Žeidurs	lauksaimnieki	RU/LVU 1946	RMI docētājs, ārsts	Latvijā
Monika Zirnīs, dz. Zariņš	lauksaimnieki	1933	LU asistente, ārste	ASV
Ērika Akmentiņš	nav informācijas	1939	farmaceite	nav informācijas
Emīlija Balodis, dz. Lorenss	nav informācijas	1929	ārsts	nav informācijas
Roberts Briedis	lauksaimnieki	1930	ārsts	Austrālijā
Olga Dibens dz. Diten-Vasmanis	nav informācijas	1924	ārste	nav informācijas
Alberts Felsbergs	tēvs mākslas zinātnieks	1935	ārsts	deportēts 1940–1948
Valdis Gavars	lauksaimnieki	1927	ārsts	nošauts 1941
Augusts Jansons	lauksaimnieki	1937	ārsts	nav informācijas
Jānis Jaunzems	lauksaimnieki	1930	ārsts	nav informācijas
Jānis Ķurgēns	nav informācijas	1927	ārsts	nav informācijas
Anna Lauks, dz. Bērziņš	lauksaimnieki	1928	ārste	Kanādā
Aleksandrs Misiņš	nav informācijas	1921	ārsts	Latvijā
Alfrēds Ozoliņš	tēvs skolotājs	1928	ārsts	Latvijā
Edvards Rozenbergs (Saule)	lauksaimnieki	1924	ārsts	Vācijā, Venecuēlā, ASV
Kārlis Sika	nav informācijas	1926	ārsts	nav informācijas
Zelma Upīte, dz. Ādiņš	lauksaimnieki	1926	ārste	Latvijā
Arvīds Vītums	lauksaimnieki	1933	ārsts	ASV
Vīlis Zaķītis	lauksaimnieki	1933	ārsts	ASV
Akselis Zvīgzne	nav informācijas	LU/RU 1944	ārsts	nav informācijas

LU Mehānikas fakultāte. *Par pasniedzējiem fakultātē strādājuši: Antons Kroms* Friča dēls, dzimis 1905. gadā Kalncempju pagastā lauksaimnieku ģimenē.

Beidzis LU Mehānikas fakultāti (1932). Daugavpils tehnikuma skolotājs (1932–1937), inženieris mehāniķis, Finanšu ministrijas Saimniecības racionalizācijas institūta referents, Rīgas Amatniecības skolas Mehānikas nodaļas vadītājs, LU, LVU, RU Mehānikas fakultātes asistents, lektors (1939–1944). Trimdā Vācijā Berlīnes Universitātes lektors siltumtehnikā (1946–1949). No 1951. gada ASV inženieris mašīnbūves firmā Bostonā. Rakstījis par enerģijas un siltumsaimniecības jautājumiem „Economistā”, „Dzelzeļa Vēstīs”, *Die Warme* u. c. Publicējis ap 200 darbu. Miris Masačūsetsā 1977. gadā [108, 109].

Mehānikas fakultātē studējuši: **Voldemārs Pētersons**, dzimis 1894. gadā Gaujienas pagasta Stempjos zemnieku ģimenē. Studējis Pēterburgas Politehniskajā institūtā (1914), iestājies Pāvila karaskolā Petrogradā, kuru beidzis 1915. gadā. Karojis latviešu strēlnieku bataljonā (no 1916). Latvijas armijas pulkvežleitnants. Studējis LU Mehānikas fakultātē. Apbalvots ar Krievijas ordeņiem un IV šķiras TZO. Miris 1940. gadā [110, 111]. **Konstantīns Mellups** Mārīņa dēls, dzimis 1891. gadā Bejas pagasta skolā skolotāja ģimenē. Beidzis Rīgas pilsētas reālskolu un LU. Inženieris mehāniķis. Bijis skolotājs un inspektors Rīgas amatniecības skolā un tehnikumos. Rīgas pilsētas tehnikuma un amatniecības skolas direktors [112].

Mehānikas fakultāte				
Docētāji/studenti	Vecāku nodarbošanās	LU beigšanas gads	Nodarbošanās	Liktenis pēc 1944. gada
Antons Kroms	lauksaimnieki	1932	inženieris	Vācijā, ASV
Voldemārs Pētersons	zemnieki	LU	inženieris mehāniķis, pulkvežleitnants	nav informācijas
Konstantīns Mellups	tēvs skolotājs	LU	inženieris mehāniķis, skolotājs	nav informācijas

LU Teoloģijas fakultāte. *Par docētājiem fakultātē strādājuši:* **Feliks Treijs** Oskara dēls, dzimis 1903. gadā Veclaicenes pagastā vācu mācītāja Oskara Treija ģimenē (Kārļa Kundziņa (1850–1937) mazdēls). Mācījies Rīgā vidusskolā, LU Teoloģijas fakultātē, papildinājies Francijā Sorbonnas Universitātē (1933–1934). Docētājs LU Teoloģijas fakultātē – (ebreju valoda, Vecās Derības ekseģēze) (1934–1940). Mācītājs Ģertrūdes baznīcā un Teoloģijas augstskolas docētājs (1934–1940). Otrā pasaules kara laikā kalpojis Ģertrūdes baznīcā (1940–1943), Teoloģijas augstskolas docētājs, profesors (1942–1944). Emigrējis uz Vāciju (1944), uz ASV (1949), kur Ņujorkā aprūpējis latviešu ev. lut. draudzi. No 1950. gada profesors Grīnvilas koledžā Pelsinvānijā (ASV). Miris 1958. gada 21. augustā ASV [113–115]. **Vilis Rozenieks** Jāņa dēls, dzimis 1868. gadā Ilzenē zemnieku ģimenē, studējis teoloģiju TU (1888–1896). Slokas luterāņu mācītājs (1898–1938). Slokas draudzes vēstures apkopotāja Tamāra Hedemane raksta: „Vislielākās pārbūves dievnams piedzīvoja mācītāja Viļa Rozenieka kalpošanas laikā (1898–1936). Par to viņš pats ļoti labi aprakstīja savā apcerē, ko veltīja dievnama 75. jubilejai. Mācītājs, prāvests, Trīszvaigžņu ordeņa kavalieris V. Rozenieks kalpoja Slokas draudzē līdz 1936. gadam. Vilhelms Rozenieks ar savu pašaieliedzīgo darbu nemiera laikos ir ieguvis vislielāko cieņu un pateicību no draudzes.” Rīgas apriņķa prāvests (1920–1941), Baznīcas Virsvaldes

loceklis, Baznīcas ģimnāzijas direktors, docents LU Teoloģijas fakultātē. Apbalvots ar TZO. 1941. gada martā izceļojis uz Vāciju, kur miris 1941. gadā [116–119].

Teoloģijas fakultātē studējuši: **Vilis Augstkalns** Alekša dēls, dzimis 1914. gada 17. martā Alūksnes apriņķa Mālpupes pagasta Lazdiņās zemnieku ģimenē. Pēc Mālpupes pamatskolas beigšanas divus gadus mācījies Alūksnes ģimnāzijā, Baznīcas ģimnāzijā Rīgā, LU Teoloģijas fakultātē, kuru beidzis 1937. gada 25. maijā, un 20. jūnijā ordinēts mācītāja amatā. Pēc ordinācijas nosūtīts uz Piltenes prāvesta iecirkni kā vikārs mācītāja Edgara Villes vadībā. 1937. gada rudenī sācis pildīt arī reliģijas mācības skolotāja pienākumus Ventpils ģimnāzijā un nostrādājis skolā tikai pusgadu, jo ticis aicināts kļūt par Valdemārpils draudzes mācītāju. 1938. gada 1. februārī pārcēlies uz Valdemārpili, kur bez mācītāja pienākumiem strādājis par skolotāju, pamatskolas skolēniem mācīdams ticības mācību. Valdemārpilī nostrādājis piecus gadus. 1943. gada 1. maijā iecelts par Rīgas pilsētas vikāru. 1944. gada 1. janvārī sācis strādāt par Vecgulbenes draudzes mācītāju. 1944. gada vasarā atgriezies Rīgā, īsu laiku darbojies Jēzus draudzē. 1945. gada 26. augustā ievēlēts par Lutera draudzes mācītāju. Turpmākais Viļa Augstkalna mūžs bija saistīts vienīgi ar Rīgas Lutera draudzi. Kopš 1952. gada tika noturēti četri dievkalpojumi nedēļā. Mācītājs Vilis Augstkalns bija ļoti iecienīts sprediķotājs. Būdams profesors, daudzus gadus pasniedzis reliģijas filozofiju un filozofiju Latvijas Ev. lut. baznīcas Teoloģijas seminārā. 1946. gadā salaulājies ar Veltu Stūris, ģimenē trīs bērni. 1983. gada 14. decembrī Vilis Augstkalns rakstīja Baznīcas Konsistorijai: „Jau būdams pensionēts, kopš 1981. gada 1. janvāra, esmu centies savu spēku robežās pildīt pienākumus, kas jāveic Rīgas Lutera draudzes mācītājam. Tomēr jūtu, ka mans mācītāja darbs pienācīgi neveicas. Tāpēc lūdzu mani emeritēt, atbrīvojot mani no Rīgas Lutera draudzes mācītāja pienākumiem ar 1984. gada 1. janvāri.” Jau kopš skolas gadiem rakstījis „Jaunatnes Ceļā”, samērā bieži arī „Svētdienas Rītā” un „Baznīcas Ziņās”. Pirms kara iznāca viņa dzīves laikā vienīgā iespiestā grāmata – neliela brošūra par ārmisijas darbu. Kara gados pabeidzis darbu par Kārli Irbi, bet 1944. gada oktobrī, krievu karaspēkam ieņākot Rīgā, tas ugunsgrēkā sadedzis. 1991. gadā izdots viņa darbs „Lūkas evaņģēlija praktiskā ekseģēze”. 1960. gadā piešķirts virsmācītāja zelta krusts [120]. Miris 1987. gada 6. aprīlī. **Pauls Birzulis** Eduarda dēls, dzimis 1913. gadā. Tēvs mācītājs Eduards Birzulis (dzimis Jaunrozes pagastā 1881. gadā. Beidzis Opekalna draudzes skolu (1898), Veros ieguvis tautskolotāja tiesības (1902), beidzis Pēterburgas iekšējās misijas darbinieku sagatavošanas iestādi (1903–1905), jūrnieku misioni (misionāru sagatavošana) Vācijā (1905–1907)). P. Birzulis beidzis studijas LU Teoloģijas fakultātē (1938), tajā pašā gadā ordinēts. Pēc tēva aiziešanas pensijā 1940. gadā kļuvis par Palsmanes un Aumeisteru draudzes mācītāju. Vācu okupācijas laikā aktīvi neiesaistījies politiskās norisēs, bet 1945. gada aprīlī sācis dažādos veidos palīdzēt nacionālajiem partizāniem, it īpaši Latvijas Nacionālajai partizānu apvienībai (LNPA) un tās vadītājam Emīlam Elstiņam. P. Birziņš bijis LNPA Ziemeļaustrumu Vidzemes štāba galvenais sakarnieks, kurš atbildējis par sakariem starp vairākām mežabrāļu grupām. 1946. gada 21. jūnijā apcietināts. Viņam izvirzītā apsūdzība pretpadomju darbībā pamatojās uz LPSR Kriminālkodeksa 58-1a. un 58-11. pantu. Viņš tika apsūdzēts nacionālismā, pretpadomju darbībā un mežabrāļu atbalstīšanā, turklāt izrādījās, ka 1945. gada 18. novembrī, Latvijas neatkarības dienā, dievkalpojumā Palsmanes baznīcā viņš bija

uzdrīkstējies ierosināt dziedāt Latvijas valsts himnu „Dievs, svētī Latviju!”. 1946. gada 17. oktobrī Latvijas PSR Kara tribunāls piesprieda Paulam Birzulim desmit gadus ieslodzījumā labošanas darbu noņem. Uz pieciem gadiem ieslodzījumā labošanas darbu noņem tika notiesāta arī Paula Birzuļa sieva Valda Birzule. 1947. gada ziemā P. Birzulis tika pārvests uz labošanas darbu noņemni Vorkutā, savukārt viņa sieva tika nosūtīta uz Kolimas raktuvēm. Vēlāk P. Birzulis pārvests uz Karagandas labošanas noņemni Kazahijas PSR. Atbrīvots 1955. gadā. Miris 1990. gadā [121–123]. **Paulis Brencis**, dzimis 1890. gada 21. augustā Māļupes pagasta Rutkos. Mācījies Māļupes un Jaunvāles pagasta skolā un Alūksnes 2-kl. valdības skolā, Valmieras skolotāju seminārā. Skolotājs Māļupes pagasta skolā (1919). Piedalījies Pirmajā pasaules karā, kritis austriešu gūstā, bijis skolotājs krievu gūstekņu skolā Austrijā. Izglītību turpinājis LU Teoloģijas fakultātē (1923–1934), kuru beidzis ar teoloģijas kandidāta grādu. 1935. gada 5. maijā ordinēts, no 1942. gada strādājis Rīgas pilsētas prāvesta pakļautībā [124, 125]. **Arturs Briedis** Augusta dēls, dzimis 1910. gada 24. jūlijā. Beidzis Gaujienas draudzes skolu, Rīgas pilsētas 1. ģimnāziju, LU. Bijis vikārmācītājs Ludzas un Zilupes draudzē un Rīgas Jāņa baznīcā. Apstiprināts par Burtnieku ev. lut. draudzes mācītāju (1935). Darbojies Aizsargu organizācijā (1936–1940). Miris 1986. gada 28. oktobrī Toronto, Kanādā [126, 127]. **Kārlis Briedis** Kārļa dēls, dzimis 1892. gadā Jaunlaicenes pagastā zemnieku ģimenē. Beidzis Harkovas reālskolu, Teoloģijas institūtu Rīgā, ordinēts par Rīgas pilsētas prāvesta iecirkņa vikāru (1932), Kalupes, Līvānu un Preiļu ev. lut. draudzes mācītājs (1932–1939), robežsargu mācītājs (1938–1940). Apbalvots ar V šķiras TZO. Tuvojoties karam, aizbraucis dzīvot uz Vāciju. Līvānos atgriezies vācu okupācijas laikā un līdz kara beigām kalpojis apkārtnes draudzēs. Indras ev. lut. draudzes vikārs, Kalupes, Līvānu un Preiļu draudžu mācītājs (1942–1944). 1944. gadā devies bēgļu gaitās uz Vāciju, vēlāk Ameriku. Miris 1986. gadā. K. Brieža sprediķu tekstus, rakstu publikācijas, piezīmes, kas aptver laika posmu no 1941. līdz 1972. gadam, 2002. gadā Latvijas Valsts arhīvam dāvinājusi Inese Auziņa-Smite (*Smith*) (Lielbritānija) [128–131]. **Jūlijs (Jūliuss) Roberts Egle** Jāņa dēls, dzimis 1887. gadā Bejas pagastā zemnieku ģimenē. Beidzis Valmieras skolotāju semināru (1904–1908), Mācījies TU (1917–1919), LU (1920–1922), *cand. theol.*, skolotājs (1908–1917), ordinēts (1922), Gulbenes ev. lut. draudzes mācītājs (1922–1936), Alūksnes draudzes vikārais mācītājs (1922–1924), Zeltiņu draudzes mācītājs (1936–1938). Miris 1938. gadā, apglabāts Alūksnes kapos [132, 133]. **Eduards Grāvītis**, dzimis 1913. gadā. Mācījies Alūksnes ģimnāzijā, beidzis LU (1939), *cand. theol.*, 1939. gada 29. janvārī ordinēts par Valkas prāvesta iecirkņa vikāru, 1942. gada 22. septembrī iecelts par Zeltiņu ev. lut. draudzes mācītāju, kur strādājis līdz 1945. gadam. Kara laikā, būdams kristietis un pacifists, savās mājās slēpis 13 bijušos sarkanos aktīvistus un ievainoto sarkano partizāni Noru Melnalksni. Vāciešiem atkāpjoties, savās mājās noslēpis aizvešanai sagatavotās Alūksnes slimnīcas medicīniskās iekārtas, ko pēc Sarkanās armijas ienākšanas nodevis atpakaļ slimnīcai. Viņš uzskatīts par padomju varai lojālu cilvēku, kurš brīvi varēja apmeklēt Alūksnes oficiālās iestādes. Kādā apmeklējuma reizē viņš nejauši izlasījis cilvēku sarakstu, kurus bija paredzēts arestēt, un tajā bijis arī viņa uzvārds. Lai izbēgtu no aresta, viņš aizgājis pie partizāniem Zeltiņa mežos, kur organizējis vairākas partizānu grupu saņāksmes, kurās centies apvienot Ilzenes, Zeltiņu, Alsviķu un Sinoles partizānu

grupas, lai kopīgi sagaidītu angļu palīdzību. Taču, redzēdams, ka palīdzība nenāks, lai nebūtu veltīgi cilvēku upuri, ievadījis sarunas ar čekistiem par partizānu legalizāciju. Daži mežabrāļi legalizējās, bet vairums palika mežos. No legalizētajiem partizāniem čekistiem izdevās izspiest informāciju par mežabrāļu apmešanās vietām un to atbalstītājiem, kā rezultātā tika arestēti 216 mežabrāļi un to atbalstītāji un arī mācītājs E. Grāvītis. 1945. gadā viņš notiesāts uz 10 gadiem Sibīrijas noietnēs (Abezā, Vorkutā, Kolimā). 1956. gadā atbrīvots. 1958 (vai 1957) iecelts par Matīšu draudzes mācītāju, bet pēc dažiem gadiem atbrīvots. Pēc tam strādājis Zeltiņos par dārznieku. Bijis precējies, ir dēls Mārtiņš. Miris 1973. gadā [134–136]. **Volrads Isaks** Andreja dēls, dzimis 1907. gadā Pededzes Ponkuļos zemnieku ģimenē. Beidzis Pededzes pagastskolu, Alūksnes ģimnāziju un LU. Bijis ģimnāzijas skolotājs Rīgā, Ēveles ev. lut. draudzes mācītājs. Miris 1965. gadā [137, 138]. **Oskars Kārlis Sakārnis** Aleksandra dēls, dzimis 1902. gadā Litenes pagastā zemkopja ģimenē. Beidzis LU, Ev. lut. baznīcas Teoloģijas institūtu (1930). Bijis Aizputes un Kuldīgas ev. lut. draudzes un aizsargu mācītājs. Apbalvots ar Aizsargu organizācijas Nopelnu Krustu (1939). Emigrējis uz Zviedriju (1944), tur kļuvis par draudzes mācītāju. Sarakstījis apceri „Juris Neikens kā teologs”, rakstījis presē. Miris 1978. gadā [139, 140]. **Alfrēds Sudārs**, dzimis 1906. gadā Litenes pagastā. Studējis LU tieslietas un teoloģiju. Bijis skolotājs, Carnikavas, Pēterupes un Skultes draudzes un aizsargu mācītājs. Darbs „Carnikavas, Pēterupes un Skultes baznīcas un draudzes”. Miris 1997. gadā [141, 142]. **Armīns Treijs**, dzimis 1901. gada 13. janvārī Veclaicenes pagastā vācu mācītāja Opekalnā Oskara Treija ģimenē. 1932. gadā beidzis LU,

Teoloģijas fakultāte				
Docētāji/studenti	Vecāku nodarbošanās	LU beigšanas gads	Nodarbošanās	Liktenis pēc 1944. gada
Feliks Treijs	tēvs mācītājs	LU, Sorbonna	LU docētājs, mācītājs	Vācijā, ASV
Vilis Rozenieks	lauksaimnieki		LU docētājs, prāvests	Vācijā
Vilis Augstkalns	lauksaimnieki	1937	mācītājs	Latvijā
Pauls Birzulis	tēvs mācītājs	1938	mācītājs	deportēts 1946–1955
Paulis Brenčis	lauksaimnieki	1935	mācītājs	nav informācijas
Arturs Briedis	lauksaimnieki	1935	mācītājs	Kanādā
Kārlis Briedis	lauksaimnieki	1932	mācītājs	Vācijā, ASV
Jūlijs (Jūliuss) Roberts Egle	lauksaimnieki	1922	skolotājs, mācītājs	nav informācijas
Eduards Grāvītis	lauksaimnieki	1939	mācītājs	deportēts 1945–1956
Volrads Isaks	lauksaimnieki		skolotājs, mācītājs	nav informācijas
Oskars Kārlis Sakārnis	lauksaimnieki	1930	mācītājs	Zviedrijā
Alfrēds Sudārs	lauksaimnieki		mācītājs, skolotājs	nav informācijas
Armīns Treijs	tēvs mācītājs	1933	mācītājs	Zviedrijā
Jūlijs Vējiņš	lauksaimnieki		mācītājs	nav informācijas

can. theol., 1933. gada 18. jūnijā ordinēts, 1934. gada 14. jūnijā apstiprināts par Cēsu lauku ev. lut. mācītāja adjunktū, 1935. gada 15. novembrī apstiprināts Katlakalna Olaines draudžu mācītāja amatā. 1934. gadā publicējis plašāku materiālu, kas balstās uz arhīvu studijām par mācītāju Dīcu Lielā Ziemeļu kara laikā. (Mācītājs un literāts Svante Gustavs Dīcs (*Dietz*, 1670–1723) latviešu kultūrvēsturē pārstāv t. s. Vidzemes zviedru laika periodu.) Katlakalna Olaines ev. lut. draudzes mācītājs (draudzē kalpojis no 1935. līdz 1944. gadam), dzīvojis Katlakalna mācītājmuižā. Padomju vara mācītāju Treiju 1944. gadā izlika no mācītājmuižas. Tajā pašā gadā viņš devās trimdā uz Zviedriju. Publikācija „Smiltenes draudzes mācītāja prāvesta maģistra Svantes Gustava Dīca liktenis un sadzīve ar draudzes zemniekiem Ziemeļu kara laikā” [143–145]. **Jūlijs Vējiņš** Valdemāra dēls, dzimis 1902. gada 11. decembrī Lītenes pagastā lauksaimnieku ģimenē. Beidzis LU Teoloģijas fakultāti. Kursīšu un Zvārdes mācītājs [146].

LU Veterinārās medicīnas fakultāte (VMF). *Par docētājiem fakultātē strādājuši:* **Mirdza Kļaviņa** (dz. Heinsons), dzimusi 1912. gadā 2. jūnijā Alūksnē. Studējusi LU VMF (1935–1940). Latvijā bijusi LU/RU Patoloģiskās anatomijas katedras vecākā asistente (1940–1944). Vadījusi nodarbības patoloģiskajā anatomijā un sekcijās. Emigrējusi uz Vāciju (1944). Vācijā specialitātē nav strādājusi. No 1951. gada strādājusi ASV Ņujorkas Universitātes klīnikas laboratorijā (1951–1957), Klīvlendas slimnīcas ķīmisko izmeklējumu laboratorijā (1957–1977). No 1978. gada Kanādā, pensijā. Mirusi 1987. gada 24. martā Kanādā [147, 148]. **Arturs Vītums**, dzimis 1904. gada 23. oktobrī Valkas apriņķa Annas pagastā mirtiesneša ģimenē. Studējis LA/LU VMF (1922–1930). Latvijā bijis LU VMF Patoloģiskās anatomijas katedras subasistents (1929–1930), jaunākais asistents (1930–1931), Anatomijas katedras jaunākais asistents (1931–1935), asistents (1935), vecākais asistents (1936–1938), privātdocents (1937–1938), docents un katedras vadītājs (1938–1944), VMF dekāns (1943–1944). Mācījis anatomijas un histoloģijas mācību priekšmetus. Pētījis zirga plaušu un aortas attīstību, hipofīzes uzbūvi, apasiņošanu, asinsvadu anomālijas. Ieguvis *Dr. med. vet.* grādu (1937). Apbalvots ar Kultūras fonda godalgu. Emigrējies uz Vāciju (1944), Pinnebergā bijis Baltijas Universitātes profesors (1945–1947), Minhenes Universitātes VMF Anatomijas katedras profesors (1947–1949). No 1949. gada dzīvojis ASV, bijis Vašingtonas štata universitātes VMF koledžas Pulmanā Anatomijas katedras profesors (1949–1972), Cīrihes Universitātes viesprofesors (1972–1973), profesors *emeritus* – konsultants Pulmanā (1974–1980). Apbalvots ar Vašingtonas štata universitātes goda diplomu (1976), universitātē nodibināta A. Vītuma vārdā nosauktā stipendija (1980). Publicējis vairāk nekā 50 darbus. LLU goda doktors, Latvijas Veterinārārstu biedrības goda biedrs. Publikācija „Pētījumi par zirga plaušu embrionālo attīstību” [149–151]. Miris 1999. gada 27. jūlijā ASV, Pulmanā.

Veterinārās medicīnas fakultātē studējuši: **Valentīns Šloss**, dzimis 1922. gada 10. martā Alūksnē. Beidzis Rīgas Valda Zālīša 1. vidusskolu (1935), Rīgas valsts 1. ģimnāziju (1940). Sācis studijas LU VMF (1940–1943). Iesaukts Latviešu leģionā (1943–1944), komandēts uz Fridriha Vilhelma kara veterinārkadēmiju (1944–1945), studijas nobeidzis Justus Lībiga Universitātes VMF Gīsenē (1949). Emigrējies uz Austrāliju (1950). Melburnas Universitātes VMF (1965–1985) veicis pasniedzēja un zinātnisko darbu, strādājis Universitātes pērtiķu audzētavā (1985–1992).

20 zinātnisku publikāciju un vienas grāmatas autors [152]. **Pauls Arturs Ziemelis**, dzimis 1913. gada 30. jūlijā Valkas apriņķa Ziemera pagasta Šļukumā dzirnavnieka ģimenē. Beidzis reālgimnāziju Rīgā, studējis LU VMF (1932–1940), studiju laikā dienējis 1. Siguldas kājnieku pulkā (1937–1939). Strādājis par Tukuma apriņķa Jaunpils rajona veterinārārstu (1941–1944). Mobilizēts Latviešu leģionā (1944). Bijis padomju armijas gūstā un filtrācijas nometnē (1945). Pēc atgriešanās Latvijā strādājis par veterinārārstu vairākās Latvijas vietās. Miris 2001. gada 14. februārī, apglabāts Iecavas kapos [153]. **Verners Zvirbulis**, dzimis 1910. gada 3. augustā Valkas apriņķa Jaunlaicenes pagastā. Beidzis Gaujienas Valsts ģimnāziju, studējis LU VMF (1935–1939). Veterinārārsts Veterinārajā departamentā (1939), karadienestā (1939–1940), Liepājas Valsts veterinārajā dienestā (1943). Emigrējis uz Vāciju (1944), kur strādājis par veterinārārstu. Pārcēlies uz ASV (1950), kur Ziemeļdakotā strādājis savā specialitātē. Miris [154].

Veterinārās medicīnas fakultāte				
Docētāji/studenti	Vecāku nodarbošanās	LU beigšanas gads	Nodarbošanās	Liktenis pēc 1944. gada
Mirdza Kļaviņa, dz. Heinsone	nav informācijas	1940	LU/RU VMF	Vācijā, ASV
Arturs Vītums	tēvs miertiesnesis	1935	LU/RU VMF docētājs	Vācijā, ASV
Valentīns Šloss	nav informācijas	1943	veterinārmedicīna	Vācijā, Austrālijā
Pauls Arturs Ziemelis	tēvs dzirnavnieks	1940	veterinārārsts	PSRS filtrācijas nometnē 1945
Verners Zvirbulis	lauksaimnieki	1939	veterinārārsts	Vācijā, ASV

Kopsavilkums

Divos rakstos ir apkopota informācija par 129 personām no Malēnijas – kultūrvēsturiskās Vidzemes teritorijas, kurā runāja augšzemnieku dziļajā latgaliskajā izloksnē [155], t. i., no Alūksnes un tās apkārtnes pagastiem. Šīs personas ir saistītas ar Latvijas Universitāti gan kā docētāji, gan darbinieki, gan studenti un neilgajā laika sprīdī no Latvijas valsts nodibināšanas līdz pirmajai tās okupācijai aktīvi iesaistījās jaunās valsts celtniecībā vai gatavojās šim darbam, izglītojoties un iegūstot noteiktu profesiju. Jau 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā, vēl atrodoties Krievijas impērijas sastāvā, Malēnijas censoņi izglītojās Tērbatas, Pēterburgas, Maskavas, Pleskavas, Rīgas u. c. universitātēs un institūtos [156]. Pēc Latvijas Universitātes nodibināšanas tās pasniedzēji galvenokārt bija latvieši, kas bija studējuši un strādājuši Krievijas augstskolās vai Rīgas Politehniskajā institūtā. No malēniešiem LU sāka strādāt Rīgas Politehnisko institūtu beigušais arhitekts Pauls Kampe, būvinženieris, ģeodēzists Alvilis Buholcs, būvinženieris Eduards Ramanis, TU beigušais teologs Vilis Rozenieks, Pēterburgas Universitāti beigušais Longins Ausējs, Kijevas komercinstitūtu beigušais Eduards Balodis u. c. Vēlāk par LU docētājiem un pētniekiem kļuva arī LU beigušie Leons Āboliņš, Leonīds Slaucītājs, Oto Mellis, Jānis Biķis, Arturs Berkolds, Arnolds Kazaks (Kaseks), Aleksandrs Bieziņš, Antons Kroms, Fēlikss Treijs, Pāvels Zariņš, Kārlis Plukšs u. c. [157].

LU studenti pirmajos gados pēc Latvijas valsts nodibināšanās galvenokārt bija citās augstskolās studijas iesākušie latvieši, piemēram, TU Teoloģijas fakultātē studijas sāka Jūlijs Roberts Egle, TU Medicīnas fakultātē – Olga Dibens un Aleksandrs Misiņš, Aleksandrs Bieziņš, Pēterburgas Universitātes Matemātikas un dabaszinību fakultātē – Leons Āboliņš, Oto Mellis, Leonīds Slaucītājs u. c., bet studijas nobeidza LU [158]. Tāpat arī LU studēja cilvēki ar darba stāžu, visbiežāk skolotāji, lai paaugstinātu kvalifikāciju vai iegūtu citu specialitāti. Nostiprinoties Latvijas valsts ekonomikai un pilnveidojoties pamata un vidējās izglītības sistēmai, par studentiem galvenokārt kļuva vietējo ģimnāziju beidzēji.

Malēnijas galvenā saimniecības nozare 20. gs. divdesmitajos un trīsdesmitajos gados bija lauksaimniecība, tādēļ studenti nāca no lauksaimnieku un zemnieku ģimenēm. Arī skolotāju ģimeņu bērni tiecās studēt, mazāk no amatnieku un ierēdņu ģimenēm, kuru īpatsvars Malēnijā salīdzinājumā ar lauksaimniekiem bija ievērojami mazāks.

Vairums tekstā minēto personu kļuva par savas izraudzītās nozares labiem speciālistiem un ieņēma atbildīgus valsts un pašvaldības amatus. Tā Longīns Ausējs bija Rīgas pilsētas domnieks un skolu valdes loceklis (1925–1928), II un III Saeimas deputāts, Izglītības komisijas vadītājs (1925–1932), Eduards Balodis – Tautas padomes loceklis (substitūts) Latgales frakcijā (1918–1920), LU Kooperācijas katedras privātdocents (no 1926), profesors (no 1937), Arnolds Jūlijs Tomsons – Ārlietu ministrijas Juridiskās nodaļas vadītājs, Alvilis Buholcs – aerofotogrammetrijas pamatlicējs Latvijā, Eduards Bisenieks – Valsts kontroles revidents, Latvijas Amatniecības kameras ģenerālsekrētārs, Latvijas Lauksaimniecības kameras Revīzijas komisijas loceklis, Aleksandrs Bieziņš – bērnu ķirurgs un ortopēds, profesors, Gotlībs Gaters – Zemkopības ministrijas Lauksaimniecības ražojumu eksporta daļas vadītājs, Edmunds Dimiņš – Iekšlietu ministrijas Baznīcu un konfesiju departamenta direktors, Pauls Kupčs – Jelgavas Skolotāju institūta inspektors un direktors, Latvijas Skolu departamenta direktors u. c. [159].

Par nopelniem valsts un sabiedrības labā 21 no tekstā minētajām personām apbalvota ar Triju Zvaigžņu ordeni, sešas ar Lāčplēša Kara ordeni, sešas ar Atzinības krustu un arī ar citiem Latvijas un ārzemju apbalvojumiem.

Vairums malēniešu, kas studēja LU, nestrādāja savā dzimtajā pusē, jo iegūtā specializācija bija pilnvērtīgāk realizējama citās Latvijas vietās. Tomēr daži atgriezās. Visvairāk tādi bija ārsti. Alberts Felsbergs bija Ziemera pagasta un Apes slimnīcas ārsts, Jānim Ķurgēnam bija privātp prakse Alūksnē (1929–1939), Anna Lauks – Alūksnes pagastu ārste (1929–1939), Aleksandrs Misiņš visu mūžu nostrādāja par ārstu Alūksnē, Zelma Upīte pēc LU beigšanas turpmāko mūžu strādāja par Jaunlaicenes un Veclaicenes pagasta ārsti, Jūliuss Roberts Egle bija Alūksnes draudzes vikārais mācītājs (1922–1924), Zeltiņu draudzes mācītājs (1936–1938) u. c. [160].

1940.–1941. gada Latvijas okupācijas laikā daudzi speciālisti un atbildīgi darbinieki tika atbrīvoti no darba par nepakļaušanos jaunajai varai un 1941. gada 14. jūnijā masu deportāciju laikā izsūtīti uz Krievijas soda nometnēm, kur septiņi sodīti ar nāvi vai miruši nometņu necilvēcīgajos apstākļos 1942. gadā. Represijas turpinājās arī pēc 1944. gada otrreizējās padomju okupācijas, lai gan daudzi inteliģences pārstāvji bija emigrējuši uz Rietumvalstīm (no šeit uzskaitītajiem 39, bet par daudzdu likteniem pēc 1944. gada nav informācijas) [161].

Pēc kara Latvijā palikušajiem, kam tika saskatīta (inkriminēta) sadarbība ar vācu okupantiem vai piedalīšanās pretestības kustībā (sadarbošanās ar nacionālajiem partizāniem), bija jāzicē dažāda smaguma represijas – 10 vai vairāk gadi soda nometnēs (Eduards Grāvītis, Pauls Birzulis, Aleksandrs Pelēcis), filtrācijas nometnēs (Pauls Ziemeļis) vai atbrīvošana no darba (Ludmika Blūma tika padzīta no LVU Arhitektūras fakultātes).

Daži, kas nenonāca konfliktā ar padomju varu vai jau neatkarīgās Latvijas laikā bija iesaistījušies komunistiskajā pretdarbībā Latvijas valstij (Ernestīna Niedra, Pāvils Zariņš), guva panākumus arī pēckara gados. Citi, profesionāli veicdami savu darbu, deva lielu ieguldījumu pēckara Latvijas sabiedrības uzturēšanā, kā Aleksandrs Bieziņš, Eduards Žeidurs, Ēvalds Ezerietis, Vilma Greble, Jānis Biķis, Nikolajs Brakšs, Vilis Augstkalns u. c. [162].

Vairums emigrējušo, kas bija beiguši LU vai sākuši tajā studijas, bija savu spēju plaukumā un, pārvarējuši trimdas apstākļu grūtības, sekmīgi turpināja Latvijā iesākto profesionālo darbību. Piemēram, Arturs Vītums, Leons Āboliņš, Leonīds Slaucītājs, Pauls Kampe, Pauls Kupčs, Alvilis Buholcs, Arturs Berkolds, Alfrēds Gaters u. c. [163].

Secinājumi

1. No pētījumā reģistrētajām 129 personām no Malēnijas, kas strādāja un studēja astoņās LU fakultātēs, visvairāk bija Medicīnas fakultātē (20), Lauksaimniecības fakultātē (17), Filoloģijas un filozofijas fakultātē (14) un Teoloģijas fakultātē (14).
2. LU strādājušie un studējušie aktīvi piedalījās jaunās valsts veidošanā un nostiprināšanā, ieņēma nozīmīgus amatus un vadīja atbildīgus valsts dienestus.
3. Pēc pirmās padomju okupācijas 1940. gadā daudzas darbā minētās personas zaudēja darbu vai tika represētas.
4. Otrā pasaules kara beigās vairums to, kas palika Latvijā arī kara laikā, emigrēja uz Rietumvalstīm.
5. Pēc kara Latvijā palikušie turpināja iesākto darbu profesijā, visvairāk medicīnā un pedagogijā, daļa tika represēti, pazemināti darbā vai izsūtīti uz soda nometnēm.

VĒRES

1. *Latviešu konversācijas vārdnīca. 1.–12. sēj.* Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1927–1940, VIII sēj., 15301.–15302. sl.
2. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 240. lpp.
3. *Zinātne Tēvzemei, divdesmit gadi 1918–1938.* Rīga: Latvijas Universitāte, 1938, 4.–9. lpp.
4. *Augstākās tehniskās izglītības vēsture Latvijā. 2. daļa. Tehniskās fakultātes Latvijas Universitātē, Rīgas Universitātē, Latvijas Valsts universitātē 1919–1958.* Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, 2004, 442. lpp.
5. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 74. lpp.
6. Šaurums G. *Tērbatas Universitāte 1632–1932.* Rīga: autora apgāds, 1932, 206. lpp.
7. *Latviju enciklopēdija. Papildinājumi.* Līdijas Švābes redakcijā. Stokholma: Trīs Zvaigznes, 1962, 26. lpp.

8. *Augstākās tehniskās izglītības vēsture Latvijā. 2. daļa. Tehniskās fakultātes Latvijas Universitātē, Rīgas Universitātē, Latvijas Valsts universitātē 1919–1958.* Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, 2004, 422. lpp.
9. Turpat, 424. lpp.
10. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 87. lpp.
11. *Latvijas padomju enciklopēdija. 1.–10. sēj.* Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1981–1988, 7. sēj., 182. lpp.
12. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 385. lpp.
13. Pieejams: <http://www.biblioteka.lv/Libraries/veclaicenes-pagasta-biblioteka/novadpetnieciba.aspx> (Kārlis Plukšs).
14. *Latvijas armijas augstākie virsnieki 1918–1940. Biogrāfiska vārdnīca.* Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Nordik, 1998, 56. lpp.
15. *Triju zvaigžņu gaismā. I daļa. 1924–1940.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1997, 168. lpp.
16. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 16. lpp.
17. *Valmieras (Valkas) skolotāju semināra audzēkņi 1894–1919. Vēsturiski un biogrāfiski materiāli.* Rīga: Valmieras (Valkas) skolotāju semināra audzēkņu biedrība Rīgā, 1936, 149. lpp.
18. Pieejams: http://biographien.lv/A_dizc.html (Pēteris Akmentiņš).
19. Pieejams: <http://www.gulbenesbiblioteka.lv/index.php/lv/novads/novadnieks/medicina/gaters/>
20. *Latvijas padomju enciklopēdija. 1.–10. sēj.* Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1981–1988, 3. sēj., 608. lpp.
21. Pieejams: http://www.tradicijas.lv/?page_id=270
22. Pieejams: <http://nekropole.info/lv/Aleksandrs-Pelecis>
23. Pieejams: <http://pelecalasitava.lv/aleksandrs-pelecis-aluksne-talsi/>
24. *Latvijas armijas augstākie virsnieki 1918–1940. Biogrāfiska vārdnīca.* Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Nordik, 1998, 419.–420. lpp.
25. *Triju zvaigžņu gaismā. I daļa. 1924–1940.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1997, 173. lpp.
26. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 440. lpp.
27. Pieejams: <http://www.albibl.lv/?go=novadnieki&id=viens&subid=1420644694> (Jānis Zaube).
28. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 105. lpp.
29. *Valmieras (Valkas) skolotāju semināra audzēkņi 1894–1919. Vēsturiski un biogrāfiski materiāli.* Rīga: Valmieras (Valkas) skolotāju semināra audzēkņu biedrība Rīgā, 1936, 248.–250. lpp.
30. *Triju zvaigžņu gaismā. I daļa. 1924–1940.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1997, 308. lpp.
31. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 345. lpp.
32. Turpat, 356. lpp.
33. *Baltijas skolotāju seminārs 1870–1919.* Red. Ed. Tomāss. Rīga: Bij. Baltijas skolotāju semināra audzēkņu un skolotāju biedrības izdevums, 1940, 450.–451. lpp.
34. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 393. lpp.

35. Pieejams: <http://www.estars.lv/raksti/2/3075>
36. *Valmieras (Valkas) skolotāju semināra audzēkņi 1894–1919. Vēsturiski un biogrāfiski materiāli.* Rīga: Valmieras (Valkas) skolotāju semināra audzēkņu biedrība Rīgā, 1936, 263 lpp.
37. Pieejams: <http://www.albibl.lv/?go=novadnieki&id=viens&subid=1421418604> (Sakvārmis).
38. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 452. lpp.
39. *Triju zvaigžņu gaismā. I daļa. 1924–1940.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1997, 173. lpp.
40. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 88. lpp.
41. *Augstākās tehniskās izglītības vēsture Latvijā. 2. daļa. Tehniskās fakultātes Latvijas Universitātē, Rīgas Universitātē, Latvijas Valsts universitātē 1919–1958.* Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, 2004, 425. lpp.
42. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 443. lpp.
43. Turpat, 557. lpp.
44. Turpat, 475. lpp.
45. *Zinātne Tēvzemei, divdesmit gadi 1918–1938.* Rīga: Latvijas Universitāte, 1938, 189., 193. lpp.
46. *Latvijas padomju enciklopēdija. 1.–10. sēj.* Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1981–1988, 10. sēj., 563. lpp.
47. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 54. lpp.
48. Turpat, 120. lpp.
49. Pieejams: <http://vpb.valka.lv/?p=1013>
50. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 146.–147. lpp.
51. Turpat, 174. lpp.
52. Pieejams: <http://www.faqs.org/people-search/gaters/>
53. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 210. lpp.
54. Turpat, 227. lpp.
55. Turpat, 273. lpp.
56. Turpat, 283. lpp.
57. Turpat, 299. lpp.
58. Turpat, 331. lpp.
59. *Triju zvaigžņu gaismā. I daļa. 1924–1940.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1997, 361. lpp.
60. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 386. lpp.
61. Turpat, 400. lpp.
62. Veigners I. *Latvieši rietumzemēs un vēl dažās zemēs.* Rīga: Drukātava, 2009, 978 lpp., personu tematiskais rādītājs 38., 846. lpp.
63. *Triju zvaigžņu gaismā. I daļa. 1924–1940.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1997, 330. lpp.
64. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 446. lpp.
65. Turpat, 525. lpp.

66. Turpat, 527. lpp.
67. Vīksna A. Aleksandrs Bieziņš (1897–1975). *Pa ārstu takām*. Rīga: Avots, 1990, 136.–137. lpp.
68. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 73. lpp.
69. Pieejams: <http://nekropole.info/lv/Erika-Akmentina>
70. Pieejams: http://www.biographien.lv/B_dizc.html (Emīlija Balodis).
71. Pieejams: <http://www5.acadlib.lv/PVP/0000001544.htm>
72. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 95. lpp.
73. Šaurums G. *Tērbatas Universitāte 1632–1932*. Rīga: autora apgāds, 1932, 210. lpp.
74. Pieejams: http://biographien.lv/D_dizc.html
75. *Latvijas padomju enciklopēdija. 1.–10., sēj.* Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1981–1988, 3. sēj., 244. lpp.
76. Pieejams: <http://www.latvus.lv/prof-dr-hab-med-evalds-ezerietis-26121913-21042013>
77. *Es sapni par dzimteni pagalvī likšu. 1. sēj.* Rīga, 1993, 396. lpp.
78. Pieejams: www.lvi.lv/lv/visas_datubazes/strukturanal.doc
79. Pieejams: http://www.myheritage.lv/person-2000032_64265881_64265881/alberts-ernests-rihards-felsbergs
80. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts*. Rīga, 1938.
81. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 174. lpp.
82. *Latvieši padomju vergu nomelnēs un izsūtījumā*. Rīga, 1993.
83. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts*. Rīga, 1938.
84. Pieejams: <http://nekropole.info/lv/Augusts-Jansons-09.10.190>
85. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts*. Rīga, 1938.
86. Pieejams: http://biographien.lv/J_dizc.html (Jānis Jaunzems).
87. Pieejams: http://biographien.lv/K_dizc.html (Jānis Ķurgēns).
88. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts*. Rīga, 1938.
89. Pieejams: http://biographien.lv/L_dizc.html (Anna Lauks).
90. Šaurums G. *Tērbatas Universitāte 1632–1932*. Rīga: autora apgāds, 1932, 199. lpp.
91. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts*. Rīga, 1938, 53. lpp.
92. Pieejams: http://biographien.lv/M_dizc.html (Aleksandrs Misiņš).
93. Harju R. *Ar Dāvja Ozoliņa vārdu*. Rīga: Kultūrkapitāla fonds, 2003, 152.–153. lpp.
94. Šaurums G. *Tērbatas Universitāte 1632–1932*. Rīga: autora apgāds, 1932, 202. lpp.
95. *Latviešu ārsti pasaulē*. Galv. red. P. Apinis, sast. A. Vīksna. Rīga, 1993, 52. lpp.
96. *Nekrologs. LĀZA Apkārtraksts*, 1981, Nr. 120, 24.–25. lpp.
97. Šaurums G. *Tērbatas Universitāte 1632–1932*. Rīga: autora apgāds, 1932, 196. lpp.
98. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts*. Rīga, 1929, 1939.
99. Pieejams: http://aluksniesiem.diena.lv/news/article.html?xml_id=18815
100. Pieejams: http://www.biographien.lv/V_dizc.html (Arvīds Vītums).
101. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts*. Rīga, 1938.
102. Pieejams: http://www.biographien.lv/V_dizc.html
103. *Latvijas medicīniskā personāla saraksts*. Rīga, 1938.

104. Pieejams: http://www.biographien.lv/Z_dizc.html (Monika Zirnis).
105. Pieejams: http://www.biographien.lv/Z_dizc.html (Aleksis Zvīgzne).
106. Pieejams: <http://www.gulbenesbiblioteka.lv/bam/veseliba/slimnica.html>
107. *Latvijas padomju enciklopēdija. 1.–10. sēj.* Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1981–1988, 10. sēj., 70. lpp.
108. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 445. lpp.
109. *Augstākās tehniskās izglītības vēsture Latvijā. 2. daļa. Tehniskās fakultātes Latvijas Universitātē, Rīgas Universitātē, Latvijas Valsts universitātē 1919–1958.* Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, 2004, 445. lpp.
110. *Latvijas armijas augstākie virsnieki 1918–1940.* Biogrāfiska vārdnīca. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Nordik, 1998, 363.–364. lpp.
111. *Triju zvaigžņu gaismā. I daļa. 1924–1940.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1997, 161. lpp.
112. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 336. lpp.
113. Turpat, 494. lpp.
114. Veigners I. *Latvieši rietumzemēs un vēl dažās zemēs.* Rīga: Drukātava, 2009, 978 lpp., personu tematiskais rādītājs 38., 917. lpp.
115. *Malienas Ziņas*, 1995, 11. oktobris.
116. Šaurums G. *Tērbatas Universitāte 1632–1932.* Rīga: autora apgāds, 1932, 164. lpp.
117. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 417. lpp.
118. Feldmanis R. *Latvijas baznīcas vēsture. 2. izdevums.* Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2011.
119. Pieejams: www.slokasdraudze.lv/faili/Zvans_FEBRUARIS.docx
120. Pieejams: <http://rigasluteradraudze.lv/par-mums/draudzes-macitaju-hronologija/vilis-augstkalns>
121. Pieejams: <http://www.nmkk.lv/PublikaPrieksmetuInformacijasApskate.aspx?ID=667600>
122. *Es sapni par Dzimteni pagalvī likšu. Latvieši padomju vergu nometnēs un izsūtījumā.* Atmiņu un dokumentu krajums. I. 1963, 174. lpp.
123. Turčinskis Z. *Ziemeļvidzemes mežabrāļi.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011, 161.–162. lpp.
124. *Malienas Ziņas*, 1995, 11. oktobris.
125. Pieejams: www.nekropole.lv
126. *Malienas Ziņas*, 1995, 11. oktobris.
127. Pieejams: www.nekropole.lv (Arturs Briedis).
128. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 95. lpp.
129. *Triju zvaigžņu gaismā. I daļa. 1924–1940.* Rīga, 1997, 332. lpp.
130. Harju R. *Ar Dāvja Ozoliņa vārdu.* Rīga: Kultūrkapitāla fonds, 2003, 20. lpp.
131. Pieejams: <http://www.livanub.lv/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=325> (Kārlis Briedis).
132. *Valmieras (Valkas) skolotāju semināra audzēkņi 1894–1919. Vēsturiski un biogrāfiski materiāli.* Rīga: Valmieras (Valkas) skolotāju semināra audzēkņu biedrība Rīgā, 1936, 162. lpp.
133. Pieejams: biographien.lv/E_dizc.html

134. Turčinskis Z. *Ziemeļvidzemes mežabrāļi*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011, 399 lpp.
135. Vītola I. *Rūgtais vērmelņu kauss*. [Gulbene]: Vītola izdevniecība, 2011, 248 lpp.
136. Pieejams: <http://nekropole.info/lv/Eduards-Gravitis-20.08.1913>
137. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 206. lpp.
138. Pieejams: vpb.valka.lv/wp-content/uploads/2010/10/Novadnieki.xls
139. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 429. lpp.
140. Pieejams: biographien.lv/S_dizc.html (Oskars Sakārnis).
141. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 465. lpp.
142. Pieejams: <https://www.google.lv/#q=alfrēds+sudārs+skolotājs>
143. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr. 3, 1934, 223.–233. lpp
144. Pieejams: http://katlakalns.lv/box/files/katlakalna_zvans/kkb220.pdf
145. Pieejams: http://biographien.lv/T_dizc.html (Armīns Treijs).
146. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 519. lpp.
147. Keidāns P., Afanasjevs J., Parčinskis O. Latvijas Universitātes Veterinārmedicīnas fakultātes mācībspēki emigrācijā pēc Otrā pasaules kara. *LU Raksti*, 693. sēj. *Zinātņu vēsture un muzejniecība*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 1999, 197. lpp.
148. Preinbergs G. *Latvijas veterinārārstu biogrāfiskā enciklopēdija*. Rīga: Pārtikas un veterinārais dienests; Mantojums, 2004, 89. lpp.
149. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 535. lpp.
150. *Zinātne Tēvzemei, divdesmit gadi 1918–1938*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1938, 189., 397. lpp.
151. Preinbergs G. *Latvijas veterinārārstu biogrāfiskā enciklopēdija*. Rīga: Pārtikas un veterinārais dienests; Mantojums, 2004, 67.–68. lpp.
152. Turpat, 590. lpp.
153. Turpat, 98. lpp.
154. Turpat.
155. Markus D., Raipulis J. *Radošie malēnieši un viņu valoda*. Rīga: LZA Vēstis, 2010, 216 lpp.
156. Raipulis J. *Malēnieši citzemju mācību iestādēs. Kultūrvēstures avoti un Alūksnes novads*. Rīga: LZA Vēstis, 2013, 248.–274. lpp.
157. Raipulis J. Latvijas Universitātes pasniedzēji un studējošie no Malēnijas 1919–1940. *LU Raksti*, 800. sēj. *Zinātņu vēsture un muzejniecība*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 163.–174. lpp.
158. Turpat.
159. Turpat.
160. Turpat.
161. Turpat.
162. Turpat.
163. Turpat.

Summary

The article continues the theme that was launched in the previous volume of articles. The data about persons from Malenia region that have worked and studied at the various faculties of the University of Latvia from 1919 to 1940 have been collected. The article encompasses information about the persons from Malenia who used to study or work at the faculties of Architecture, Philology and Philosophy, Chemistry, Agriculture, Medicine, Mechanics, Theology and Veterinary. The information collected in the current publication has been found in different sources of literature about 129 persons that were described because of their significant role in economics, culture, education, science, public policy and environment protection of Latvia. The main goal of this research is to gain insight into the education activity and success achieved by the people from Malenia region and their contribution to the overall growth of Latvia until the first occupation in 1940.

Keywords: *People from Malenia region, lecturers and researchers, University of Latvia, teacher, architect, farmer, physician, theologian, veterinary, professional education.*

Concerning the Biography of Professor M. Zīle (1863–1945) *Par profesora M. Zīles (1863–1945) biogrāfiju*

Kostyantyn K. Vasylyev

Odessa National Medicine University
Ukraine, Odessa, 65082, 2 Valikhovskij Lane
E-mail: *vasylyev-sumy@mail.ru*

Yuriy K. Vasylyev

Sumy State University
Ukraine, Sumy, 4007, 2 Rimskiy-Korsakov St.
E-mail: *vasylyev.sumy@gmail.com*

The article devoted to M. Zīle (1863–1945), Professor Therapist of the Medical Faculty, University of Latvia, who was the Rector of the University in 1927–1929. Some new information has been presented about the Odessa period in his life and activities (1898–1922). Explanation and clarification of Odessa realities of those years are provided. Thus, this publication complements the comprehensive work of M. Baltiņš “Professor Mārtiņš Zīle: Passage of Life and Scientific Ideas” that was published in 2014 in the biographic bibliography “Professor Mārtiņš Zīle: Life and Work” (the book series “The Rectors of the University of Latvia”).

Keywords: Odessa, the history of therapy, Mārtiņš Zīle.

In 2014 the bibliography “Professor Mārtiņš Zīle: Life and Work” was published in the book series “The Rectors of the University of Latvia”. The detailed M. Baltiņš’s work “Professor Mārtiņš Zīle: Passage of Life and Scientific Ideas”, wherein Professor Zīle’s previous studies were summarized, was available in the publication [1].

The purpose of the current report is not to repeat the already known information about Professor Zīle, instead, it aims to add some data to the Odessa period of his life and activity, explanation and clarification of the Odessa realities in 1898–1922. First of all, we will rely on M. Zīle’s personal file discovered during the preparation of the archive of Odessa National Medical University for transferring the remaining files for the period 1920–1941 to the State Archive of Odessa region [2].

Professor Zīle’s biographies contained the reference to the fact that chronic lung disease forced him to move to the south of the Russian Empire. At the end of 1893 he settled in the Crimea. It was known from M. Zīle’s personal file that until October 20 / November 3, 1896 (hereinafter the dates have been affixed both according to the Julian calendar, that was used in the Russian Empire, as well as the Gregorian calendar), i.e., the date of his service assignment in Sevastopol land infantry battalion as junior doctor, he was nowhere in the service. Concerning this, M. Zīle’s reply to the request for replenishment of his official lists of service [2. – Sheet 31] remained.

However, Zile was a surgeon only for a brief period, and in June 22 / July 4, 1897 he was dismissed from the service.

In 1898, M. Zile moved to Odessa, the fourth most populous city of the Empire (after St. Petersburg, Moscow and Warsaw). Odessa held more opportunities for the doctor to find a job. Odessa Evangelical Hospital, opened for the Odessa Germans and German colonists, living in adjacent to Odessa settlements [3], opened its doors on 1892. In 1900 the dissector for conducting microscopic and bacteriological studies in this hospital has a vacancy and Dr. Zile, who was Evangelical Lutheran, took it [4. – P. 7].

The Evangelical Hospital needed funds as it engaged in charity. In 1901, Dr. Zile arranged an amateur charity concert, which gave the hospital 654 rubles [5. – P. 4]. However, his work in the hospital did not continue for long. The list of attending staff was included in the report of the Evangelical Hospital in 1902, but his name was not found therein [6].

In 1900 M. Zile was appointed a physician in Odessa real school of St. Paul [7]. This school was founded back in 1858 as a German *Realschule* of St. Paul at the Evangelical Lutheran Church, and in 1876 the program and its statutes were in full conformity with the Charter of the real schools of the Russian Empire (the founder of the church council of St. Paul's Lutheran church). Incidentally, Leib Bronstein, in future Lev Davidovich Trotsky (1879–1940), received his secondary education there in 1889–1895.

In the 1920–1930s German school No. 38 was housed in the building of St. Paul's *Realschule*. During the Second World War it was destroyed [8. – P. 238–256], but the Church still adorns Odessa city. It was built in 1895–1897 on the foundation of the church dating back to the 1820s. and its author was German architect G. K. Scheurembrandt)). The Zile's were parishioners of the Lutheran church located at the address Nowoselsky Str. 68.

The Ziles lived near, just in two blocks from the Lutheran church. We have not succeeded to find the information about him in the published “Address-calendar of Odessa city government in 1898”, however, his surname had been entered into Odessa subsequent references [9]. By 1906, M. Zile was residing at Dvoryanskaya Str. 8. The house on the street corner of Sadovaya Str. had a double numbering, i.e., Sadovaya Str. 9 (N. Shvarts's apartment house, built in 1890, the architect Ts. E. Zelinsky) [10. – P. 35].

No data about him can be found for 1907. Another address appeared in Odessa directory from 1908, – Sadovaya Str. 16 [11]. The house No. 16 in Sadovaya Str. was just a few dozen meters from the Ziles previous residential address (the building at Sadovaya Str. 16 was built back in 1844, and in 1895–1896 it was reconstructed by the architect V. M. Kabiolsky, and the owner of the house was A. A. Romanenko). M. Zile's private file indicates that in 1918 he lived in the same house No. 16, in the ninth apartment [2. – Sheet 29].

It is worth noting that K. Y. Balodis (1889–1964), a graduate of Novorossiysk University, V. P. Filatov's (1875–1956) disciple, who became a Professor, the Head of the Department of Ophthalmology of Riga Medical Institute, and G. I. Thomson (1862–1933), Professor, the Head of the Department of Obstetrics and Gynecology

at Odessa Medical Institute lived in the same house at the same time [12. – P. 114]. The latter, according to the Latvian historians of medicine, was also presumably an ethnic Latvian. In the late 1980s one of us, while collecting materials about G. I. Thomson, communicated with a grandson of Professor, who lived with his family in the same house, in the apartment No. 8 [13].

One more addition with regard to Sadovaya Str. – after the assassination of P. A. Stolypin (1862–1911), it was renamed Stolypin Str. and in 1920 Stolypin Str. was renamed once again. That time it was renamed in honor of the revolutionary, Bolshevik, People's Commissar of Justice of the Soviet Ukraine A. I. Khmel'nitsky (1889–1919), and this street name remained unchanged until 1941 and then, as today, it regained its original name, Sadovaya Str. [14. – P. 20–21].

The Medical Faculty of Novorossiysk University was opened in 1900. Two buildings housing Theoretical departments and five clinical buildings were built for the University. They were located within the boundaries of Paster Str., Olgievskaya Str. and Valihovsky lane. Zīle's biography testifies that he conducted research in the laboratory of Professor Physiologist B. F. Verigo (1860–1925). The Department of Physiology (with the physiological laboratory, which was sometimes called the "physiological Institute") occupied the same room as presently, i.e., the first floor of the left wing of "Medical Laboratories" building (Olgievskaya Str. 4; the architect N. K. Tolvinsky) [15. – P. 20–22].

M. Zīle's petition, addressed to the Rector of Novorossiysk University, dated February 18 / March 3, 1903, has been preserved and contains his request for permission to "be appointed to Professor Verigo's physiological institute". The words "Agreed. B. Verigo" and the resolution of the rector "Allowed with fee payment" mark that document. The following year, in March 6/19, 1904, M. Zīle repeatedly wrote a formal request addressed to the rector again. He asked for permission to undertake volunteer position in Novorossiysk University, following the example of the previous year. The rector's resolution was obtained and, just like in 1903, M. Zīle paid 25 rubles [16].

In December 19, 1905 / January 1, 1906, M. Zīle was taken on by the Department of Private Pathology and Therapy of Novorossiysk University as one of the private-senior lecturers. The Department of Private Pathology and Therapy had no hospital for in-patients but, at the same time, the Head of the Department was the Director of Central outpatient clinic of the Medical Faculty of Novorossiysk University, which was housed in the building specially built for that purpose (Valihovsky lane 5; the architect A. O. Bernardatsti).

It should be noted that since February 1909 Friedrich Bezais (1882–1925) worked as a supernumerary assistant at the Department of Private Pathology and Therapy of Novorossiysk University. With the beginning of the First World War, he was enlisted in the army, and in 1917 he returned to service in Novorossiysk University, and moved to the Department of Medicinal Chemistry. He became an Assistant Professor of the University of Latvia in 1922 [17].

In June 24 / July 7, 1917, a resolution of the Provisional Government of Russia on the establishment of posts of Assistant Professors at Universities was adopted. The Medical Faculty of Novorossiysk University decided to introduce full-time

Assistant Professors in some Departments. The Department of Private Pathology and Therapy was among the last ones to implement that decision. In May 29 / June 11, 1918 the Board of Novorossiysk University elected Assistant Professor Zile a full-time Assistant Professor of general therapy at the Department of Private Pathology and Therapy.

Higher medical Courses enrolling female students were opened in Odessa in 1910. The theoretical departments thereof were located in the building specially purchased for the purpose in Vneshnyaya Str. 2 (since 1926 – Mechnikov Str. That two-storey house, preserved to the present day, was erected in 1833–1835, the architect F. K. Boffo). Pharmacology classes were led by Professor Pharmacologist of Novorossiysk University, P. Ya. Borisov (1864–1916). The classes were held in the building dedicated to the courses.

In connection with P. Ya. Borisov's death private-senior lecturer Zile had been elected the Head of the Pharmacology Department, as well as Higher Medical Course and Head of that department until the middle of 1920, when the Higher Medical Courses were merged with the Medical Faculty of Novorossiysk University to form an independent university, i.e., Odessa Medical Institute (OMI; in 1921–1922 it was called Odessa Medical Academy, at present it is Odessa National Medical University). Additionally, in the spring semester of 1920, M. Zile headed the Department of Medical Diagnosis with propaedeutic clinic in the Higher Medical Courses.

The municipality provided a room in the Old City Hospital (Paster Str. 5, 1804–1821; the architects J. F. Thomas de Thomon, F. Frapoli, D. Frapoli, an engineer E. H. Ferster; at present, the building requires major repairs) for propaedeutic (it was also called diagnostic) Clinic of the Higher Medical Courses. The clinic, after the formation of OMI, became the 2nd diagnostic (propaedeutic) clinic in the OMI. Heads of departments in the Higher Medical Courses did not have the title of professor, instead, they were called “teachers”, but after the establishment of Soviet power in Odessa in 1920 all of them, including Assistant Professor Zile, automatically became professors, as a consequence of their positions as heads of their Departments and clinics. [18. – P. 307–328].

The correspondence dating from 1908 in connection with M. Zile's assignment to the position of medical specialist at Odessa Kasperovskaya community of the Russian Red Cross Society's Sisters of Charity was preserved in his private file held in archives [2. – Sheets 44–45]. The Community of the Odessa Red Cross Society's Sisters of Charity, opened in 1878, was called “Kasperovskaya” on behalf of the local Orthodox miraculous icon, Kasperovskaya Mother of God. In 1891, the Community moved into their own house in Mariinskaya Str. 3 (the architect A. O. Bernardazzi; the second floor was added in 1905–1906).

The building inhabited by the Sisters of Charity also housed a dispensary. The construction of a construct two-story building began in 1896, according to the plans of the architect S. A. Landesman (Italian Boulevard 7, a street corner of Mariinskaya Str.). The dispensary of Kasperovskaya Community was opened in 1898 on the ground floor of that building. The dispensary moved from the house No. 3 in Mariinskaya Str., and in 1899 the Community hospital started functioning on the first floor of that building [19].

In 1913, the chairman of the Odessa local government of the Russian Red Cross requested the Rector of Novorossiysk University whether there were no objections on his behalf to the presentation private-senior lecturer Zīle for the awarding the Order of St. Stanislaus Grade 3 of his merits in the Red Cross Society.

In 1913, the chairman of the Odessa local department of the Russian Red Cross sent request to the Rector of Novorossiysk University concerning awarding of private-senior lecturer Zīle with Order of St. Stanislaus Grade 3 due to his merits for the Red Cross Society.

The positive reply for the nomination of Assistant Professor Zīle [2. – Sheets 46–47] for the award was received from the Rector. The private file contains no information as to whether M. Zīle was awarded the Order or not.

After the outbreak of the First World War, M. Zīle dedicated a part of his time for the work in the infirmary that was deployed by the Evangelical Lutheran parish of St. Paul's Evangelical Hospital, as well as in the almshouses building at the Lutheran church (the grand opening of the infirmary took place in September 12 / 25, 1914).

There were several pavilions in the territory of the Evangelical Hospital (Belinsky Str. 11; at present the regional TB dispensary). Some of them were demolished, but the three-story building, hostel for Sisters of Charity ("House of the Sisters of Mercy"; the architect P. U. Klein), built in 1902–1903 in the back yard of the hospital, has been preserved to the present day. That was the building where Odessa Evangelical hospital for wounded soldiers was deployed.

In January 29, 1917, the Chief Representative of the Russian Red Cross Society under the armies of the Southern Front and the Black Sea Fleet inquired from the trustee of the Odessa School District whether there were no obstacles on his behalf with regard to advancing the private-senior lecturer Zīle from the Novorossiysk University for the highest award to acknowledge his efforts at the above-mentioned infirmary [2. – Sheet 32]. The trustee of the Odessa School District requested the opinion of the rector, who replied that on his behalf there were no obstacles to nominating the private-senior lecturer Zīle for the highest award [2. – Sheet 33]. There was no information in M. Zīle's private file, whether the award was conferred. It was only noted that back in 1913 he was awarded a bronze medal to commemorate the 300th anniversary of the reign of the Romanov dynasty.

In 1908, 1909, 1911 and 1913 M. Zīle was sent abroad to implement scientific work during the period of summer vacations. His rank of collegiate assessor was endorsed in 1900, and in 1906 – the rank of the court counsellor.

In August 21, 1921 Professor Zīle notified the rector of receiving a notice from the University of Latvia Medical Faculty about his election as a Professor in the Department of Therapy Clinic. Consequently, he requested a permission to respond to the Embassy of Latvia in Moscow, confirming the following: Firstly, he was willing to take the post. Secondly, there were no obstacles on behalf of OMI. Thirdly, that it was not possible to leave Odessa immediately [2. – Sheet 20]. A copy of the letter to the Rector OMI to the Latvian Embassy, wherein it was stated that Professor Zīle accepted elected post at the University of Latvia with the consent of OMI, and his departure was delayed until completion of all work, preserved [2. – Sheet 23].

Since Professor Zīle was leaving for Latvia, in February 20, 1922 he was excluded from the lists of Odessa Medical Academy as of February 21 of the same year by the order of the Department of Medical Education in the regional Committee for Specialised Science and Vocational Education [2. – Sheet 18]. By that time, Professor Zīle was registered by the Soviet regime as a citizen of Latvia. His wife, son and his son's wife departed to Latvia with him.

Thus concluded the Odessa period of life and work of Professor Mārtiņš Zīle.

LITERATURE

1. Baltiņš M. Profesors Mārtiņš Zīle (1863–1945): mūža ritums un zinātniskās idejas. *Profesors Dr. med. Mārtiņš Zīle: dzīve un darbs*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, pp. 33–62.
2. Личное дело М. Зиле. 1905–1922 годы. 47 листа. На начало 2015 г. занесено в опись дел за 1920–1941 гг., передаваемых из архива Одесского национального медицинского университета в Государственный архив Одесской области под № 423.
3. Васильев К. К. *Одесская евангелическая больница. Немцы России: энциклопедия*. Т. 2. Москва, 2004, с. 700–702.
4. *Отчет правления Евангелической больницы в Одессе за 1900 г.* Одесса, 1901, 33 с.
5. *Отчет правления Евангелической больницы в Одессе за 1901 г.* Одесса, 1902, 89 с.
6. *Отчет правления Евангелической больницы в Одессе за 1902 г.* Одесса, 1903, 36 с.
7. Доктор медицины г. М. Зиле назначен <...>. *Одесские новости*, 1900, 11 сентября, № 5069, с. 3.
8. Плесская-Зебольд Э. Г. *Одесские немцы. 1803–1920*. Одесса, 1999, 520 с.
9. *Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1899 год*. Одесса, 1898, с. 286; *Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1900 год*. Одесса, 1899, с. 245; *Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1901 год*. Одесса, 1900, с. 292; *Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1903 год*. Одесса, 1903, с. 714; *Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1904 год*. Одесса, 1904, с. 622; *Вся Одесса. Адресная и справочная книга на 1904/5-й год*. Одесса, 1904, с. 76; *Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1905 год*. Одесса, 1905, с. 634; *Вся Одесса. Адресная и справочная книга на 1906 год*. Одесса, 1906, с. 76.
10. Пилявский В. А. *Здания, сооружения, памятники Одессы и их зодчие*. Справочник. Одесса, 2010, 274 с.
11. *Вся Одесса. Адресная и справочная книга на 1908 год*. Одесса, 1908, с. 434; *Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1911 год*. Одесса, 1911, с. 221; *Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1912 год*. Одесса, 1912, с. 241; *Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1913 год*. Одесса, 1913, с. 245; *Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1914 год*. Одесса, 1914, с. 246; *Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1915 год*. Одесса, 1915, с. 225.
12. Арутюнова И. В., Мотырева Н. Н. *Указатель памятников и памятных мест по городу Одессе*. Одесса, 2011, с. 114.
13. Васильев К. К. Профессор Г. И. Томсон. *Из истории медицины*. Вып. 19. Рига, 1990, с. 173–176; Васильев К. К. Братья Томсоны: акушер-гинеколог Герман Иванович (1862–1933) и языковед Александр Иванович (1860–1935). *Science, higher education, technologies, medicine, humanities in the Baltic – past and present. Abstracts of the 21st International Baltic conference on the history of science. Riga, 13–15 October, 2003*. Riga, 2003, pp. 260–261.

14. Нетребский В. П., Шерстобитов В. В. Краеведческие прогулки «С». Кн. I. Одесса, 2014, 124 с.
15. Васильев К. К. *Медицинский факультет Новороссийского университета. 1900–1920 гг.* Одесса, 2008, 403 с.
16. Государственный архив Одесской области. Ф. 45, оп. 5, д. 5075, лл. 1–2.
17. Васильев К. К. Безайс, Фридрих Яковлевич. *Российское научное зарубежье: Библиографический справочник.* Москва: Парад, 2011, с. 89.
18. Васильев К. К. *Медицина Южной Пальмиры.* Одесса, 2009, 419 с.
19. Васильев К. К. Одесская Касперовская община сестер милосердия. *Медицинская сестра*, 1991, № 1, с. 32–34.

Kopsavilkums

Rakstā par Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes terapijas profesoru M. Zīli (1863–1945), kurš no 1927. līdz 1929. gadam bija šās augstskolas rektors, sniegti jauni dati par viņa dzīves un darbības posmu Odesā (1898–1922), kā arī skaidrotas to gadu Odesas norises. Tādā veidā šī publikācija papildina M. Baltiņa respektablu darbu „Profesors Mārtiņš Zīle: mūža ritums un zinātniskās idejas”, kas 2014. gadā publicēts biogrāfiskajā bibliogrāfijā „Profesors Dr. med. Mārtiņš Zīle. Dzīve un darbība” (grāmatu sērija „Latvijas Universitātes rektori”).

Atslēgvārdi: *Odesa, terapijas vēsture, Mārtiņš Zīle.*

Medicīnas administratīvās sistēmas Latvijā 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā *Administrative Medical Systems in Latvia in the 19th and Early 20th Century*

Arnis Viksna

Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs
Antonijas iela 1, Rīga, LV-1360
E-pasts: arnis.viksna@mvm.lv

Rakstā apkopoti dati par medicīnas administrācijas veidošanos tagadējā Latvijas teritorijā. Balstoties uz arhīvu dokumentiem un publicēto literatūru, sniegts koncentrēts pārskats par Sabiedriskās aizgādības kolēģijām, guberņas Ārstniecības pārvaldēm, apriņķa ārstiem, pilsētas ārstiem, lauku ārstniecību, zemstu medicīnu, dzelzceļa ārstniecību, cietuma medicīnu, militāro medicīnu, Sarkano Krustu, labdarības organizācijām, privāto medicīnu u. c., pie tam medicīnas iestāžu skaits aplūkotajā laika posmā strauji pieauga. Nozīmīga vieta piederēja privātai iniciatīvai, bet vienlaikus pastāvēja tendence nemantīgos iedzīvotājus nodrošināt ar bezmaksas palīdzību. Medicīnas administratīvā sistēma kopumā atbilda sava laikmeta iespējām un daļēji tika pārmantota Latvijas Republikas iedzīvotāju veselības aprūpē un padomju veselības aizsardzības sistēmā.

Atslēgvārdi: medicīnas administrācija, Latvija, 19. gadsimts un 20. gadsimta sākums.

Tagadējā Latvijas teritorija 18. gadsimtā (1721., 1772. un 1795. gadā) pilnībā nonāca Krievijas impērijas sastāvā, un pakāpeniski izveidojās stabila administratīvi teritoriāla sistēma, kas saglabājās vairāk nekā gadsimtu līdz pat Latvijas Republikas proklamēšanai 1918. gadā. Tajā ietilpa Vidzeme jeb Vidzemes guberņas (t. s. Lielvidzemes) četri dienvidu apriņķi (Rīgas, Cēsu, Valmieras un Valkas), Kurzemes guberņas (agrākās hercogistes) desmit apriņķi un Latgale jeb Vitebskas guberņas trīs rietumu apriņķi (Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas). Dzimtbūšanas atcelšana Kurzemē un Vidzemē notika 1817. un 1819. gadā, bet Latgalē krietni vēlāk – kopā ar impēriju 1861. gadā, tas ļoti ietekmēja norišu gaitu un savdabību.

Latvijas medicīnas vēstures literatūrā pavīd dati par medicīnas administratīvās sistēmas veidošanos šai laikā, kā arī iedzīvotāju veselības aprūpes procesu attīstību, taču tie nav pietiekami sistematizēti un aplūkoti kopumā, kas uzlūkojams par šā darba mērķi. Ilustrācijai var nosaukt Konstantīna Vasiļjeva un līdzautoru padomju laika darbus ar fragmentāru aplūkojumu un absolūtu Latgales ignoranci [1].

Bez publicētās literatūras, kurā ieskanas katram laikmetam atšķirīgs vērtējums (piemēram, padomju literatūrā akcentēti sociālie momenti un mēģināts saskatīt pat šķiru cīņu), pietiekami plašs, visumā izsmeļošs un tikpat kā neapgūts ir arhīva dokumentu klāsts, vispirms jau Latvijas Valsts vēstures arhīvā (LVVA), bet nedaudz arī Krievijas un Baltkrievijas arhīvos.

Aplūkojumu mēģināts dalīt pa noteiktām administratīvām sistēmām līdz ar sabiedrisko un privāto iniciatīvu. Likumdošanā pastāvēja visu impēriju aptveroši nosacījumi un tajā pašā laikā jūtamas atšķirības un pietiekami raksturīgas īpatnības Baltijā gan pilsētās, gan laukos. Savukārt Latgalē tās nosacītās atšķirtības pēc veidojās savdabīga medicīnas administratīvā sistēma, kas vairāk bija raksturīga impērijas centrālajām guberņām, bet ne Baltijai, proti, Vidzemei un Kurzemei, kas lielākoties jāaplūko kopā.

Nopietnāka interese vispirms par militāro, bet pēc tam par civilo medicīnu jeb ārstniecību Krievijas impērijā modās 18. gadsimta sākumā līdz ar Pētera I veiktajām reformām un centieniem tuvināties Eiropai, taču gadsimta beigās jauns pacēlums sekoja ķeizarienes Katrīnas II valdīšanas laikā. Viņa bija iniciatore svarīgai 1775. gada reformai, kuras rezultātā tapa civiliedzīvotāju medicīniskās aprūpes pirmā valstiskā sistēma Krievijā. Reforma ieviesa divlīmeņu administratīvo dalījumu: guberņa un apriņķis, pie tam katram gubernatoram tika pakļauta jaunizveidota iestāde – **Sabiedriskās aizgādības kolēģija** (*Приказ общественного призрения, Collegium für allgemeine Fürsorge*). Šādas kolēģijas tika izveidotas pakāpeniski, sākot no centrālām un turpmāk cenšoties aptvert visas 50 guberņas. Tās bija pirmās valsts iestādes Krievijā ar noteiktām sociālām funkcijām, jo to uzdevums bija gādāt par dažādiem dzīves pabērniem un līdzās pārējam pārraudzīt vairākus ar iedzīvotāju veselības aprūpi saistītus jautājumus, „Dievam tīkamu” (*богоугодные*) iestāžu – slimnīcu, patversmju, bāriņu namu u. tml. – atvēršanu un uzturēšanu. Kolēģijas darbību tieši pārraudzīja gubernators, vadībā bija pa diviem katras kārtas (muižnieku, tirgoņu, zemnieku) vēlētiem pārstāvjiem [2].

Sabiedriskās aizgādības kolēģija Vidzemes guberņā tika izveidota 1784. gadā Rīgā, Kurzemes guberņā – 1796. gadā Jelgavā (tūlīt pēc hercogistes pievienošanas impērijai 1795. gadā), un Vitebskas guberņā – arī 1796. gadā; ar Latgali tā bija saistīta maz, jo sākotnējā darbība aptvēra tikai guberņas centru.

Diezgan raksturīga bija un literatūrā vairāk aplūkota ir Vidzemes guberņas Sabiedriskās aizgādības kolēģijas darbība. Savu pirmo iestādi Rīgas Citadelē tā uzcēla 1786. gadā cietuma, slimnīcas un vājprātīgo nama vajadzībām, kas tika iesaukta par dolhauzi svarīgākās aprūpējamo kategorijas vārdā [3]. Vājprātīgie bija iemitināti pirmā nodalījuma trešajā stāvā, par viņiem gādāja apriņķa ārsts; plašāku aprakstu par to snieguši Johans Kristofs Broce (1742–1823) [4] un Oto fon Hūns (1764–1832) [5]. Ar laiku apstākļi šai iestādē, ko savā apmeklējumā 1819. gadā atzina imperators Aleksandrs I, bija kļuvuši neapmierinoši, tālab tika nolemts celt jaunu mītni [6]. Ēka Cīdadeles ielā 12 turpmāk tika izmantota kā cietums un noliktava un ir saglabājusies līdz mūsu dienām; pēc renovācijas 1999. gadā – biroju centrs.

Aleksandra Augstumu iestāde sāka celt 1820. un atklāta 1824. gadā Sarkan-
daugavas malā. Tā nosaukta pēc skanstes, no kuras 1710. gadā krievu karaspēks Aleksandra Meņšikova vadībā tika apšaudījis Rīgu. Iestādē bija piecas pietiekami zīmīga profila nodaļas:

- 1) pārmācības nams,
- 2) darba nams,
- 3) nespējnieku nams,
- 4) prostitūtu patversme (veneriskā nodaļa) un
- 5) trakonams (psihiatriskā nodaļa) [7].

Iestāde savas uzraudzības funkcijas pakāpeniski zaudēja, jo 1866. gadā tika slēgti pārmācības nams un darba nams, bet nespējnieku nams jeb patversmes tipa slimnīca pastāvēja līdz 1918. gadam, kad palika tikai veneriskā nodaļa (slēgta 1944. gadā) un psihiatriskā nodaļa, kuru darbu mūsdienās turpina Rīgas Psihiatrijas un narkoloģijas centrs (Tvaika ielā 2).

Līdzīgu iestādi 1824. gadā Jelgavā izveidoja Kurzemes guberņas Sabiedriskās aizgādības kolēģija, izmantojot kara lazareti, kas bija iebūvēta agrākos hercoga zirgu staļļos. Tā tika atklāta 1825. gadā un darbojās līdz 1918. gadam, bet ēkas tika pamestas 1921. gadā un vairs nav saglabājušās. Jelgavā bez pārmācības nama, darba nama, nabagu nama un garīgo slimnieku nodaļas vēl bija dzemdību un acu slimību nodaļa jeb „savādi kambari priekš tādiem, kas ar acīm slimi, un arī priekš atstātām dzemdētājām” [8]. Arī šī iestāde pakāpeniski atbrīvojās no uzraudzības funkcijām un pārvērtās par slimnīcu [9], turklāt pie dzemdību nodaļas no 1826. gada darbojās Latvijā pirmā vecmāšu skola [10].

Latvijas Valsts vēstures arhīvā ir saglabāts plašs Vidzemes guberņas Sabiedriskās aizgādības kolēģijas fonds [11], kas jau daļēji izmantots un publicēts medicīnas vēstures literatūrā, it īpaši par Aleksandra Augstumu iestādes ārstniecisko darbību [12], toties par tikpat plašajiem Kurzemes guberņas Sabiedriskās aizgādības kolēģijas un tam pakļautās iestādes fondiem [13] pētnieku interese līdz šim bijusi minimāla. Viņu vērtībai paslīdējis garām arī atbilstošs Vitebskas guberņas Sabiedriskās aizgādības kolēģijas fonds Baltkrievijas Centrālajā valsts vēstures arhīvā Minskā [14], kur kaut kam tomēr vajadzētu būt arī par Latgali.

Tālākas administratīvās attīstības gaitā 1797. gadā katrā guberņā tika izveidota **Ārstniecības pārvalde**. To vadīja inspektors, kuram bija divi palīgi – operators un akušieris. Vidzemes guberņā Rīgā pirmais inspektors bija Hermanis Būrmans, Kurzemes guberņā Jelgavā – Kārlis Šeinefogels, bet Latgale, kā jau iepriekš norādīts, ietilpa Vitebskas guberņā. 1865. gadā guberņas Ārstniecības pārvalde tika reorganizēta un turpmāk saucās guberņas pārvaldes Ārstniecības nodaļa, ko vadīja inspektors un viņa palīgs. Par inspektoriem strādāja pieredzējuši ārsti, vairumā gadījumu ar medicīnas doktora grādu.

Ārstniecības pārvalde, resp., Ārstniecības nodaļa, vadīja un kontrolēja ārstnieciskās palīdzības un sanitārās uzraudzības darbu guberņā, apkopoja statistiku un gatavoja pārskatus. Tās tiešā pakļautībā bija aprīnķa ārsti.

Dokumenti par Vidzemes guberņas Ārstniecības pārvaldes un nodaļas darbību LVVA ir saglabājušies ļoti nepilnīgi [15] un acīmredzami izputināti Pirmā pasaules kara laikā, cenšoties tos evakuēt uz Iekškrīeviju. Par Kurzemes guberņu savukārt pētniekiem ir pieejams ļoti plašs, bet līdz šim maz izmantots dokumentu klāsts [16], toties Latgales izpētei, raksturojumam un vērtējumam noderīgu dokumentu Rīgā atrodams pamaz [17], un meklējumi jāveic Minskā, kur glabājas Vitebskas guberņas pārvaldes Ārstniecības nodaļas pamatdokumenti [18]. Ikgadējie guberņu darbības pārskati glabājas Krievijas impērijas Iekšlietu ministrijas Medicīnas departamenta ārkārtīgi plašajā fondā Krievijas Centrālajā valsts vēstures arhīvā Sanktpēterburgā [19], kam padomju laikā Latvijas pētnieki ir pievērsuši nedaudz uzmanības, bet tagad starpvalstu ierobežojumu pēc tas ir grūtāk veicams.

Nākamais medicīnas administratīvās sistēmas lejupejošais pakāpiens bija **apriņķa ārsts**. Šāds amats tika izveidots pēc tam, kad Krievijas impērijā 1775. gadā tika

noteikts teritoriālais dalījums apriņķos, un tā ieviešana notika pakāpeniski: Vidzemes guberņā 1783. un 1784. gadā, Latgalē – pēc Vitebskas guberņas Ārstniecības pārvaldes izveidošanas 1797. gadā. Kurzemes guberņā bija no hercogistes mantots administratīvais dalījums pilskunga iecirkņos jeb tiesās, kas 1819. gadā tika pārdēvētas par apriņķiem; medicīnas administratīvā sistēma pa pilskunga un virspilskunga iecirkņiem tur bija sākusi veidoties jau 18. gadsimtā. Laika posmā no 1755. līdz 1824. gadam apriņķa ārsta amats ar viņam (ja bija nepieciešams) pakļautu kanceleju tika izveidots visos 17 Latvijas apriņķos (sk. 1. tabulu).

1. tabula

Apriņķa ārsta amata izveidošana Latvijas apriņķos [20]

Apriņķis	Gads	Apriņķis	Gads
Dobeles	1755	Kuldīgas	1796
Aizputes	1769	Tukuma	1796
Grobiņas	1769	Ventspils	1796
Cēsu	1783	Daugavpils	1797
Rīgas	1783	Ludzas	1798
Valkas	1784	Rēzeknes	1820
Valmieras	1784	Ilūkstes	1824
Bauskas	1796	Talsu	1824
Jaunjelgavas	1796		

Apriņķa ārsta funkcijas un pienākumi bija saistīti ar infekcijas slimību izplatības ierobežošanu, apdzīvoto vietu sanitārā stāvokļa uzlabošanu, medicīniskās palīdzības sniegšanu mazturīgiem iedzīvotājiem, apriņķa slimnīcas vadību, tiesu medicīnas ekspertīzi, visu apriņķa teritorijā izvietoto slimnīcu, aptieku un citu dziedniecības iestāžu, kā arī ārstu un pārējo medicīnas darbinieku likumisko uzraudzību un kontroli, pārskatu sastādīšanu un iesniegšanu utt. Protams, paveikt visu prasīto nebija apriņķa ārsta spēkos, un viņš visai nosacīti spēja ietekmēt iedzīvotāju veselības aprūpi. Apriņķa ārstam bija vairāki palīgi – feldšeri, vecmātes, katrs ar savām stingri noteiktām funkcijām. Lai iegūtu apriņķa ārsta tiesības, bija jāapgūst īpašs kurss universitātes Medicīnas fakultātē un jānoliek eksāmens.

LVVA atsevišķs fonds ir tikai Kuldīgas apriņķa ārstam [21].

Jūtot, ka apriņķa ārsts ne vienmēr ir spējīgs tikt galā ar uzdotiem pienākumiem, pakāpeniski vispirms lielākās, tad pārējās pilsētās viņam līdztekus darbojās **pilsētas ārsts**. Arī šis medicīnas administratīvais amats sāka veidoties pēc aplūkotās 1775. gada reformas, bet Kurzemes guberņā atbilstoši hercogistes tradīcijām divās lielākajās pilsētās jau 18. gadsimtā.

Īpašā stāvoklī bija Rīga, kur pilsētas ārsta jeb fiziķa (*Stadt-Physicus*) amats bija izveidots jau viduslaikos, 1360. gadā. Pirmais to ieņēma ķirurgu un bārdzīņu cunftes meistars Heinrihs, no rātes saņemot 40 māru gada algu uz Lieldienām, Jāņiem, Miķeļiem un Ziemassvētkiem. Viņš gādāja par tīrību un kārtību pilsētā, cīnījās ar lipīgām slimībām, kā arī sniedza bezmaksas palīdzību mazturīgiem iedzīvotājiem. No 1637. gada strādāja divi – pirmais un otrs fiziķis (vicefiziķis) jau ar medicīnas doktora grādu, bet vēlāk pilsētas algoto ārstu skaits pieauga līdz astoņiem 19. gadsimta beigās [22].

Atbilstoši 1836. un 1843. gadā izdotiem noteikumiem [23] pilsētas ārstam bija jāveic medicīniski policejiski un sabiedriski sanitāri pienākumi, jāuzrauga pilsētas sanitārais stāvoklis, jākontrolē tirdzniecība, jāapkaro epidēmijas, jāvada pilsētas slimnīcas darbība u. tml. Taču, tā kā ārstu nepietika, īpaši Latgalē, šis administratīvais amats (līdzīgi aprīņķa ārstam) bieži bija vakants. Piemēram, 1874. gadā Ludzas aprīņķī strādāja tikai viens ārsts, kas vienlaikus ieņēma visus medicīnas administratīvos amatus [24]. Pēdējais pilsētas ārsta amats Latvijā tika aizņemts stipri vēl 1894. gadā (sk. 2. tabulu).

2. tabula

Pilsētas ārsta amata izveidošana Latvijas aprīņķos [25]

Pilsēta	Gads
Rīga	1360
Liepāja	1769
Jelgava	1793
Limbaži	1812
Valmiera	1834
Aizpute	1837
Valka	1839
Rēzekne	1840
Jaunjelgava	1843
Daugavpils	1846

Pilsēta	Gads
Cēsis	1847
Ventspils	1847
Bauska	1851
Grobiņa	1853
Kuldīga	1853
Tukums	1861
Ludza	1870
Palanga	1876
Dobeles	1894

Viens no vissvarīgākajiem pilsētas ārsta pienākumiem bija pilsētas slimnīcas vadība, kā tas bija nelielās aprīņķa pilsētās, bet lielākās, kur arī slimnīcas bija jau dīgākas, amats jau tika dalīts, slimnīcai ieceļot īpašu virsārstu jeb direktoru. Vairumā aprīņķu centru slimnīcas izveidoja 19. gadsimta pirmajā trešdaļā, kur iezīmīgs bija slimnieku masveida pieplūdums, piemēram, sakarā ar pirmo holēras epidēmiju 1831. gadā. Specializētas nodaļas šais slimnīcās sāka parādīties 19. gadsimta beigās.

Darbību raksturojoši dokumenti LVVA ir saglabāti par Bauskas [26], Cēsu [27], Daugavpils [28], Kuldīgas [29], Liepājas [30], Limbažu [31] un Ludzas pilsētas slimnīcu [32].

Lielākajā Latvijas pilsētā laika gaitā izveidojās īpaša **Rīgas ārstnieciskā un sanitārā iekārta**, jo jau viduslaikos pilsētā bija hospitāļi un līdzīgas sociālās aprūpes iestādes, ietverot ārstniecības elementus, tāpat pastāvēja noteikta ārstnieciskā personāla hierarhiskā kārtība. 1802. gadā tika izveidota Trūcīgo aizgādniecība jeb Nabagu direktoriāts (*Armendirectorium, Попечительство о бедных*), kura pārziņā līdztekus dažāda veida patversmēm un palīdzības iestādēm pieaugušajiem un bērniem atradās arī slimnīca. Aizgādniecība sekmēja ārstnieciskās palīdzības uzlabošanu pilsētā un pastāvēja līdz 1887. gadam un turpmāk līdz 1904. gadam kā Trūcīgo uzraudzības komisija [33] (*Armenamt; Комиссия по призрению бедных*).

Trūcīgo aizgādniecība 1803. gadā nodibināja nabagu slimnīcu (*Armenkankenhaus, больница для бедных*). No 1887. gada tā saukta piedienīgākā vārdā par pilsētas slimnīcu un kopš 1910. gada ir Rīgas pilsētas 1. slimnīca [34] – šobrīd vecākā stacionārās dziedzniecības iestāde Latvijā. 1834. gadā šajā slimnīcā pirmo reizi Latvijā sāka veidot

specializētas nodaļas, plašāka celtniecība norisa 1870.–1873., 1900.–1909. u. c. gados, un līdz pat Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes nodibināšanai 1919. gadā Rīgas 1. slimnīca bija arī klīniskās medicīnas zinātnes centrs Latvijā [35].

No 1867. gada darbojās Rīgas pilsētas domes Sanitārā komisija [36] un līdztekus tai no 1904. gada Slimnīcu komisija [37], kas abas (ar nelielu pārtraukumu 1919. gadā) jau kā nodaļas pastāvēja līdz 1921. gadam, kad tika apvienotas un izveidota pilsētas Veselības nodaļa (vēlāk valde).

Bez 1. slimnīcas Rīgas pilsētas pārraudzībā atradās vairākas citas ārstniecības iestādes. 1862. gadā kā privātu dziedniecības iestādi dibināto Sarkankalna psihiatrisko slimnīcu pilsēta nopirka 1872. gadā un ievērojami paplašināja, uzbūvējot jaunus korpusus [38]. Pēc Otrā pasaules kara tajā iemitināja Traumatoloģijas un ortopēdijas zinātniskās pētniecības institūtu, kas kopš 1994. gada ir Traumatoloģijas un ortopēdijas slimnīca. 1891. gadā tika nodibināts Rīgas leprozorijs, kas pastāvēja līdz 1937. gadam, pēc kara 1945. gadā – Rīgas pilsētas infekcijas slimību slimnīca, bet tagad – Rīgas Austrumu klīniskās universitātes slimnīcas Latvijas Infektoloģijas centrs [39]. 1899. gadā tika atklāta Džeimsa Ārmitsteda Rīgas pilsētas bērnu slimnīca, kas mūsu dienās ir Bērnu klīniskā universitātes slimnīca [40]. Visbeidzot 1910. gadā atklāja Rīgas pilsētas 2. slimnīcu, ko pēc Otrā pasaules kara sauca par Republikas klīnisko slimnīcu, tagad – Paula Stradiņa Klīniskā universitātes slimnīca [41].

Rīgas pilsētas Sanitārajai komisijai, ko izveidoja 1867. gadā, sākotnēji bija pakļauti četri sanitārie ārsti (pa vienam katrā no pilsētas četrām daļām – Iekšrīgā, Pēterburgas, Maskavas un Jelgavas priekšpilsētā), kas gādāja par pilsētas sanitāro uzraudzību, kā arī trīs ārsti tiesu medicīnas ekspertīzes veikšanai. Pieaugot darba apjomam pilsētas straujās izaugsmes dēļ, šo ārstu skaits tika palielināts. 1893. gadā tika atklāta pilsētas dezinfekcijas iestāde. Sanitārā komisija pārraudzīja arī 1881. gadā izveidotās baku potēšanas iestādes darbību un četru glābšanas iestāžu darbību, kas iekšpilsētā dibinātas jau 1792., Maskavas un Jelgavas priekšpilsētā – 1812., Pēterburgas priekšpilsētā – 1818. gadā. Savukārt 1884. gadā tika atklāta jaunuzceltā pilsētas sekciju kamera jeb morgs Maskavas ielā [42].

Bez Rīgas īpaši sanitārie ārsti bija vēl tikai divās Latvijas pilsētās. Daugavpilī šo amatu pirmais 1863. gadā ieņēma Dmitrijs Okuņevs (1835–1888) [43], bet Jelgavā – Eduards Krīgers (1838–1911) 1901. gadā [44].

Savdabīga, bet Latvijā maz izplatīta medicīnas administratīvā forma bija **kroņa īpašuma ārsts**, varbūt tāpēc, ka arī šāda īpašuma forma nebija sevišķi plaša. Krievijas impērijas Valsts īpašumu ministrijas darbības laikā no 1837. līdz 1866. gadam šim nolūkam katrā guberņā tika izveidoti vairāki iecirkņi, ko vadīja medicīnas ierēdņi (ārsti), bez tam kroņa īpašumos strādāja arī feldšeri. Uzdevums bija nodrošināt lauku iedzīvotāju (proti, dzimteilvēku) ārstniecību. Tā kā Kurzemes un Vidzemes guberņā dzimtbūtniecība jau bija atcelta, šāda medicīnas administratīvā forma vairāk bija izplatīta Latgalē, kur vienlaikus strādāja viens līdz trīs kroņa īpašumu ārsti. Piemēram, Zaļmuižā no 1843. līdz 1845. gadam strādāja ārsts Ādolfs Brants (1812–1845) un pēc viņa līdz 1855. gadam ārsts Aleksandrs Fogelis (1820–?) [45]. Savukārt Slokā kroņa ārsti bija Johans Hērs, Samuēls Krauze, Jūlijs Henko (1812–1864) un Samuēls Kapellers (1814–1891) [46]. Pēc 1866. gada kroņa īpašumu medicīniskais dienests tika reorganizēts un nodots guberņas pārvaldes Ārstniecības nodaļas pārziņā.

Dzelzceļa ārstniecības sistēma sāka veidoties 19. gadsimta otrā pusē, kad tika ierīkotas svarīgākās dzelzceļa līnijas Rīga–Orla, Ventspils–Maskava, Pēterburga–Varšava, Liepāja–Romni u. c. Tai bija savrups raksturs, jo visa dzelzceļa sistēma bija savdabīga „valsts valstī” un tāda palika arī vēlāk, padomju laikā. Dzelzceļa distance bija sadalīta iecirkņos, ko apkalpoja ārsts vai feldšeris. Nelielas dzelzceļa slimnīcas bija Rīgā un Daugavpilī. Visnozīmīgākais dzelzceļa mezgls atradās Daugavpilī, kur krustojās Pēterburgas–Varšavas un Rīgas–Orlas līnijas un strādāja vismaz 20 tūkstoši cilvēku (ieskaitot ģimenes locekļus). Tāpēc Daugavpilī 1912. gadā uzcēla jaunu divstāvu dzelzceļa slimnīcas ēku ar 25 gultvietām un ambulanci, kas bija savam laikam moderni aprīkota: ar centrālāpkuri, rentgena un fizikālās terapijas kabinetiem, diviem tālruņa aparātiem [47]. 1924. gadā šo slimnīcu pārņēma Latvijas Sarkanais Krusts.

Īpatnēja un no pārējās Latvijas teritorijas atšķirīga sistēma bija **lauku ārstniecība** Latgalē, jo dzimtbūšana te tika atcelta 1861. gadā, pusgadsimtu vēlāk nekā pārējā Latvijā, un tapa savdabīga sabiedriskās, galvenokārt bezmaksas medicīniskās palīdzības forma, kas vairāk līdzinājās Krievijas centrālajām guberņām. 1868. gadā tika izveidota lauku ārstniecība ar vienu lauku ārstu katrā no trim apriņķiem, vienu feldšeri ik uz septiņiem tūkstošiem iedzīvotāju un trim vecmātēm apriņķī, turklāt bija jāveido lauku slimnīcas jeb dziedinātavas (*лечебницы, приемные покои*), jāgādā par epidēmiju ierobežošanu u. c.

Lauku ārstniecība guberņā tika reorganizēta 1887. gadā, katram apriņķim nosakot divus lauku ārsta amatus un palielinot feldšeru skaitu. Apriņķis tika sadalīts divos iecirkņos ar divām dziedinātavām katrā. Katrā iecirknī Latgalē 1888. gadā vidēji bija 79 tūkstoši iedzīvotāju.

Pēc lauku ārstniecības sistēmas nākamās reorganizācijas 1899. gadā Latgalē bija sešas lauku slimnīcas, katra ar 10 gultvietām, kā arī 12 lauku dziedinātavas, katra ar divām gultvietām. Katrā lauku slimnīcā bija jāstrādā ārstam, feldšerim un vecmātei, feldšerpunktā – tikai feldšerim. Relatīvi liels feldšeru skaits bija Latgales īpatnība atšķirībā no pārējās Latvijas.

1903. gadā tika pieņemts lēmums Vitebskas guberņā izveidot pārejas posmu jeb t. s. puszemstu medicīnu, šis posms ilga turpmākos astoņus gadus. Norisa vairākas pozitīvas pārmaiņas, jo lauku ārstu iecirkņu skaits Latgalē dubultojās. 1907. gadā zemstu sistēmā Latgalē strādāja 13 ārsti, 29 feldšeri un 13 vecmātes, tās pakļautībā atradās trīs slimnīcas apriņķu centros, sešas lauku slimnīcas, trīs ārstu ambulances un 18 feldšerpunkti. Stacionāros kopumā bija 172 gultvietas. Viens ārsta iecirknis vidēji aizņēma aptuveni 1000 kvadrātverstu teritoriju ar 34 tūkstošiem iedzīvotāju, vidējais rādiuss – 30 verstis.

1911. gada Vitebskas guberņā tika nolemts veidot vēlētās zemstes, un Latgalē sākās **zemstu medicīna**. Vēl vairāk tika paplašināts ārstniecības iestāžu tīkls. Zemstu medicīnas sistēmu 1914. gadā Daugavpils apriņķī veidoja apriņķa slimnīca Daugavpilī, lauku slimnīcas Krāslavā un Preiļos, ārstu ambulances Dagdā, Krustpilī un Višķos, feldšerpunkti Jāsmuižā, Kalupē, Kapiņos, Līksnā, Līvānos, Naujienē, Rušānos un Vārkavā; Ludzas apriņķī – apriņķa slimnīca Ludzā, lauku slimnīcas Pasionē un Viļakā, ārstu ambulances Balvos, Bērzpilī, Kārsavā, Rundēnos un Tilžā, feldšerpunkti Āzupinē, Baltinavā, Liepnā, Nirzā, Pildā, Vecslabadā un Zaļmuižā; Rēzenes apriņķī – apriņķa slimnīca Rēzeknē, lauku slimnīcas Maltā un Varakļānos,

ārsta ambulance Kaunatā, feldšerpunkti Andrupenē, Bikavā, Galēnos, Makašānos, Silajānos, Stirnienē, Vaivodos un Viļānos.

Zemstu sistēmā pieauga gan ārstu, gan pārējā medicīniskā personāla skaits. Ārstu kvalifikācijas pilnīgošanai tika rīkotas sanāksmes un kongresi, zināšanu papildināšanai viņi tika komandēti uz medicīnas zinātnes centriem gan Krievijā, gan ārzemēs. Medicīniskā palīdzība iedzīvotājiem kaut nedaudz, tomēr pakāpeniski uzlabojās. Arhīva dokumenti par to galvenokārt meklējami Minskā [48].

Lai arī īstenota visai pieticīgā līmenī, zemstu medicīna centās aptvert visus iedzīvotājus un bija bez maksas. Balstoties galvenokārt uz zemstu medicīnas tradīcijām, vēlāk tika izveidota padomju veselības aizsardzības organizācijas sistēma ne tikai ar visām zemstu medicīnas progresīvajām iezīmēm, bet arī ar daudzajiem trūkumiem, un tāda tā palika līdz pat padomju varas norietam Latvijā 20. gadsimta beigās [49].

Intensīvas industrializācijas gaitā 19. gadsimtā un veidojoties proletariātam, kas ieņēma aizvien ietekmīgāku pozīciju, aktuālas kļuva dažādas problēmas, kuras bija nepieciešams risināt: nelabvēlīgi darba apstākļi un darba aizsardzības trūkums, kā rezultātā radās rūpnieciskais traumatisms, arodslimības, pieauga strādājošo salslimtība, un izveidojās īpatnēja sabiedriskās medicīnas forma, kas tika nosaukta par **fabriku un rūpnīcu medicīnu**. Tālab 1866. gadā tika pieņemts un līdz 1908. gadam spēkā bija pagaidu nolikums par fabriku un rūpnīcu slimnīcu ierīkošanu un medicīniskās palīdzības nodrošināšanu strādniekiem. Tā izpildi kontrolēja fabriku un rūpnīcu inspekcija, kas Vidzemes guberņā tika izveidota 1894., Vitebskas guberņā – 1896. un Kurzemes guberņā – 1897. gadā, proti, līdz tam atbildība par pārkāpumiem no uzņēmējiem un īpašniekiem faktiski netika prasīta. Kopumā šai labajai iecerei bija diezgan formāls raksturs, jo prasības bieži netika pildītas. Piemēram, lai pašiem nebūtu jāorganizē palīdzības sniegšana saviem strādniekiem, Rīgas rūpnieki 1904. gadā materiāli atbalstīja Ātrās ārsta palīdzības stacijas izveidošanu. Priekšstatu palīdz veidot 3. tabula.

3. tabula

Ar medicīnisko palīdzību nodrošināto uzņēmumu un to strādnieku īpatsvars
1897. un 1907. gadā, % [50]

Guberņa	Uzņēmumi		Strādnieki	
	1897	1907	1897	1907
Vidzemes	5,0	38,1	44,9	82,8
Kurzemes	78,6	61,6	85,2	81,6
Vitebskas	6,1	29,3	46,8	76,3
Krievijas Eiropas daļa	18,1	38,2	70,0	84,1

Slimnīcas bija jāierīko uzņēmumos ar vismaz 100 strādājošajiem, balstoties uz aprēķinu, lai viena gultvieta būtu ik uz 100 cilvēkiem, un tās bija nelielas. 1902. gadā, piemēram, Vidzemes guberņas latviešu daļā bija piecas šādas slimnīcas: Šmidta rūpnīcā (9 gultvietas), „Provodņikā” (24), Kuzņecova fabrikā (17), Strazdumuižas manufaktūrā (6) un Līgatnes papīrfabrikā (30). Vidēji viena gultvieta bija uz 79 strādniekiem, vidējais ārstēšanās ilgums – 23 dienas, bet vienas gultvietas izmantošana gada laikā – tikai 65 dienas [51], kas vēlreiz apliecināja šādas palīdzības

diezgan nožēlojamo stāvokli. Lielākajiem uzņēmumiem bija savi ārsti un feldšeri, kas darbā ieradās vienu vai vairākas reizes nedēļā. Pagaidu nolikumam par fabriku un rūpnīcu medicīnu zaudējot spēku 1908. gadā, vietā 1912. gadā tika pieņemti apdrošināšanas likumi, kas īsā laikā stāvokli būtiski mainīt nespēja [52].

Formāla likuma prasība paredzēja **cietuma slimnīcas** izveidošanu saslīmušo arestantu vajadzībām, un tādas 19. gadsimta vidus posmā tika izveidotas it visās apriņķa pilsētās, kurās vien bija cietumi. Parasti pietika ar vienu kameru, kurā ievietoto saslīmušo cietumnieku uzraudzība un ārstēšana ietilpa apriņķa ārsta pienākumos. Pārskatos minēts, ka šādā slimnīcā ir dažas gultvietas, kas gada lielāko daļu stāv neizmantotas. Tomēr lielākajos cietumos slimnīcas jau bija vērā ņemamākas ar savu īpašu personālu. 1907. gadā cietuma slimnīcu jauda lielākās pilsētās bija: Rīgā – 134, Daugavpilī – 40, Jelgavā – 30, Liepājā – 20 gultvietas [53].

Krievijas impērijā **militārā medicīna** no civilās medicīnas tika atdalīta 1805. gadā. Latvijā allaž bija dislocēts ievērojams militārais kontingents, kas saistāms ar impērijas rietumu robežas aizsardzību. Katrā kājnieku pulkā dienēja viens vecākais un viens līdz četri jaunākie ārsti, artilērijas brigādē – viens vecākais un viens jaunākais ārsts u. tml., bet ievērojamākās kara medicīnas iestādes bija pārvietojamie (kara gadījumā, bet no 1812. līdz 1914. gadam Latvijā karots netika) un stacionārie hospitāļi, kuri atkarā no jaudas dalījās vairākās klasēs.

Vecākais bija 1754. gadā (bet ne 1710. gadā, kas ir padomju laika sadomājums!) atvērtais Rīgas kara hospitālis, kura darbība pētīta visvairāk [54] un kurā 20. gadsimta sākumā bija 415 gultvietas. Pasaules karu starplaikā tas tika izmantots kā Latvijas armijas kara slimnīca [55], vēlāk līdz 1994. gadam – kā Baltijas kara apgabala hospitālis. Daugavpils kara hospitālis tika uzcelts 1827. gadā, maksimālo jaudu – 900 gultvietas – sasniedza 1837. gadā, starp diviem pēdējiem kariem bija Latvijas kara slimnīca un savu gaitu kā padomju armijas hospitālis beidza 1994. gadā [56]. 1900. gadā tika nodibināts Liepājas jūras kara hospitālis, kurā bija 400 gultvietas un kas pastāvēja līdz 1914. gadam; vērts piebilst, ka tur veikti Krievijā pirmie pētījumi zemūdeņu fizioloģijā [57].

Civilā ārstniecībā, lai darītu to pieejamāku iedzīvotājiem, un it sevišķi laukos, Vidzemē un īpaši Kurzemē jau 18. gadsimta beigās sāka veidoties tāda savdabīga palīdzības forma kā **muižas ārsts** (*Ökonomiearzt*). Saskatot ekonomisko izdevīgumu, dažu lielāko muižu saimniecību īpašnieki atļāvās algot īpašus muižas ārstus, kas sniedza bezmaksas palīdzību muižas ļaudīm [58]. Tā veidojās lauku ārstniecības centri ar doktorātiem Alsungā, Bārtā, Bātē, Bukaišos, Cīravā, Ēdolē, Gramzdā, Grenčos, Iecavā, Irlavā, Jaunpilī, Lielezerē, Lielsesavā, Neretā, Priekulē, Rucavā, Rudbāržos, Rundālē, Saldū, Skaistkalnē, Vecaucē, Zaļeniekos u. c. [59]. Pazīstamākais no muižas ārstiem bija Georgs Heinrihs (Juris) Bārs (1808–1879) Dundagā, arī latviešu valodnieks.

Turīgākas draudzes galvenokārt Vidzemē 19. gadsimtā sāka algot īpašus **draudzes ārstus** savu locekļu aprūpei. Tā par pirmo draudzes ārstu Bērzaunē 1838. gadā kļuva Ernsts Horns (1804–1868), Mazsalacā 1842. gadā – Heinrihs Tondorfs (1810–1889), Cesvainē 1849. gadā – Vilhelms Gercs (1816–1864), Kalsnavā 1857. gadā – Heinrihs Bose (1829–1869), Alojā 1859. gadā – Osvalds Homze (1832–1890), Palsmanē 1863. gadā – Ādolfs Vīgants (1832–1890), Nītaurē 1887. gadā – Johanness Adolfs (1862–?), Alūksnē 1898. gadā – Jānis Neimanis (1860–1909) [60] u. tml.

Pavisam reti bija **pagasta ārsti**, jo pagasts viens pats parasti to nespēja uzturēt, tāpēc reizēm kaimiņpagasti sametās kopā. Pirmais pagasta ārsts Vidzemē bija Jānis Jurjāns (1830–1879) Vecpiebalgā no 1862. gada; viņš arī dedzīgs jaunlatvietis un kultūras darbinieks [61]. Apvienotiem spēkiem par Drustu, Gatartas, Rankas un Jaunpiebalgas pagastu ārstu 1877. gadā tika uzaicināts Kārlis Lībietis (1846–1904).

Starp sabiedriskām jeb, mūsdienīgāk, nevalstiskām organizācijām vai struktūrām, kas veidojās un darbojās 19. gadsimtā, pazīstamākā bija **Sarkanais Krusts**. Pirmās Sarkanā Krusta žēlsirdīgo māsu kopienas tapa Rīgā 1867. gadā, pēcāk Jelgavā un Daugavpilī. Katrā guberņā tika izveidota Sarkanā Krusta komiteja formāli ar gubernatoru priekšgalā, bet tajā rosīgi darbojās prominentākie sabiedrības pārstāvji – muižnieki, mācītāji, rūpnieki, baņķieri, tirgotāji, arī advokāti, ārsti, skolotāji. Sekojot saviem uzdevumiem, Sarkanā Krusta organizācijas vāca ziedojumus un sniedza palīdzību karā un stihiskās nelaimēs cietušajiem, kā arī centās izveidot savas ārstniecības u. c. palīdzības iestādes.

Laika posmā līdz Pirmajam pasaules karam Sarkanais Krusts Latvijā bija paveicis jau krietni daudz. Rīgā bija ierīkota Sarkanā Krusta slimnīca un ambulance uz Skolas un Ģertrūdes ielas stūra. Darbībai paplašinoties, Sarkanā Krusta Žēlsirdīgo māsu Rīgas kopiena par ziedojumiem 1912. gadā uzcēla lielisku slimnīcu, kas kopš 1994. gada ziemā stāv pamesta. Jelgavā darbojās ambulance, bet 1912. gadā tika izveidota arī slimnīca. Liepājā Sarkanā Krusta slimnīca tika nodibināta 1897. gadā un darbību pārtrauca 1914. gadā. Vēl 1899. gadā tika nodibināta Sarkanā Krusta sanatorija Rīgas jūrmalā, Asaros, kā arī dažas citas iestādes. Mazākās pilsētās, kur iespējas bija ierobežotākas, tika izveidotas vietējās Sarkanā Krusta nodaļas, kas galvenokārt vāca līdzekļus [62].

Darbība krietni plašāk izvērsās un maksimumu sasniedza pēc 1918. gada, kad valsts pastāvēšanas trešajā dienā tika nodibināts Latvijas Sarkanais Krusts. Arhīva dokumenti par Sarkanā Krusta darbību Vidzemes un Kurzemes guberņā glabājas Rīgā [63], Vitebskas guberņā (resp. Latgalē) – Minskā [64].

Iekšējās misijas **diakoņu** kustības sācējs Baltijā bija mācītājs Ludvigs Katerfelds (1843–1909). Ievērojamāka bija Marijas diakonija Rīgā, kas darbojās evaņģēliski luteriskās baznīcas paspārnē un dibināta 1862. gadā. Tai bija sava mītne Miera ielā 3 ar ambulanci un māsu skolu (ēka starp Miera un Šarlotes ielu nav saglabājusies, tagad tur ir autostāvvietā). 1904. gadā pēc Oto Hofmaņa projekta tika uzcelta diakoņu slimnīcas ēka Miera ielā 45 ar 90 gultvietām [65], kas no 1947. gada tiek izmantota kā Rīgas dzemdību nams (tag. vecais korpuss Alojās ielas pusē). Diakoņu slimnīcu vairāk bija Kurzemē: Jelgavā no 1865. līdz 1921. gadam, Liepājā „Betānija” no 1894. līdz 1915. gadam, vēl arī Aizputē, Kandavā, Sabilē, Tukumā, Ventspilī [66]. Diakones savā darbībā akcentēja augsti kvalificētu māsu sagatavošanu un dzemdībalīdzību. Vairums diakoņu iestāžu darbojās līdz 1939. gadam, kad tika slēgtas sakarā ar vācbaltiešu izceļošanu.

Atjaunojoties lepras izplatībai Latvijā 19. gadsimta otrā pusē, nācās domāt par tās izplatības un saslimstības ierobežošanu, tālab ar sabiedrības ieinteresētību tika izveidotas **lepras apkaršanas biedrības** un dibināti leprozoriji (sk. 4. tabulu).

Kurzemes Lepras apkaršanas biedrība, kas dibināta 1893. gadā, atmetot sākotnējo ieceri šim nolūkam izmantot Moricsalu Usmas ezerā, ierīkoja četrus leprozorijus,

1889. gadā dibinātā Vidzemes Lepras apkarošanas biedrība guberņas latviešu daļā – vienu leprozoriju; vēl vienu leprozoriju ierīkoja Rīgas pašvaldība. Tā kā lepra vēl netika ārstēta, leprozoriji pildīja uzraudzības un izolēšanas funkcijas. Ievērojamāks bija Rīgas leprozorijs, pēc kura slēgšanas atlikušie slimnieki tika pārvietoti uz Talsu leprozoriju, kas palika pēdējais Latvijā un Baltijā, likvidēts 2007. gadā.

4. tabula

Latvijas leprozoriji [67]

Leprozorijs	Dibināšanas gads	Slēgšanas gads	Gultvietas 1907. gadā
Rīgas	1891	1937	80
Bauskas	1894	1920	18
Tukuma	1895	1921	36
Cēsu	1896	1925	60
Ārlavas	1896	1921	32
Talsu	1896	2007	61
K o p ā			287

Iedzīvotāju veselības aprūpes procesos sava, pie tam reizēm nozīmīga loma piemita Vidzemes un Kurzemes **bruņniecībai**, kas apvienoja titulētu muižnieku dzimtas. Kurzemes bruņniecība 1850. gadā ierīkoja un uzturēja Irlavas slimnīcu Valdheimā, kuru vēlāk pārņēma Latvijas Sarkanais Krusts un kura darbību turpina līdz mūsu dienām [68]; tās otra iniciatīva bija saistīta ar Ģintermuižas psihiatriskās slimnīcas izveidošanu pie Jelgavas 1901. gadā. Vidzemes bruņniecība savukārt 1902. gadā ierīkoja un uzturēja Rīgas vecmāšu skolu, kas tagad ir Rīgas 1. medicīnas koledža, bet 1907. gadā uzcēla laikmetam modernu Strenču psihiatrisko slimnīcu [69] u. tml.

Muižu īpašnieki saviem ļaudīm ierīkoja slimnīcas: Ādolfs fon Vulfs (1857–1904) Cesvainē – 1888. gadā, Izabella fon Volfa, grāfiene Cepelīna (1846–1922) Vecgulbenē (Gulbenē) – 1899. gadā, Pauls fon Tranzē-Rozeneks (1853–1928) Jaungulbenē – 1900. gadā, firsts Pauls fon Līvens (1875–1963), pats sagatavojot būvprojektu, Smiltēnē – 1903. gadā [70], kā arī vairāki līdzīgi gadījumi dažviet citur.

Neņemot vērā visu iepriekš aplūkoto, nozīmīgu vietu iedzīvotāju veselības aprūpes procesos ieņēma **privātā medicīna**, kas bija daudzu ārstu un citu medicīnas darbinieku ienākumu pamatavots. Aplūkojot stacionāro ārstniecību, nenoliedzami gultvietu skaita ziņā dominēja valsts, pašvaldību, sabiedrisko un reliģisko organizāciju slimnīcas, kuras bija krietni jaudīgākas nekā privātās ārstniecības iestādes. Tomēr skaita ziņā visvairāk (jeb vairāk par pusi) bija privātslimnīcu. Tās tapa vai nu pēc ārstu, vai citu ieinteresētu personu iniciatīvas, bet to kapacitāte lielākoties bija minimāla, bieži nepārsniedzot desmit gultvietas.

Privātslimnīcas sāka veidoties 19. gadsimta otrajā pusē. Rīgā starp pirmām neapšaubāmi ievērojamākā bija Reimersa atraitnes acu dziednīca ar īpaši būvētu ēku, kas ir saglabājusies līdz mūsu dienām Raiņa bulv. 7. To atklāja 1864. gadā, ar 60 gultvietām un ambulanci [71], un slimnīca šai ēkā mitinājās līdz 1936. gadam; turpmāk pilsetas dome, izpildu komiteja, ASV vēstniecība, kopš 2012. gada – Okupācijas muzejs.

Populāras, augsta līmeņa un pēc īpašiem projektiem būvētas bija divas psihiatriskās dziednīcas Pārdaugavā: Makša Šēnfelda (1861–1912) klīnika 1899. gadā

Vienības gatvē 87 un Ernsta Sokolovska (1864–1918) klīnika 1910. gadā Altonavas resp. Ojāra Vācieša ielā 6, kas tagad tiek izmantotas citiem mērķiem.

Vairums privātklīniku saprotamu iemeslu pēc atradās Rīgā, kur bija maksātspējīgi pacienti. Latgalē pamanāmākā bija Kazimira Noiševska (1856–1930) klīnika Daugavpilī. Pavisam reti šādas slimnīcas tika celtas laukos, kur vajadzēja patiešām dedzīgu ieinteresētību, kas robežojas ar mecenātismu – tam piemērs ir ārsta Kārļa Blaua (1853–1906) 1896. gadā uzceltā slimnīca Liezērē [72], ko pēc viņa nāves man-toja vietējā draudze (ēka Ozolmuižā, Parka ielā 4, ir saglabājusies līdz mūsu dienām).

Apkopojoshi oficiāli dati par dažādas piederības slimnīcām 19. gadsimta beigās ir ievietoti 5. tabulā.

5. tabula

Latvijas slimnīcu piederība 1887. gadā [73]

Piederība	Vidzeme	Kurzeme	Latgale	Latvija
Sabiedriskās aizgādības kolēģija	1	3	3	7
Pilsētas pašvaldība	5	5	–	10
Lauku pašvaldība	–	–	10	10
Cietums	2	12	1	15
Militārresors	1	–	1	2
Privātās un organizāciju	8	6	2	16
K o p ā	17	26	17	60

Šai laikā norisa strauja sociālā, ekonomiskā, kultūras un izglītības izaugsme, un jau pēc pāris gadu desmitiem slimnīcu skaits Latvijā bija dubultojies (sk. 6. tabulu).

6. tabula

Latvijas slimnīcu piederība 1907. gadā [74]

Piederība	Vidzeme	Kurzeme	Latgale	Latvija
Sabiedriskās aizgādības kolēģija	2	1	–	3
Pilsētas pašvaldība	9	6	3	18
Lauku pašvaldība	–	1	18	19
Draudze	1	–	2	3
Cietums	2	6	2	10
Dzelzceļš	–	–	1	1
Militārresors	1	1	1	3
Sarkanais Krusts	1	1	–	2
Diakones	1	5	–	6
Lepras apkaršanas biedrība	1	4	–	5
Bruņniecība	–	1	–	1
Cita nevalstiska organizācija	1	2	–	3
Zemes īpašnieks	4	1	1	6
Ārsts	31	2	3	36
Cits mediķis	3	–	1	4
Pārējie	4	1	–	5
K o p ā	61	32	32	125

Laikmeta apkopojums.

- Iedzīvotāju veselības aprūpes nodrošināšanā bija iesaistīts plašs spektrs valsts, pašvaldības, nevalstisko organizāciju u. c. iestāžu.
- Nozīmīga vieta bija privātai iniciatīvai.
- Pastāvēja tendence nemanīgos iedzīvotājus nodrošināt ar bezmaksas palīdzību.
- Medicīnas administratīvā sistēma kopumā atbilda sava laikmeta iespējām.
- Tā daļēji tika pārmantota Latvijas Republikas iedzīvotāju veselības aprūpē un padomju veselības aizsardzības sistēmā.

VĒRES

1. Васильев К. Г., Григораш Ф. Ф., Краусс А. А. *Материалы по истории медицины и здравоохранения Латвии*. Рига, 1959, с. 67–157; Васильев К. Г., Григораш Ф. Ф. *Очерки истории медицины и здравоохранения Латвии*. Москва, 1964, с. 48–81; Васильев К. Г., Канеп В. В. *Развитие медицинского дела в Прибалтийском крае в XIX веке*. Рига, 1965, с. 128–166.
2. Егорышева И. В., Поддубный М. В., Шерстнева Е. В. *История здравоохранения дореволюционной России (конец XVI – начало XX в.)*. Москва, 2014, с. 22–28.
3. Vācu *das Dollhaus* – trakonams.
4. Broce J. K. *Zīmējumi un apraksti. 2. sēj.* Rīga, 1996, 408.–413. lpp.
5. Гун О. *Топографическое описание города Риги с присовокуплением врачебных наблюдений*. СПб., 1803, с. 199–203.
6. Tobien A. *Das Armenwesen der Stadt Riga*. Riga, 1895, S. 319; Kuzņecovs V. Vājprātīgo nams Rīgas Citadelē. *LU Raksti. 704. sēj.* Rīga, 2007, 62.–71. lpp.
7. Brants J. Aleksandra Augstumu slimnīca. 1824–1924. *Latvijas Ārstu Žurnāls*, 1925, Nr. 1/2, 1.–5. lpp.
8. *Latviešu Avīzes*, 1824, Nr. 8, 22; 1825, Nr. 14, 50.
9. Виксна А. А., Дзиркалис Г. П. Из истории Елгавской больницы. *Социальная гигиена и организация здравоохранения*. Рига, 1976, с. 124–129.
10. *Latviešu Avīzes*, 1828, Nr. 18.
11. Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA), 30. f.
12. Piemēram, Kuzņecovs V. Labdarības loma psihiatriskās aprūpes tapšanā Latvijā: Aleksandra Augstumiem – 180. *Acta medico-historica Rigensia. 7. sēj.* Rīga, 2005, 179.–188. lpp.; Kuzņecovs V. 19. gs. pirmās trešdaļas vājprātīgo aprūpe Latvijā: principi, iestādes, personas. *LU Raksti. 716. sēj.* Rīga, 2007, 122.–132. lpp.; Kuzņecovs V. 19. gs. pirmās puses valsts iestādes garīgi slimiem Latvijā: Aleksandra Augstumi. I daļa: personāls. *LU Raksti. 738. sēj.* Rīga, 2008, 78.–97. lpp.; Kuzņecovs V. 19. gadsimta pirmās puses valsts iestādes garīgi slimiem Latvijā: Aleksandra Augstumu personāls un pacienti. II daļa: pacienti. *LU Raksti. 763. sēj.* Rīga, 2011, 146.–167. lpp.; Kuzņecovs V. „Šī ļoti neveselīgā vājprātīgo novietošana...”: Aleksandra Augstumi 19. gs. 60. gados. *LU Raksti. 800. sēj.* Rīga, 2014, 122.–134. lpp.
13. LVVA, 41., 551. f.
14. Baltkrievijas Centrālais valsts vēstures arhīvs (BCVVA), 2638. f.
15. LVVA, 5. f.
16. Turpat, 413. f.; Войцеховский А. И. К столетнему юбилею губернского врачебного управления Курляндской губернии. *Курляндские губернские ведомости*, 1897, № 24.
17. LVVA, 658. f.

18. BCVVA, 2513. f.
19. Krievijas Centrālais valsts vēstures arhīvs Sanktpēterburgā (KCVVA), 1297. f.
20. Izmantoti dati no: Brennsohn I. *Die Aerzte Livlands*. Mitau, 1905, S. 71–75; Brennsohn I. *Die Aerzte Kurlands*. 2. Ausg. Riga, 1929, S. 57–63; Vīksna A. *Latgales ārsti un ārstniecība*. Rīga, 2004, 30.–34. lpp.
21. LVVA, 670. f.
22. Brennsohn I. *Die Aerzte Livlands*. Mitau, 1905, S. 73, 74, 195.
23. Петровский И. А. Историческая справка о городских врачей. *Вестник общественной гигиены, судебной и практической медицины*, 1898, № 7, с. 567–571.
24. LVVA, 658. f., 2. apr., 33. l., 5. lp.
25. Sk. 1. tabulai pievienoto 20. atsauci.
26. LVVA, 1990. f.
27. Turpat, 3926. f.
28. Turpat, 4993. f.
29. Turpat, 2040. f.
30. Turpat, 2225. f.
31. Turpat, 6663. f.
32. Turpat, 2568. f.
33. Turpat, 2741. f.
34. Turpat, 2782. f.
35. Ozols J., Vīksna A. *Rīgas I. slimnīca*. Rīga, 2001, 192 lpp.
36. LVVA, 2779. f.
37. Turpat, 2781. f.
38. Turpat, 2917. f.; *Bericht über die Irenanstalt Rothenberg bei Riga in den Jahren 1862–1887*. Riga, 1888, 49 S.; *Festschrift zum 50-jährigen Jubiläum des Anstalt Rothenberg*. Riga, 1912, 56 S.; Budulis H. *Latvijas galvas pilsētas Rīgas Sarkankalna slimnīcas vēsture. 1862–1937*. Rīga, 1938, 249 lpp.
39. LVVA, 2424. f.; Vīksna A. Latvijas Infektoloģijas centra priekštecība: Rīgas leprozorijs. *Latvijas Ārsti*, 2001, Nr. 10, 7.–9. lpp.
40. LVVA, 2022. f.; Mozgis Dz. *Laipe ir kalpot bērniem. Bērnu slimnīcas simtgade*. Rīga, 1999, 116 lpp.
41. LVVA, 3026. f.; *Stradiņa slimnīca. Rakstu vainags deviņdesmitgadē*. Rīga, 2000, 363 lpp.
42. Carlberg N. *Der Stadt Riga Verwaltung und Haushalt in den Jahren 1878–1900*. Riga, 1901, S. 111–145; *Статистический сборник Рижского городского управления, ч. 1*. Рига, 1909, с. 214–226.
43. Vīksna A. *Latgales ārsti un ārstniecība*. Rīga, 2004, 34., 101. lpp.
44. Brennsohn I. *Die Aerzte Kurlands*. 2. Ausg. Riga, 1929, S. 62, 260.
45. KCVVA, 1297. f., 244. apr., 17., 98., 167., 306., 371., 400., 459., 515. l.
46. Brennsohn I. *Die Aerzte Livlands*. Mitau, 1905, S. 193, 197, 229, 250, 471.
47. Макевнин Н. Е. *Двинская железнодорожная больница*. СПб., 1913, 16 с.
48. BCVVA, 2515., 2519. f.
49. Vīksna A. Lauku ārstniecība un zemstu medicīna Latgalē no 1868. līdz 1918. gadam. *Lauku ārstniecība Latvijā: atskats un vērtējums. Medicīnas vēstures simpoziji*. Rīga, 2013, 91.–93. lpp.
50. *Врачебная помощь фабричным рабочим*. СПб., 1899, с. 83–86; *Врачебная помощь фабрично-заводским рабочим в 1907 г.* СПб., 1909, с. 8–13.

51. LVVA, 104. f., 1. apr., 356. l., 52., 53. lpp.
52. Виксна А. А. К истории фабрично-заводской медицины в Латвии. *Из истории медицины, т. 10.* Рига, 1975, с. 24–33.
53. *Больницы и приемные покои с постоянными кроватями гражданского ведомства в России по сведениям к началу 1907 г.* СПб., 1907, с. 8, 32, 34.
54. Sk., piemēram: Финне К. Н. Военные госпитали в Риге в XVIII столетии. *Военно-медицинский журнал*, 1910, № 10, с. 181–210.
55. *Īsi par kara medicīnas vēsturi un dažiem kara ārstiem, veterinārārstiem un farmaceitiem.* Rīga, 1992, 24 lpp.
56. Виксна А. К истории Динабургского военного госпиталя. *12-я международная научно-практическая конференция по истории медицины и фармации.* Гродно, 2008, с. 40, 41.
57. Дедюлин В. И. Либавский военно-морской госпиталь (1900–1914). *Из истории медицины, т. 10.* Рига, 1975, с. 77–85.
58. Baltiņš M. *Medical practice, medical education and medical science in Latvia in the second half of the 19th century and in the 20th century.* Riga, 2000, 37 p.
59. Brennsohn I. *Die Aerzte Kurlands.* 2. Ausg. Riga, 1929, S. 20–21.
60. Brennsohn I. *Die Aerzte Livlands.* Mitau, 1905, S. 81, 112, 128, 170, 213, 270, 301, 302, 398, 427.
61. *Brāļu Kaudzīšu Raksti, 6. sēj.* Rīga, 1941, 67.–72. lpp.
62. Nagobads V., Vīksna A. *Latvijas Sarkanais Krusts.* Rīga, 2003, 7., 8. lpp.; Odiņa O. *Māsu profesijas attīstība Latvijā (18.–20. gs.).* Promocijas darba kopsavilkums. Rīga, 2013. 64 lpp.
63. LVVA, 102., 639. f.
64. BCVVA, 3226. f.
65. LVVA, 2149. f.
66. Turpat, 4157. f.
67. LVVA, 2674. f.; Miltiņš A., Vīksna A. *Lepra Latvijā.* *Latvijas Ārsts*, 1991, Nr. 3, 64.–67. lpp.; 1992, Nr. 2, 191.–196. lpp.; Nr. 5, 517.–527. lpp.
68. Embure V. Irlavas doktorāts (1830–2013) un Irlavas Sarkanā Krusta slimnīca (1850–2013). *Lauku ārstniecība Latvijā: atskats un vērtējums. Medicīnas vēstures simpozij.* Rīga, 2013, 35.–39. lpp.
69. LVVA, 5549. f.; *Die livländische Heil- und Pflgeanstalt für Geistekranke „Stackeln“.* SPb., 1906, 36 S.
70. Krūmala I., Vīksna A. *Sarkanā Krusta Smiltenes slimnīcas gadsimts.* Rīga, 2003, 88 lpp.
71. *Riga und seine Bauten.* Rīga, 1903, S. 259; Магильницкий С. Г. Из истории офтальмологии в Риге в XIX столетии. *Из истории медицины, т. 15.* Рига, 1985, с. 75–84.
72. Vīksna A. *Pa ārstu takām.* Rīga, 1990, 30.–31. lpp.
73. *Больницы в губерниях и областях Российской империи по сведениям за 1887 год.* СПб., 1889, с. 2, 10.
74. *Больницы и приемные покои с постоянными кроватями гражданского ведомства в России по сведениям к началу 1907 г.* СПб., 1907, с. 8, 32, 34, 35.

Summary

This paper offers a look at the emergence of administrative systems in the field of medicine in the territory that is Latvia today. Archival documents and the literature have enabled a concentrated review of Public Care Collegiums, the Medical Boards of provinces in the Russian Empire, district doctors, city doctors, rural medicine, regional medicine, railroad medicine, prison medicine, military medicine, the Red Cross, charity organisations, private medicine, etc. The number of medical institutions increased rapidly during the relevant period of time. Private initiative was of importance, but there was also a direction aimed at ensuring that the poor residents could receive free medical care. The administrative system largely conformed to the capabilities of the era, and it was partly taken over by the independent Republic of Latvia and then the Soviet Union as a part of health care and the national health care system.

Keywords: Administration of medicine, Latvia, 19th century, early 20th century.

**Astronomijas popularizēšanas uzplaukums un
terminoloģijas veidošanās latviešu valodā
19. gadsimta trešajā ceturksnī**
*Growth of Astronomy Popularization and Formation of
Astronomical Terminology in Latvian Language
during the 3rd Quarter of 19th Century*

Ilgonis Vilks

Latvijas Universitātes Zinātņu un tehnikas vēstures muzejs
Raiņa bulv. 19, Rīga, LV-1586
E-pasts: ilgonis.vilks@lu.lv

Deviņpadsmitā gadsimta trešajā ceturksnī salīdzinoši neilgā laikā izdotas piecas astronomijas grāmatas latviešu valodā. Tas ir neparasts, taču likumsakarīgs astronomijas popularizēšanas uzplaukums, kura cēlonis meklējams jaunlatviešu kustībā. Grāmatu klāsts ir dažāds, no literāra sacerējuma līdz augstskolas līmenim atbilstoši mācību grāmatai, taču visus autorus (mācītāju, ierēdni un trīs skolotājus) vieno vēlme darboties latviešu tautas labā. Rakstā īsi aplūkots grāmatu saturs un autoru biogrāfijas. Minētie pieci autori turpina G. F. Stendera iesākto darbu latviešu astronomijas terminoloģijas veidošanā. Rakstā uzskaitīti raksturīgākie grāmatās sastopamie termini un sniegta īsa to analīze.

Atslēgvārdi: astronomija, mācību grāmata, izglītība, zinātnes popularizēšana, terminoloģija, jaunlatvieši.

Deviņpadsmitā gadsimta trešajā ceturksnī vērojams interesants fenomens – 22 gadu laikā (1857–1879) izdotas piecas astronomijas grāmatas latviešu valodā. Astronomija nav vienīgā joma, kurā vērojams šāds uzplaukums. Pēc dzimtbūšanas atcelšanas (1817. gadā Kurzemes guberņā un 1819. gadā Vidzemes guberņā) piedzima un izauga brīvu latviešu paaudze. Ap 19. gadsimta vidu izveidojās Pirmās latviešu tautas atmodas intelektuāļu grupa – jaunlatvieši, kas deva lielu ieguldījumu latviešu nacionālās kultūras attīstībā, literārās valodas izkopšanā, folkloras vākšanā, nacionālās literatūras veidošanā. 1856. gadā Tērbatas Universitātē mācījās tikai deviņi latviešu studenti, tai skaitā Krišjānis Valdemārs, Krišjānis Barons, Juris Alunāns, bet tikai četrus gadus vēlāk tur jau studēja 35 latviešu studenti [1]. Jaunlatviešu programmā tika likts akcents uz populārzinātniskas un praktiskas literatūras izdošanu. Kā 1861. gadā izteicās nākamais Rīgas Latviešu biedrības vadītājs Bernhards Dīriķis: „Lai latvieši savas tumsības ceļus atstādami, pie gaismas nāktu un dzītos savu prātu vairot.” [2] Šajā laikā Krišjānis Barons aktīvi rakstīja par astronomiju avīzē „Mājas Viesis” (1856, 1857) [3], tika izdotas trīs Jura Alunāna populārzinātniskās grāmatas „Sēta, daba, pasaule” (1859, 1860). Jau iepriekš bija izdotas no igauņu valodas tulkotās F. R. Kreicvalda grāmatas „Pasaule un daudz no tā, kas pasaulē

atronams” (1852–1854). Zīmīgi, ka šīs grāmatas tulkotājs Andrejs Šulmanis pirmo izdevumu adresēja „zemniekiem”, bet atkārtoto izdevumu – „latviešiem” [4]. Šādā vēsturiskajā situācijā un atmodas gaisotnē tapa tālāk aplūkotās astronomijas grāmatas. Kaut arī grāmatu autori nav aktīvi jaunlatvieši, kā redzēsim, arī viņi vēlējušies darboties latviešu tautas labā. Interesanti, ka četras no piecām aplūkotajām astronomijas grāmatām sarakstītas ārpus Latvijas (Tērbatā, Pēterburgā, Penzas guberņā, Lubnā). Tikai J. Dagues grāmata tapusi tepat Latvijā, Saukas pagastā.

Grāmatu apskats

1. Kārlis Kristians Ulmanis. „Kādas ziņas par to, ko pie debess redzam” (1857) [5]

Jāteic, ka pirmā aplūkojamā grāmata ir izņēmums, jo tapusi pirms ievadā raksturotā laikmeta. Tās pirmais izdevums nācis klajā 1837. gadā Latviešu literārās biedrības rakstu krājumā. Taču tikai rets latvietis to lasīja [6], tāpēc 1857. gadā šo darbu izdeva atsevišķi. Grāmata ir neliela, tajā ir tikai 24 lappuses, attēlu nav.

Pēc šo rindu autora domām, tā ir pirmā populārzinātniskā astronomijas grāmata latviešu valodā (nevis mācību grāmata, kā uzskata Izāks Rabinovičs [7] un Jānis Klētnieks [8]), jo tā populāri skaidro dažādas debess parādības, taču tai nav mācību grāmatai raksturīgās struktūras (sadaļu numerācijas, svarīgākā teksta izcēluma, vingrinājumu u. tml.). Taču jebkurā gadījumā tā ir pirmā atsevišķi izdotā astronomijas grāmata latviešu valodā. Pats autors to ir pozicionējis kā grāmatu skolotājiem, kas pēc tam ar tās saturu varētu iepazīstināt skolēnus. Cik var saprast, pastāvējusi vācu mācītāju pretestība grāmatas izdošanai: „Latvim ar šādām zināšanām tiks vairāk ņemts, nekā dots, jo var zināmā veidā iedragāt viņa reliģisko ticējumu formu, pirms tam kas labākais tiks sniegts.” [9] Kaut arī grāmatas ievadā K. K. Ulmanis, pats būdams mācītājs,icina apbrīnot Dieva varenību, grāmatas saturā Dievam atvēlēts pārsteidzoši maz vietas.

Tajā stāstīts par Zemi, Mēnesi, planētām un zvaigznēm. Aprakstīti to izmēri, at-tālums, kustība, taču ne fizikālā daba. Izņēmums ir Saule un „astes zvaigznes” (ko-mētas), kam aplūkoti tajā laikā pieņemtie uzbūves priekšstati. Skaidrots, ka Saules spīdēšana rodies no tvaikiem ap to. Caur caurumiem tvaiku slānī redzama tumšā Saules bumba. Šie caurumi tad arī ir Saules plankumi. Tai pašā laikā autors apdo-mīgi piebilst: „... kāda nu šī saules bumba ir un kāda viņas būšana, to gan maz vēl protam.” Par komētām teikts, ka tās nesastāv no blīvas vielas, bet aste veidota no tvaikiem vai gaismas, jo „ar skunstes glāzēm dažkārt citas zvaigznes caur astes spī-dumu var caur redzēt”.

Autors jāuzslavē par to, ka 1857. gada izdevumā ir minēts Neptūns, kas atklāts pirms dažiem gadiem, 1846. gadā. Heliocentriskā sistēma, kurā Zeme griežas ap asi un riņķo ap Sauli, aplūkota kā pati par sevi saprotama. Vēl pusgadsimtu iepriekš G. F. Stenderam „Augstas gudrības grāmatā” tā bija jāskaidro zemniekiem pieejamā valodā. Savukārt pievilksanas spēks aprakstīts visai detalizēti. Tā kā Saule ir daudz lielāka nekā planētas, tā ar savu pievilksanas spēku notur planētas orbītās, gluži tā-pat kā cilvēks notur auklā iesietu akmeni, ko griež ap galvu. Grāmatas noslēgumā īsi pieminēts Piena Ceļš, „miglu-vietas” (miglāji) un „zvaigžņu-pulki” (zvaigžņu

kopas), taču par to uzbūvi vai izcelsmi nekas nav teikts, jo grāmatas tapšanas laikā tā vēl nebija zināma.

K. K. Ulmanis īsi aplūko daudzu zvaigznāju izskatu un redzamību. Tas varētu būt saistīts ar to, ka grāmatas pirmajam izdevumam bija pievienota zvaigžņu karte jeb „Debess rullis” [10]. 1857. gada izdevumā zvaigžņu kartes nav, vismaz ne šo rindu autoram pieejamajā eksemplārā. Daļa zvaigznāju nosaukumu Ulmaņa darbā latviski parādās pirmo reizi, G. F. Stenders „Augstas gudrības grāmatā” devis tikai zodiaka zvaigznāju nosaukumus [11].

2. Juris Dauge. „Zvaigžņu jeb debess mācība” (1865) [12]

Šī neapšaubāmi ir pirmā astronomijas mācību grāmata latviešu valodā. Tās ievadā sniegti metodiski ieteikumi astronomijas jautājumu mācīšanai, kurus vislabāk iespējams raksturot ar paša autora sacīto. Piemēram, parādības skaidrot „ar prastiem un īsiem vārdiem” (ar „prastiem” šeit domāts – „vienkāršiem” – I. V.). Skolmeistarā nav viss jāizskaidro. Labāk ir ja, viņš saka: „te ir tā lieta, to un to jūs pie viņas redzat, domājat paši par viņu”. Ir ļoti svarīgi, kā skolotājs māca. Pa trepēm kāpjot, sāk no pirmā pakāpiena, tāpat mācot sāk ar vienkāršāko, saprotamāko, tuvāko. Un vēl viens J. Dauges domu grauds: „Vispaprīkš *kas*, tad *kā* un pēdīgi *kāpēc*.” Jāteic, ka šie ieteikumi nav zaudējuši savu aktualitāti arī mūsdienās un izmantojami ne tikai astronomijas mācīšanā.

Grāmatā aprakstītas dažādas debess sfēras līnijas, tai skaitā horizonts, debess ekvators, ekliptika; detalizēti aplūkota debess spīdekļu kustība, aptumsumi un Mēness fāzes. Sfēriskās astronomijas jautājumi skaidroti pat pamatīgāk nekā tagad augstskolas studentiem, jo tolaik tā bija gandrīz visa astronomija. Astrofizika kā zinātne par debess ķermeņu uzbūvi, sastāvu un izcelsmi atradās iedīglī un līdz latviešu mācību grāmatām vēl nebija nonākusi. Runājot par Mēnesi, J. Dauge min, ka uz mūsu planētas pavadoņa nav atmosfēras un ūdens, līdz ar to „tur arī tādi radījumi, kā mēs, nevarēs dzīvot”. Savukārt par Marsu viņš saka – tur ir sniegs, kas vasarā kūst, tāpēc zinātnieki cer, ka uz Marsa aug zāle un koki. Interesanti, ka skolotājs Dauge, runājot par vēl neizpēfīto, atsaucas uz Dieva darbiem daudz biežāk nekā mācītājs Ulmanis.

J. Dauge apraksta dažādus demonstrējumus, kas palīdz uztvert aplūkotās koncepcijas, piemēram, Saules un Mēness aptumsumus iespējams modelēt tumšā telpā ar aizdegtu sveci un divām bumbām. Bumbu vietā var arī nostāties divi bērni, tad „paši bērni tūlīt var redzēt, cik no viņu galvām ir apgaismots un cik aptumšots”. Daudz uzmanības autors velta debess ķermeņu attālumam no Zemes, stāsta, cik lielā attālumā no Zemes atrodas zvaigznes. Saistībā ar Neptūna attālumu viņš min amizantu analogiju: „... ja Ādams no paradīzes būtu turp iesācis ar eizenbāni [vilcienu – I. V.] braukt, tad vēl viņš tagad knapi pusceļā būtu.” Tekstā arī iekļauti skolēniem uzdodamie jautājumi un atbildes. Grāmatas apjoms ir 76 lappuses, attēli ievietoti pielikumā.

3. Pēters Šternmans. „Debess ēka jeb reisošana pa mūžīgi bezgalīgās pasaules rūmi un nemērojama debess izplatījuma spīdekļiem” (1871) [13]

Pirmajā brīdī var šķist nesaprotams grāmatas virsrakstā minētais vārds „reisošana”, bet no konteksta iespējams secināt, ka tas nozīmē – „ceļošana”. Mūsdienās

saglabājies līdzīgs vārds – reiss. Grāmata tā arī ir veidota – kā domu ceļojums uz Mēnesi, Sauli, planētām, komētām. Teksts iesākas ar citātiem no Bībeles. To var saprast, jo autors strādāja par skolotāju baznīcas skolā, taču turpmākais izklāsts ir izteikti populārzinātnisks, bez atsaukšanās uz Dieva varenību.

Iesākumā autors piedāvā doties ceļojumā uz Mēnesi, apraksta Mēness mazo pievilksanas spēku, augstos kalnus, garo dienu un nakti, gaisa un ūdens trūkumu. Tālākajā ceļā uz Sauli domās palidojam garām Venērai un Merkuram. Par Saules plankumiem izdarīts pareizs minējums, ka tās ir atdzisušas Saules daļas, bet par Saules spīdēšanu teikts, ka tā „vēl neizdibinātā vīzē gaismu un siltumu tapina”. Caur analogijām mēģināts skaidrot, cik Saule ir liela, un visnotaļ atbilstoši mūsdienām izklāstīta teorija par Saules veidošanos. Tālāk aplūkoti Saules sistēmas objekti – planētas, to pavadoņi, komētas un asteroīdi. Pēdējie grāmatas tapšanas laikā jau bija zināmi diezgan daudzi. Autors uzskaita vairākus desmitus asteroīdu, taču to nosaukumus nav mēģinājis latviskot. Stāstīts arī par „Neptūnu un viņa brīnišķīgo atrašanu”, par to, kā astronomi pēc novirzēm Saturna un Urāna kustībā aprēķināja nākamās planētas atrašanās vietu. Mūsdienās šis stāsts ir hrestomātisks un daudzkārt atkārtots, taču toreiz, iespējams, tā bija pirmā reize, kad latviešu lasītāji iepazinās ar šo izcilo zinātnes sasniegumu.

Autors diezgan daudz atbilstoši sava laika zinātnes atziņām mēģina skaidrot spīdekļu dabu. Piemēram, izteikta doma, ka meteori atmosfērā ielido daudzkārt, līdz sabiezē un beidzot nokrīt kā meteorīti. Mūsdienās tas skan naivi, taču tolaik par Saules sistēmas mazajiem ķermeņiem maz kas bija zināms. Aplūkojot astronomijas jaunākos sasniegumus, P. Šternmans apraksta Sīriusa neredzamo pavadoņi, sniedz pareizas ziņas par attālumu līdz tuvākajām zvaigznēm un izsaka minējumu, ka tālie miglāji „arī laikam tādi paši ir, kā mūsu piena ceļš, bet sava bezgalīga tāluma dēļ visi tikai kā mazi miglaini pleķi izskatās”. Grāmatas apjoms ir vidējs (62 lpp.), attēlu nav. Apraksta noslēgumā sniegsim vēl vienu citātu: „... jo vairāk kāda tauta dzenās un mācās dabu un dabas likumus atzīt, jo drīzāk tā nāk pie prāta apgaismošanas.”

4. Pēters Graubings. „Pasaule. Vispārīgas ziņas par zemi, sauli, mēnesi un zvaigznēm” (1877) [14]

Autoriem tiešām ir rūpējusi latviešu tautas izglītošana. P. Graubings vārdus „savai tautai” pat līcis grāmatas apakšvirsrakstā. Viņš izvēlējis literāru vēstījumu pirmajā personā par muižas sulaini, kurš sācis domāt par to, vai Zemei ir gals: „Ak es muļķis, skatīdamies uz augli izsaucu. Vaj es nevarēju ātrāki to iegādāties [saprast – I. V.], ka zeme ir apaļa kā šis gurķis, un mēs tāpat kā šī mušiņa pa viņas virsu rāpjamies.” Ieinteresējies par pasaules uzbūvi, viņš uzdod daudz jautājumu, uz kuriem atbildes sniedz mācītājs, vēlāk – jaunais muižkungs. Tā caur dialogiem tiek izzinātas dažādas parādības. Aplūkoto debess parādību skaits ir mazāks nekā citiem autoriem, taču tās tiek detalizēti skaidrotas ar analogiju un demonstrējumu palīdzību, tiek izmantoti skaitliski salīdzinājumi. Grāmatas apjoms ir vidējs (58 lpp.), attēlu nav.

P. Graubings sniedz arī īsu pārskatu par astronomijas vēsturi un kritizē tam laikam raksturīgās mānticības. Par Saules aptumsumu viņš raksta: „... to nedara ne kāds

gars, nelabais, nedz ragana, nedz burvis, nedz ar mūsu grēki, tik vien caur mēnesi notiek saules aptumšošana.” Savukārt par komētām teikts tā: „... vecos laikos tās par nelaiemes praviešiem jeb par laimes pasludinātājiem turēja; viņas, kā gaisa pratēji raksta, vairāk nekā ne esot, kā jauni taisīdamies spīdekļi – ķermeņi, kuri pastāv iz visai plānas [retinātas – I. V.] būšanas.” Kādā vietā autors ar grāmatas galvenā varoņa muti izsaka savu viedokli par izglītošanos: „Brīvība gluži sakrīt kopā ar gudrību – zinātnību, jo vergs jau ne kad augstu gudrību – mācību nevar panākt, tam ar vienu viņa kalpinātāja pavēles jāpilda.”

5. Jēkabs Vinklers. „Zeme kā zvaigzne pasaules plašumā jeb matemātiskā ģeogrāfija” (1879) [15]

Arī J. Vinklers grāmatas priekšvārdā raksta: „Es vēl savos studentu gados biju jav nodomājis savu tautu ar dabas zinību pētījumiem pēc iespējas iepazīstināt.” Grāmata bija gatava jau 1876. gadā, drīz pēc tam, kad autors pabeidza universitāti, taču tās izdošana kavējās trīs gadus. Autors sūkstās, ka vieglāk atrast izdevēju kādam mīlestības stāstiņam nekā nopietnai zinību grāmatai. Tā ir apjomīgākā (88 lpp.) un no astronomijas viedokļa dziļākā no aplūkotajām piecām grāmatām, taču satura ziņā apzināti ierobežota, jo iecerēta kā plašāka grāmatu cikla pirmā daļa. Tajā aplūkoti tikai tie jautājumi, kas attiecas uz „zemes izskati, lielumu, viņas kustēšanu un tām svarīgākām debess parādīšanām, kuras ar šo kustēšanu atronas iten tuvā sakarā”. J. Vinklers norāda, ka grāmata galvenokārt domāta skolotājiem un citiem pieaugušajiem. Pēc šo rindu autora domām, tā ir sfēriskās astronomijas mācību grāmata augstskolām, tikai bez atbilstoša matemātiskā aparāta. Satura uztveršanu ievērojami atvieglo tas, ka tekstā ir ievietoti attēli. Attēlu sagatavošanas grūtības bija viens no iemesliem, kāpēc kavējās grāmatas iznākšana.

Izklāsts veidots vēsturiski, sākot ar antīkās pasaules zinātnieku domām par Zemi, Nikolaja Kopernika devumu, pakāpeniski nonākot līdz 19. gadsimta zinātnes sasniegumiem. Aprakstīts, kā tika atklāti planētu kustības likumi, noteikts attālums līdz zvaigznēm, izmērīts gaismas ātrums. Skaidrotas arī tādas grūti uztveramas koncepcijas kā gaismas aberācija un Zemes ass precesija. Bet, kā jau minēts, grāmatā nekā nav stāstīts par debess spīdekļu (Saules sistēmas objektu, zvaigžņu) fizikālo dabu.

Atsevišķas nodaļas veltītas aptumsumiem un kalendāriem. Runājot par cilvēku bailēm no tumsas iestāšanās pilna Saules aptumsuma laikā, autors spriež, ka nesagatavotam prātam tas ir dabiski, jo, sastopoties ar kādu negaidītu parādību, jūtas ņem virsroku par prātu. Viņš min dažādus vēsturiskus piemērus par to, kā cilvēki skaidro aptumsuma iestāšanos. Piemēram, Indijā cilvēki domā, ka „pūķis saviem melniem nagiem cenšas šos abus spīdekļus no debess-velvja projam aizraut”.

Šajā un arī pārējās aplūkotajās grāmatās, kas izdotas Rīgā vai Jelgavā, atrodams obligātais cenzora ieraksts („no cenzures atvēlēts”). Interesanti, ka tāda ieraksta nav P. Šternmana grāmatā, kas izdota Pēterburgā. Visas piecas grāmatas atradās aprītē ilgu laiku un kalpoja latviešu izglītošanai. Jauni populārzinātniski oriģināldarbi par astronomiju latviešu valodā parādījās tikai 20. gadsimta sākumā, bet jaunas astronomijas mācību grāmatas tika izdotas tikai neatkarīgās Latvijas laikā 20. gadsimta divdesmitajos gados [16].

Par autoriem

1. Bīskaps Karls Kristians Ulmanis (1793–1871)

Dzimis 1793. gada 3. februārī Rīgā vācbaltiešu tirgotāja ģimenē. Mācījies Vidzemes guberņas ģimnāzijā Rīgā (1808–1810), pēc tam Tērbatas Universitātē studējis teoloģiju (1810–1814), papildinājis teoloģijā Jēnas un Getingenes Universitātē (1815–1816). Strādājis par luterāņu mācītāju Krimuldā un Pēterupē (1817–1835). K. K. Ulmanis bija viens no Latviešu literārās biedrības dibinātājiem (1824), sarakstījis vairākas mācību grāmatas latviešu valodā, tai skaitā „Rēķināšanas mācību” (1831). Krimuldā viņš nodibināja draudzes skolu un Vidzemes evaņģēliski luteriskās baznīcas sinodē 1834. gadā aktīvi iestājās par tautskolu veidošanu [17, 18].

1835. gadā K. K. Ulmanis ieguva filozofijas doktora grādu Jēnas Universitātē un uzsāka darbu Tērbatas Universitātē praktiskās teoloģijas profesora amatā (1835–1842), vēlāk kļuva par dekānu, tad par rektoru (1839–1841). Slimības dēļ bija spiests atstāt rektora amatu un 1844. gadā atgriezās Rīgā, kur kļuva par Vidzemes skolu padomnieku (1844–1856). Viņš sarakstīja jaunu ābeci latviešu valodā (1846) un izstrādāja Vidzemes lauku skolu instrukciju, ko Vidzemes landtāgs pieņēma 1851. gadā. 1856. gadā viņu iecēla par Krievijas impērijas evaņģēliski luteriskās baznīcas ģenerālkonsistorijas viceprezidentu (1856–1868), bet 1858. gadā par bīskapu. Mūža pēdējos gadus pavadījis Valkā, bija latviešu-vācu vārdnīcas 1. daļas līdzautors (izdota 1872). Miris 1871. gada 8. oktobrī Valkā [19, 20].

2. Skolotājs Juris (Georgs) Dauge (1835–1910)

Dzimis 1835. gada 4. oktobrī Kokneses Pastamuižā krodzinieka ģimenē. No deviņu gadu vecuma mācījies Jaunjelgavas elementārskolā, tad Kokneses un Ikšķiles draudzes skolā. Turpinājis mācības Cimzes skolotāju seminārā Valkā (1853–1856), kuru beidzis ar uzslavas rakstu. Pēc tam J. Dauge uzsāka darbu kā mājaskolotājs Baložu muižā pie Rīgas. Viņa literārās dotības sāka izpausties jau semināra laikā, bet tās pilnībā uzplauka, strādājot Baložos. Laikā no 1856. līdz 1862. gadam viņam bija ap simts publikāciju „Mājas Viesī” – dzejoļi, stāsti, anekdotes, praktiski padomi, arī populārzinātniski raksti. J. Dauges nozīmīgākais literārais darbs ir „Turaidas jumprava”, kas izdota 1857. gadā. Tas ir baltvācu autora Adalberta Kammerera dzejas darba pārlikums prozā ar papildinājumiem [21].

1858. gadā J. Dauge kļuva par pirmo skolotāju Saukas pagastā, kur līdz tam nebija nevienas skolas. Tā sauktajā Saukas Ķesterskolā viņš nostrādāja gandrīz 40 gadus. Viņa darbības laikā skolā ievērojami palielinājās skolēnu skaits un apgūstamo priekšmetu klāsts, tika mācīta arī ģeogrāfija un dabaszinības. Pēc I. Kiršentāles domām, redzot esošo mācību grāmatu trūkumus, J. Dauge pievērsās astronomijas mācību grāmatas rakstīšanai [22]. Viņš arī bija aktīvs kultūras pasākumu organizētājs, 1872. gadā Saukā tika nodibināta Dziedāšanas biedrība, Ķesterskolā izveidojās pašdarbības teātra trupa.

J. Daugem bija pieci bērni. No tiem pazīstamākie ir Aleksandrs Dauge (1868–1937), neatkarīgās Latvijas izglītības ministrs un Pauls Dauge (1869–1946), zobārsts un boļševiks. Par sava darba turpinātāju skolā J. Dauge uzskatīja Paulu, taču 1894. gadā Paulam radās konflikts ar vietējo mācītāju, Ķesterskolā notika kratīšana un tēvs bija spiests aiziet no darba skolā. J. Dauge miris Ķesteros 1910. gada 16. oktobrī [23].

3. Skolotājs Pēters Šternmans (1822–1890)

Autora rīcībā esošās ziņas par P. Šternmana biogrāfiju ir fragmentāras un galvenokārt balstās uz publikācijām 19. gadsimta laikrakstos latviešu valodā. 1851. gadā 29 gadu vecumā viņš kļuva par pirmo skolotāju jaundibinātajā latviešu draudzes skolā pie Jēzus baznīcas Pēterburgā. Skolas darbā viņam palīdzēja māsa Marija Šternmane un citi. 1857. gadā skolu pārcēla uz baznīcas namu, bet 1867. gadā – uz plašākām telpām [24–26]. Par veicamā darba apjomu var spriest pēc ziņām, ka 1859. gadā skolā mācījās 65 skolēni, „pie kuriem skolmeistars Šternmans nepnicīgi savā grūtā amatā pūlējās” [27]. P. Šternmans dzīvoja netālu no baznīcas, 1861. gadā tajā pašā Jēzus baznīcā viņš salaulājās ar Karolīnu Emīliju Eizenhāberi. Baznīca bija svarīga Pēterburgā dzīvojošo latviešu pulcēšanās vieta. P. Šternmans 1868. gadā raksta: „Še visi latvieši, kas Peterburgā dzīvo, .. latviski sarunājās it kā savā tēvu zemē būtu.” [28]

Ražīgs literārās darbības posms P. Šternmana dzīvē sākās 1868. gadā, kad viņš izdeva aprakstu „Pēterburga, viņas gruntēšana, pieņemšanās lielumā un kāda viņa tagad ir”. Nākamo gadu laikā sekoja četras populārzinātniskas grāmatas par dabu: „Jauki, brīnišķīgi, patiesīgi, pamācīdami stāsti par kustoņu dabas prātu” (1869), „Zināmība par noslēptiem dabas spēkiem” (1869), jau aprakstītā astronomijas grāmata (1871) un „Dabas dzīvošana jeb kā zeme, stādi un kustoņi dzīvo” (1873). Pēc šo rindu autora domām, materiāls grāmatu uzrakstīšanai vismaz daļēji veidojās no skolā mācītajiem tematiem. P. Šternmans rakstīja arī par citiem jautājumiem, līdzdarbojās „Pēterburgas Avīžu” izplatīšanā [29].

1876. gadā tika svinēta kolēģijas reģistratora P. Šternmana dienesta 25 gadu jubileja. Tā kā „no baznīcas puses nespējot pensiju dot, nedz no kroņa izgādāt” [30], tad daži latvieši un draudzes mācītājs sameta naudu un nopirka P. Šternmanam zelta pulksteni, bet baznīcas rāte pasniedza 100 rubļu goda dāvanu. Taču pāris gadu laikā draudzes vadības attieksme mainījās, 1878. gadā gribējuši P. Šternmanu atlaist: „Sternmann kungu, Peterburgas Latv. draudzes skolotāju un ērgelnieku, kas 20 gadus draudzei kalpojis, gribējuši zināmas puses ļaudis no vietas atraidīt un jaunais jau mēģinājis uz buka sēdēt, bet dzird, ka neesot izdevies.” [31]

4. Ierēdnis Pēters Graubings (1848–1900?)

Tāpat kā par P. Šternmanu, autora rīcībā esošās biogrāfiskās ziņas par P. Graubingu ir trūcīgas, taču šie abi vīri ir pelnījuši, lai viņu dzīves gājums tiktu atspoguļots plašāk. P. Graubings mācījies apriņķa skolā Kurzemē, taču it kā nav to pabeidzis. Iestājies valsts dienestā Baltijā, kļuvis par kolēģijas asesoru, zemes mērnieku [32]. 1877. un 1878. gadā „Baltijas Zemkopis” publicēja viņa vēstules par dzīves apstākļiem Penzas guberņā, Čembaru apriņķī. P. Graubings sevi pieskaita pie penzeniekiem un stāsta par laikapstākļiem, veiktajiem lauksaimniecības darbiem un svešumā satiktajiem latviešiem [33–35]. Viņš sadarbojās ar Rīgas Latviešu biedrību. Tas redzams no biedrības Zinību komisijas pārskata par 1885. gadu, kur minēts, ka P. Graubings komisijas bibliotēkai dāvinājis A. Humbolta grāmatu „Kosmos”, savukārt 1889. gadā viņš iesūtījis Zinību komisijai Latvijas vietu (māju) vārdus [36].

1888. gadā P. Graubings tika nosūtīts par mērnieku dienestā uz Samarkandu. Pirmos divus gadus viņš strādājis cītīgi, taču tad palaidies dzeršanā. Šā iemesla dēļ

1899. gadā viņš tika atlaists no dienesta ar puspensiju 142 rbļ. 95 kap. gadā. P. Graubings raksta, ka 12 gadus garajā dienestā Turkestanā ir sabojājis veselību un, kaut arī neapstrīd celto apsūdzību, lūdz piešķirt pilnu pensiju. Šis lūgums tika noraidīts, un viņš atgriezās pie brāļa Rīgā [37], kur drīz vien nomira. 1900. gada 27. aprīļa „Baltijas Vēstnesī” lasāma ziņa, ka Lutera kapos apglabāts kroņa zemes mērnieks Peters Graubin, 51 gadu vecs [38]. Tiesa, A. S. Morisons min, ka P. Graubings miris 1904. gadā 55 gadu vecumā [39].

5. Skolotājs, publicists Jēkabs Vinklers (1850–1921)

Dzimis 1850. gada 7. februārī Aizputes apriņķa Kazdangas pagastā latviešu zemnieku ģimenē. Mācījies Kazdangas pagastskolā un Aizputes apriņķa skolā, kuru pabeidza 1866. gadā. Iestājies Mogiļevas guberņas Gorku zemkopības skolā mērnieku taksatoru nodaļā (1867). Pēc tās pabeigšanas, lai nopelnītu naudu turpmākām studijām, strādājis Krievijā uz dzelzceļa un par mājskolotāju. 1871. gadā iestājies Maskavas Universitātes Fizikas un matemātikas fakultātē, kuru pabeidza 1875. gadā kā matemātikas kandidāts. Arī studiju laikā piepelnījies, strādājot par mājskolotāju un pasniedzot privāttundas. Jau studiju gados viņš „Baltijas Vēstnesī” publicēja polemiskus rakstus par izglītības jautājumiem, kā arī populārzinātnisku rakstu sēriju: „Vai ir vajadzīgs dzīvē dabas likumus prast?”, „Par dabas zinātnību vecumu un par to, kas pasaules plašumu pilda”, „Miglas plankumi”, „Spektrālanalīzis”, „Vēl par zvaigznēm un Piena ceļu”, „Planētu jeb gāju zvaigžņu attīstīšanās”, „Zemes attīstīšanās”, „Kāds vārds par to, kas būs ar pasauli” [40]. Kā redzam, 1879. gadā publicētā astronomijas grāmata ir tikai loģisks J. Vinklera kā tautas apgaismotāja darbības turpinājums.

Pēc universitātes pabeigšanas viss viņa darba mūžs aizritēja Krievijā (1875–1906), kur J. Vinklers strādāja Ribinskā, Vladimirā, Lubnā, Ņežinā un Rovnā par ģimnāzijas skolotāju un reālskolas inspektoru. Pēc V. Jaujenieka [41] domām, viņš strādāja Krievijā tāpēc, ka publicistiskās darbības dēļ viņam nebija cerību dabūt skolotāja vietu Baltijā. 1878. gadā J. Vinklers polemizēja ar J. Daugi par tautskolu programmu, par to, ka šīs skolas vada vācu mācītāji un propagandē Bībeles lasīšanu. Šajā sakarā J. Vinklers raksta: „... lai mēs mūsu bērnus tautas skolā par derīgiem, sapratīgiem valsts locekļiem izaudzinām un tiem it īpaši caur dabas zinībām piepalīdzam pēcāk dzīvē savu dienišķu maizi jo sekmīgāki pelnīt.” [42]

Šajā laikā J. Vinklers sāka interesēties par meteoroloģiju un guva atzīstamus panākumus. Savās darbavietās viņš iekārtoja meteoroloģiskās stacijas, publicēja darbus par meteoroloģiju rakstu krājumos un žurnālos, ar novērojumu rezultātiem piedalījās dažādās izstādēs, kur saņēma apbalvojumus (1895–1898). 1895. gadā viņš tika apstiprināts par Pēterburgas Galvenās fizikālās observatorijas korespondentu. J. Vinklers ir arī J. Dravnieka izdotās Latviešu konversācijas vārdnīcas līdzstrādnieks, viņš sarakstījis aptuveni 60 šķirklus par astronomiju, fiziku un ķīmiju (1891–1893).

Pēc aiziešanas pensijā J. Vinklers atgriezās dzimtajā pusē Aizputē (1906–1915). Pirmā pasaules kara laikā dažus gadus strādāja par skolotāju Ņežinā. 1921. gadā viņš ar ģimeni pārcēlās uz Sebežu, kur sāka strādāt par skolotāju, taču saslima un 1921. gada 9. decembrī mira.

Terminoloģija

Nemot vērā minēto grāmatu plašo izplatību un ilgstošo izmantošanas periodu, tās neapšaubāmi bija nozīmīgas arī kā astronomiskās terminoloģijas veidotājas latviešu valodā. Autors ir apkopojis un salīdzinājis grāmatās atrodamos astronomijas terminus. Divās pārskata tabulās iekļauti 103 astronomijas termini un 40 objektu nosaukumi, kas parādās vismaz divos aplūkotajos avotos. Tabulās dots arī katra autora darbā atrodamo terminu un nosaukumu skaits. Sarakstā nav iekļauti tādi ikdienā lietoti vārdi kā debess, diena, nakts, mēnesis, gads, stunda, sekunde, kuru rakstība aplūkotajā periodā jau ir stabila un sakrīt ar mūsdienās lietoto. Vienīgi vārds „minūte” dotajos avotos rakstīts bez garā patskaņa. Arī vasara, rudens un ziema saukti tāpat kā tagad. Visi autori diametra apzīmēšanai lieto vārdu „caurmērs”. Aplūkotajā periodā debess objektu apzīmēšanai konsekventi izmantots vārds „spīdekļis”. Mūsdienās šo vārdu biežāk attiecina uz kādu personu un retāk lieto astronomiskā kontekstā. Aptumsums visos avotos rakstīts kā „aptumšošana”.

Autori diezgan plaši izmanto vārdus „astronomija” un „astronoms”, taču kā astronoma sinonīms bieži parādās arī vecākais termins „zvaigžņu pratējs”. Dabaszinātnieks tiek saukts par dabas gudrotāju, bet dabaszinātnes par dabas-zinātnību jeb dabas zinībām. Teleskops visbiežāk saukts par ķīķeri, taču Graubings lieto arī formu „teleskops”. Kosmos jeb Visums dēvēts par pasaules ēku jeb debess izplatījumu, savukārt Saules sistēma – par saules valsti. Ar relatīvi jaunā, fizikālā jēdziena „debess ķermenis” formulējumu veicies diezgan grūti, izmantotas tādas formas kā pasaules-lode, debess-ēkas tekulis un debess miesa. Debess sfēra konsekventi dēvēta par debess-velvi.

Planētai (planete) kā sinonīms lietots vecākais termins „gāju-zvaigzne”, tāpat arī bieži lietota vārda „zvaigzne” vecā forma „stāvu-zvaigzne”. Zvaigznājs lielākoties saukts par zvaigžņu bildi. Komēta (komete) saukta arī vecajā vārdā par astu-zvaigzni. Mūsdienās otrais variants tiek izmantots tikai kā māksliniecisks epitets. Asteroīdi visnotaļ moderni saukti pašlaik pierastajā vārdā, taču lietoti arī tādi aprakstoši apzīmējumi kā mazā gāju-zvaigzne un mazā Asteroidu planete. Planētas pavadonis konsekventi saukts par mēnesi, taču Dauge lieto arī tādus variantus kā apakšplanete un sulainis. Meteors ir krītoša zvaigzne vai krizdama zvaigzne. Savukārt meteorīts dēvēts par gaisa-akmini, tikai Vinklers min modernāku formu „aerolīts”.

Debespušu nosaukumi lielākoties atšķiras no mūsdienās izmantotajiem. Ziemeļi ir ziemelis, austrumi ir rīti, dienvidus Šternmans sauc vecajā vārdā par pretziemeļiem, rietumi ir vakari. Gadalaiks bieži saukts par gadskārtu, bet pavasaris ir pavasars vai pavasara. Garais gads dēvēts par šaltgadu, kā arī par augsto, lielo vai spraudu gadu. Ekvators un ekliptika saukti kā mūsdienās, vienīgi Ulmanis lieto vecākās formas, attiecīgi vidus-līnija un saules ceļš. Mēness fāžu nosaukumi dotajos avotos jau ir nostabilizējušies. Jaunmēness ir jauns mēnesis, pirmais ceturksnis ir pirmais cetorksnis, pilnmēness ir pilns mēnesis, pēdējais ceturksnis ir pēdīgs cetorksnis vai beidzamais cetorksnis.

Fizikālie termini aplūkotajā periodā ir tapšanas stadijā. Viela, matērija saukta par miesu, bet inerce par pastāvību vai materijas kūtrību. Atmosfēra vēl brīžiem vāciski dēvēta par lufti. Vārds „magnēts” lietots gan vīriešu, gan sieviešu dzimtē. Debess ķermeņa blīvums aprakstīts kā tā biežums, cietums vai šķidrums. Paisums ir ūdens plūšana vai ūdens sacelšanās, termins „pievilkšanas spēks” gan diezgan ātri

iegūst mūsdienās lietoto formu. Pašlaik reti izmantotais vārds „antipods” iztulkots kā pretpēdnieks vai pretikājnieks.

Saule, Mēness un Zeme rakstīti tāpat kā tagad, tikai ar mazo burtu. Tāda pati pieeja arī zvaigznāju nosaukumiem. Zodiaka zvaigznāji saukti kā mūsdienās, atskaitot Jaunavu, kas dēvēta par jumpravu, un Skorpionu, kas saukts par Skārpi. Lielajam Lācim līdztekus lietots gan oficiālais nosaukums Lielais Lācis, gan sarunvalodas nosaukums greizie vāgi. Tāpat arī Mazajam Lācim. Polārzvaigzni autori saukuši gan par ziemeļa-zvaigzni, gan par polarzvaigzni. Sietiņš saukts gan latviski, gan starptautiskajā apzīmējumā par Plejadam. Interesanti dažu zvaigznāju nosaukumi ir Ulmanim – Jaunava ir jumprava, Kasiopeja ir ķēniņa jumprava un Andromeda (nav tabulā) ir stāvēdama ķēniņa jumprava. Liela ir Piena Ceļa nosaukumu daudzveidība. Aplūkotajos avotos parādās tādi autoram iepriekš nezināmi varianti kā debess ceļš, vēja ceļš un piena iela.

Vārda „Merkurs” rakstība dažādiem autoriem atšķiras, bet Marss konsekventi saukts par Mars. Ulmanis daļai planētu nosaukumu pievieno aprakstošo paskaidrojumu, piemēram, Saturns, pasarkana gāju-zvaigzne, taču turpmākie autori to nedara, izņēmums ir Venēra, kuras tradicionālie apzīmējumi ir rīta zvaigzne, vakara zvaigzne. Šie Venēras apzīmējumi ir vienģie, kas tiek plaši lietoti arī mūsdienās. Vinklers piedāvā Venēru saukt par Spulģi, bet šis nosaukums, kā zināms, nav iegājies. Jupitera, Urāna un Neptūna nosaukumi lielākoties rakstīti tāpat kā tagad, tikai bez garumzīmēm. Haleja komētas nosaukums vēl nav nostabilizējies, tā dēvēta dažādi – Halleija komete, Halleys komete, Hallija astes-zvaigzne. Asteroīdu nosaukumi nav latviskoti – Ceres, Pallas, Juno – pretstatā tagad pieņemtajiem nosaukumiem Cerera, Pallāda, Junona.

1. tabula

Analizētajos avotos biežāk sastopamie astronomijas termini

Mūsdienu	Ulmanis, 1857	Dauge, 1865	Šternmans, 1871	Graubings, 1877	Vinklers, 1879
103 termini	43 termini	88 termini	51 termins	30 termini	77 termini
afēlijs		saules-tālums	saules tālums		
aizklāšana		aptumšošana			apsegšana
antipods		pretpēdnieks			antipods, pretikājnieks
apkārtmērs				apkārtmērs	aploks
asteroīds	maza gāju-zvaigzne	asteroīds	Asteroide, mazā Asteroīdu planete		
astronomija		astronomija			astronomija, zvaigžņu zinība
astronoms	debess- pratīgs	astronoms, zvaigžņu pratējs	astronoms, zvaigžņu ķīķernieks	astronoms, gaispratējs	astronoms, zvaigžņu pratējs
atmosfēra		gaiss	lufte, lufes apgabals	debess-gaiss	atmosfere, gaiss

Mūsdienu	Ulmanis, 1857	Dauge, 1865	Šternmans, 1871	Graubings, 1877	Vinklers, 1879
augšējā kulminācija		visaugstākā vieta, caur- iešana caur meridianu			visaugstākā vieta pie debesīm
aukstā josla		aukstā josta, saltā josta			aukstā joste
austrumi	rīta-puse	rītu-puse, rīti	rīti		rīti
blīvums		biezums, cietums	šķidrums, cietums		
dabas- zinātnes				dabas- zinātnība	dabas zinības
dabas- zinātnieks	dabas-pratīgs vīrs	dabas gudrotājs	dabas gudrotājs, dabas pratējs	dabas-prateis	
debess ekvators	debess vidus	debess ekvators			
debess ķermenis	pasaules- lode		debess-ēkas tekulis		debess miesa
debess sfēra	debess velve	debess velve, debess lode	debess velve	debesu velve	debess velvis, debessvelvis
debess spīdeklis	debess zīme	debess spīdeklis	debess spīdeklis	debess spīdeklis	
debess ziemēpols	ziemeļa vieta	debess zie- meļu-punkts, ziemeļu pols			
dienas un nakts mija	dienas un nakts mīšana				dienas un nakts mīšanās
diennakts paralēle	dienas riņķis, zvaigžņu riņķis	dienas riņķis			parallelriņķis
dienvi- d-austrumi		rītu-dienvidi			dienvidus rīti
dienvidi		dienvidi	vasaras puse, pretziemeļi		dienvidi, dienvidus
dienvidpols	pretziemelis	dienvidus pols			dienvidus pols, dienvi- dus pols
dienvidu puslode			dienvidus puslode		dienvidus puslode
ekliptika	saules riņķis, saules ceļš	ekliptika, saules-ceļš	ekliptika		ekliptika
ekliptikas slīpums		ekliptikas slīpums			ekliptikas slīpums
ekvators	vidus-līnija	ekvators	ekvators, ze- mes-lodes josta		ekvators
elipse		elipse	elipse		ellipse
ēna			pakreislis	ēna	ēna

Mūsdienu	Ulmanis, 1857	Dauge, 1865	Šternmans, 1871	Graubings, 1877	Vinklers, 1879
ēters			Aethers		aiters
gadalaiks	gada-laiks	gadskārta	gadskārta		gada laiks, gada-laiks, gadskārta
gaiss	gaiss			gaiss, lufte	gaiss
garais gads		lielais gads, šaltgads		šaltgads, augstais gads	šaltgads, spraudu gads
grāds	grāds	grāds			grāds
Gregora kalendārs, jaunais stils		Gregora kalenderis			gregorianiešu kalendārs, jauns kalendārs
horizonts	skatīšanas riņķis	horizonts, skatīšanas- riņķis			horizonts
inerce		pastāvība			materijas kūtrība
jaunmēness	jauns mēnesis	jauns mēness		jauns mēnesis	jauns mēnesis
Jūlija kalendārs, vecais stils		Jūlija kalenderis			julianiešu ka- lendārs, vecs kalendārs
kalendārs		kalenderis		kalenderis, laika-grāmata	kalendārs
karstā josla		karstā josta			karstā joste
komēta	astita zvaigzne, astu- zvaigzne	astu- zvaigzne, komete	komete	astes- zvaigzne, komete	
komētas aste		aste	aste	aste	
komētas kodols		viducis, serde	serde, kols		
komētas koma		miglains apsegs		galva	
Kopernika pasaules sistēma		Kopernika saules valsts			Koperni- ka planetu valsts, Koper- nika sistēma
kosmos, Visums	pasaules ēka, izplatījums	debess- izplatījums	debess- isplatījums, pasaules rūme, debess-rūme, bezglīgā debess-ēka	izplātījums, pasauls-ēka	pasaules plašums
krēsla		krēsla	krēsla		blāzma
lēkts		uzlēkšana, lēkšana	uzlēkšana		uzlēkšana

Mūsdienu	Ulmanis, 1857	Dauge, 1865	Šternmans, 1871	Graubings, 1877	Vinklers, 1879
magnēts			magnete	magnets	
meridiāns		meridians			meridians
meteorīts		gaisa-akminis, vēja-lode, gaisa-asteroīds	no debess kritis akminis		aerolits, gaisa akmenis
meteors		krītoša zvaigzne	krizdama zvaigzne		
Mēness aptumsums	mēness- aptumšošana	mēness aptumšošana		mēneša aptumšošana	mēness aptumšošana
Mēness fāzes		mēness grieži			mēneša sejas, mēneša fazes
mērenā josla		remdenā josta			mērenā joste
neapbruņota acs		plikas acis		plikas acis, ne apbruņotas acis	prasta acs, plika acs
nedēļa		nedēļa		nedeļs	nedeļa
novērojums		ievērošana			ievērojums
novērotājs	zvaigžņu- lūkotājs		zvaigžņu skatītājs		ievērotājs
orbīta			ceļš ap sauli, ceļa riņķis		planetas ceļš
paisums		ūdens plūšana	ūdens sacelšanās		
pasaules ass		debess ass			pasaules ase
pavadonis	mēnesis	apakšplanete, sulainis, mēnesis	mēnesis	mēnesis	mēnesis, mēness
pavasaris		pavasara	pavasars		pavasars
perihēlijs		saules-tuvums	saules tuvums		
pēdējais ceturksnis		pēdīgs ceturksnis, vecs mēness			beidzamais ceturksnis
pievilkšanas spēks	pievilkdams spēks, svara- spēks	pievelkošs spēks	pievilkšanas spēks	pievilkšanas spēks	
pilnmēness	pilns mēnesis	pilns mēness		pilns mēnesis	pilns mēnesis
pirmais ceturksnis		pirmais ceturksnis, augošs mēness		pirmais ceturksnis	pirmais ceturksnis
planēta	gāju- zvaigzne	planete, gāju-zvaigzne	planete	gāju- zvaigzne, staigu- zvaigzne	planeta, gāju zvaigzne (<i>reti</i>)
pulkstenis		pulkstenis	pulkstins		

Mūsdienu	Ulmanis, 1857	Dauge, 1865	Šternmans, 1871	Graubings, 1877	Vinklers, 1879
pusdiena	dienas vidus, pusdiena	pusdiena			pusdienas laiks
pusdienas līnija	pusdienas līnija	dienvidus- strīpa			
pusēna		pusēna, pakrēsla			pusēna
pusnakts	pusnakts			pusnakts	
riets		norietēšana	norietēšana, noiešana		noiešana
rietumi	vakara-puse	vakaru-puse, vakari	vakari		vakari
Saturna gredzens	stīpa, gredzens	riņķis	riņķis		
Saules aptumsums	saules- aptumšošana	saules aptumšošana	saules aptumšošana	saules aptumšosana	saules aptumšošana
Saules diennakts		saules-diena			saules diena
Saules plankums	tumša vieta	saules bleķis	saules pleķis		
Saules sistēma	saules valstība	saules valsts	saules valsts		
tālskatis, teleskops	glāze, ķīķeris, skunstes glāze	ķīķeris	ķīķere, tālskatuve	glāze, ķīķeris, Teleskops	ķīķeris
tropiskais gads		saules-gads, zemes-gads			sadzīves gads, tropisks gads
viela, matērija		materija			miesa
vilciens		eizenbānis	dzelzu ceļa rati		
Zemes ass	zemes ass	zemes-ass	zemes ass		zemes ase
Zemes centrs		viducis			zemes viducis
Zemes griešanās ap asi	zemes griešana ap sev pašu				zemes griešanās ap asi
zemeslode			zemes-lode	zemes lode	
zenīts	galvas-vieta	zenits, galvvirss- punkts			zenits
ziemeļaus- trumi		rītu-ziemeļi			ziemeļa rīti
ziemeļi		ziemelis	ziemelis, ziemeļi		ziemeļi, ziemelis
ziemeļpols	ziemelis	ziemeļu pols			ziemeļa pols, ziemeļa pols
ziemeļrie- tumi		vakaru- ziemeļi			

Mūsdienu	Ulmanis, 1857	Dauge, 1865	Šternmans, 1871	Graubings, 1877	Vinklers, 1879
ziemeļu puslode			ziemeļu puslode		ziemeļa puslode
zodiaka zīme		zīme			zodiaka zīme, ekliptikas zīme
zvaigznājs	debess-zīme	zvaigžņu bilde	zvaigžņu bilde		zvaigžņu puduris
zvaigzne	zvaigzne, stāvu- zvaigzne	zvaigzne, stāvu- zvaigzne	zvaigzne, stāvu zvaigzne (<i>reti</i>)	zvaigzne, stāvu zvaigzne	zvaigzne, stāvu zvaigzne (<i>reti</i>)
zvaigžņ- lielums	lielums	klase	klase		
zvaigžņu diennakts		zvaigznes diena			zvaigznes diena

2. tabula

Analizētajos avotos biežāk sastopamie objektu nosaukumi

Mūsdienu	Ulmanis, 1857	Dauge, 1865	Šternmans, 1871	Graubings, 1877	Vinklers, 1879
<i>40 nosaukumi</i>	<i>28 nosaukumi</i>	<i>37 nosaukumi</i>	<i>21 nosaukumi</i>	<i>4 nosaukumi</i>	<i>25 nosaukumi</i>
Auns		auns			Auns
Cerera	Ceres	Ceres	Ceres		
Dvīņi	Dvīņi	dvīņi			Dvīņi
Gulbis	Gulbis, krusts		Gulbis		
Halleja komēta		Halleija komete	Halley's komete	Halleija komete, Hallija astes- zvaigzne	
Herkules	Milzu-vīrs	Herkules			
Jaunava	Jumprava	jumprava			Jaunava
Junona	Jūno	Juno	Juno		
Jupiters	Jupiters, dzeltana gāju- zvaigzne	Jupiters	Jupiters		Jupiters
Kapella	kaza	Kapella			
Kasiopeja	ķēņiņa jumprava				
Lauva		lauva			Lauva
Lielais Lācis	lieli greizi vāģi, lielais lācis	greizie vāģi, lielais lācis			Lielie Rati
Lielais Suns	lielais suns	lielais suns			
Marss	Mars, sarkana gāju-zvaigzne	Mars	Mars		Mars

Mūsdienū	Ulmanis, 1857	Dauge, 1865	Šternmans, 1871	Graubings, 1877	Vinklers, 1879
Mazais Lācis	mazi vāgi, mazais lācis	mazais lācis, mazie greizie vāgi	mazie vāgi		Mazie Rati
Merkurs	Merkuris, maza rīta-zvaigzne, maza vakara- zvaigzne	Merkurs	Merkur, Merkurs		Merkurs
Mežāzis		meža-āzis			Mež-āzis
Mēness	mēness	mēness	mēness	mēness, mēnesis	mēnesis, mēness
Neptūns	Neptūns	Neptuns	Neptuns		
Pallāda	Pallas	Pallas	Pallas		
Piena Ceļš	debess ceļš	piena ceļš, vēja ceļš	piena iela	Piena-ceļš	
Polārzvaigzne	ziemeļa- zvaigzne	polarzvaigzne	Polar zvaigzne		Ziemeļa zvaigzne
Saturns	Saturns, pasarkana gāju-zvaigzne	Saturns	Saturnus, Saturns		Saturns
Saule	saule	saule	saule		saule
Sietiņš, Plejādes	Sietiņš	sietiņš, Plejadas			Sietiņš, Plejadas
Sīriuss		Sīriūss	Sirius		Sīriuss, Suņa zvaigzne
Skorpions		skarpis			Skārpis
Spika	vārpa		Spica		
Strēlnieks		strēlnieks			Strēlnieks
Svari		svars			Svari
Urāns	Uranus	Urans	Uranus		
Ūdensvīrs		ūdens-vīrs			Ūdens-vīrs
Vedējs	Ormanis	fūrmanis			
Venēra	auseklis, liela rīta-zvaigzne, liela vakara- zvaigzne	Venus, rīta-zvaigzne, vakara- zvaigzne	Venus, rīta zvaigzne, vakara zvaigzne		Venera, Spulģis
Vesta	Vesta	Vesta	Vesta		
Vērsis		vērsis			Vērsis
Vēzis		vēzis			Vēzis
Zeme	zeme	zeme, Zeme	zeme	zeme	zeme
Zivis		zivis			Zivis

Kopumā varam secināt, ka terminoloģijas atšķirības aplūkotojos avotos pastāv, taču ir salīdzinoši nelielas. Autori pakāpeniski atsakās no G. F. Stendera laikā [43] ieviestajiem terminiem, tādiem kā „pretziemelis” dienvidpola apzīmēšanai, aizstājot tos ar modernākiem. Taču vērā ņemama jaunvārdu darināšana, kas bija raksturīga

daudziem jaunlatviešiem, piemēram, Jurim Alunānam un Atim Kronvaldam [44], nav novērojama. Kā jau konstatēts iepriekš [45], sākumā jauns termins tiek dots aprakstoši, bet ar laiku bieži iegūst no svešvārda darinātu formu, piemēram, „maza gāju-zvaigzne” kļūst par „asteroīdu”. Aplūkotajā periodā debess ķermeņu nosaukumos mazāk lietoja lielos burtus un terminos bija mazāk garumzīmju nekā mūsdienu valodā. No jauna ienākušie debess ķermeņu nosaukumi sākumā netika latviskoti, bet tika doti oriģinālajā rakstībā, piemēram, Mars, Ceres. Taču kopumā var sacīt, ka 19. gadsimta trešajā ceturksnī astronomijas terminu bāze latviešu valodā jau bija izveidojusies un nostabilizējusies, un tas lielā mērā ir minēto astronomijas grāmatu autoru nopelns.

VĒRES

1. Krūmiņa G. *Zinātniskās un populārzinātniskās grāmatas. Grāmata latviešu sabiedrībā 1856–1870. Bibliotēku zinātnes aspekti*. Rīga: Avots, 1987, 9.–26. lpp.
2. Turpat.
3. Vilks I. Astronomijas terminoloģijas attīstība latviešu valodā 19. un 20. gadsimtā. *LU Raksti, 800. sēj.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 188.–196. lpp.
4. Krūmiņa G. *Zinātniskās un populārzinātniskās grāmatas. Grāmata latviešu sabiedrībā 1856–1870. Bibliotēku zinātnes aspekti*. Rīga: Avots, 1987, 9.–26. lpp.
5. Ulmanis K. K. *Kahdas siņņas par to, ko pee debess redsam*. [K. Kr. Ulmanns]; Latweeschu draugu beedriba. 2. driķe. Rīga: W. F. Häcker, 1857, 24 lpp.
6. Jaujenieks V. Zinātnieks un viņa darbs. Jēkabs Vinklers. *Zvaigžņotā Debess*, 1968, pavasarī, 40.–46. lpp.
7. Rabinovičs I. Pirmā astronomijas mācības grāmata latviešu valodā. *Zvaigžņotā Debess*, 1959, ziema, 44.–47. lpp.
8. Klētnieks J. *Astronomija un ģeodēzija Latvijā līdz 20. gadsimtam*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 330.–349. lpp.
9. Rabinovičs I. Pirmā astronomijas mācības grāmata latviešu valodā. *Zvaigžņotā Debess*, 1959, ziema, 44.–47. lpp.
10. Turpat.
11. Vilks I. Astronomijas terminoloģijas attīstība latviešu valodā 19. un 20. gadsimtā. *LU Raksti, 800. sēj.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 188.–196. lpp.
12. Dauge J. *Zvaigžņu jeb Debess-mācība: skolām par labu*. Sarakstīta no G. Dauges. Rīga: Ernst Plate, 1865, 76 lpp.
13. Šternmans P. *Debbess-Ehka, jeb, Reisoschana pa muhschigi besgalligas pasaules-ruhmi un nemehrojama debbess-isplahitijuma spihdekļeem*. Apgahdata no Kollegien Registrar Peter Sternmann. Pēterburga: drukata pee R. Golikke, 1871, 62 lpp.
14. Graubings P. *Pasaule: wisspahrigas siņas par semi, sauli, mehnesi un swaigsnehm / ko sawai tautai sarakstijis P. Graubings*. Rīga, 1877, 59 lpp.
15. Vinklers J. *Seme ka swaigsne pasaules plaschumā, jeb, matematiska geografija: wehs-turigi pehz sawas attistichanahs*. Sarakstīta no J. Winklera. Jelgawa: E. Sieslack, 1879, 88 lpp.
16. Vilks I. Priekšstatu attīstība par Visuma uzbūvi 20. gadsimta astronomijas mācību grāmatās latviešu valodā. *LU Raksti, 716. sēj.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2007, 63.–72. lpp.
17. Pieejams: http://lv.wikipedia.org/wiki/K%C4%81rlis_Kristi%C4%81ns_Ulmanis
18. Pieejams: http://de.wikisource.org/wiki/ADB:Ulmann,_Karl_Christian

19. Pieejams: http://lv.wikipedia.org/wiki/K%C4%81rlis_Kristi%C4%81ns_Ulmanis
20. Pieejams: http://de.wikisource.org/wiki/ADB:Ulmann,_Karl_Christian
21. Kiršentāle I. Saukas skolotājs un literāts Juris Dauge. [Sakarā ar 150. dz. d. 1835–1910]. *Literatūra un Māksla*, 1985, 17. maijs, 16. lpp.
22. Turpat.
23. Turpat.
24. *Latviešu Avīzes*, 1858, 13. marts, Nr. 11.
25. *Baznīcas Vēstnesis*, 1896, 1. februāris, Nr. 2.
26. *Baltijas Vēstnesis*, 1902, 20. maijs, Nr. 113.
27. *Latviešu Avīzes*, 1859, 2. aprīlis, Nr. 14.
28. *Laiks*, 1999, 28. augusts.
29. *Pēterburgas Avīzes*, 1863, 28. novembris, Nr. 26.
30. *Mājas Viesis*, 1876, 6. marts, Nr. 10.
31. *Rīgas Lapa*, 1878, 10. novembris, Nr. 261.
32. Morisson A. S. *Russian Rule in Samarkand 1868–1910*. Oxford: UP, 2008, pp. 158–159.
33. *Baltijas Zemkopis*, 1877, 21. septembris.
34. Turpat, 21. decembris, Nr. 51.
35. Turpat, 1878, 14. jūnijs, Nr. 24.
36. *Balss*, 1889, 28. jūnijs.
37. Morisson A. S. *Russian Rule in Samarkand 1868–1910*. Oxford: UP, 2008, pp. 158–159.
38. *Baltijas Vēstnesis*, 1900, 27. aprīlis, Nr. 95.
39. Morisson A. S. *Russian Rule in Samarkand 1868–1910*. Oxford: UP, 2008, pp. 158–159.
40. Jaujnieks V. Zinātnieks un viņa darbs. Jēkabs Vinklers. *Zvaigžņotā Debess*, 1968, pava-saris, 40.–46. lpp.
41. Turpat.
42. Turpat.
43. Vilks I. Astronomijas terminoloģijas attīstība latviešu valodā 19. un 20. gadsimtā. *LU Raksti, 800. sēj.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 188.–196. lpp.
44. Skujiņa V. *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*. Rīga: LVI, 2002, 224 lpp.
45. Vilks I. Priekšstatu attīstība par Visuma uzbūvi 20. gadsimta astronomijas mācību grāma-tās latviešu valodā. *LU Raksti, 716. sēj.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2007, 63.–72. lpp.

Summary

At the 3rd quarter of the 19th century during a relatively short period of time five astronomy books were published in Latvian language. This unusual but logical flourishing of popularizing astronomy was brought about by the raise of Neo-Latvian movement. The purposes of these books vary, they range from a literary work to a university textbooks, but all the authors (one pastor, one civil servant and three teachers) are united by their wish to serve the nation. This article shortly characterises the content of these books and biographies of their authors. By writing those books, the authors have given a considerable contribution to developing the terminology of astronomy in Latvian language. This article lists the common terms used in the described books and provides a brief analysis of the terminology employed.

Keywords: astronomy, textbooks, education, popularization of science, terminology.

**Mārtiņš Robs, LU docents,
Ķeguma spēkstacijas būvinspektors**
*Martins Robs, University of Latvia Associate Professor,
Ķegums Power Station Building Supervision Inspector*

Ginta Zālīte

E-pasts: ginta.zalite@latvenergo.lv

Ina Lastovecka

E-pasts: ina.lastovecka@latvenergo.lv

Valdis Gavars

AS „Latvenergo”

Pulkveža Brieža iela 12, Rīga, LV-1230

E-pasts: valdis.gavars@latvenergo.lv

Mārtiņš Robs pēc Rīgas Politehniskā institūta beigšanas strādāja dzelzceļu līniju būvdarbos Krievijā (1898–1922). Pēc atgriešanās Latvijā iesaistījās jaunu Latvijas elektrostaciju projektos, kļuva par LU Inženierzinātņu fakultātes docentu (1930). Kā Ķeguma spēkstacijas būvinspektors – būvvaldes vadītājs strādāja no būves darbu uzsākšanas līdz to nobeigšanai (1936–1942). 1945. gadā M. Robs kā profesors atgriezās darbā LVU.

Atslēgvārdi: Mārtiņš Robs, dzelzceļu būve, Ķeguma spēkstacija, būvinspektors.

Rīgas Politehniskā institūta absolvents

Mārtiņš Robs dzimis 1874. gadā Jelgavas rajona Vilces pagasta Upeniekos zemnieku ģimenē. Tēvs Mārtiņš (1833–1901) šīs mājas 1866. gadā bija iepircis no barona. Māte Anna (1831–1911) nākusi no Grūbju ģimenes [1].

Mārtiņš mācījies Vilces pamatskolā (1881–1887) un pēc tam Jelgavas reālskolā (1887–1891), kur mācību valoda bija vācu. Mācoties vecākās klasēs, notika pāreja uz krievu valodu. Latviešu valodas skolā nebija. Viņš papildus mācījies franču un angļu valodu.

1892. gadā iestājies Rīgas Politehniskajā augstskolā (*Polytechnikum zu Riga*), kas bija privāta augstskola ar vācu mācību valodu [2]. 1896. gadā to pārveidoja par Rīgas Politehnisko institūtu (*Рижский политехнический институт*) – valsts augstskolu ar krievu mācību valodu. Pēc pirmā gada mācībām M. Robs saņēma stipendiju mācību maksas apmērā (150 rbļ.). Mācoties augstskolā, praktiskajos darbos piedalījies Maskavas kanalizācijas būvdarbos un uz Rīgas–Orlas dzelzceļa. M. Robs turpināja mācības sešus gadus, kuru laikā nolika eksāmenus tēlotājā ģeometrijā, tehniskajā mehānikā, grafiskajā statikā, eksperimentālajā fizikā, enciklopēdiskajā ķīmijā, mineralogijā, ģeoloģijā, būves mākslā, arhitektoniskajās formās,

materiālu mācībā, mašīnmācībā, mašīnu detaļās, mehāniskajā tehnoloģijā, civilajā arhitektūrā, celtniecības likumdošanā un grāmatvedībā. Viņš nolika gala eksāmenus arī augstākajā matemātikā, augstākajā ģeodēzijā, sfēriskajā astronomijā, tiltu un tuneļu celtniecībā, zemes darbos, ceļu un dzelzceļu būvē un hidrobūvēs. Rīgas Politehnisko institūtu 1898. gadā M. Robs beidza ar inženiera grādu, aizstāvēdams diplomdarbu „Šosejas tilta projekts pāri Ogres upei tās ietece vietā Daugavā” (*Проект шоссейного моста реки Огре в месте падения её в Западную Двину*), kas novērtēts ar atzīmi „ļoti labi” [3].

Dzelzceļu būve

Pirmā M. Roba darbavieta bija Rīgas–Orlas dzelzceļa būve. Viņš projektēja otrā sliežu ceļa posma Dvinska–Smolenska caurtekas un tiltu balstus, kā arī pats piedalījās būvdarbos [4]. 1901.–1902. gadā viņš strādāja Maskavas–Kijevas–Voroņežas dzelzceļa direkcijā kā tehniskās daļas inženieris, nospraužot un projektējot jaunas dzelzceļa līnijas. Vēlāk pārgāja uz Vologdas–Vjatkas dzelzceļa būvi, kur izstrādāja tipveida projektus caurtekām un piedalījās dzelzs tilta būvē. 1906. gadā viņš devās divu mēnešu studiju ceļojumā uz Vāciju, Šveici, Itāliju un Franciju apgūt inženierbūvju un specializēto tiltu celtniecības pieredzi. Pēc tam strādāja Petrogradā firmā *Siemens & Halske* darbnīcu pārbūvē un paplašināšanā.

1908. gadā M. Robs turpināja darbu Maskavas–Kijevas–Voroņežas dzelzceļa direkcijā, kur bija tehniskās daļas inženieris, ceļu iecirkņa priekšnieka palīgs, jaunbūvju daļas vadītājs un no 1920. gada – tehniskā direktora palīgs. Krievijā Robs apprecējās (sieva Katrīne (dz. Čerkasova), viņu ģimenē piedzima dēls Mārtiņš (1911–?) un meita Anna (1916–?)).

Spēkstaciju projekti

Mārtiņš Robs atgriezās Latvijā kā optants un kādu laiku strādāja dzelzceļu būvē – Satiksmes ministrijas Jauno dzelzceļu līniju būves valdē kā Tehniskās daļas vadītājs (1925). Būvējis dzelzceļa līnijas Liepāja–Glūda, Liepāja–Alsunga, Rīga–Rūjiena [5].

Vēlāk viņš iesaistījās jaunu hidroelektrostaciju būvju projektos. Kopā ar prof. Kārli Rezevski iesāka pētīt Daugavas ūdens spēka izmantošanas iespējas. Strādāja par Doles spēkstacijas biroja būvniecības daļas vecāko inženieri (1923–1925), piedalījās līgumā ar ASV firmu *Fondation Company* par pirmās Daugavas hidroelektrostacijas būvvieta izpēti (1932). 1933. gada maijā apspriedē par Ķeguma aizsprostu, kurā piedalījās K. Rezevskis, A. Vītols, P. Stakle, M. Robs, O. Leimanis un J. Jagars, izskatīja jautājumus par Ķeguma spēkstacijas būvi un tās nepieciešamību, jo tika prognozēts, ka 1937. gadā Rīgai sāks pietrūkt strāvas.

Mārtiņš Robs 1935. gadā tika iecelts par Hidroelektrisko būvju komitejas priekšnieku. Viens no šīs komitejas pirmajiem darbiem bija „Rumbas” spēkstacijas projekts uz Ventas upes pie Kuldīgas, bet tas vēlāk tomēr tika atlikts. Nākamajā gadā M. Robs piedalījās Ķeguma spēkstacijas būves līguma noslēgšanā ar Zviedriju. Zviedru projekts tika uzskatīts par labāku nekā amerikāņu, jo zviedriem ir liela pieredze HES būvēs ziemeļu reģionos, t. sk. pirmo HES būve Krievijā. Jāatzīmē, ka

šis krievu HES *Vollhovstroj* un *Svirstroj* projektējis inženieris Henrihs Graftio (1869–1949), kas dzimis Daugavpilī, kur viņa vārdā nosaukta iela.

Pēc sekmīga Ķeguma būves līguma noslēgšanas finanšu ministrs J. Ēķis ar 1936. gada 31. jūlija rīkojumu uzticēja būves vadību M. Robam un iecēla viņu par Ķeguma spēkstacijas būvinspektoru. Atbilstoši M. Roba apstiprinātajam priekšlikumam būves sākuma posmā tika pieņemts kardināli svarīgs lēmums – aizsprosta ass pārņemšana 50 m leņķus sākotnēji paredzētās vietas, lai spēkstacija „sēdētu” uz Daugavas dolomītiem visaugstākajā punktā [6].

Latvijas Universitātes docents

Līdztekus praktiskajai darbībai M. Robs pievērsās zinātniski pētnieciskai darbībai. 1930. gadā, būdams 56 gadus vecs un ar 30 gadu praktisku pieredzi, viņš pieteicās Latvijas Universitātes (LU) Inženierzinātņu fakultātē uz docenta vakanci dzelzceļu būves katedrā. Konkurssam viņš iesniedza darbu „Analītiski grafiskais aprēķins tipveida 0,5–4,0 asu diametra akmens caurulēm” (*Графоаналитический расчет типовых каменных коробовых труб диаметром от 0,5 до 4,0 сажень*). Viņa iesniegumā uzrādīts, ka prot krievu, vācu, angļu un franču valodu. M. Robs konkursu izturēja, un 1930. gada janvārī tika ievēlēts par docentu Dzelzceļu būvniecības katedrā. Otrs kandidāts uz docenta amatu K. Timuška saņēmis tikai 50% balsu un konkursu neizturēja. Jūlijā Robs tika paaugstināts par vecāko docentu [7]. M. Roba pirmo lekciju tematika bija „Zemes darbi” četras stundas nedēļā. Viņa alga šajā periodā bija 430 līdz 530 Ls mēnesī.

1936. gada 5. maijā M. Robs tika ievēlēts par LU Inženierzinātnes fakultātes dekānu, bet sakarā ar pāriešanu uz Ķeguma spēkstacijas būvinspekciju 26. septembrī no šī posteņa atbrīvots.

Ķeguma spēkstacijas būvinspektors

Ķeguma spēkstacija tiem laikiem bija milzīga, lielākā celtnie Latvijā, kas būvēta par valsts garantētiem kredīta līdzekļiem. Būvinspektoram M. Robam bija jāat-skaitās valdībai par šo būvi, par agregātu savlaicīgu iedarbināšanu un par izmaiņām celtniecības gaitā. Viņš organizēja būvinspekcijas darbu, strādājot tiešā kontaktā ar zviedru projektētājiem un celtniekiem, kā arī vietējiem būvuzņēmējiem. Būvinspek-cija kārtoja muitas un vīzas, katru mēnesi kopīgi ar zviedriem sastādīja atskaites Finanšu ministrijai par izdarīto darbu (vācu valodā).

Ķeguma būvinspekcija 1936. gadā darbu uzsāka 10 cilvēku sastāvā, t. sk. divi elektroinženieri, vēlāk inspekcijas darbinieku skaits palielinājās līdz 25 cilvēkiem. Tuvākie M. Roba palīgi bija:

- būvinspektora palīgs Pēteris Stakle (1871–1944), ceļu inženieris, 1906. gadā beidzis Sanktpēterburgas Satiksmes ceļu inženieru institūtu. Darbojies līdz Ķeguma spēkstacijas vietas izvēlei un projektēšanā kā viens no izcilākajiem speciālistiem hidroinženierzinātnē. 1939. gadā darbu turpināja Jūrniecības departamenta direktora postenī;
- darbvedis Vladimirs Dencs (1909–1950), būves operatīvais vadītājs. Beidzis LU, piedalījies Ķeguma spēkstacijas pirmā projekta izstrādē un rumbas izpētē;

- vecākais inženieris-elektriķis Otto Leimanis (1894–1961), beidzis Petrogradas Elektrotehnisko institūtu. Strādājis kā Brenguļu–Triķātas spēkstacijas vadītājs, tad kā Juglas elektrības uzņēmuma pārvaldnieks un Doles spēkstacijas būvbiroja inženieris. 1930. gadā kopā ar M. Liepiņu publicējis grāmatu „Latvijas elektrifikācijas pamati”. Piedalījies līguma izstrādāšanā ar zviedru firmām par Ķeguma spēkstacijas būvi;
- inženieris-elektriķis Fricis Rudzītis (1897–1957), 1916. gadā beidzis Petrogradas Elektrotehnisko institūtu un 1926. gadā – Latvijas Universitātes Mehānikas fakultāti, strādājis rūpnīcā VEF un 1940. gadā kļuvis par pirmo Valsts elektrības uzņēmuma Tehniskās daļas galveno inženieri;
- revidenta palīgs Alfons Eltermanis (1905–1962), beidzis studijas LU Tautsaimniecības nodaļā. Finanšu ministra referents un sekretariāta vadītājs.

M. Robs kopīgi ar ministrijas finanšu inspektoru Gustavu Feigmani kārtoja visas būves finansēšanas lietas. Spēkstacijas būves noslēgtajā līgumā bija paredzēti šādi izdevumi (miljonos latu): projektēšana un organizācija – 2,3; zemes darbi – 12,0; darba rīki, mašīnas, iekārtas – 10,6; atlīdzība firmai *Svenska Entreprenad* – 1,5, t. i., kopā 26,5 milj. Ls. Bet kopā ar zemes atsavināšanu, ceļu pārvešanas izmaksām un % par kapitālu – 33,7 milj. Ls.

Jau 1937. gada martā M. Robs informēja valdību par sagaidāmo faktisko izmaksu palielināšanos līdz 50,7 milj. Ls. Tie radās materiālu un darba izmaksu sadārdzināšanās dēļ. Sadārdzināšanās koeficienti ir šādi: applūdināmo ēku atsavināšana – 1,1; nodokļi strādniekiem – 1,15; darba mašīnas un materiāli – 1,2; demontāžas darbi – 1,3; kokmateriāli – 1,4÷2,0; dzelzs konstrukciju cena – 1,5; hidrauliskie aizvari – 1,5, varš elektrolīnijām – 1,6. Kaut arī izmaksas palielinājās, bija plānots, ka spēkstacijas elektrības pašizmaksa, saražojot 225 GWh gadā (6000 h gadā), nepārsniegs 3,08 sant./kWh.

1937. gadā Valsts prezidenta klātbūtnē notika Ķeguma spēkstacijas ēkas pamatakmens ielikšanas ceremonija. Tas bija vērienīgs valsts nozīmes pasākums, uz kuru ar speciālu, karogiem un zaru vītņēm rotātu goda vilcienu spēkstacijas būves vietā ieradās Valsts un Ministru prezidents Kārlis Ulmanis, Nacionālās celtniecības komitejas priekšsēdētājs Margērs Skujenieks, ministri, diplomāti, pašvaldību vadītāji un citi viesi, starp tiem seši zviedru firmu pārstāvji.

Svinīgo aktu atklāja spēkstacijas būvinspektors Mārtiņš Robs ar pārskatu par jau paveiktajiem priekšdarbiem, tad sekoja Valsts un Ministru prezidenta un valdības pārstāvju runas, noslēgumā tika nolasīts un parakstīts dokuments uz īpaši izgatavota pergamenta ar „Vēstījumu nākamajām paaudzēm”, kurā teikts [8]:

„Ieliekot Ķegums spēka stacijas pamatakmeni, izsakām savu paļāvību un ticību Dievam, tam visuvarenajam un izlūdzamies Viņa svētību un žēlastību Latvijas valstij un tautai mūžu mūžos.

*Pamatakmens likts 1937. gada 22. maijā. Šinī laikā Valsts prezidents un Ministru prezidents bija Dr. Kārlis Ulmanis, tautas apvienotājs, kas ar tālredzīgu prātu vadīja tautu pretim slavai, godam un labklājībai.

*Valsts Prezidenta vietnieks un Kara ministrs bija Latvijas atbrīvošanas cīņā vadītājs ģenerālis Jānis Balodis, Ministru prezidenta biedrs un Nacionālās celtniecības komitejas priekšsēdētājs bija Margērs Skujenieks un Finanšu ministrs – Ludvigs

Ēķis. Armijas komandieris bija atbrīvošanas cīņu dalībnieks ģenerālis Krišjānis Berķis, Rīgas galva bija Roberts Liepiņš un ev. lut. Baznīcas galva bija arhibīskaps Teodors Grīnbergs, kas izdarīja pamatakmens iesvētīšanu.

*Stacijas projektu izstrādāja un būvi vadīja Zviedrijas firmas *Svenska Entreprenad A. B.*, *A. B. Electro-Invest* un *A. B. Vattenbyggnadsbyran*.

*Būvdarbu pareizo izvešanu un līdzekļu lietderīgo un saimniecisko izlietošanu pārraudzījuši būvinspektors vec. doc. Mārtiņš Robs un viņa palīgs inž. Pēteris Stakle un finanšu inspektors Gustavs Feigmanis.

*Lai šī pirmā lielā ūdens spēka stacija mūsu diženajā Daugavā, kuras krastos latvju tauta tūkstošiem gadu ir cīnījies par savu pastāvēšanu un kultūru, dotu liecību mūsu laikmeta esamībai un zelšanai, sekmētu Latvijas saimnieciskās dzīves uzplaukumu un līdzētu stiprināt mūsu valsti uz mūžīgiem laikiem.

*Ticēdami Latvijas valsts un tautas spožajai un slavenai nākotnei, nododam šo vēstījumu nākamajām paaudzēm.”

1937. gada aprīlī Ķeguma būvē no Latvijas iesaistīti 880 strādnieki un 22 pajūgi. Bet 1937. gada beigās jau 1632 strādnieki, t. sk. mehāniskās darbnīcās – 94, motoristi – 75, stiegru locīšanā – 45, klints izlaušanā – 130, akmeņu vešanā uz kreiso krastu – 69, kokmateriālu piegādē – 62, ievaidņu būvē – 105, tīrīšanā betonēšanai – 110, betonēšanā – 80, balsta Nr. 7 būvē – 140. Celtniecībā piedalījās ap 150 zviedru strādnieku un speciālistu.

1939. gada 15. oktobrī iedarbināja Ķeguma spēkstacijas pirmo agregātu. 1940. gadā, kad tika okupēta Latvija, jaunās valdības tautas komisārs K. Karlsons uzdeva būvinspektoram Mārtiņam Robam turpināt Ķeguma spēkstacijas būves darbus. 1941. gada sākumā M. Robs kopā ar inženieri H. Liepiņu izstrādāja programmu leodus pārļaišanai pār spēkstacijas dambi.

1941. gada 24. jūlijā, kad Latvijas teritoriju bija ieņēmis vācu karaspēks, jaunās valdības Valsts elektrības uzņēmuma direktors V. Burkevics ar pavēli Nr. 13 iecēla prof. inž. Mārtiņu Robu par Ķeguma spēkstacijas būves inspekcijas vadītāju. 1942. gadā spēkstacijas galvenie būvdarbi bija nobeigti, un 1. maijā būvinspekcija tika likvidēta. Mārtiņš Robs bija nostrādājis kā vadītājs visu spēkstacijas būves laiku. Ķeguma būves gados vairākkārt notika valsts valdības maiņa, un tādējādi M. Robs bija Ķeguma būvinspektors triju valdību laikā: Latvijas Republikas, Latvijas PSR un vācu okupācijas varas laikā.

Vācieši atkāpjoties 1944. gadā Ķeguma spēkstaciju izpostīja. Pēc padomju varas atgriešanās jaunais „Latvenergo” vadītājs Pāvels Vītols 1944. gada 23. oktobrī izsniedza Mārtiņam Robam apliecību kā Ķeguma spēkstacijas atjaunošanas konsultantam, un viņš šai amatā nostrādāja līdz 1947. gadam.

Latvijas Valsts universitātes profesors

Ķeguma spēkstacijas būves laikā no 1936. līdz 1940. gadam M. Robs turpināja strādāt kā LU ārštata docents. 1939. gadā viņu ievēlēja par ārkārtas profesoru [9], bet 1940. gada 1. janvārī viņš aizņemības dēļ Ķeguma spēkstacijas būves nobeigšanas darbos lūdza to atbrīvot no darba LU.

Mārtiņš Robs atgriezās universitātē 1944. gada nogalē, kad karš vēl nebija beidzies. Viņš turpināja darbu kā profesors Latvijas Valsts universitātes (LVU) Rūpniecības būvniecības katedrā [10]. Vienlaicīgi M. Robu pieņēma darbā „Latvenergo”, kaut arī vācu okupācijas laikā viņš bija būvējis stratēģiski svarīgo objektu – Ķeguma spēkstaciju [11]. To izskaidro viņa saglabājušies raksturojumi. LVU kompartijas sekretārs J. Ozoliņš M. Roba raksturojumā (1946. gada 20. aprīlis) atzīmējis, ka viņš ir cēlies no zemniekiem, strādājis dzelzceļu būvēs Sibīrijā, sabiedriskā darbā aktivitāti neizrāda. LVU rektora M. Kadeka [12] un Inženierzinātnes fakultātes dekāna A. Mālmeisters [13] 1947. gadā parakstītajos raksturojumos minēts, ka M. Robs sabiedriskā dzīvē nekādu aktīvu dalību nav ņēmis ne pirms kara, ne tagad. Pret padomju varu – lojāls. M. Robs pats uzrāda, ka darbojies tikai sabiedriskās biedrībās: korporācijā „Somijas filistru palīdzības biedrība” (1898–1940), Latviešu apvienotajā inženieru biedrībā (1923–1940), Latviešu-lietuviešu tuvināšanās biedrībā (1935–1940), Latviešu-zviedru tuvināšanās biedrībā (1937–1940), Rīgas *Rotari* klubā (1936–1940), Rīgas Latviešu biedrībā un studentu palīdzības biedrībā „Selonija” (1940).

1945. gada 12. aprīlī M. Robs lūdza LVU rektoru M. Kadeku pieņemt darbā Būvkonstrukciju katedrā kā profesoru. Pievienotajā kadru anketā viņš norāda, ka bijis ārzemēs: 1906. gadā Vācijā, Šveicē, Itālijā, Francijā – tiltu būves pieredze; 1926.–1939. gadā Francijā, Čehoslovākijā, Vācijā, Šveicē, Zviedrijā, Somijā, Polijā – dienesta darīšanās; 1936. oktobrī bijis Prūsijā iepazīties ar betonēšanas darbiem. 70 gadu vecumā kā profesors lasījis lekcijas kursā „Būvmašīnas” un vadījis praktiskos darbus – projektus, diplomdarbus un arodniecisko praksi.

PSRS Augstākās izglītības ministrijas Augstākā atestācijas komisija Maskavā 1947. gada 11. janvārī apstiprināja Mārtiņam Mārtiņa dēlam Robam piešķirto profesora nosaukumu [14]. Viņa profesora alga bija 4500 rubļ. mēnesī. Mūža pēdējos gados M. Robs strādāja arī LPSR Zinātņu akadēmijas Enerģētikas un mašīnbūves institūtā kā vecākais zinātniskais līdzstrādnieks.

Mārtiņš Robs miris 1947. gada 13. augustā. Avīzes „Cīņa” nekrologā, kuru parakstījuši M. Kadeks, K. Plaude, J. Zaķis, A. Mālmeisters, A. Tramdahs, P. Nomalis, J. Cizarēvičs, P. Konrāds, A. Lasis, K. Gailis, J. Dripe, L. Hunchens, K. Tormanis, V. Meijers, teikts: „Miris Latvijas PSR ZA Enerģētikas institūta vecākais zinātniskais līdzstrādnieks, LVU Inženierzinātņu fakultātes Rūpniecības būvniecības katedras vadītājs prof. M. Robs, viens no latviešu paaudzes izcilākajiem zinātniekiem. Mūža beigās rakstīja monogrāfiju par Ķeguma spēkstacijas būvniecību. Šo darbu nepaspēja pabeigt, bet arī jau paveiktajā darba daļā prof. Roba ieliktais zināšanas un pieredze ļoti noderēs jaunajiem speciālistiem nākošo Daugavas spēkstacijas celšanā.”

M. Roba galvenie zinātniski tehniskie darbi

- M. Robs. Kegums Power station. *Latvian Economic Review*, 1936, Oct.
- M. Robs. Latvian Electrical Economy and the Building of Power Station Ķegums. *The Latvian Economist*, 1937.

M. Roba mazmeita Kristīne Roba 1999. gadā nodevusi „Latvenergo” koncerna Enerģētikas muzejam Mārtiņa Roba nepublicēto darbu rokrakstus:

- „Rumbas spēka stacijas uz Ventas projekts” (1935).

- „Pārskats par Daugavas krioloģiskiem apstākļiem”.
  - „Ķeguma spēkstacija būvē un ekspluatācijā” (1936–1946).
  - „Daugavas gultne un noteces baseins” (1940).
- M. Robs kadru anketās uzrādījis arī citus savus darbus:
- „Tipveida caurteku izstrāde dzelzceļam (Rīga–Orla)” (1902).
  - Dažādi darbi Krievijas dzelzceļu būvē līdz 1919. gadam, kuri zuduši Pirmā pasaules kara laikā.
  - Līdzdalība Doles HES projektā (1923–1925).
  - Grafiski analītiskā caurteču kārbu aprēķina metodika (1929).

Apbalvojumi

Par izcilu darbu M. Robs saņēmis apbalvojumus: III šķiras Triju Zvaigžņu ordeni par dzelzceļu būvniecību 1929. gadā un IV šķiras ordeni par Ķeguma spēkstacijas būvi 1938. gadā, kā arī III šķiras Zviedrijas Sv. Vāsas ordeni.

VĒRES

1. Zālīte G. Mārtiņš Robs. *Latvijas ievērojami elektroenerģētiķi. I daļa*. Rīga, 1999.
2. Latvijas valsts vēstures arhīvs (LVVA), 7175. f., 1. apr., 1904. l., 101. lp.
3. LVVA, 7427. f., 13. apr., 1462. l., 68. lpp.
4. Dubulta A. Profesors Mārtiņš Robs. *Par tehnikas vēsturi Latvijas PSR*. Rīga, 1962, 229. lpp.
5. LVVA, 7427. f., 13. apr., 1462a. l., 19. lpp.
6. Turpat, 12. lpp.
7. Turpat, 7319. f., 8. apr., 72. l.
8. *Latvijas Kareivis*, 1937, 23. maijs.
9. *Jaunākās Ziņas*, 1939, 29. septembris.
10. LVVA, 7427. f., 13. apr., 1462. l., 69. lpp.
11. Turpat, 1462a. l., 46. lpp.
12. Turpat, 1462. l., 81. lpp.
13. Turpat, 1462a. l., 50. lpp.
14. Turpat, 1462. l., 89. lpp.

Summary

Mārtiņš Robs was born in Vilces parish of Jelgava district. In 1898 he graduated from the Riga Polytechnic Institute and obtained the engineering degree.

He worked on construction of railway lines in Russia. Upon his return to Latvia, he worked in the New Railway Line Construction Board of the Ministry of Transport as the Head of the Technical Department.

In 1923, Mr. Robs was involved in developing new power station projects in Latvia. Later he was appointed as the Committee Chief of Hydroelectric Constructions.

Mr. Robs focused on scientific research, and in 1930 became an associate professor at the Faculty of Engineering, University of Latvia.

In August of 1936 the Government of Latvia appointed Mr. Robs as a chief building inspector of the Ķegums hydroelectric power station which was the country's largest construction site. He stayed in this post until the building works were completed in 1942. While the station was built, Mr. Robs served three governments: Republic of Latvia, the Latvian SSR and the German occupation regime.

In the autumn of 1944, Mr. Robs returned to the University of Latvia. In 1947, his professor's degree was approved in Moscow. In 1929 and 1938 he was awarded the Order of Three Stars. He was also decorated with the The Royal Order of Vasa.

Keywords: *Mārtiņš Robs, railway construction, Ķegums power station, building supervision inspector.*

Latvijas Universitātes mācībspēku diskusijas par piešķirtajiem Triju Zvaigžņu ordeņiem 20. gs. 20. gados *University of Latvia Teaching Staff Discussions about Awarding Order of the Three Stars in 1920s*

Alīda Zigmunde

Rīgas Tehniskās universitātes Humanitārais institūts
Kronvalda bulvāris 1, Rīga, LV-1010
E-pasts: alida.zigmunde@rtu.lv

Triju Zvaigžņu ordeni – pirmo Latvijas Republikas civilo ordeni – pirmajam no LU mācībspēkiem piešķīra profesoram Gastonam Bakmanim 1925. gada maijā. Viņš pusotru gadu bija vienīgais šāda apbalvojuma saņēmējs LU. Nākamos ordeņus Universitātes mācībspēki saņēma tikai 1926. gada novembrī, un, lai gan apbalvoto skaits sniedzās pāri diviem desmitiem, to bija pelnījuši vēl daudzi citi, kurus apbalvoja turpmākajos gados. Tā kā Triju Zvaigžņu ordenim bija piecas šķiras, ordeņa domei nebija viegli izšķirties, kuru no tām piešķirt konkrētai personai. Ordeņa piešķiršanas rosinātāji mēdza norādīt, kādas šķiras apbalvojums viņu izvirzītajai personai pienāktos, bet ne vienmēr tas tika ņemts vērā, un ne vienmēr ierosinātāji spēja izvērtēt, kuras šķiras ordenis konkrētam cilvēkam pienāktos. Vairums 1926. gadā apbalvoto mācībspēku saņēma III un IV šķiras ordeņus, tātad ne augstākās – I un II šķiras apbalvojumus, un tas raisīja lielas diskusijas, pat aizvainoja dažus apbalvotos, rezultātā vairāki no viņiem augsto apbalvojumu atteicās pieņemt. LU mācībspēki nebija vienīgie, kas atteicās no ordeņa – arī skolotāji un citu profesiju pārstāvji dažādu iemeslu dēļ no tā atteicās.

Atslēgvārdi: Triju Zvaigžņu ordenis, LU mācībspēki, diskusijas par atzinībām.

Pēc Latvijas Republikas nodibināšanas sākās diskusijas par apbalvojumiem, kas citām valstīm jau bija. Satversmes sapulce par civila Ozola vainaga ordeņa nepieciešamību sprieda 1921. gada 17. martā, un tika pat izstrādāti tā statūti, kā arī dizains, taču pirms Satversmes pieņemšanas Satversmes sapulce likumu par ordeni nepieņēma, šauboties par tāda nepieciešamību demokrātiskā valstī, kāda bija Latvija. Ideja par Ozola vainaga ordeni tā arī nekad nerealizējās. Vēlāk Saeima atzina, ka ordeņi veicinot centību un tie, tāpat kā citām valstīm, ir nepieciešami. Latvijā formāli kopš 1919. gada 11. novembra pastāvēja augstākais militārais apbalvojums – Lāčplēša Kara ordenis, kuram bija trīs šķiras. Šo apbalvojumu pirmie Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri saņēma 1920. gada 11. novembrī [1]. Diskusijas par civilo ordeņu nepieciešamību Saeimā sākās 1924. gada sākumā, pēc tam tika pieņemts likumprojekts, un trešajā lasījumā Saeima to pieņēma 1924. gada 11. martā. 1924. gada 25. martā pirmais Valsts prezidents Jānis Čakste izsludināja Saeimas pieņemto Likumu par Triju Zvaigžņu ordeni, kas ar devīzi *Per aspera ad astra* („Caur ērkšķiem uz zvaigznēm”) tika nodibināts par piemiņu Latvijas valsts tapšanai un bija piešķirams par nopelniem tēvijai labā [2]. Triju Zvaigžņu ordenim bija piecas šķiras un triju pakāpju goda zīmes. Par apbalvojumu bija jāmaksā tā saņēmējam: par I šķiras ordeni – 150 lati, par

II šķiras – 85 lati, par III šķiras – 35 lati, par IV šķiras – 22 lati un par V šķiras – 20 lati [3]. Ordeņa domei bija tiesības atsevišķas personas atbrīvot no maksas par ordeni, tāpēc daļa apbalvoto ordeni saņēma bez maksas.

Pirmos apbalvojumus piešķīra tikai gandrīz gadu pēc tā nodibināšanas – 1925. gada 24. februārī. 1925. gadā ordeņus piešķīra arī maijā, taču kopējais apbalvojamo skaits bija neliels. Ar Triju Zvaigžņu ordeni tika apbalvoti ordeņa iedibinātāji: Valsts prezidents Jānis Čakste (1859–1927) un ārlietu ministrs Zigfrīds Anna Meierovics (1887–1925), Ministru prezidents Kārlis Ulmanis (1877–1942), dzejnieks Jānis Pliekšāns (Rainis) (1865–1929), kā arī ārzemnieki – valstu vadītāji, ministri un citi [4]. Sākot ar 1926. gadu, Triju Zvaigžņu ordeni piešķīra arī pirms Latvijas Republikas proklamēšanas dienas – 18. novembra, tā kļuva par tradīciju. Ordeni piešķīra vairākas reizes gadā. Pirmais saraksts ar Triju Zvaigžņu ordeņa saņēmējiem tika publicēts 1926. gada 17. novembrī, iekļaujot tajā arī 1925. gadā un 1926. gada maijā, jūnijā, jūlijā un novembrī apbalvotās personas [5].

Pirmais apbalvotais Latvijas Universitātes (LU) mācībspēku un zinātnieku vidū bija zviedru anatoms un antropologs Gastons Bakmanis (1883–1964), LU Anatomijas institūta direktors, goda doktors (1925). Viņa darbības laiks Latvijā nebija ilgs (1920–1925), taču te paveiktais tika novērtēts ar IV šķiras Triju Zvaigžņu ordeni. Lasot publikācijas presē un dažādus dokumentus, jāsecina, ka profesora apbalvošana 1925. gadā, kad viņš atstāja Latviju un atgriezās Zviedrijā, šaubas un runas par cienījamā zinātnieka godināšanu nerādīja. Gustavs Bakmanis to bija pelnījis, un vēlāk, 1927. gadā, viņš tika apbalvots ar III šķiras, bet 1929. gadā ar II šķiras Triju Zvaigžņu ordeni. Pēc vairāk nekā gada, 1926. gada novembrī, ar Triju Zvaigžņu ordeni apbalvoja nākamos, vairāk nekā divus desmitus LU darbinieku, ja pieskaitām arī tos, kas pamatdarbā strādāja citur, piemēram, Ludvigs Bērziņš (1870–1965) bija Rīgas Skolotāju institūta direktors, bet Matīss Rācenis (1864–1943) – Rīgas pilsētas 1. vidusskolas skolotājs. Turklāt ne vienmēr norādīja apbalvoto amatu ordeņa piešķiršanas brīdī, daudziem bija vairāki amati, tāpēc parasti rakstīja to, kurā strādājot cilvēks ieguldījis savu darbu, kas godināms ar Triju Zvaigžņu ordeni. Lai minam Kārlī Kasparsonu (1865–1962), kurš apbalvošanas laikā 1926. gadā bija Latvijas Sarkanā Krusta priekšnieks un 1924. gadā tika ievēlēts par LU goda doktoru medicīnā. Apbalvoto sarakstā viņš nodēvēts par bijušo Latvijas izglītības ministru – šo posteni viņš ieņēma no 1918. līdz 1920. gadam.

Nākamie Triju Zvaigžņu ordeņa komandieri – tā sauca ar III šķiras ordeni apbalvotos – un virsnieki – IV šķiras ordeņa ieguvēji – pārstāvēja gan inženierzinātnes, gan dabaszinātnes un humanitārās zinātnes. 1926. gada 17. novembrī „Valdības Vēstnesī” publicētajā sarakstā par apbalvotajiem ar Triju Zvaigžņu ordeni atrodam ar III šķiras ordeni apbalvotos profesorus Jāni Bergu (1863–1927), Jāni Endzelīnu (1873–1961), Ernestu Felsbergu (1866–1928), Pēteri Šmitu (1869–1938), Augustu Tenteli (1876–1942), Paulu Mīncu (1868–1941), Pēteri Sniķeri (1875–1944), ārstata profesorus Ludvigu Kundziņu (1855–1940) un Jēkabu Lautenbahu (1848–1928), privātdocentu Jēkabu Velmi (1855–1928), vecāko docentu Arturu Tramdahu (1884–1970), docentus Augustu Lēberu (1865–1948) un Jāni Bokalderu (1885–1982), bet IV šķiras ordeņa saņēmēju sarakstā atrodam profesorus Paulu Dāli (1889–1968), Paulu Denferu (1871–1959), Augustu Kirhenšteinu (1872–1963), Kārlī Kundziņu (1883–1967), Eiženu Laubi (1880–1967), Eduardu Zariņu (1876–1947), Pēteri Zālīti (1864–1939),

docentus Pāvilu Pāvulānu (1883–1956) un Ludvigu Bērziņu (1870–1965), lektoros Teodoru Zeifertu (1965–1929) un Jāni Stipro (1870–1946), kā arī Eduardu Pētersonu (1882–1958), LU Pedagoģijas nodaļas absolventu, Jelgavas Valsts skolotāju institūta direktoru, kas strādāja par mācībspēku arī universitātē. Ar V šķiras Triju Zvaigžņu ordeni apbalvoja LU docentu, agronomu Maksu Eglīti (1892–1974), lektoru Matīsu Rāceni (1864–1943) un LU sekretāru Aleksandru Valdmani (1870 – pēc 1954), visi trīs kļuva par Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieriem [6]. Lai gan laikrakstā „Students” minēti tikai 20 LU zinātnieki un darbinieki [7], raksta autore saskaitījusi, ka kopā apbalvoja 28, taču, iespējams, kāds nav pieskaitīts, jo daži strādāja visai neilgi un apbalvošanas brīdī nebija darbinieku sarakstos. Piemēram, 1926. gadā LU nestrādāja pedagogs, sabiedriskais darbinieks un rakstnieks Fricis Adamovičs (1863–1933), kas tika apbalvots ar IV šķiras Triju Zvaigžņu ordeni. Apbalvoto LU mācībspēku sarakstā toreiz nebija nevienas sievietes, un gadījumi, kad tās tiek vispār apbalvotas, toreiz bija diezgan reti.

Tā kā Triju Zvaigžņu ordenim bija piecas šķiras, ordeņa domei nebija viegli izšķirties, kuru no tām piešķirt konkrētai personai. Ordeņa piešķiršanas rosinātāji mēdza norādīt, kādas šķiras apbalvojums viņu izvirzītajam cilvēkam pienāktos, bet ne vienmēr tas tika ņemts vērā, un ne vienmēr ierosinātāji to spēja izvērtēt. Piemēram, LU rektors Augusts Tentelis lūdza Triju Zvaigžņu ordeņa domi piešķirt II šķiras ordeni Jānim Endzelīnam, Ernestam Felsbergam un Pēterim Šmitam, taču viņiem piešķīra tikai III šķiras ordeni [8]. Arī LU rektors Augusts Tentelis nesaņēma II šķiras ordeni, kā bija ierosinājis viņa kolēģis profesors Juris Plāķis (1869–1942) – Triju Zvaigžņu ordeņa dome tik augstas šķiras ordeni LU mācībspēkiem toreiz vēl nebija gatava piešķirt, un viņam nācās samierināties ar III šķiras ordeni. Pēc diviem gadiem, 1928. gada novembrī, profesoram A. Tentelim piešķīra II šķiras Triju Zvaigžņu ordeni, bet 1937. gada maijā – I šķiras ordeni. Abu pēdējo ordeņu piešķiršanas laikā Augusts Tentelis bija Latvijas Republikas izglītības ministrs [9].

Triju Zvaigžņu ordeņa dome nebūt ne vieglo darbu saprata arī apbalvotie. Acīmredzot apbalvošanai izvirzīto personu nopelnu apraksti bija par īsu un domei pietrūka laika iedziļināties visu apbalvojamo biogrāfijās. Tā LU profesoru Pēteri Zālīti ierosināja apbalvot tāpēc, ka viņš bijis LU „Organizācijas Padomes un vēlāk LU Padomes loceklis” [10]. Profesors P. Zālīte no viņam piešķirtā IV šķiras Triju Zvaigžņu ordeņa atteicās un sīki pamatoja gan savu atteikumu, gan aprakstīja problēmas, ar kurām bija jāsaskaras ordeņa domei. Tā kā viņa atteikuma vēstule ir viena no garākajām un pamatotākajām, citēsim to gandrīz pilnībā. 1926. gada 24. novembrī P. Zālīte rakstīja Triju Zvaigžņu ordeņa domes priekšsēdētājam, Latvijas Republikas prezidentam Jānim Čakstem: „Pateicos, ka Augstā Triju Zvaigžņu Ordeņa Dome mani un manu darbību atcerējusies. Bet nevaru man piešķirtās Triju Zvaigžņu ordeņa IV. šķiras pieņemt un tāpēc Augsto Triju Zvaigžņu Ordeņa Domi lūdzu šo ordeni man nepiesūtīt.

Atsakos no man piešķirtā Triju Zvaigžņu Ordeņa IV. šķiras aiz sekošiem iemesliem: neesmu ordeņu draugs un neesmu nekad nekā strādājis, lai iegūtu ordeni. Pat cara laikā esmu uzdrošinājies atteikties no piesolītā augstāka administratīva posteņa (Kurzemes tautskolu direktora) un ordeņa.

Demokratiskā valstī, kāda ir Latvija, kuras kultūras attīstību un neatkarības ideju esmu, cik spējis, veicinājis, ordeņiem (īpaši ne daudzšķiru) pēc manām domām nav

vietas. Klasiskajā Grieķijā pietika ar lauru zaru. Pie mums Latvijā būtu bijis diezgan ar Lāčplēša ordeni. Kam patiesi nopelni garīgā ziņā, tas iegūst augstāko algu vai atmaksu paša darbā. Ordenis tādām ir lieks. Ja Ordenim vairāk šķiru, tad Ordeņa kādas šķiras piešķiršana var pat dziļi ievainot un aizskart, sevišķi tādos gadījumos, kur aiz šādiem vai tādiem imesliem izšķirts netaisni. Nav arī nemaz iespējams nedaudz dienās vai pat dažās stundās taisnīgi piešķirt vairāk simtu personām ordeni, kuram V šķiras. Pat tad ne, ja spriedēji labi savas tautas psihes un vēstures pazinēji un taisnīgi. Bet ja tas tā nav, tad ordeņu piešķiršanai var būt graujoša, nemieru radoša nozīme.

Ja gribēja radīt civilordeni par nopelniem Latvijas tapšanas vai tapušās Latvijas labā, tad vajadzēja būt tik vienai vai vislielākais divām Ordeņa šķirām. Tad arī nevienam apbalvotais no Ordeņa neatteiktos. Pat tie ne, kas nav ordeņu draugi. Taisnīgi piešķirts Latvijas „lauru zars” viņiem būtu dārgs, tik pat dārgs, kā Latvija, par kuras neatkarību viņi cīnījušies. Arī zinātniekiem, māksliniekiem un kultūras darbiniekiem viņš būtu mīļš un dārgs...

Bet tagad, kur „Triju Zvaigžņu Ordeņa” lietus ir lijis par cienīgiem necienīgiem, kur nav varēts taisnīgi izsvērt, kura no piecām šķirām kuram pēc taisnības pienākas, šis Ordenis daudzus tik sarūgtina un rada nemieru. Viņš šķeļ un nevieno no mazina arī darba prieku. Jāredz, ka daudzi, kam pienāktos ordenis, tā pavisam nav dabūjuši, kā piem., Kukurs, Palcmanis, profesori K. Balodis, J. Ruberts, Fr. Balodis, doc. Straubergs un daudzi citi. J. Kukurs bija viens no pirmajiem, kas Pēterpilī dedzīgi uzstājās par neatkarīgu Latviju. Pēc tam, kad es Pēterpils Saviesīgā biedrībā runādams par tautu pašnoteikšanās tiesībām biju izteicies, ka jārada Orgāns, lai proklamētu un apvienotu neatkarīgu demokrātisku Latvijas republiku un demokrātiskai frakcijai ieteicis sasaukt latviešu partiju un dažādo organizāciju sēdi šāda Orgāna dibināšanai, kas reprezentētu un pārstāvētu Latviju, proklamētu Latvijas republiku, tad Kukurs sasauca Demokrātiskās frakcijas ģenerālsapulci, kura vienprātīgi nolēma uzaicināt citas partijas, lai nodibinātu šādu organu – Nacionālpadomi, kas reprezentētu Latviju un proklamētu neatkarīgu Latvijas valsti. J. Kukurs vadīja pirmās Nacionālpadomes sēdes. Prof. K. Balodis raksta „Freiheitā” pret Golca-Bermonta bandām, panāk, ka sociāldemokrāti nolemj, ka nedrīkst uz Kurzemi sūtīt kara spēku un kara mantu. To kara partija var darīt vairs tikai slepeni. Tādējādi nevar atsūtīt tik daudz, cik citādi būtu ticis atsūtīts. Tas varbūt izšķīra neatkarīgās Latvijas likteni. Prof. K. Balodis atstāj Vācijā drošu un labu vietu, un nāk uz Latviju, kuras liktenis toreiz bija nedrošs un pieņem daudz sliktāku vietu, vienīgi aiz mīlestības uz savu dzimteni. Augstā Triju Zvaigžņu Ordeņa Dome tā visa neredz. Nezina arī laikam, ka prof. K. Balodis visu laiku, kamēr bija Vācijā, ir strādājis līdz latviešu laikrakstos un žurnālos.

Daudzu augstāko Triju Zvaigžņu Ordeņa šķiru kavalieru starpā atrodas personas, kurām Latvijas labā pēc manas un es zinu, ka arī pēc daudzu citu atziņas, nav nekādu nopelnu. Kāds augstākās šķiras kavaliers 1917. g. rudenī tos, kas uzstājās par neatkarīgu Latviju Pēterpilī pat atklāti nosauca par trakiem.

Ja tādi ir Triju Zvaigžņu Ordeņa Domes taisnības svāri, tad saprotams rūgtums, kas radies.

Kas zīmējas personīgi uz mani, tad es par man piešķirtā Ordeņa IV. šķiru nejūtos nevienam apbalvots, bet pat dziļi ievainots. Vai tiešām Augstā Triju Zvaigžņu Ordeņa

Dome nekā nav zinājusi, ka es esmu pirmā Latvijas autonomijas projekta autors? Zem virsraksta „Valsts ideāls” šis autonomijas projekts iespiests „Mājas Viesī” 1905. g. 46., 47., 49. un 50. numuros.

1916. g. rudenī kādā J. Goldmaņa dzīvoklī noturētā sapulcē, kur klāt bija arī Triju Zvaigžņu Ordeņa Domes loceklis O. Nonāca kgs, nolasīju visvispildīgākās autonomijas projektu, tādas, kā Austrālijas un ieteicu uzstāties un prasīt no cara valdības tādu Latviju.

1917. g. ieteicu dibināt Nacionālpadomi un ieteicu proklamēt Neatkarīgu Apvienotu Demokrātisku Latvijas Republiku. 1905. g. aizstāvēdams revolucionāro kustību, iesniedzu valdībai vairākus rakstus. Uz kuratora Levšina uzaicinājumu izstrādāju tautas skolas projektu, kuŗā ieteicu ievest latviešu mācības valodu un nodibināt vienota tipa skolu. Toreizējo vidus skolu dibināšanā man ir līdznopelni. Silti ieteicu Levšinam tā darīt, ko viņš ievēroja.

Neviens žurnāls, domāju, nav tā veicinājis zinātnes, mākslas, literatūras attīstību Latvijā, kā mans radītais un rediģētais „M(ājas)Viesa) Mēnešraksts”.

Par visu to Augstā Triju Zvaigžņu Ordeņa Dome man piespriež Triju Zvaigžņu Ordeņa IV. šķiru. Laikam arī vēl par manu zinātnisko darbību un par līdzdalību pie Latvijas Universitātes dibināšanas...

Mana darbība ir bijusi savienota ar dzīvības briesmām. Tas viss noticis Latvijas labā un ne ordeņu dēļ.” [11]

Kā redzam no P. Zālītes vēstules J. Čakstem, ordeni bija pelnījuši arī vairāki citi, tāpēc gan profesors, gan viņa kolēģis docents Pauls Dāle no tā atteicās. Lēmumu par IV šķiras ordeņa piešķiršanu P. Dālem Triju Zvaigžņu ordeņa dome pieņēma tāpēc, ka viņš vadīja LU organizēšanas darbu. Taču līdzās viņam, kā atzina docents P. Dāle, „grūtos organizācijas darbos tanī pašā laikā strādājuši arī daži mani kolēģi un bijušie Organizācijas Padomes prezidija locekļi, bet ordenis viņiem nav piespriests” [12]. No ordeņa atteicās arī profesori Kārlis Kundziņš un Pauls Denfers, savu lēmumu nekomentējot [13]. Nav izdevies atrast liecības, kāpēc no ordeņa atteicās pazīstamais valodnieks Jānis Endzelīns.

Nav šaubu, ka ordeņa piecas šķiras radīja zināmu apjukumu, jo skaidru formulējumu, kam kuras šķiras ordenis tiek piešķirts, nebija. Vēlāk gan tika izdarīti grozījumi un papildinājumi Triju Zvaigžņu ordeņa statūtos, taču taisnīgi izsvērt, kā norādīja P. Zālīte, ne vienmēr bija iespējams. To varēja attiecināt uz armijas personālsastāvu, ņemot vērā dienesta pakāpes. Tāds bija kara ministra Rūdolfa Bangerska (1878–1958) 1927. gada 14. novembrī izteiktais ierosinājums Triju Zvaigžņu ordeņa domei – ar I šķiras ordeni apbalvojamās valdības un augstākās amatpersonas, ar II šķiras – ģenerāļi, ar III šķiras – pulkveži un pulkvežleitnanti, ar IV šķiras – kapteiņi un virsleitnanti, ar V šķiras ordeni – leitnanti un kareivji [14]. Raksta autore uzskata, ka, pielīdzinot minēto kārtību LU mācībspēkiem un zinātniekiem, II šķiras ordenis varētu būt piešķirts rektoriem, III šķiras – profesoriem, IV šķiras – docentiem, lektoriem, bet V šķiras – apkalpojošam personālam un tiešā mācību un zinātniskā darbā neiesaistītām personām.

Taču vērts lasītājs profesora P. Zālītes rakstītajā vēstulē ordeņa domei pamanīja, ka viņam bija iebildumi pret atzinības izteikšanu tiem, kas nebija strādājuši Latvijas labā. Faktiski tas bija vairāk politisks jautājums, jo Saeimā darbojās deputāti

no vairākām un visai dažādām partijām, bet katram ir savas simpātijas un antipātijas. Nelojalitāti vai neticību neatkarīgai Latvijas Republikai varēja pierādīt vien tiesas ceļā ar konkrētiem lietiskiem pierādījumiem, bet nedz toreiz, nedz mūsdienās tas nav viegli pierādāms, un te izpaužas atsevišķu personu viedokļu cīņas un dažādie uzskati. To ļoti labi demonstrēja satīriskais žurnāls „Svari” tūlīt pēc Triju Zvaigžņu ordeņa domes lēmumiem 1926. gada 16. novembrī. Žurnāla 19. novembra numurā rodami sešu personu vārdi un uzvārdi, kuriem tika pierakstīti visai dzēlīgi un apvainojoši nopelni. Pēc komentāriem var spriest, ka, pēc redakcijas domām, minētās personas ordeni „nebija pelnījušas”, un, domājams, arī LU profesori un docenti atbalstīja šo viedokli un tāpēc jutās aizvainoti. Šajā „melnajā sarakstā” minēti toreizējais Ministru prezidents un finanšu ministrs Arturs Alberings (1877–1934; apbalvots ar II šķiras Triju Zvaigžņu ordeni), Saeimas deputāts Ādolfs Klīve (1888–1974; apbalvots ar II šķiras ordeni), tieslietu ministrs Erasts Bite (1880–1942), kas saņēma III šķiras ordeni, kā arī neapbalvotas personas – Saeimas deputāti Voldemārs Bastjānis (1884–1975), Kristaps Eliass (1886–1963) un Morduhs Dubins (1889–1956). Turklāt V. Bastjānim piedēvēta VI šķiras ordeņa saņemšana, lai gan tāda vispār neeksistēja, tā pasvītrotot problēmas ar ordeņa daudzajām šķirām [15]. Žurnāla „Svari” nākamajā, 46. numurā, kas iznāca pēc nedēļas – 26. novembrī atkal nozīmīga vieta tika ierādīta kritikai par Triju Zvaigžņu ordeņa piešķiršanu – tika nosauktas vēl septiņas personas, kurām pierakstīja dažādus neeksistējošus ordeņus un goda zīmes un kuras toreiz ar Triju Zvaigžņu ordeni nebija apbalvotas, bet vēlākajos gados šādu atzinību saņēma [16]. „Svari” atzīmēja arī, ka Triju Zvaigžņu ordeņa dome nonākusi „neveiklā situācijā”, jo apbalvoto atteikumi saņemt ordeni esot pieņēmuši „masu raksturu” [17]. Satīriskais izdevums varēja atļauties pārspīlēt, jo atteikšanās no ordeņa nebija masveidīga, bet tikai vairāku sabiedrībā pazīstamu personību atklāts protests. Kaut gan, rēķinot procentos un daļskaitļos, no 1926. gada novembrī piešķirtajiem ordeņiem atteicās 18% jeb gandrīz piektā daļa LU mācītspēku, kļūstot par sava veida līderiem atteikšanās kampaņā.

Līdzīgi žurnālam „Svari” rīkojās laikraksts „Latvijas Dzelzceļu Vēstnesis”, kura 1926. gada 18. decembra numurā dzejnieks un tulkotājs Valdis Grēviņš (1895–1968) ar pseidonīmu Dr. Orientācijs ievietoja satīrisku feļetonu „Kam piešķirts triju zvaigžņu ordenis?”. Līdzās citām sabiedrībā pazīstamām personībām minēti arī toreizējais LU profesors Juris Plāķis, vecākais docents Edmunds Ziemelis (1880–1970), docents Longins Ausējs (1885–1942) un lektors Eduards Mednis (1863–1939), kurus apbalvošanai esot ieteikusi Latvijas skolotāju slimokase [18]. Patiesībā viņi 1926. gadā netika apbalvoti. Minētie četri LU mācītspēki Triju Zvaigžņu ordeni saņēma visai drīz – laikā no 1928. līdz 1933. gadam. Publiskās diskusijas vēlreiz apliecina, ka diskusijas par atzinībām, vienalga kādām, valsts vai mazāk nozīmīgām, ir bijušas un ir aktuālas. Katrs darbs prasa objektīvu novērtējumu, un katrs paldies, ko mūsdienās kā saukli bieži izmanto pat lielveikali, ir svarīgs jebkuram no mums. Bet atzinības ne vienmēr ir objektīvas un taisnīgas, lai kā arī kāds censtos to izdarīt. Un apbalvošana ar Triju Zvaigžņu ordeni nebija izņēmums.

LU mācītspēki apbalvojumus saņēma arī turpmākajos gados, un atteicās vien retais. Piemēram, P. Zālītes minētajam 1926. gadā neapbalvotajam tautsaimniekam profesoram Kārlim Balodim (1864–1931) ar Triju Zvaigžņu ordeņa domes 1927. gada 15. novembra lēmumu tika piešķirts III šķiras ordenis [19]. 1927. gada

20. novembrī K. Balodis izglītības ministram pateicās par labvēlību, piešķirot viņam Triju Zvaigžņu ordeni, taču brīdī, „kur draud Universitātes autonomijas atcelšana un līdz ar to varbūt arī mana katedra likvidēšana un kur valdības oficiozs, „Sociāldemokrāts” neziņā par to, vai man ordenis piešķirts dēļ melnsimtniecības aizstāvēšanas vaj dēļ „grāmatīnas” „der Zukunftsstaat”, nevaru pieņemt ordeņus” [20].

Rīgas Skolotāju institūta dabaszinātņu skolotājs un direktors, LU lektors Jānis Bērziņš (1879–1952) esot uzskatījis, ka ordenis dara vairāk slihta nekā laba, jo bieži vien to saņemot kāds priekšnieks, kas tiek godāts par savu padoto – tiešo darba darītāju paveikto. Ordeņus lektors J. Bērziņš nav varējis ciest un, kā atceras viņa audzēknis Nikolajs Kalniņš, saucis tos par „bleķa” kultūru. Pēc J. Bērziņa apbalvošanas ar IV šķiras Triju Zvaigžņu ordeni 1932. gada novembrī viņa audzēkņi vēlējās zināt, vai viņa domas nav mainījušās, taču apbalvotais pārrunās neesot ielaidies. Viņa atbilde bijusi visai strupa: „Jā, kas tiem citiem, tas man arī!” [21]

Līdz 1940. gada 17. jūnijam, kad padomju okupācija likvidēja Triju Zvaigžņu ordeni, ar to bija apbalvotas 8822 personas, bet ar ordeņa goda zīmēm – 7973 personas. Kā jau minēts, ar ordeni tika apbalvoti arī vairāki desmiti LU mācībspēku un no šādas atzinības atteicās vien retais. Triju Zvaigžņu ordeni atkal atjaunoja 1994. gadā. Līdzīgi kā 20. gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados, šad un tad sabiedrībā notiek diskusijas par ordeņa šķirām un nopelniem tā saņemšanai, jo problēmas nav zudušas un no vēstures, liekas, neesam mācījušies.

VĒRES

1. Ducmane K. Cauri laikiem līdz Latvijas Triju Zvaigžņu ordenim. *Triju zvaigžņu gaismā*. Galv. red. O. Gerts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1997, 1. sēj., 24. lpp.
2. Triju zvaigžņu ordeņa statūti. *Valdības Vēstnesis*, 1924, Nr. 70, 1. lpp.
3. Triju zvaigžņu ordenis. Latvijas Valsts prezidenta mājaslapa. Pieejams: www.president.lv/pk/content/?cat_id=1254 (skatīts 30.06.2015.).
4. *Triju zvaigžņu gaismā*. Galv. red. O. Gerts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1997, 1. sēj., 79. lpp.
5. Ar Triju zvaigžņu ordeni apbalvoto 1. saraksts. *Valdības Vēstnesis*, 1926, Nr. 260, 2.–6. lpp.
6. Turpat.
7. Universitāte. *Students*, 1926, Nr. 117, 4. lpp.
8. Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA), 1303. f., 2. apr., 24. l., 84., 88.–89. lp.
9. *Triju zvaigžņu gaismā*. Galv. red. O. Gerts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1997, 1. sēj., 86., 91. lpp.
10. LVVA, 1303. f., 2. apr., 24. l., 250. lp.
11. Turpat, 250.–252. lp.
12. Turpat, 257. lp.
13. Turpat, 265.–266., 533. lp.
14. Ducmane K. Cauri laikiem līdz Latvijas Triju Zvaigžņu ordenim. *Triju zvaigžņu gaismā*. Galv. red. O. Gerts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1997, 1. sēj., 37.–38. lpp.
15. Apbalvojumi. *Svari*, 1926, Nr. 45, 353. lpp.
16. Apbalvojumu biļetens Nr. 2. *Svari*, 1926, Nr. 46, 365. lpp.
17. Ubagu piesmējēji. *Svari*, 1926, Nr. 46, 362. lpp.

18. Dr. Orientācijs. Kam piešķirti triju zvaigžņu ordeņi? *Latvijas Dzelzceļnieku Vēstnesis*, 1926, Nr. 22/23, 5.–8. lpp.
19. Ar Triju Zvaigžņu ordeni apbalvoto 3. saraksts. *Valdības Vēstnesis*, 1927, Nr. 259, 3. lpp.
20. LVVA, 1303. f., 2. apr., 24. l., 454. lp.
21. *Atmiņu gaismā: Rīgas Skolotāju institūts (1922. g. – 1938. g.) un Cēsu Valsts skolotāju institūts (1938. g. – 1940. g.)*. Redaktore un teksta autore E. Metuzala-Zuzena. [Kalamazū]: RSI un CVSI audzēkņu puduris Kalamazū, 1990, 60., 64. lpp.

Summary

The first civil order of the Republic of Latvia, the Order of the Three Stars, was first awarded in May 1925 to the member of the staff of the University of Latvia Professor Gaston Backmann. For one and a half years he was the only one among the staff of the University of Latvia, who was decorated with this high order. The next members of the staff of the University of Latvia received this award only in November 1926, however, there were more than two dozen who were awarded the Order at that time, and in the following years there were more to come.

As the Order of the Three Stars has five classes, it was not always easy for the members of the board to decide which class was adequate in each of the individual cases they had to decide upon. Usually the person or institution submitting the proposals and nominating the candidates for this award, would also propose the class of the order, but these proposals were not always complied with, as it was not easy to propose the correct class for the person to be awarded.

The greater part of those who were awarded in 1926 received the classes III and IV, and not the higher classes I and II, which led to extensive discussions and five of the proposed recipients from the University of Latvia felt offended and renounced the award. Members of the University of Latvia staff were not the only ones who refused the decoration for different reasons.

Keywords: *Order of the Three Stars, academic staff of the University of Latvia, discussions about the distinctions.*

**No Latvijas Augstskolas hospitanta līdz agronomam:
Jānis Barloti (1895–1965)**
*From Hospitant at the Higher School of Latvia to
Agronomist: Jānis Barloti (1895–1965)*

Indulis Zvirgzdiņš

Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs
Skolas iela 12, Madona, LV-4801
E-pasts: i.zvirgzdins@madona.lv

Pēc Latvijas Augstskolas nodibināšanas 1919. gadā sākumā tajā tika uzņemti arī atsevišķi cilvēki, kas kara apstākļu dēļ nebija beiguši vidusskolas pēdējo klasi. Līdz vidusskolas pārbaudījumu nokārtošanai tie bija hospitanti, pēc tam pilntiesīgi studenti. Jānis Barloti Lauksaimniecības fakultātē sāka mācības 1920. gadā, pirmo gadu bija hospitants. 1943. gadā Jelgavas Lauksaimniecības akadēmijā viņš saņēma agronoma grādu. Rakstā izsekots Jāņa Barloti studiju gaitai, raksturots arī darbs Zemkopības ministrijas Meteoroloģiskajā birojā.

Atslēgvārdi: Jānis Barloti, Latvijas Universitāte, hospitants, lauksaimniecības studijas, meteoroloģija.

1920. gada 26. augustā Jānis Barloti rakstīja lūgumu Latvijas Augstskolai: „Ar šo lūdzu uzņemt mani hospitantu skaitā lauksaimniecības fakultātē. Še klāt pielieku: Priekuļu lauksaimniecības skolas atestātu 22, Rīgas Arodnieciskās vidusskolas Tehnikuma apliecību 365 ..” [1] Jēdziens „hospitants” Latvijas Augstskolas pirmajos gados attiecināts uz personām, kas augstskolā iestājās bez nobeigtas vidusskolas izglītības. Par pilntiesīgiem studentiem tos ieskaitīja tikai pēc noteiktu vidusskolas kursa pārbaudījumu nokārtošanas, taču pirms tam tie drīkstēja klausīties lekcijas. Hospitantu skaits pa gadiem: 1919. gada rudens semestrī – 388; 1920. gadā – 331; 1921. gadā – 80; 1922. gadā – 4; 1923. gadā – 2 [2].

Jānis Barloti dzimis Jāņa un Madas Barloti (dz. Tursa) ģimenē Praulienas pagasta Ļavēnu mājās 1895. gada 16. septembrī. Uzvārda savdabīgā galotne -i saistās ar nostāstu, ka uzvārdu došanas laikā Praulienas muižas īpašnieks barons Klebeks vēlējies pakaitināt tālaika Baltijas ģenerālgubernatoru itāli Filipo Pauluči (1779–1849), ar kura līdzdarbību Vidzemē atcelta dzimtbūšana, un izcelties starp citiem ar to, ka tam ir itāliskas cilmes zemnieki. Tā nu Praulienā 19. gs. dzīvoja Anšulini, Barbani, Bulatti, Finarti, Portini, Sermoni, Torgani, Žvaggini. Barloti dzimta sākotnēji nāca no Trākšu mājām. Dažādos dokumentos gan laika gaitā pieraksts atšķirīgs: Barloti, Barloti, Barlotijs, Barlots.

Jānis 1904. gadā sāka mācības Praulienas pagastskolā, 1910. gadā beidza Lazdonas luterāņu draudzes skolu. 1911.–1914. gadā viņš mācījās jaunatklātajā Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrības Priekuļu lauksaimniecības skolā. Rudenī

jauneklis sāka skolotāja darbu Ļaudonas pagastskolā, kur tolaik strādāja viņa vecākā māsa Alvīne Barloti-Plāte, bet 1915. gada sākumā aizbrauca uz Krievijas galvaspilsētu un iestājās Kamenoostrovas augstākajos lauksaimniecībasursos, kuri vēlāk iekļauti Petrogradas Lauksaimniecības institūtā (tagad Sanktpēterburgas Valsts agrārā universitāte). Iztikas līdzekļus deva darbs kara hospitālī [3]. Sekoja iesaukums armijā, 171. rezerves pulkā. 1916. gada februārī Barloti piekomandēja jaunorganizētam ķīmisko ieroču (indīgo kaujas gāzu) bataljonam un norīkoja meteorologu kursus, pēc tiem viņš atgriezās bataljonā kā instruktors. Paredzot kaujas gāzu lietošanu, bija svarīgi iepriekš zināt vēja virzienu, tāpat nokrišņus – tiem mainoties, pret ienaidnieku vērtais uzbrukums varēja kaitēt pašiem. Pēc Februāra revolūcijas praulēnieti kā lauksaimniecības skolas beidzēju no karadienesta atvaļināja, viņš strādāja Zemkopības ministrijas kontroles laboratorijā Rīgā, pēc tam Vidzemes guberņas Pārtikas valdē, bet 1918. gada rudenī iestājās Rīgas pilsētas tehnikuma mēriņu-agronomu klasē. Ņemot vērā iepriekšējo izglītību, tehnikumu varētu beigt divos gados, taču bermontiešu uzbrukuma laikā nācās iekļauties Latvijas armijā. Tā nu iepriekš minētajā Rīgas arodnieciskās vidusskolas-tehnikuma apliecībā Nr. 365 norādīts, ka J. Barloti izstājies no beidzamās speciālās klases kara apstākļu dēļ [4]. Zemkopības ministrijas 1920. gada augusta apliecība vēsta, ka Jānis Barlots atvaļināts no kara dienesta kā meteorologs un strādā Lauksaimniecības departamentā [5]. 1921. gada 11. martā hospitants izturēja pārbaudījumu fizikā vidusskolas kursa apjomā (to pieņēma Dabaszinātņu fakultātes Fizikas laboratorijas asistents Eduards Gēliņš), 23. septembrī – tādu pašu matemātikā, un oktobrī viņš tika apstiprināts par pilntiesīgu studentu. Laikā, kad Barloti iestājās augstskolā, studijas Lauksaimniecības fakultātē bija plānotas četriem gadiem (astoņiem semestriem). Tipogrāfijā iespiestajā mācību grāmatiņā obligātie priekšmeti sadalīti pa mācību gadiem. Agronomam līdz diplomam vajadzēja vairāk nekā 20 studiju gadus. J. Barloti studenta grāmatiņā [6] ierakstītie pārbaudījumi sakārtoti laika secībā, gan norādot, kurā studiju gadā no četriem pēc fakultātes priekšrakstiem tie būtu jākārt.

Priekšmets	Gads	Mēnesis	Datums	Studiju gads
Mēriņiecība, vingrināšanās	1921	5	21	1
Mēriņiecība	1921	6	19	1
Mācība par lauksaimniecības mašīnām, vingrināšanās	1924	5	20	2
Ķīmiskā laboratorija I	1924	5	28	1
Mācība par lauksaimniecības mašīnām	1926	5	21	2
Mājas kustoņu anatomija	1926	5	30	1
Mājas kustoņu anatomija, vingrināšanās	1926	5	30	1
Fizika	1928	4	18	1
Fizika, vingrināšanās	1928	7	7	1
Mikrobioloģija, vingrināšanās	1929	4		2
Ķīmija neorganiskā	1929	4	3	1
Zooloģija, vingrināšanās	1929	5	14	1
Ķīmiskā laboratorija II	1929	5	24	2
Augu slimības	1929	10	4	2
Augu slimības, vingrināšanās	1929	11	14	2

Priekšmets	Gads	Mēnesis	Datums	Studiju gads
Biškopība, praktiskie darbi	1929	12	19	4
Agrārā politika	1930	9	13	Izvēles
Botānika	1930	9	30	1
Vingrināšanās augu noteikšanā	1930	9	30	1
Vingrināšanās augu anatomijā	1930	10	4	1
Lopārstniecība	1931	5	18	3
Lopārstniecība, vingrināšanās	1931	5	18	3
Vispārējā augkopība	1931	9	22	3
Vispārējā augkopība, vingrināšanās	1931	9	22	3
Zemes ielabojumi, pļavkopība, purvu kultūra	1931	9	22	3
Zemes ielabojumi, pļavkopība, purvu kultūra, vingrināšanās	1931	9	22	3
Zooloģija I	1932	10	22	1
Latvijas ekonomiskā statistika, ģeogrāfija	1932	11	2	4
Meteoroloģija, klimatoloģija	1932	11	5	1
Meteoroloģija, klimatoloģija, vingrināšanās	1932	11	5	1
Ievads tiesību zinātnē	1932	11	10	1
Entomoloģija	1935	4	21	2
Entomoloģija, vingrināšanās	1935	4	21	2
Ķīmija organiskā	1935	5	27	1
Ģeoloģija un petrogrāfija	1935	6	5	2
Ģeoloģija un petrogrāfija, vingrināšanās	1935	6	5	2
Biškopība	1935	8	20	4
Vispārīgā lopkopība	1935	9	13	2
Vispārīgā lopkopība, vingrināšanās	1935	9	13	2
Lauksaimniecības tehnoloģija, vingrināšanās	1935	12	4	2
Lauksaimniecības būvniecība, vingrināšanās	1936	5	26	1
Lauksaimniecības būvniecība	1936	7	1	1
Lauksaimniecības tehnoloģija	1936	9	15	2
Augu fizioloģija	1936	10	14	2
Piensaimniecība un bakterioloģija, vingrināšanās	1937	4	24	3
Mineraloģija, vingrināšanās	1937	4	28	1
Īpatnējā lopkopība	1937	5	13	3
Ievads lauksaimniecībā	1937	11	24	1
Mikrobioloģija	1938	4	7	2
Mājlopu lipīgās slimības	1938	5	6	Izvēles
Mineraloģija	1938	5	18	1
Ķīmija analītiskā	1938	6	2	1
Lauksaimniecības ķīmijas laboratorija	1939	4	17	2
Kustoņu fizioloģija un ēdināšana, vingrināšanās	1939	4	17	2
Īpatnējā lopkopība, vingrināšanās	1939	4	17	3
Piensaimniecība, vingrināšanās	1939	4	17	3
Ievads lauksaimniecības tehnoloģijā	1939	4	17	Izvēles

Priekšmets	Gads	Mēnesis	Datums	Studiju gads
Ievads lauksaimniecības tehnoloģijā, laboratorijas darbi	1939	4	17	Izvēles
Purvi un kūdras izmantošana	1939	4	17	Izvēles
Purvi un kūdras izmantošana, vingrināšanās	1939	4	17	Izvēles
Zemes mācība	1939	4	21	2
Kustoņu fizioloģija un ēdināšana	1939	6	30	2
Īpatnējā augkopība, vingrināšanās	1939	12	19	3
Putnkopība praktiskie darbi	1939	12	19	Izvēles
Augļu, sakņu pārstrāde	1939	12	20	Izvēles
Augļu, sakņu dārzkopība II	1940	1	11	4
Augļu, sakņu dārzkopība II, vingrināšanās	1940	1	11	4
Putnkopība	1940	2	3	Izvēles
Piensaimniecība un bakterioloģija	1940	3	5	3
Laukkopība	1940	3	15	3
Laukkopība, vingrināšanās	1940	3	15	3
Sabiedriskā agronomija, statistika	1940	4	1	4
Mežkopība	1940	4	3	4
Mežkopība, vingrināšanās	1940	4	3	4
Īpatnējā augkopība	1940	4	10	3
Lauksaimniecības grāmatvešana	1940	4	10	3
Lauksaimniecības prakse I	1940	4	10	3
Lauksaimniecības ķīmija, mēslošanas līdzekļi	1940	4	12	2
Lopkopība	1940	4	23	Komisijas pārbaudījums
Augkopība	1940	4	30	Komisijas pārbaudījums
Saimniekošanas mācība	1940	5	7	Komisijas pārbaudījums

Lielākajai daļai teorētisko priekšmetu atzīmēta arī tā sauktā vingrināšanās – praktiskie darbi. Atsevišķos gadījumos lietots tieši praktisko darbu vārds (biškopība, putnkopība), augu noteikšanā un augu anatomijā paredzēta tikai vingrināšanās. Domāju, te iespējams lietot ieskaites un eksāmena jēdzienus, pirmo attiecinot uz vingrināšanos un praktiskajiem darbiem. To izpildīšana parasti atzīmēta ar ierakstu „nobeigts”, „pabeigts” vai „ieskaitīts”, dažos gadījumos novērtēta ar „labi”. Bijušas reizes, kad vienā dienā kārtots pārbaudījums (eksāmens) un gūts arī apstiprinājums par vingrināšanās izpildi. Pirmos ierakstus par vingrināšanās un pārbaudījuma nokārtošanu mērniecībā 1921. gada maijā un jūnijā apliecinājis profesors Alvils Buholcs (1880–1972). Skaidrs, ka te studentam palīdzēja iepriekšējās mācības tehnikumā. Zemkopības ministrijas darbinieka zināšanas meteoroloģijā un klimatoloģijā LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes privātdocents Georgs Baumanis (1896–1959) 1932. gada novembrī novērtēja „ļoti sekmīgi”. 1931. gada 22. septembrī četrus ierakstus par eksāmenu un ieskaiti vispārējā augkopībā, kā arī pļavkopībā un purvu kultūrā izdarīja vecākais docents Jānis Vārsbergs (1879–1961), Barloti radinieks. Saglabājušās pāris burtņīcas, kurās J. Barloti 1938. gada pavasarī pierakstījis lekcijas kursā „Mājlopu fizioloģija un ēdināšana”. Gatavojoties eksāmenam (tas kārtots

1939. gada jūnijā pie privātdocenta Jāņa Amtmaņa (1892–1967)), students uz papīra slejām koncentrēti izrakstījis svarīgāko [7].

1943. gada aprīlī Jānis Barloti aizstāvēja diplomdarbu „Rudzu un linu ražu atkarība no temperatūras gaitas un nokrišņu daudzuma”, 10. jūnijā Jelgavas Lauksaimniecības akadēmijā viņam piešķirts agronoma grāds [8]. Oficiāls studiju pārtraukums darba apstākļu dēļ bija 1934./1935. mācību gada rudens semestrī, visu pārējo laiku līdz gala eksāmenu (komisijas pārbaudījumi) kārtīšanai viņš skaitījās students. 1938. gadā notika ilgstoša studējošo valsts darbinieku vērtēšana. Ja bija paredzams, ka augstskolu var pabeigt divos gados, cilvēks, turpinot mācības, varēja palikt darbā, pretējā gadījumā tam bija jāizvēlas – studijas vai darbs. Zemkopības ministrijā secināts, ka Meteoroloģiskā biroja vadītājs Jānis Barlotijs spēj studijas beigt četros semestros, tāpēc viņam atļauts palikt līdzšinējā darbā [9].

Jānis Barloti bija starp tiem 18 Lauksaimniecības fakultātes studentiem, kas 1924. gada 18. novembrī dibināja Akadēmisko biedrību (no 1927. gada konkordija) „Zelmenis” [10].

Meteoroloģiskajā dienestā J. Barloti strādāja no 1920. gada. Birojs darbojās Zemkopības ministrijas pakļautībā. Lauksaimniecībā (sēja, plauja, stādījumu kopšana, auglīkopība) paredzamo laikapstākļu vērtējums ir būtisks darbu plānošanā, taču tas ir svarīgs arī celtniekiem, dzelzceļniekiem, jūrnikiem, lidotājiem, zvejniekiem un citiem, tāpat tiem, kas plāno atpūtu. Arhīvā saglabātajos Zemkopības ministrijas materiālos neizdevās atrast dokumentu kopu, kas attiektos uz meteoroloģisko biroju. Izteikts viedoklis, ka materiālus paņēmis līdz kāds darbinieks, kas no Rīgas aizbrauca 1944. gada rudenī pirms sarkanarmijas ienākšanas [11]. Biroja telpas trīsdesmitajos gados atradās Kalpaka bulvārī 6 Zemkopības ministrijas ēkas augšējā stāvā. Uz nama jumta darbojās arī aparatūra vēja virziena un ātruma automātiskai pierakstīšanai. Kopš divdesmito gadu sākuma birojs ik dienu sagatavoja laika karti, ko izsūtīja ieinteresētajām iestādēm. Tajā bija sniegtas ziņas par Eiropu – gaisa spiediena un temperatūru līknes, mākoņu daudzums, nokrišņu veidi, vēja virziens un stiprums. Atsevišķā tabulā apkopoti tie paši dati no Latvijas sinoptisko novērojumu stacijām Rīgā, Liepājā, Malnavā, Daugavpilī, Ventspilī un Priekuļos tās dienas rītā plkst. 7.00, vēl norādīts nokrišņu daudzums, maksimālā un minimālā temperatūra iepriekšējo 24 stundu laikā stacijās, ziemā arī sniega segas biežums. Atsevišķa sadaļa – gaidāmais laiks Latvijā nākamajā dienā. Trīsdesmitajos gados Latvijas stāvoklis raksturots plašāk – ir ziņas par novērojumiem sinoptiskajās stacijās iepriekšējā dienā plkst. 13.00 un 21.00, arī nākamās dienas prognoze ir sīkāka. Meteoroloģiskie novērojumi tika veikti 57 vietās Vidzemē, 30 – Kurzemē, 29 – Zemgalē un 24 – Latgalē (ieskaitot iepriekš minētās sešas Eiropas reģistrā iekļautās stacijas) [12]. Birojā apkopoja ziņas, kuras ik dienu piesūtīja Latvijas meteoroloģiskās stacijas, no pārējās pasaules saņemto informāciju un veidoja turpmāko prognozi.

Kā Latvijas pārstāvis Jānis Barloti piedalījies starptautiskās meteorologu konferencēs, kongresos Dānijā 1929. gadā, Polijā 1933., 1935. gadā [13]. Trīsdesmitajos gados publicētas vairākas viņa brošūras par Latvijas meteoroloģiju – „Sniega sega Latvijā 1921.–1931. g.” (1932), „Nokrišņi Latvijā no 1922. līdz 1931. g.” (1932), „Pēdējo divu 30 gadu periodu (1871–1900 un 1901–1930) vidējo gaisa temperatūru salīdzinājums” (1936), „Mākoņu apraksti” (1936), „Gaisa temperatūra Latvijā” (1937), „Lielais aukstums 1939./40. g. ziemā” (1940).

1941. gada sākumā atbilstoši PSRS sistēmai izveidota Latvijas PSR Hidrometeoroloģiskā pārvalde, priekšnieka vietas izpildītājs bija M. I. Ivanovs. Par pārvaldes Hidrometeoroloģiskās daļas priekšnieku ar mēnešalgu 1000 rubļi apstiprināts Jānis Barloti [14]. Vācu okupācijas laikā līdz 1942. gada beigām viņš bija meteoroloģiskā dienesta vadītājs, taču tad atlaists. Tā pienāca laiks nokārtot pēdējās saistības augstskolā. Ar darbu palīdzēja konkordijas biedrs (arī viens no „Zelmeņa” dibinātājiem) agronoms Jānis Tirzītis (1896–1951). Viņš vadīja Lauksaimniecības ģenerāldirekcijas Lauksaimniecības tautas augstskolu, kura 1943. gada rudenī pārveidota par Rīgas Lauksaimniecības skolu [15]. J. Barloti skolā pieņēma par fizikas, ķīmijas, meteoroloģijas un mērniecības skolotāju, senāk viņš tika lasījis lekcijas Tautas augstskolā. Nākamajā rudenī meteorologs no Rīgas devās uz Kurzemi, pēdējo kara ziemu ģimene dzīvoja dzīvoja Usmas „Plučos”, kur darbojās viens meteoroloģisko novērojumu punkts, tāpēc saimnieks bija pazīstams. Pirmā padomju gada Hidrometeoroloģiskās pārvaldes priekšnieks M. Ivanovs, kurš kopā ar sarkanarmiju bija atgriezies Rīgā, kādreizējo darbinieku nesekmīgi meklējis dzimtajā pusē. Agrākais darba biedrs meteoroloģiskā biroja laika prognozētājs Alfreds Zirnītis (1904–1973), kas 1924.–1938. gadā studēja LU matemātiku [16], pēc kara bija meteoroloģijas pasniedzējs Latvijas Valsts universitātē, vēlāk Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā. Kurzemē pēc kara beigām Barloti aizturēts, sākumā Latvijā, bet no 1945. gada 2. jūlija līdz 1946. gada 2. oktobrim atradās filtrācijas nometnē Pečorlagā, Komi APSR. Saglabājies 1946. gada jūnija Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja Augusta Kirhenšteina lūgums Rīgas pasta priekšniekam, lai tas atļautu apcietinātā dzīvesbiedrei Ksenijai Barloti (1913–2012) nosūtīt paciņu uz nometni Abezā. Pēc četriem mēnešiem agronoms atgriezās Latvijā, Rīgā. Meteodienestā tobrīd viņam vieta neatradās. Pusgadu viņš pavadīja Kusas pagastā, kur dzīvoja Ksenija Barloti, tad tomēr sameklēja darbu Rīgā.

1947. gada 1. aprīlī agronoms sāka strādāt tolaik Jāņa Peives vadītajā LPSR Zinātņu akadēmijas Augsnas zinību un zemkopības institūtā kā jaunākais zinātniskais līdzstrādnieks ar mēnešalgu 750 rubļi [17]. Zinātniskā darba pamattēma bija „Mitruma apstākļu regulēšanas nozīme augsnes auglības celšanā”, tā zināmā mērā sasaucās ar Lauksaimniecības akadēmijas diplomdarbu. Institūta vajadzībām Jaunsvirlaukas pagastā viņš ierīkoja meteoroloģisko novērojumu staciju „Skangaļi”. 1950. gadā tika pārvērtēta Zinātņu akadēmijas darbinieku politiskā uzticamība [18]. Pavasarī ZA Prezidijs ieteica atlaist 59 darbiniekus. Jānim Barloti veltīts ieraksts: „Neuzticams, bijis izvests uz Komi.” Dokumentu parakstīja arī ZA akademiķis-sekretārs Jānis Peive. 13. jūlijā, atsaucoties uz ZA 53. pavēli, izdota Augsnas zinību un zemkopības institūta direktora S. Muravjeva 187. pavēle: „Sakarā ar štatu pārkārtošanu un samazināšanu atbrīvoju no darba ar 1950. gada 23. jūliju jaun. z. l. Jāni Barloti.” [19] Vēlreiz palīdzēja konkordijas biedrs (reizē arī svainis – abu dzīvesbiedres bija māsas) Jānis Kaurāts (1902–1963), kas strādāja Lauksaimniecības ministrijas Zemes ierīcības pārvaldē – ar viņa atbalstu tur atradās darbs arī Jānim Barloti. Mūža pēdējos piecpadsmit gadus viņš strādāja augšņu kartēšanā.

Latvijas PSR Meteodienesta priekšnieks septiņdesmitajos gados Tihonoveckis (atvaļināts PSRS kara jūrnieks) esot stāstījis – pirmskara Latvijā par laika novērošanas un paredzēšanas iedibinātāju esot uzaicināts kāds vīrs no Itālijas [20].

VĒRES

1. Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA), 5636. f., 1. apr., 71. l., 2. lp.
2. *Latviešu konversācijas vārdnīca, 6. sēj.* Rīga: A. Gulbis, 1931, 12201. sleja.
3. Ziņas ņemtas no autobiogrāfijas (1947. g.), kas glabājas pie dēla Jāņa Barloti.
4. LVVA, 5636. f., 1. apr., 71. l., 3. lp.
5. Turpat, 4. lp.
6. Turpat, 30.–41. lp.
7. Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs, MNM4460: 1, 2.
8. Turpat, 29. lp.
9. LVVA, 1676. f., 1. apr., 409. l., 6. lp.
10. Priedītis Kārlis. Akadēmiskās biedrības Zelmenis dibinātāji. *Konkordija Zelmenis 50 gadus 1924–1974.* ASV: Mičigana, 1976.
11. Saruna ar Juri Kaurātu 2015. gada janvārī.
12. *Latvijas statistikas gada grāmata 1939.* Rīga, 1939, 4.–5. lpp.
13. LVVA, 3234. f., 33. apr., 16333., 42861., 63557. l.
14. Latvijas Valsts Arhīvs (LVA), 460. f., 2. apr., 1. l., 9. lp.
15. LVVA, 5830. f., 1. apr., 2. l., 9., 14., 15. lp.
16. LVVA, 7427. f., 1. apr., 8083. l.
17. LVA, 2358. f., 3. apr., 4. l., 12. lp.
18. Stradiņš Jānis. *Latvijas Zinātņu akadēmija; izcelsme, vēsture, pārvērtības. 1. daļa.* Rīga: Zinātne, 1998, 206. lpp.
19. LVA, 2358. f., 3. apr., 13. l., 65. lp.
20. Saruna ar Juri Kaurātu 2015. gada janvārī.

Summary

Some people who had not graduated the secondary school due to interruption caused by war, were accepted to the Higher School of Latvia after its establishing at the beginning of 1919. Until the settlement of the secondary school examinations they were called hospitants and only then became fully fledged students. Jānis Barloti began his studies at the Faculty of Agriculture in 1920 and for the first year was a hospitant. He received the agronomist's degree in 1943 from the Jelgava Academy of Agriculture.

The article traces his studies and characterizes his work at the Meteorological Bureau of the Ministry of Agriculture.

Keywords: Jānis Barloti, University of Latvia, hospitant, agriculture studies, meteorology.

**LU Rakstu sērijas „Zinātņu vēsture un muzejniecība”
satura rādītājs: 2001–2014**
***Acta Universitatis Latviensis Series “History of Sciences
and Museology” Bibliography: 2001–2014***

Arnis Vīksna

Latvijas Universitātes Zinātņu un tehnikas vēstures muzejs
Raiņa bulv. 19, Rīga, LV-1586
E-pasts: arnis.viksna@lu.lv

LU Rakstu sērijā „Zinātņu vēsture un muzejniecība” kopš 2001. gada izdoti 11 laidieni ar 270 rakstiem, no kuriem 209 jeb 77,4% veltīti dažādiem LU vēstures jautājumiem, 43 raksti – zinātņu vēsturei Latvijā līdz LU nodibināšanai 1919. gadā, bet 18 raksti – muzejniecībai. Starp autoriem 68 jeb 57,9% ir LU darbinieki, 32 – no citām augstskolām, 10 – no muzejiem, 8 – ārvalstnieki, 8 – pārējie. Krājumi sekmē LU vēstures un Latvijas zinātņu vēstures izpēti.

Atslēgvārdi: Latvija, LU, muzejniecība, vēsture, zinātne.

Kopš 2001. gada, kad sāka iznākt sērija, krājumu pamatmatematika palikusi nemainīga un ietver trīs svarīgākos virzienus:

- 1) Latvijas Universitātes vēstures izpēte pirms un pēc Otrā pasaules kara: zinātnes nozares un disciplīnas, augstskolas virzība, institūtu, katedru, zinātnisko skolu darbība, ievērojami zinātnieki un mācībspēki, citas LU dzīves norises;
- 2) zinātņu vēsture Latvijā līdz LU nodibināšanai 1919. gadā;
- 3) muzejniecība: metodika, darbības principi, kolekcijas, konkrētu zinātņu vēstures muzeju darbība.

Krājuma galvenais (dažkārt saukts arī atbildīgais, zinātniskais) redaktors pirmajiem pieciem laidieniem bija Māris Baltiņš, turpmāk – Ilgonis Vilks. Redakcijas kolēģijā līdzdarbojās profesori Andrejs Bankavs † (LU), Aīda Krūze (LU), Jānis Langins (Torontas Universitāte, Kanāda), Jānis Lielmežs (Britu Kolumbijas Universitāte, Kanāda), Imants Meirovics † (RTU), Jānis Ozols (LLU), Jānis Štrauhmanis (RTU), Leons Gabriels Taivans (LU), Kaspars Vārtukapeinis (LLU), Arnis Vīksna (LU; visu 11 krājumu sastādītājs), Juris Zaķis (Sociālo tehnoloģiju augstskola) un Juris Žagars (Ventspils Augstskola). Redakcijas kolēģija uzņēmas arī iesniegto rakstu recenzēšanu, nepieciešamības gadījumā pieaicinot šaurāku nozaru lietpratējus, pie tam dažādu iemeslu pēc tika noraidīti 45 jeb 14,3% rakstu.

Krājuma publicēšanu laipni uzņēmas LU Akadēmiskais apgāds, ik gadu nodrošinot kārtējā laidiena iznākšanu, bet pēdējā laikā – ik pāris gados (sk. tabulu).

Tabula

LU Rakstu krājumā „Zinātņu vēsture un muzejniecība” publicētie raksti

Laidiens	Krājums	Gads	Zinātņu vēsture	Muzejniecība	Kopā	Lpp.
I	639	2001	20	5	25	306
II	653	2003	23	1	24	287
III	661	2004	24	0	24	194
IV	684	2005	22	1	23	190
V	693	2006	27	3	30	267
VI	704	2007	22	2	24	185
VII	716	2007	21	1	22	211
VIII	738	2008	20	1	21	230
IX	763	2011	26	0	26	231
X	780	2012	29	4	33	340
XI	800	2014	18	0	18	204
Kopā	11		252	18	270	2645

Literatūras sarakstā fiksēti autors(i), raksta nosaukums, LU Rakstu kārtas numurs un lappuses.

Pirmā sadaļa. Zinātne un augstskola Latvijā līdz 1919. gadam

1. Andersons Z. Ieskats Vidzemes un Kurzemes guberņu zinātniski praktiskās veterinārmedicīnas vēsturē. – 763, 168.–177. lpp.
2. Andersons Z. Vēstījumi par trakumsērgu rakstu avotos līdz Rīgas pilsētas Pastēra institūta izveidei. – 653, 247.–261. lpp.
3. Apine R. Rīgas Politehniskā institūta Arhitektūras nodaļas students Haralds Blaus (1885–1945) – pirmais latvietis olimpisko spēļu medaļas ieguvējs Latvijas sporta vēsturē. – 716, 182.–186. lpp.
4. Baltiņš M. Latviešu medicīnas literatūras pieminekļi: daži papildu aspekti un vērojumi. – 693, 129.–136. lpp.
5. Cepurīte D. A. Smilgas sanatorija – ārstniecības un veselīga dzīvesveida popularizēšanas iestāde Cēsīs 20. gs. sākumā. – 738, 98.–104. lpp.
6. Cepurīte D. Ernsts Ķivulis (1862–1928) – Cēsu ārsts un novadpētnieks. – 704, 104.–108. lpp.
7. Cepurīte D. K. G. Deblers Jaunpiebalgā – auksta ūdens dziedniecības aizsācējs Vidzemē 19. gs. sākumā. – 716, 136.–141. lpp.
8. Cepurīte D. Kūrorta un tūrisma pirmsākums Cēsīs – auksta ūdens dziedniecības iestāde 19. gs. vidū. – 693, 145.–151. lpp.
9. Daija P. Johans Hermanis Cigra latviešu populārzinātniskās literatūras vēsturē. – 738, 170.–180. lpp.
10. Daija P. Zinātņu popularizēšanas aspekti 18. un 19. gs. mijas latviešu laicīgajā literatūrā (Matiāsa Stobes „Latviska Gada Grāmata”). – 716, 37.–46. lpp.
11. Grāvere R. Vācbaltu anatomu devums Latvijas antropoloģijā. – 716, 110.–121. lpp.
12. Griņevičs I., Grosvalds I. Polijas prezidenti un Latvija. – 780, 100.–111. lpp.
13. Grosvalds I., Alksnis U., Zalsters A. E., Meirovics I. Ķīmija Vidzemē un Latgalē (17. un 18. gs.). – 693, 18.–27. lpp.

14. Grosvalds I., Griņevičs I. Poļu zinātnieku ieguldījums augstākās tehniskās izglītības attīstībā Latvijā. – 763, 32.–38. lpp.
15. Kuzņecovs V. „Šī ļoti neveselīgā vājpūtīgo novietošana...”: Aleksandra Augstumi 19. gs. 60. gados. – 800, 122.–134. lpp.
16. Kuzņecovs V. 19. gs. pirmās puses valsts iestādes garīgi slimiem Latvijā: Aleksandra Augstumu personāls un pacienti – I daļa: personāls. – 738, 78.–97. lpp.
17. Kuzņecovs V. 19. gadsimta pirmās puses valsts iestādes garīgi slimiem Latvijā: Aleksandra Augstumu personāls un pacienti – II daļa: pacienti. – 763, 146.–167. lpp.
18. Kuzņecovs V. 19. gs. pirmās trešdaļas vājpūtīgo aprūpe Latvijā: principi, iestādes, personas. – 716, 122.–132. lpp.
19. Kuzņecovs V. Psihiatriskās aprūpes sākumi Latvijā: Aleksandra Augstumu slimnīcai – 180. – 693, 137.–144. lpp.
20. Kuzņecovs V. Vājpūtīgo nams Rīgas Citadelē: 1787–1823. – 704, 62.–71. lpp.
21. Loseviča M., Kuzņecovs V. Magdalēnas patversme Rīgā. – 800, 135.–157. lpp.
22. Mauriņš A. Frīdriha Maksimiliana Siversa mantojums dendroloģijā. – 738, 181.–190. lpp.
23. Podiņš B. Par otru iespējamo latvieti vecajā Tērbatas universitātē. – 800, 158.–161. lpp.
24. Preinbergs G. Kārlis Muiželis – pirmais akadēmiski izglītotais latviešu veterinārārsts. – 661, 131.–134. lpp.
25. Pumpuriņš T. Teologu līdzdalība latviešu nacionālā karoga izveidē un popularizēšanā (19. gs. 70. gadi – 20. gs. sākums). – 661, 27.–33. lpp.
26. Raiņulis J. Dabaszinātnieks Kristians Panders. – 684, 99.–105. lpp.
27. Rudzītis M., Rudzīte M. Saldūdens pērļu ieguves vēsture Latvijā. – 780, 228.–234. lpp.
28. Stalažs A. Gustavs Flors (1829–1883) un Latvijas lapblusiņu faunas pētījumu vēsture. – 780, 235.–239. lpp.
29. Stradiņš J. Latviešu nacionālās augstskolas agrīnās ieceres. – 780, 247.–261. lpp.
30. Stradiņš J., Cēbere Dz. Zinātne un augstākā izglītība Rīgā Baltijas reģiona (Baltijas/Zviedrijas) sakaru kontekstā. – 653, 31.–47. lpp.
31. Stradiņš J., Stradiņa L., Cēbere D. Robertsona 1804. gada lidojums no Rīgas uz Ropažiem Latvijas kultūrvēsturē. – 693, 28.–42. lpp.
32. Vilks I. 1914. gada Saules aptumsuma novērojumi RPI Astronomiskajā tornī. – 763, 202.–203. lpp.
33. Vilks I. Astronomijas terminoloģijas attīstība latviešu valodā 19. un 20. gadsimtā. – 800, 188.–196. lpp.
34. Vīksna A. Par latviešu medicīnas literatūras pieminekļiem. – 693, 121.–128. lpp.
35. Zabele A., Rudzītis M. Ģeoloģija Rīgas Politehnikumā un Rīgas Politehnikajā institūtā (1862–1918). – 693, 230.–239. lpp.
36. Zalsters A. E. Daži viltoti 17. gs. Kurzemes Hercogu arhīva dokumenti. – 693, 11.–17. lpp.
37. Zalsters A. E. Hercoga Jēkaba kuģubūves sākums Kuldīgā. – 661, 19.–26. lpp.
38. Zalsters A. E. Medicīnas doktora J. G. Veiganda 1730. gada rokrakstā – Ventspils 17. gs. kuģubūves vēstures izpētes sākums. – 653, 11.–19. lpp.
39. Zalsters A. E. Ventspils kuģubūvētavas Latvijas Valsts vēstures arhīva 17. gs. dokumentos. – 653, 20.–30. lpp.

40. Zanders V. Dabaszinātņu un medicīnas literatūra Rīgas Latviešu biedrības (1868–1940) apgādā. – 661, 187.–191. lpp.
41. Zanders V. Zinātnisko biedrību bibliotēkas Latvijā (19.–20. gs.) un to likteņi. – 716, 47.–52. lpp.
42. Zigmunde A. Baltijas Tehniskā augstskola. – 639, 36.–40. lpp.
43. Zvirgzdiņš I. Skolotāju kursi Lazdonā 1913. gada vasarā. – 763, 221.–224. lpp.

Otrā sadaļa. Latvijas Universitāte

Vispārīga satura darbi

44. Baltiņš M. „Latvijas Universitātes Rakstu” tapšana un attīstība: 1921–1943. – 684, 9.–26. lpp.
45. Baltiņš M. Latvijas Universitātes darbības atspoguļojums Latvijas parlamentu protokolos: 1918–1934. I daļa: 1918–1925. – 716, 7.–36. lpp.
46. Baltiņš M. LU darbības pārskatu kritisks vērtējums (līdz 1944. gadam). – 661, 9.–18. lpp.
47. Baltiņš M. LU mācībspēku akadēmiskās runas un iestāju lekcijas Latvijas ideju vēstures kontekstā. – 704, 7.–15. lpp.
48. Baltiņš M. Par privātdocenta statusu Latvijas Universitātē. – 653, 63.–79. lpp.
49. Baltiņš M. Zinātnisko grādu nostrifikācija Latvijā un tās radītās problēmas zinātnes vēsturē. – 639, 41.–56. lpp.
50. Briežkalns G. Latvijas Universitātes un franču zinātnieku sakari 20. gs. 20.–30. gados. – 693, 72.–92. lpp.
51. Dambītis K. Studenti Latvijas Atbrīvošanas karā: Studentu bataljona piemērs. – 780, 66.–74. lpp.
52. Ergarde S. Latvijas Universitātes pirmais rektors Ernests Felsbergs (1866–1928) taureniesu atmiņās. – 704, 100.–103. lpp.
53. Ķestere I. Latvijas Tautas universitāte. Tās sadarbība ar Latvijas Universitāti (1920–1940). – 639, 108.–117. lpp.
54. Liepiņš J. Studentu nacionālās apziņas gandrēšana Padomju Latvijā. – 763, 209.–215. lpp.
55. Mauriņš A. Laika nefizikālās interpretācijas Latvijā. – 763, 9.–18. lpp.
56. Ondzule I. Latvija un Latvijas Universitāte pasaulē. – 639, 26.–35. lpp.
57. Ondzule I. Latvijas Universitātes zinātniskās konferences (1945–2002). – 704, 16.–25. lpp.
58. Ozoliņa V. Sievietes LU mācībspēku sastāvā. – 639, 57.–74. lpp.
59. Ozols J. Goda tiesas darbība Latvijas Universitātē pirmos divdesmit Latvijas pastāvēšanas gados. – 639, 75.–100. lpp.
60. Priedkalns J. Latviešu akadēmisko mācībspēku un zinātnieku apvienība (LAMZA) – Latvijas Universitātes mācībspēku un zinātnieku vienotāja trimdā. – 704, 26.–35. lpp.
61. Puga A. Latvijas zinātnes politika XX gs. 90. gados: metodoloģijas jautājumi. – 704, 36.–46. lpp.
62. Raipulis J. Latvijas augstskolu „Inteligences grupas” likvidēšana 1973. gadā. – 693, 53.–60. lpp.
63. Raipulis J. Latvijas Universitātes pasniedzēji un studējošie no Malēnijas 1919–1940. – 800, 162.–174. lpp.

64. Ronis I. Izglītības ministrs Rainis un Latvijas Universitāte. – *693*, 43.–52. lpp.
65. Tankler H., Rämmer A. Academic Contacts Between the University of Tartu and Various Latvian Institutions During the 1920s and 1930s, With the Emphasis on the Fields of Natural Sciences, Agriculture and Forestry. – *661*, 83.–99. lpp.
66. Zaķis J. Latvijas Universitāte un Latvijas valsts. – *639*, 8.–25. lpp.

Astronomija

67. Klētnieks J. LU Astronomiskās observatorijas Laika dienests (1960–1992). – *738*, 7.–25. lpp.
68. Klētnieks J. LVU Astronomiskās observatorijas Laika dienests (1944–1959). – *716*, 73.–80. lpp.
69. Vilks I. Priekšstatu attīstība par Visuma uzbūvi 20. gadsimta astronomijas mācību grāmatās latviešu valodā. – *716*, 63.–72. lpp.
70. Vilks I., Vīksna A. Heides teleskopam 100 gadi. – *763*, 198.–201. lpp.

Bioloģija

71. Daija G. Ieskats helmintoloģijas vēsturē Latvijā. – *704*, 96.–99. lpp.
72. Gaumiga R., Vītiņš M. LU un zivju faunas pētījumu vēsture Latvijā. – *661*, 123.–130. lpp.
73. Grosvalds I., Berga I. Bioloģija Latvijas universitātē (1919–1944). – *800*, 60.–75. lpp.
74. Mauriņš A. LU Goda doktors Ernests Foldāts – Dienvidamerikas orhideju pētnieks. – *763*, 115.–119. lpp.
75. Mauriņš A. Profesora Voldemāra Langenfelda ieguldījums augstāko augu sistēmātikā. – *780*, 202.–206. lpp.
76. Raipulis J. Eigēnika pagātnē un šodien. – *780*, 220.–227. lpp.
77. Raipulis J. Ģenētiķis Tenis Liepiņš (1895–1964). – *704*, 126.–133. lpp.
78. Raipulis J. Latvijas Universitātes profesors Naums Lebedinskis (1888–1942). – *763*, 109.–114. lpp.
79. Raipulis J. Mendelisms Latvijā. – *653*, 222.–232. lpp.
80. Rudzīte M., Jungblūts J. H. LU Zooloģijas muzeja sadarbība ar malakofaunas pētniekiem laika periodā no 1919. līdz 1939. gadam. – *661*, 119.–122. lpp.
81. Vimba E. Aleksandrs Pučko – LU students un LVU mācībspēks. – *684*, 162.–165. lpp.
82. Vimba E. Latvijas Universitātes docētāji – botāniķi – Latvijas augu valsts pētnieki un jauno speciālistu audzinātāji. – *653*, 233.–246. lpp.

Farmācija

83. Cīrule I., Vegnere I. Prof. Jāņa Maizīes ieguldījums Latvijas farmācijā un farmācijas vēsturē. – *800*, 24.–35. lpp.
84. Mauriņa B., Šidlovska V. LU audzēknis Kārlis Kazerovskis – latviešu farmaceits pasaulē. – *684*, 139.–146. lpp.
85. Mauriņa B., Šidlovska V. Pirmais LU farmācijas doktors profesors Jūlijs Ruments. – *661*, 147.–152. lpp.
86. Vasiļjevs K., Vīksna A. Farmaceits un kriminologs Arturs Kangers. – *684*, 131.–138. lpp.

Filoloģija

87. Bankavs A. Akadēmiķis Pauls Ariste un latviešu valodniecība pēckara periodā. – 653, 113.–118. lpp.
88. Bankavs A. Latvijas Universitātes goda biedri un goda doktori – valodnieki. – 639, 127.–131. lpp.
89. Bankavs A. Latvijas Universitātes devums romānistikas leksikogrāfijā. – 684, 89.–94. lpp.
90. Jansone I. Antuāns Meijē. – 653, 105.–112. lpp.
91. Jansone I. Latviešu valodas krātuves izveidošana: objektīvais un subjektīvais. – 639, 132.–139. lpp.
92. Kļaviņa S. Jāņa Endzelīna izveidotā Latvijas Universitātes Baltu filoloģijas nodaļa (1921–1940). – 780, 156.–165. lpp.
93. Kļaviņa S. Jāņa Endzelīna pirmie desmit gadi Latvijas Universitātē (1920–1930). – 763, 82.–92. lpp.
94. Kļaviņa S. Jāņa Endzelīna visražīgākie gadi: Harkova, 1919–1920. – 800, 110.–121. lpp.
95. Ozoliņa S. Angļu valodas skolotāju sagatavošana LVU (1945–1990). – 684, 81.–88. lpp.
96. Ozoliņa S. LU un citu mācību iestāžu ieguldījums angļu valodas skolotāju sagatavošana Latvijā (1920–1940). – 639, 140.–150. lpp.
97. Strads M. Klasiskās filoloģijas izcilie vārdi LU vēsturē – Anna Rāta. – 704, 148.–151. lpp.
98. Zanders V. LU profesora Ernesta Bleses (1892–1964) personālfonds Latvijas Nacionālajā bibliotēkā. – 684, 95.–98. lpp.

Fizika

99. Alksnis J., Bērziņš J., Gavars V., Taure I., Tomsons E. Salaspils kodolreaktoram 50 gadu jubileja (1961–2011). – 780, 25.–35. lpp.
100. Bērziņš J., Gavars V., Millers A. Uldis Ulmanis – radiācijas fiziķis un vēsturnieks. – 780, 53.–56. lpp.
101. Gavars V., Cebers A., Lielausis O. Juris Birzvalks (1926–1995) – elektriķis, fiziķis, diriģis. – 800, 36.–43. lpp.
102. Gavars V., Tomsons E. Kodolenerģijas tehnikas attīstība Latvijā 20. gs. otrā pusē. – 661, 76.–82. lpp.
103. Gavars V., Ulmanis U. Edvīns Stumburs (1924–2003) – kodolfiziķis, ātro neitronu reaktoru pionieris. – 716, 90.–93. lpp.
104. Gavars V., Ulmanis U., Mozgirs Z. V. Salaspils zinātniskā kodolreaktora modernizācija 1973.–1975. gadā. – 693, 114.–120. lpp.
105. Jansons J. Fizika Latvijas Universitātē pirmajā padomju okupācijas laikā 1940./41. mācību gadā. – 684, 43.–52. lpp.
106. Jansons J. Fizikas sākums Latvijas Universitātē. – 639, 151.–170. lpp.
107. Jansons J. Latvijas Universitātes Fizikas institūts vācu nacistu okupācijas laikā. – 693, 99.–107. lpp.
108. Jansons J. Latvijas Universitātes sagatavotie pirmās paaudzes fiziķi. – 653, 140.–156. lpp.
109. Jansons J. LU fizikas docents Ludvigs Jansons. – 763, 126.–134. lpp.

110. Tambergs J. Teorētiskās kodolfizikas vēsture Latvijā (1936–2006). – 716, 81.–89. lpp.
111. Taure I., Riekstiņa D., Vēveris O. Neitronu aktivācijas analīze. – 661, 51.–60. lpp.
112. Taure I., Ulmanis U. Ludvigs Pelēķis un kodolfizikas attīstība Latvijā. – 661, 61.–68. lpp.
113. Ulmanis U. Kodolfizikas attīstība Latvijā III. Latvijā sāk darboties pētnieciskais reaktors IRT. – 684, 53.–62. lpp.
114. Ulmanis U. Kodolfizikas attīstība Latvijā. Pētnieciskā reaktora celtniecība Saļaspilī. – 661, 69.–75. lpp.
115. Ulmanis U. LU un kodolfizikas attīstība Latvijā. – 653, 164.–171. lpp.
116. Ulmanis U., Bērziņš J. LZA īstenais loceklis Pēteris Prokofjevs un kodolfizikas attīstība Latvijā. – 693, 108.–113. lpp.
117. Ulmanis U., Gavars V. Kodolfizikas attīstība Latvijā IV. Pētnieciskā kodolreaktora IRT modernizācija. – 763, 72.–81. lpp.
118. Zaķis J. Cietvielu fizika un cietvielu fizikā pēckara Latvijā. – 653, 157.–163. lpp.

Ģeogrāfija

119. Štrauhmanis J. 20. gadsimta sākums Latvijas teritorijas kartografēšanā. – 738, 26.–30. lpp.
120. Štrauhmanis J. Akadēmiķa Matveja Kadeka loma LVU darbības atjaunošanā pēc Otrā pasaules kara. – 661, 43.–46. lpp.
121. Štrauhmanis J. Kartogrāfijas vēstures vieta zinātnē un sabiedrībā. – 653, 102.–104. lpp.
122. Štrauhmanis J. Padomju cenzūra Latvijas kartogrāfijā: 1946–1990. – 763, 204.–208. lpp.

Ģeoloģija

123. Aivare-Strade A. Antons Aivars – ģeologs un gleznotājs (1906–1990). – 780, 20.–24. lpp.
124. Grosvalds I., Alksnis U., Zabele A. Mineralogs profesors Oto Mellis (1906–1970). – 716, 94.–105. lpp.
125. Zabele A. Bruno Doss – Latvijas ģeoloģijai. – 639, 171.–174. lpp.
126. Zabele A. Latvijas ģeoloģiskās kartēšanas aizsākumi. – 780, 278.–307. lpp.
127. Zabele A. LU students un mācībspēks ģeologs Verners Aleksandrs Zāns. – 684, 153.–161. lpp.
128. Zalsters A. E. LU un hidroloģijas zinātnes sākumi Latvijā. – 639, 175.–184. lpp.

Ķīmija

129. Alksnis U., Groskaufmanis I., Grosvalds I. Ādolfs Groskaufmanis – fizikālķīmiķis un kooperācijas organizētājs Latvijā. – 780, 36.–52. lpp.
130. Alksnis U., Ruplis A. Fizikālķīmiķis profesors Jānis Krustiņšons. – 661, 100.–106. lpp.
131. Alksnis U., Ruplis A., Grosvalds I. Ķīmiķu gatavošana Rīgas augstskolās. – 653, 188.–201. lpp.

132. Dambītis K. Latvijas armijas ķīmijas speciālistu sagatavošana Latvijas Universitātē 20. gs. 20.–30. gados. – 780, 57.–65. lpp.
133. Grosvalds I., Alksnis U. Cements un tā izstrādājumu ražošana (1944–1990). – 763, 178.–189. lpp.
134. Grosvalds I., Alksnis U. Docents Nikolajs Brakšs – dzīve, darbs un personība. – 704, 137.–147. lpp.
135. Grosvalds I., Alksnis U. Kaļķu, ģipša un to izstrādājumu ražošana (1944–1990). – 763, 190.–197. lpp.
136. Grosvalds I., Alksnis U. Ķīmijas tehnologs un siltumtehniķis profesors Karls Blahers. – 684, 104.–113. lpp.
137. Grosvalds I., Alksnis U. Profesora Mārtiņa Prīmaņa dzīve, darbs un personība. – 639, 206.–221. lpp.
138. Grosvalds I., Alksnis U. Profesors Mečislavs Centneršvērs – Baltijas korozionistu skolas izveidotājs. – 653, 202.–217. lpp.
139. Grosvalds I., Alksnis U., Meirovics I. Ķīmiskā rūpniecība Latvijā: cements, kaļķi, ģipsis (1918–1944). – 738, 146.–159. lpp.
140. Grosvalds I., Alksnis U., Meirovics I. Ķīmiskā rūpniecība Latvijā: keramika un stikls (1918–1944). – 738, 160.–169. lpp.
141. Grosvalds I., Alksnis U., Meirovics I. Medicīnas preparātu ražošana Latvijā (1944–1990). – 780, 112.–124. lpp.
142. Grosvalds I., Alksnis U., Meirovics I. Profesora *Dr. chem.* Bruno Jirgensonā personība, zinātniskais un pedagoģiskais darbs. – 661, 107.–118. lpp.
143. Grosvalds I., Alksnis U., Ruplis A., Meirovics I. Latvijas Valsts universitātes Ķīmijas fakultāte laikā no 1944. līdz 1958. gadam. Mācību darbs. – 693, 203.–213. lpp.
144. Grosvalds I., Griņevičs I. Alfreds Tauriņš (1904–1986) – no Latvijas Universitātes privātdocenta līdz Kanādas Karaliskās biedrības loceklim. – 800, 86.–98. lpp.
145. Gūtmanis K. LU docenta Edgara Žubecka pētījumi augļu bioķīmijā. – 693, 224.–229. lpp.
146. Gūtmanis K. LU profesora Eduarda Zariņa pētījumi augļu bioķīmijā. – 684, 120.–124. lpp.
147. Gūtmanis K. LU profesora Paula Kalniņa pētījumi bioķīmijā. – 716, 106.–109. lpp.
148. Gūtmanis K. Profesors Voldemārs Grīnšteins kā bioķīmijas pirmās specializācijas izveidotājs Latvijā. – 653, 218.–221. lpp.
149. Pelčere I., Alksnis U., Grosvalds I., Meirovics I. Latvijas Valsts universitātes Ķīmijas fakultāte laikā no 1944. līdz 1958. gadam. Zinātniskais darbs. – 693, 214.–223. lpp.

Lauksaimniecība

150. Balode B. Agronoms, tehnologs, Latvijas Universitātes profesors Pēteris Delle (1877–1946). – 738, 131.–138. lpp.
151. Grosvalds I., Griņevičs I. Fitopatoloģijas iedibinātājs Latvijā profesors Maksis Eglītis (1892–1974). – 800, 76.–85. lpp.
152. Gūtmanis K. LU profesora Jāņa Sudraba pētījumi augļkopībā līdz 1939. gadam. – 704, 120.–125. lpp.
153. Ozols J. Latvijas Universitātes Lauksaimniecības fakultātes asistenta Kārļa Krieva dzīves līkloči. – 693, 61.–71. lpp.

154. Timšāns S. Arvīds Lepiks – lauksaimniecības mehanizācijas un mašīnbūves zinātnes izveidotājs Latvijā. – 684, 114.–119. lpp.
155. Vārtukapteinis K. Latvijas Universitātes Lauksaimniecības fakultātes pārtapšana par Jelgavas Lauksaimniecības akadēmiju. – 763, 19.–31. lpp.
156. Zvirgzdiņš I. LU Lauksaimniecības fakultātes profesors Jānis Vārsbergs (1879–1961). – 738, 139.–145. lpp.

Matemātika

157. Dambītis J. *Dr. math.* Emanuela Grīnberga matemātiskais mantojums. – 661, 47.–50. lpp.
158. Dambītis J. Izcilā matemātiķa doc. E. Grinberga ieguldījums lietišķās matemātikas attīstībā Latvijā. – 738, 39.–51. lpp.
159. Dambītis J. Jānis Daube – pirmais datortehnikas speciālists Latvijā. – 693, 93.–98. lpp.
160. Dambītis J. LU Matemātikas un dabas zinātņu fakultātei 85 gadi (ieskats Matemātikas nodaļas darbībā līdz 1944. gadam). – 684, 33.–42. lpp.
161. Henriņa I. LU goda doktora Georga Eņģeļa devums pedagoģijā un zinātnē. – 653, 172.–187. lpp.
162. Henriņa I. Matemātikas profesora Arvīda Lūša (1900–1969) pedagoģiskā un zinātniskā darbība. – 639, 222.–228. lpp.
163. Skuja A., Dambītis J. Datorzinātnes pamatlicējs Latvijā profesors Eižens Āriņš (1911–1987). – 738, 31.–38. lpp.

Medicīna

164. Andersons Z. Latvijas Universitātes Serumstacijas Pastēra nodaļa. – 738, 105.–116. lpp.
165. Andersons Z. Rīgas Pastēra institūts un tā misija. – 661, 135.–141. lpp.
166. Andersons Z. Trakumsērga un karadarbība Latvijas teritorijā 20. gadsimtā. – 800, 7.–16. lpp.
167. Apinis T. Latvijas neiroķirurģijas pirmā simtgade. – 800, 17.–23. lpp.
168. Baltiņš M. Medicīnas mācību grāmatas līdz 1944. gadam un LU Mācību grāmatu apgāds. – 639, 118.–126. lpp.
169. Dālmane A., Kalniņa M., Koroļova O. Embrioloģijas attīstība Latvijā. – 716, 133.–135. lpp.
170. Dālmane A., Kalniņa M., Koroļova O. Kristapa Rudziša saistaudu šūnu asociācija un histoloģija mūsdienu skatījumā. – 704, 134.–136. lpp.
171. Dālmane A., Kalniņa M., Koroļova O. Profesora Konstantīna Bogojavlenska darbība LVU Medicīnas fakultātes un RMI Histoloģijas katedrā (1947–1965). – 693, 174.–177. lpp.
172. Dālmane A., Vīksna A. Pirmā latviešu histoloģe Austrā Bebre: sievietes akadēmiskais liktenis. – 693, 164.–173. lpp.
173. Ebela I., Ražuka-Ebela D. Latviešu pediatrijas skolas tapšana laikmeta kolīzijās. – 780, 75.–93. lpp.
174. Gordjušina V., Kiričenko T., Dreiberģa L., Vīksna A. Patologs ārkārtas profesors Jānis Alfrēds Kaktiņš: dzīves un darba gaita. – 780, 94.–99. lpp.
175. Gordjušina V., Kiričenko T., Vīksna A. Patologs Maksis Brants un viņa pētnieciskā darbība. – 716, 153.–158. lpp.

176. Gordjušina V., Skudra M., Vīksna A. Profesors Romans Adelheims un patoloģiskās anatomijas attīstība Latvijas Universitātē. – 661, 162.–167. lpp.
177. Grāvere R. Anatoms, antropologs Nikolajs Cauna. – 763, 135.–145. lpp.
178. Grāvere R. Jānis Vilde un lībiešu antropoloģija. – 693, 152.–163. lpp.
179. Grāvere R. Kārļa Ādamsona (1884–1958) devums bērnu veselības aizsardzībā 20. gs. 20. gados. – 800, 44.–59. lpp.
180. Grāvere R. LU Anatomijas muzeja 20. gs. trīsdesmito gadu antropoloģiskās kolekcijas mūsdienīgas izpētes iespējas. – 661, 153.–161. lpp.
181. Kalniņa M. Docents Eduards Arvīds Kalniņš – ārsts, pedagogs, personība. – 684, 176.–179. lpp.
182. Kuzņecovs V., Vīksna A. Eigēnika Latvijas Universitātē. – 780, 166.–174. lpp.
183. Liepiņš J. Haralds Lūkins – panākumi un zaudējumi. – 780, 196.–201. lpp.
184. Lībiete I. Latvijas Universitātes Psihiatrijas katedras izveide un darbība 20. gadsimta 20. gados. – 763, 54.–64. lpp.
185. Lībiete I. Verners Kraulis (1904–1944) – spilgta personība Latvijas psihiatrijas vēsturē. – 780, 182.–195. lpp.
186. Pavličeva S., Vasiļjevs K., Vīksna A. Alfreds Zommers – Latvijas Augstskolas Medicīnas fakultātes pirmais profesors. – 653, 80.–89. lpp.
187. Ražuka-Ebela D., Ebela I., Ražuks R. Gerhards Feders – ārsts, docētājs, sabiedriskais darbinieks. – 800, 175.–180. lpp.
188. Skaģers A., Vīksna A. Akadēmiskās izglītības sākuma posms mutes, sejas un žokļa ķirurģijā Latvijā. – 763, 65.–71. lpp.
189. Vasiļjevs K., Pavličeva S. Profesora Roberta Krimberga dzīve un darbība Krievijā un Ukrainā. – 661, 168.–176. lpp.
190. Vasiļjevs K., Vīksna A. Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes privātdocents Vladimirs Trofimovs. – 716, 159.–169. lpp.
191. Vīksna A. Grigorija Lemperta 1946. gadā aizstāvētā un 1948. gadā noraidītā disertācija „Vācu okupācijas demogrāfisko seku analīze Latvijas PSR 1941.–1945. g.” – 800, 181.–187. lpp.
192. Vīksna A. Latvijas Augstskolas Medicīnas fakultātes dibināšanas iniciatīva un darbības pirmais gads (1917–1920). – 763, 39.–53. lpp.
193. Vīksna A. Latvijas medicīnas profesūra: 1940–1950. – 716, 142.–152. lpp.
194. Vīksna A. LU mācībspēku pētījumi medicīnas un farmācijas vēsturē. – 661, 177.–186. lpp.
195. Vīksna A. LU Medicīnas fakultātes absolventi (1920–1950): avoti un apkopojums. – 738, 63.–77. lpp.
196. Vīksna A. Periodika kā Latvijas Valsts universitātes Medicīnas fakultātes vēstures avots (1944–1950). – 704, 84.–95. lpp.
197. Vīksna A. Pirmās latviešu medicīnas zinātnieces. – 780, 262.–269. lpp.
198. Voskis H. Topogrāfiskās anatomijas un operatīvās ķirurģijas kursa un katedras vēsture Latvijas Universitātē. – 684, 63.–72. lpp.

Mežzinātne

199. Vasiļevskis A. Docents Andrejs Teikmanis un Latvijas mežu politika. – 653, 262.–271. lpp.
200. Vasiļevskis A. LU un mežzinātne Latvijā. – 639, 197.–205. lpp.

201. Vasiļevskis A. Mežsaimniecības speciālistu sagatavošana Latvijas Universitātē (1920–1939). – *704*, 79.–83. lpp.
202. Vasiļevskis A. Mežzinātnieks profesors Rūdolfs Markus. – *693*, 240.–242. lpp.
203. Zvirgzdiņš I. Latvijas Universitātes mežkopības nodaļas pirmais absolvents Nikolajs Zemītis. – *780*, 326.–330. lpp.

Pedagoģija un psiholoģija

204. Ķestere I. LU profesors Jānis Kauliņš (1863–1940) un viņa laikabiedri. – *716*, 53.–62. lpp.
205. Ķestere I. Studiju kurss pedagoģijas vēsturē Latvijas Universitātē: pirmsākumi, mācībspēki, saturs (1919–1940). – *704*, 72.–78. lpp.
206. Ķestere I., Marihina G. Latvijas Universitātes privātdocentes Alīses Karlsones (1881–1959) profesionālā un sabiedriskā darbība. – *780*, 175.–181. lpp.
207. Ķestere I., Marihina G. Milda Drīzule (1895–1992) – pedagoģijas vēsturniece un LVU Pedagoģijas un psiholoģijas katedras vadītāja (1948–1960). – *800*, 99.–109. lpp.
208. Ozola I. Latvijas Universitātē izmantotā mācību literatūra pedagoģijā (1919. gads – 20./21. gs. mija). – *780*, 207.–219. lpp.
209. Stikute E. Jānis Rudzītis: daži zinātniskās un pedagoģiskās darbības aspekti. – *780*, 240.–246. lpp.
210. Stikute E. Mirdzas Gailēs ieguldījums latviešu literatūras didaktikas attīstībā. – *763*, 120.–125. lpp.
211. Vēdišceva J. LU lektors Fricis Adamovičs (1863–1933). – *763*, 93.–102. lpp.
212. Zigmunde A. LU profesors Konstantīns Arabažins (1865–1929). – *738*, 52.–57. lpp.
213. Zigmunde A., Ķestere I. Latvijas Universitātes Pedagoģijas nodaļa zem divām okupācijām (1940–1953). – *780*, 313.–325. lpp.
214. Znotiņa L. Eleonora Upatniece (1893–1980) – Latvijas Universitātes profesora Ernsta Šneidera (1878–1957) skolniece. – *800*, 197.–204. lpp.
215. Zvirgzdiņš I. Rūdolfs Drillis un LU. – *684*, 147.–152. lpp.

Tautsaimniecība

216. Apinīte V. Nepelnīti aizmirstais tautsaimnieks Nikolajs Kohanovskis. – *639*, 229.–238. lpp.

Tehniskās zinātnes

217. Lielmežs J. Profesors Alfrēds Richards Jumiķis. – *653*, 119.–139. lpp.

Teoloģija

218. Apine R. Teologs un akadēmiskās sporta biedrības „Universitātes Sports” pārstāvis Vilhelms Migla (1909–1965). – *763*, 216.–220. lpp.
219. Apinīte V. Edgars Ķīplokis – LU mācībspēks, publicists, mācītājs. – *684*, 167.–175. lpp.
220. Taivans L. G. Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes pirmsākumi Krievijas – Rietumeiropas kontekstā. – *639*, 101.–107. lpp.
221. Zanders V. LU mācībspēks Edgars Ķīplokis (1907–1999) un latviešu grāmatniecība. – *780*, 308.–312. lpp.

Tiesīzbzinātne

222. Rotbergs G. LU mācībspēka Jura Grīnberga veidolu tiesību koncepcijai pretstatīto tiesību aktu hronoloģija. – 684, 125.–130. lpp.
223. Rotbergs G. LU mācībspēki – mūsu brīvvalsts autortiesību sistēmas pirmo likumprojektu rakstītāji. – 661, 34.–42. lpp.

Vēstures pētniecība

224. Abens A. Preparation of History Teachers at the University of Latvia under Authoritarianism (1934–1954). – 780, 9.–19. lpp.
225. Grāvere R. 1931. gada Bauskas latviešu antropoloģiskie pētījumi un „krievīņu” problēma antropoloģijā. – 704, 53.–61. lpp.
226. Grosvalds I., Vīksna A. Arturs Eižens Zalsters (1922–2008) – novadpētnieks, zinātņu un tehnikas vēsturnieks. – 738, 216.–223. lpp.
227. Klētnieks J. Profesors Francis Balodis – pirmais latviešu pētnieks ēģiptoloģijā. – 653, 90.–101. lpp.
228. Klētnieks J., Delāns B. Latvijas zinātniskās ekspedīcijas sasniegumi Ēģiptes senvēstures pieminekļu izpētē. – 704, 47.–52. lpp.
229. Ronis I. Latvijas vēstures rakstniecības sākotne Latvijas Universitātē: mantojums un pirmie soļi. – 653, 48.–62. lpp.
230. Stradiņš J. Eiropas Zinātņu un mākslu akadēmija un tās saistība ar Latvijas vēsturi. – 763, 225.–231. lpp.
231. Stradiņš J. Latvijas Zinātņu vēstures asociācijas pirmsākumi un organizētas zinātņu pētniecības 50 gadi Baltijā. – 738, 197.–215. lpp.
232. Zalsters A. E. Profesors Arnolds Spekke Latvijas Universitātē: 1919–1933. – 684, 27.–32. lpp.
233. Zanders V. LVU docenta Jāņa Strauberga (1886–1952) bibliotekārā un pedagoģiskā darbība. – 704, 109.–113. lpp.
234. Zanders V. Vēsturnieks Arnolds Spekke (1887–1972) un latviešu grāmatniecība: 20. gs. 40.–60. gadi. – 763, 103.–108. lpp.
235. Zvirgzdiņš I. LU mācībspēks vēsturnieks Jānis Bērziņš. – 738, 58.–62. lpp.
236. Zvirgzdiņš I. Vēstures studijas Latvijas Universitātē (1930–1941). – 780, 331.–340. lpp.
237. Zvirgzdiņš I. Vēsturnieks Frīdis Zālītis un viņa sarakstītās mācību grāmatas. – 704, 114.–119. lpp.

Veterinārmedicīna

238. Ernits E. Latvian–Estonian Veterinary Contacts between two World Wars. – 661, 142.–146. lpp.
239. Keidāns P., Afanasjevs I., Parčinskis O. Latvijas Universitātes Veterinārmedicīnas fakultātes mācībspēki emigrācijā pēc Otrā pasaules kara. – 693, 194.–202. lpp.
240. Keidāns P., Parčinskis O. Latvijas Universitātes Veterinārmedicīnas fakultātes absolventi – mācībspēki Latvijā. – 716, 170.–181. lpp.
241. Parčinskis O., Keidāns P. Latvijas Universitātes Veterinārmedicīnas fakultātes Patoloģiskās anatomijas katedra 20. gadsimtā. – 738, 117.–130. lpp.
242. Parčinskis O., Keidāns P., Parčinska M. Latvijas Universitātes Veterinārmedicīnas fakultātes izaugsme 85 gados (1919–2004). – 693, 182.–193. lpp.

243. Preinbergs G. LU Veterinārmedicīnas fakultātes izveidošanās (1919–1940). – 639, 185.–196. lpp.
244. Preinbergs G. Voldemārs Brencēns – Latvijas Augstskolas Veterinārmedicīnas fakultātes dibināšanas kodola priekšsēdētājs. – 693, 178.–181. lpp.

Citas LU darbības sfēras

245. Apinīte V. LU Bibliotēka XX gadsimta 20.–30. gados. – 684, 73.–80. lpp.
246. Grundmane D. Latvijas Universitātes Studentu pašvaldības darbība fiziskajā audzināšanā un sportā (1921–1944). – 716, 187.–199. lpp.
247. Grundmane D. Roberts Plūme un viņa laiks. – 704, 158.–167. lpp.
248. Liepiņš J. Korporāciju šķietams apolitiskums *Fraternitas Livonica* piemērā. – 738, 191.–196. lpp.
249. Ondzule I. Artūrs Bobkovics (1885–1959) – pirmā Latvijas Universitātes jaunākā kora dibinātājs. – 704, 152.–157. lpp.
250. Ondzule I. Latvijas Valsts universitātes absolvente Ita Kozakēviča (1955–1990) – trešās atmodas darbiniece. – 716, 200.–206. lpp.
251. Zanders V. LU studentu organizāciju veikums grāmatniecībā (20. gs. 30. gadi). – 653, 272.–279. lpp.
252. Zvirgzdiņš I. Rakstnieka Augusta Saulieša kapa pieminējuma tapšana. Studentu organizāciju līdzdalība. – 693, 243.–248. lpp.

Trešā sadaļa. Muzejniecība

253. Grosvalds I., Alksnis U., Ruplis A., Meirovics I. Latvijas Ķīmiijas vēstures muzeja krājumi un ekspozīcijas. – 684, 180.–189. lpp.
254. Grosvalds I., Meirovics I., Alksnis U. Latvijas Ķīmiijas vēstures muzejs (2001–2005). – 704, 175.–184. lpp.
255. Grosvalds I., Meirovics I., Alksnis U. Latvijas Ķīmiijas vēstures muzejs (2006–2010). – 780, 125.–137. lpp.
256. Grosvalds I., Meirovics I., Alksnis U. No Tehnoloģijas un preču zinātnes muzeja līdz Ķīmiijas vēstures muzejam. – 639, 239.–259. lpp.
257. Hodireva V. Muzejpedagoģijas iespējas un tradīcijas LU Ģeoloģijas muzejā (teorētiskie un praktiskie aspekti). – 639, 260.–267. lpp.
258. Kaļķe B., Krūze A., Stikute E. Luda Bērziņa piemiņas saglabāšana Latvijas Universitātes Pedagoģijas muzejā. – 780, 138.–151. lpp.
259. Klētnieks J., Štrauhmanis J. RTU mērniecības instrumentu kolekcija – tās veidošana un izmantošana. – 780, 152.–155. lpp.
260. Krūze A. Muzejpedagoģijas attīstība LU Pedagoģijas muzeja darbībā. – 738, 224.–230. lpp.
261. Ondzule I. Latvijas Universitātes Vēstures muzeja ekspozīcijas zāles izveidošanas koncepcija. – 653, 280.–285. lpp.
262. Piterāns A., Žeiviniece A., Berga I. LU Botānikas un ekoloģijas katedras ķērpju herbārijs. – 693, 249.–252. lpp.
263. Rudzīte M. Latvijas malakofaunas vēsturiskie materiāli vietējos un citvalstu muzejos. – 639, 268.–276. lpp.
264. Ruplis A. Muzejs un pieaugušo izglītība. – 716, 207.–211. lpp.

265. Skuja A. Skaitļošanas tehnikas un informātikas muzejs. – 639, 285.–292. lpp.
266. Vilka G., Vilks I. Frīdriha Candra muzeja darbība. – 693, 257.–265. lpp.
267. Vilks I. 17. un 18. gadsimta grāmatas LU Astronomijas institūta bibliotēkā. – 704, 168.–174. lpp.
268. Vilks I. Latvijas Universitātes Zinātņu un tehnikas vēstures muzeja priekšvēsture, dibināšana un darbības pirmie 20 gadi. – 780, 270.–277. lpp.
269. Vimba E. Mikoloģiskie materiāli Latvijas Universitātes herbārijā. – 693, 253.–256. lpp.
270. Vīksna A. Medicīnas muzeji Latvijas Universitātē. – 639, 277.–284. lpp.

Summary

Since 2001, there have been 11 releases in the Acta Universitatis Latviensis series “History of Sciences and Museology”. Altogether 270 articles have been published, 209 or 77.4% of which were dedicated to various issues dedicated to the University of Latvia (LU) history, 43 articles – to history of sciences before the establishment of the UL in 1919, and 18 articles – to museology. Among the authors, 68 or 57.9% are the members of the UL, 32 are from other universities, 10 are from museums, 8 are from abroad, and 8 represent other institutions. The digests advance the research of the LU history and the history of sciences in Latvia.

Keywords: *history, Latvia, UL, museology, science.*

